

INSTITUTUL DE POLITICI PUBLICE

**INTEGRAREA GRUPURILOR ETNICE
ȘI CONSOLIDAREA NAȚIUNII CIVICE
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului: „Susținerea din partea societății civile a procesului de integrare a minorităților naționale în Republica Moldova”, implementat de către Institutul de Politici Publice, cu suportul financiar al Programului MATRA al Ministerului Afacerilor Externe al Regatului Olandei, prin intermediul Ambasadei Olandei în Ucraina.

Coordonatori: Arcadie BARBAROȘIE, Oazu NANTOI

Autori: Oazu NANTOI, Andrei IOVU, Igor BOȚAN,
Vasile CANTARJI, Veaceslav REABCINSCHI,
Anatol GREMALACHI

Institutul de Politici Publice
str. Pușkin 16/1, Chișinău, Republica Moldova
tel. (+373) 22 276786
e-mail: ipp@ipp.md
www.ipp.md

Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Ministerului Afacerilor Externe al Regatului Olandei.

INTEGRAREA GRUPURILOR ETNICE ȘI CONSOLIDAREA NAȚIUNII CIVICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

CHIȘINĂU - 2012

SUMAR

INTRODUCERE	8
MODELE INTERNAȚIONALE DE INTEGRARE A GRUPURILOR ETNICE	12
1.1. Abordări conceptuale privind etnia și etnicitatea	12
Noțiunea de etnie și etnicitate	12
Etnicitatea – principalele curente.	14
1.2. Modele de integrare a grupurilor etnice: influența factorilor istorici, economici și politici	18
Conceptul de integrare	18
Principalele modele de integrare.	19
1.3. Concluzii	26
IDENTITATEA NAȚIONALĂ, FACTORUL ETNIC ȘI NAȚIUNEA CIVICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA	29
2.1. Particularitățile procesului de edificare a identității naționale	29
Considerații generale privind naționalismul și națiunea	29
Națiunea civică versus națiunea etnică	31
Formarea identității naționale	34
2.2. Identitatea națională în Republica Moldova – între „moldovenism” și „românism” ..	37
Esența „moldovenismului” și a „românismului”	37
Referințele istorice și identitatea națională	40
Clivajele politice și identitatea națională.	42
Identitatea națională în Republica Moldova: Quo Vadis?	44
Proiectul națiunii civice	47
2.3. Concluzii	50
2.4. Recomandări	51
ANALIZA CADRULUI LEGAL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL	
PRIVIND INTEGRAREA GRUPURILOR ETNICE	53
3.1. Cadrul conceptual internațional și național privind integrarea grupurilor etnice.	53
Republica Moldova – democrație imitativă	53
Perspectiva occidentală a problematicei relațiilor naționale	57
Conceptia politicii naționale a Republicii Moldova	60
3.2. Cadrul național privind protecția și integrarea minorităților naționale	65
3.3. Cadrul internațional privind protecția și integrarea minorităților naționale	75
Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cazul ONU.	77
Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cadrul OSCE	79
Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cadrul Consiliului Europei.	80

3.4. Concluzii și recomandări	82
UTA „GAGAUZ YERI” ÎN CONTEXTUL EFORTURILOR DE CONSTITUIRE A NAȚIUNII CIVICE:	
STUDIU DE CAZ	92
4.1 Introducere	92
4.2. Gradul de integrare a populației UTA „Gagauz Yeri” în cadrul unei națiuni civice.	96
PARAMETRUL 1. Identitate civică și identitate etnică: particularitățile de autoidentificare a populației din UTAG	99
PARAMETRUL 2. Acceptarea construcției statale	102
PARAMETRUL 3. Aspecte lingvistice	108
PARAMETRUL 4. Identitate culturală.	115
4.3. Cuantificarea gradului de integrare	116
4.4. Concluzii	125
AUTONOMIA GĂGĂUZĂ ȘI REGIUNEA TRANSNISTREANĂ:	
DIFERENȚE ȘI SIMILITUDINI.	128
5.1. Factorul istoric – apariția factorului găgăuz pe teritoriul actualei Republici Moldova.	128
5.2. Specificul raioanelor de est ale Republicii Moldova (Transnistriei)	131
5.3. Constituirea RASSM	132
5.4. Politica lingvistică în RASSM	132
5.5. Transnistria în 1941-1944	133
5.6. Regiunile de est (Transnistria) și de sud ale Republicii Moldova în perioada 1988-1991.	137
5.7. Procesele din raioanele de est ale Republicii Moldova (Transnistria)	139
5.8. Procesele din zona de sud a Republicii Moldova	143
5.9. Concluzii	148
POLITICA LINGVISTICĂ ȘI CULTURALĂ	150
6.1. Politica lingvistică și culturală în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească	150
6.2. Politica lingvistică și culturală în Republica Moldova.	153
6.3. Problemele actuale ale politicii lingvistice și culturale	156
6.4. Politicile lingvistice și culturale ale UE	162
6.5. Concluzii	164
6.6. Recomandări.	166
DREPTURILE POLITICE ALE GRUPURILOR ETNICE	168
7.1. Norme și experiența internațională	168
7.2. Normele constituționale și legale privind autonomia Găgăuziei.	169
7.3. Normele constituționale și legale privind statutul special al Transnistriei	175
7.4. Drepturile politice percepute prin prisma partidelor regionale	178
7.5. Concluzii	181
POLITICI EDUCAȚIONALE	188
8.1. Repere conceptuale	188

8.2. Abordări și practici educaționale europene	189
8.3. Premise educaționale	
pentru integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare	
și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova	191
Cadrul legislativ-normativ	191
Accesul la studii în limba maternă și oportunități de studiere a limbii de stat	197
Dezvoltarea curriculară	198
Formarea inițială și continuă a cadrelor didactice	202
Rezultatele învățării	204
8.4. Problemele și constrângerile sistemului educațional	
în integrarea reprezentanților grupurilor etnice și consolidarea	
națiunii civice în Republica Moldova	206
8.5. Recomandări de politici educaționale	213
8.6. Concluzii și recomandări	215

INTRODUCERE

Oazu NANTOI

Republica Moldova a devenit un stat independent în urma dezintegrării Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS). Transformarea fostei republici unionale, într-un stat independent însemna, în primul rând, transformarea foștilor cetățeni sovietici de pe teritoriul ei într-o comunitate de cetățeni ai unui nou stat. Totuși, dezintegrarea URSS a fost însoțită de polarizarea profundă a populației fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM) în baza criteriilor etno-lingvistice. În urma confruntărilor politice care au însoțit procesul de dezintegrare al URSS, Republica Moldova s-a confruntat cu fenomenul separatismului în raioanele sale de est (Transnistria) și de sud. Conflictul politic între puterea centrală și regimul din Transnistria a degenerat într-un conflict armat cu implicarea Federației Ruse, în urma căruia Republica Moldova a pierdut controlul asupra majorității localităților amplasate în stânga râului Nistru și orașul Bender.

Un alt focar de tensiune politică a apărut în zona de sud a Republicii Moldova, unde este concentrată populația de etnie gagauză. În acest caz, s-a reușit aplanarea conflictului politic prin adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova, la 23 decembrie 1994, a Legii nr. 344 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). Localităților în care locuiau compact cetățenii Republicii Moldova de etnie gagauză li s-a oferit statutul de „unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte componentă a Republicii Moldova”. Prin adoptarea acestei legi a fost creată temelia cadrului juridic ce reglementează relațiile dintre autonomia găgăuză și puterea centrală.

O dată cu adoptarea Declarației de suveranitate la 23 iunie 1990, a demarat procesul de edificare a statului de drept, cu separarea atribuțiilor între ramurile puterii, aderarea la convențiile internaționale, apariția partidelor politice, desfășurarea periodică a alegerilor etc. La 5 iunie 1991, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 596 din cu privire la cetățenia Republicii Moldova. Această lege a fost adoptată pornind de la „variante zero” – toți locuitorii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești „care, până la adoptarea Declarației Suveranității Republicii Moldova inclusiv data adoptării ei, 23 iunie 1990, au avut loc de trai permanent pe teritoriul Republicii Moldova și loc permanent de muncă sau o altă sursă legală de existență” au obținut dreptul de a deveni cetățeni ai noului stat. Ceea ce înseamnă, că toți „cetățenii sovietici” (URSS formal încă exista) au obținut dreptul de a deveni cetățeni ai Republicii Moldova. Însă, după cum s-a demonstrat ulterior, obținerea formale a cetățeniei noului stat nu a adus la consolidarea populației în jurul proiectului

de edificare a noului stat. Cel mai vizibil aceasta se manifestă în procesele politice din Republica Moldova. În fiecare companie electorală participă partide politice care exploatează diferite nostalgii și fobii, în special - moștenite din trecutul sovietic. Unele partide politice insistă asupra ideii că Republica Moldova este „al doilea stat românesc”, că „noi toți – suntem români!”, și că limba „moldovenească” constituie o invenție a regimului stalinist din URSS. Pe când alte partide politice insistă asupra ideii că „moldovenii” constituie o etnie diferită de „români”, și că limba „moldovenească” diferă de cea „română”. S-a ajuns până la editarea dicționarelor „moldo-române” și afirmații că în România există o minoritate de 10 milioane de moldoveni.

În societatea moldovenească nu există consens nici în ceea ce privește atitudinea față de unele evenimente din trecutul istoric. În special aceasta se referă la anul 1940, când URSS a preluat controlul asupra Basarabiei (teritoriul între râurile Prut și Nistru), care anterior, între 1918-1940, s-a aflat în componența României. În luna mai 2010, înainte de împlinirea aniversării a 70-a a acestor evenimente, Institutul de Politici Publice a realizat Barometrul de Opinie Publică în care era formulată întrebarea: „La 28 iunie se împlinesc 70 de ani de la înglobarea Basarabiei în URSS. Cum calificați Dvs acest eveniment?”. Distribuția răspunsurilor a fost următoare:

- **Eliberarea de sub ocupația României – 27,7%**
- **Ocuparea a unei părți a României - 34,2%**
- **Altceva - 1,5%**
- **Nu știu/Nici un răspuns - 36,6%**

Și mai simptomatic este impactul factorului etnic asupra atitudinii față de acest eveniment. Dacă 42,0% din „moldoveni/români” sunt de părere că la 28 iunie 1940 a avut loc ocuparea a unei părți a României, apoi doar 6,3% dintre „ruși”, și 4,3% dintre „ucraineni” sunt de aceeași părere. Aceste răspunsuri demonstrează lipsa de consens în societatea moldovenească în raport cu acest eveniment istoric, fără de care Republica Moldova nu ar fi existat astăzi ca stat. Deoarece, anume după preluarea controlului asupra Basarabiei, la 2 august 1940, la Moscova, la sesiunea a VII a Sovietului Suprem al URSS, a fost adoptată Legea cu privire la constituirea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale. Iar Republica Moldova este succesor de drept al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești și a fost recunoscută de comunitatea internațională în calitate de stat independent grație faptului că avea statut de „republică unională” în componența URSS.

În prezent (2012) se poate constata că această lipsă de consens asupra trecutului, criza identitară a majorității (dilema „moldoveni” – „români”) continuă să afecteze procesul de consolidare a statului Republica Moldova. Această stare de lucruri se trage într-un mod obiectiv din trecutul istoric al teritoriului Republicii Moldova. În special, aceasta se referă la faza „sovietică” de existență a Republicii Moldova.

În URSS erau promovate politici contradictorii în ceea ce privește factorul etnic. Pe de o parte, era promovată insistent ideea de constituire a „poporului sovietic” – entitate istorică nouă, pentru membrii căreia factorul etnic urma să fie unul inferior în raport cu ceilalți parametri ai acestui „popor”. În URSS exista cetățenie unică, însă, în actele personale interne (certificate de naștere, pașapoartele interne) era fixată apartenența etnică a fiecărei persoane. Ceea ce însemna că statul ducea evidența propriilor cetățeni conform criteriului etnic. Totodată, URSS era un stat federativ, compus din unități etno-teritoriale. Pe lângă „republicile unionale”, în URSS exista o ierarhie de unități etno-teritoriale - un șir de „republici autonome”, „ținuturi” și „regiuni” în baza criteriului etnic. Or, spre deosebire de „republicile unionale” aceste unități etno-teritoriale nu dispuneau de dreptul de ieșire din componența URSS. Totodată, în URSS existau mai multe grupuri etnice care nu dispuneau de nici o unitate etno-teritorială, pe când frontierele interne administrative deseori împărțeau arealurile de abitare ale diferitor etnii. În cazul RSS Moldovenești în asemenea situație se afla populația de etnie gagauză. În plus, centrul unional promova politica de maximă izolare a RSS Moldovenești de România vecină; numai în RSS Moldovenească era inoculată românofobia și promovată ideea de existență a poporului moldovenesc, deosebit din punct de vedere etnic de cel român.

„Perestroika”, începută în martie 1985, a dezvoltat existența unor probleme grave în interiorul URSS, inclusiv în ceea ce privește soluționarea problemelor etnice și unității „poporului sovietic”. Cele cincisprezece republici unionale au fost antrenate în procese politice în urma cărora centrul unional treptat pierdea capacitatea de a controla situația, pe când în unele republici unionale creșteau tendințele de părăsire a URSS. Inițial, în anii 1988-1989, în mai multe republici unionale au fost adoptate legi care restabileau în drepturi limbile naționale. Drept urmare, limba rusă, care era limba *majorității* în URSS, a devenit limba *minorităților* în noile state independente. Deoarece în URSS limba rusă avea statutul de „limbă de comunicare interetnică”, de regulă, aceasta însemna că reprezentanții minorităților etnice, fiind rusificați, erau în stare să comunice cu reprezentanții majorității doar în limba rusă.

În RSSM legislația lingvistică a fost adoptată la 31 august^[1] și 1 septembrie 1989^[2]. Prin prima Lege a fost modificată Art. 70 al Constituției RSSM și limba moldovenească, în baza grafiei latine, a fost declarată „limba de stat” pe teritoriul RSSM. Același art. 70 prevedea că „RSS Moldovenească asigură ocrotirea și dezvoltarea limbii poporației găgăuze, cea mai mare parte a căreia locuiește pe teritoriul republicii”. Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM (art. 2) prevedea drepturi speciale pentru populația de naționalitate gagauză: „În localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate gagauză limba oficială în diferite sfere ale vieții este limba de stat, limba găgăuză sau cea rusă”. Inclusiv, Legea cu pri-

[1] Legea nr. 3464 din 31.08.1989 cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești

[2] Legea nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești.

vire la funcționarea limbilor (art.3) prevedea un statut special pentru limba rusă:” Limba rusă, ca limbă de comunicare între națiunile din Uniunea RSS, se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real”. De facto, această prevedere de „limbă de comunicare între națiuni” însemna, că limbii ruse i se acorda cel mai înalt statut posibil.

În pofida faptului că URSS a existat circa șaptezeci de ani și în URSS era promovată politica de creare a „poporului sovietic”, ceea ce presupunea o oarecare omogenizare a „materialului uman”, cele cincisprezece state noi după obținerea independenței au demonstrat traiectorii politice foarte diferite. Unele dintre ele, cum ar fi Estonia, Letonia și Lituania, au reușit să depășească pașnic tendințele separatiste și în termeni restrânși au devenit membre ale NATO și UE. Se poate de presupus, că succesul transformării dintr-o republică unională într-un stat de drept democratic și funcțional a depins, pe lângă alți parametri, și de reușita transformării foștilor cetățeni sovietici în comunitatea de cetățeni ai noilor state.

Republica Moldova, însă, nu a reușit să urmeze exemplul țărilor Baltice. Încă înainte de dispariția URSS, în Republica Moldova a apărut fenomenul separatismului în raioanele de est și de sud. Rezultatele multiplelor campanii electorale ce s-au desfășurat pe parcursul ultimilor douăzeci de ani demonstrează că fenomenul votului etnic este fenomen real. În lipsa tradițiilor de statalitate, legate de actualul teritoriu al Republicii Moldova perspectiva plecării din componența URSS și de transformare într-un stat independent a scindat populația în segmente cu viziuni antagoniste.

În 2007 Republica Moldova a devenit țară vecină a Uniunii Europene (UE). Sondajele sociologice realitate în Republica Moldova au demonstrat că ideea de aderare la UE se bucură de suportul^[3] a 65%-70% din cetățenii Republicii Moldova. Vecinătatea Republicii Moldova cu UE a adus la sporirea atenției la modelele europene de armonizare a relațiilor interetnice, de integrare a grupurilor etnice. Scopul prezentului studiu este de a estima, prin aplicarea instrumentelor sociologice, situația reală în UTA Gagauză și, în baza informației obținute și examinării experienței altor state din UE, de a propune recomandări pentru optimizarea procesului de consolidare a națiunii civice și de integrare a grupurilor etnice.

Procesul de constituire a statului Republica Moldova va fi împlinit numai atunci, când va fi atinsă și o soluție viabilă a conflictului din raioanele de est, ceea ce este imposibil de realizat fără integrarea plenară a populației din această regiune în societatea moldovenească. Analiza experienței UTA Gagauze și recomandările din prezentul studiu pot fi utile pentru eficientizarea acestui proces și evitarea greșelilor comise pe parcursul primilor douăzeci de ani de existență a statului Republica Moldova.

[3] Criza în zona Euro, îmbinată cu fundalul informațional negativ au adus la scăderea acestui procent.

1

MODELE INTERNAȚIONALE DE INTEGRARE A GRUPURILOR ETNICE

Andrei IOVU

1.1. ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND ETNIA ȘI ETNICITATEA

Noțiunea de etnie și etnicitate

Unul dintre primii autori care a introdus termenul „etnie” a fost George Vacher de Lapouge^[1], utilizând noțiunea pentru a desemna entitățile omogene rasial, care nu se schimbă în pofida modificărilor lingvistice, culturale și demografice. În lucrarea „*Essai sur l'inégalité des races humaines*”, J. A. de Gobineau întrebuița adjectivul „etnic” pentru a desemna degradarea rezultată în urma amestecului raselor.^[2] Etimologic, noțiunea provine din greacă de la „ethnos”, indicînd o comunitate de oameni cu aceeași origine și strămoși. În literatura de specialitate franceză, sensul dominant este de comunitate lingvistică, în timp ce în spațiul anglo-saxon este utilizată sintagma „*ethnic group*” cu referire la o minoritate culturală^[3].

Oricît de variate și de complexe ar fi accepțiunile termenului „etnie”, este utilă totuși, o încercare de sistematizare ale acestora. Astfel, o primă categorie de cercetători, dintre care cel mai de văză fiind Max Weber^[4], percep conceptul de „etnie” în calitate de grupuri umane unite prin credința într-o ascendență comună, datorită asemănărilor de ordin fizic, a obiceiurilor, a culturii comune și a psihologiei specifice, avînd rolul de a favoriza coeziunea de grup, mai ales în domeniul politic.

A doua categorie de cercetători au explicat termenul ca un rezultat al unui mod de viață, bazat pe o limbă și o cultură proprie, cumulat cu determinarea spațială, ce creează în rezultat solidaritatea dintre oameni. Astfel, potrivit lui Richard Molard, „etnia” este o comunitate de limbă, de obiceiuri, de credințe, de valori, bazată pe criteriul spațial^[5]. Pentru cercetătorul Meyer Fortes „etnia” reprezenta un grup determinat spațial, în interiorul căruia există legături sociale strînse^[6].

[1] Georges Vacher de Lapouge, *Les sélections sociales: cours libre de science politique professé à l'Université de Montpellier (1888-1889)* (Nabu Press, 2012).

[2] Arthur Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Paris, Belfond, 1967).

[3] Pierre Bonte, Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie* (Iași, Editura Polirom, 1999), p. 215.

[4] Max Weber a utilizat sintagma „grupuri etnice” în celebra sa lucrare *Economy and Society* (University of California Press, 1978).

[5] Romulus Vulcanescu, *Dictionar de etnologie* (Albatros, 1979), p. 104.

[6] Ibidem, p. 145.

În sfârșit, o categorie aparte de cercetători, în frunte cu Fredrik Barth, au indicat asupra faptului că etniile sunt menținute prin existența unor frontiere, care ajută la autoidentificarea grupurilor^[7]. Astfel, conform acestei abordări, „etnia” reprezintă pentru Paul Mercier „un grup închis”, descendent dintr-un strămoș comun sau avînd aceeași origine, o limbă comună și o cultură omogenă, „o unitate de ordin politic”^[8].

Corelat cu termenul de „etnie”, conceptul de „etnicitate” este mai larg răspîndit și utilizat. Termenul provine la fel din domeniul antropologic și s-a regăsit mai întîi în spațiul anglo-saxon. Unul din primii autori care a utilizat noțiunea de „etnicitate” (*ethnicity*) a fost sociologul american David Riesman. Avînd în vedere diversitatea etnică în S.U.A., scopul folosirii noului termen era înlăturarea sensului peiorativ ale particularităților de rasă, limbă, religie, origine ale anumitor grupuri sociale.^[9]

Termenul de „etnicitate” este utilizat pe larg la sfîrșitul anilor ‘60 ai secolului al XX-lea, pentru a desemna un „tip de conflicte și de revendicări calificate drept „etnice”, apărute atît în societățile dezvoltate, cît și în cele în proces de dezvoltare”^[10]. Wal-lerstein și Gordon au utilizat termenul pentru a desemna sentimentul apartenenței la un popor sau comunitate a subgrupurilor din societatea americană^[11]. Un studiu al lui Walker Connor denotă că etnicitatea și naționalismul, stau la baza construcției statului-națiune și sunt bazate pe elemente de rudenie, datorate unei ascendențe comune, dar și pe legături psihologice.^[12]

Definiția clasică a termenului „etnicitate” este prezentată de Glazer și Moynihan, fiind „starea de apartenență la un anumit grup etnic”^[13]. O explicație prescriptivă este propusă de Ernest Cashmore, care definește „etnicitatea” în calitate de „caracteristică indispensabilă a unui grup social care se identifică într-un anumit mod (de obicei distinct) și odată ce conștiința de a fi parte al acestui grup este formată, elementele distincte vor fi perpetuate și transmise de la o generație la alta”^[14]. Un alt cercetător, Rogers Brubaker, propune o abordare alternativă, diferită de aborda-

[7] Fredrik Barth, *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference* (Waveland Press, 1998).

[8] Everett Cherrington Hughes, Helen MacGill Hughes, *Where peoples meet: racial and ethnic frontiers* (Free Press, 1952), p. 172.

[9] Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa* (Institutul European, 1997), p. 23.

[10] Philippe Poutignat, Jocelyne Streiff-Fenart, Fredrik Barth, *Théories de l'ethnicité: Suivi de Les groupes ethniques et leurs frontières* (Presses universitaires de France, 2008), p. 25.

[11] Ibidem, p. 24.

[12] Walker Connor, *Ethnonationalism: The quest for understanding* (Princeton University Press, 1994), p. 151.

[13] Nathan Glazer, Daniel Patrick Moynihan, *Ethnicity: theory and experience* (Harvard University Press, 1975), p.15.

[14] Ernest Cashmore, Ellis Cashmore, *Encyclopedia of race and ethnic studies* (Routledge, 2008), p. 142.

rea clasică antropologică, definind etnicitatea în calitate de modalitate de a vedea și percepe lumea din jur și de autoidentificare socială (prin care indivizii se identifică cu anumite grupuri sociale).^[15]

Termenul de „etnicitate” este folosit în diverse contexte, însă nu întotdeauna esența acestui termen este înțeleasă și percepută corect. Siniša Malešević menționează despre „ambiguitatea relațiilor etnice și neclaritatea inherentă a conceptului de etnicitate, care generează divergențe în interpretarea conceptului, precum și utilizarea greșită, mai ales în context politic”^[16]. Jack David Eller împărtășește viziuni similare, argumentând că „problemele cele mai stringente apar din cauza caracterului vag al termenului și fenomenului denumit etnicitate”^[17].

În anumite cazuri, termenul de „etnicitate” este utilizat împreună cu sintagmele „minoritate etnică” și „grup etnic”. Minoritatea etnică desemnează o entitate socială, care nu constituie un grup dominant din populația totală a unei anumite societăți, desemnând „un popor din afară, străin, și diferit de populația băștinașă”^[18]. Grupurile etnice sunt definite ca „un grup distinct” al populației în cadrul societății, a căror cultură este diferită de cea a majorității populației (culturii de masă). Într-un articol de al lui Cashmore, autorul definește „grupul etnic” în calitate de „răspuns creativ al unui grup de oameni în momentul în care aceștia se simt marginalizați într-o societate”^[19].

În tradiția europeană, „etnicitatea” nu este percepută ca un sinonim pentru sintagma de „minoritate etnică”, ci ca un element determinant al națiunii.^[20] Conform acestei abordări, societatea în întregime, nu doar minoritățile etnice, aparțin unui anumit „grup etnic”. În contextul acestui studiu, se va ține cont mai cu seamă de această abordare.

Etnicitatea – principalele curente

Abordările privind termenul de „etnicitate” s-au dezvoltat din teorii antropologice și sociologice specifice. Atunci când este discutată definiția și esența acestui termen, este necesar de a ține cont perspectiva autorului (curentul abordat) față de acest concept. Din punct de vedere antropologic, curente referitoare la definirea

[15] Siniša Malešević, *The sociology of ethnicity* (SAGE, 2004), p.160.

[16] Jack David Eller, *From culture to ethnicity to conflict: an anthropological perspective on international ethnic Conflict* (University of Michigan Press: 1999), p. 320.

[17] Jack David Eller, *From culture to ethnicity to conflict: an anthropological perspective on international ethnic Conflict* (University of Michigan Press: 1999), p. 320.

[18] Gerald M. Oppenheimer, „Paradigm lost: race, ethnicity, and the search for a new population taxonomy,” *American Journal of Public Health* Vol. 91, No. 7 (July 2001), p. 1049.

[19] Ernest Cashmore, Ellis Cashmore, p. 245.

[20] John Milton Yinger, *Source of strength? Source of conflict?* (SUNY Press, 1994), p.10.

esenței fenomenului de „etnicitate” pot fi grupate în trei categorii de bază: teoria primordialistă, teoria instrumentalistă și teoria constructivistă. Aceste teorii reflectă în linii generale schimbările de abordare asupra etnicității din punct de vedere antropologic, care au survenit pe parcursul ultimelor două decenii.

Teoria primordialistă

Primordialismul este teoria care susține că „în cele din urmă există o bază reală, tangibilă, pentru identificarea etnică”^[21]. Bazele teoriei primordialiste au fost puse de filosofi germani, mai cu seamă de J. H. Herder, care menționau despre „puterea atavică” a solului și sîngelui care leagă oamenii din același grup între ei.^[22]

Curentul primordialist percepe societatea umană ca un conglomerat de grupuri sociale distincte. La naștere o persoană „devine” membru al unui anumit grup. Identificarea etnică se bazează pe elemente profunde și „primordiale” de rudenie și atașament față de respectivul grup. Prin urmare, apartenența etnică a unei persoane este „fixată” și rămîne o parte neschimbată a identității sale individuale.

Wsevolod Isajiw menționează că abordarea primordialistă este cea mai veche în literatura sociologică și antropologică. Etnicitatea, conform acestui autor, este atribuită la naștere și se transmite ereditar, fiind o derivată a relațiilor de clan și rudenie a unei societăți umane, fiind prin urmare ceva stabil și permanent. Respectiv, cei doi factori determinanți ai curentului primordialist reprezintă ideea că etnicitatea unei persoane este atribuită la naștere și faptul că aceasta este permanentă.^[23]

Abordările primordialiste contemporane pot fi divizate în două grupuri - cei care percep legătura cu un anumit grup social prin prisma determinismului biologic și cei care percep această legătură ca un produs al culturii, istoriei, miturilor, simbolurilor și memorie colective. Elementul comun al acestor abordări este faptul că relațiile cu grupul etnic în general nu se schimbă pe parcursul vieții unei persoane.

Unul dintre cei mai cunoscuți cercetători contemporani care argumentează etnicitatea prin prisma teoriei primordialiste, este Anthony D. Smith. Deși acesta adoptă o abordare „soft” asupra etnicității, Smith evidențiază că elementele de identificare etnică a unei persoane rezidă în mituri, amintiri, valori, simboluri și credințe. Autorul menționează despre mitul etnic, care reprezintă elementul central în formarea și perpetuarea etnicității. Membrii unui grup etnic doresc să păstreze și să trans-

^[21] Alan Barnard, Jonathan Spencer, *Encyclopedia of social and cultural anthropology* (Taylor & Francis, 2002), p.192.

^[22] Mark Robert Kreitzer, *Toward a covenantal understanding of ethnicity: an interdisciplinary approach* (Reformed Theological Seminary, 2003), p. 40.

^[23] Wsevolod W. Isajiw, *Definitions of ethnicity* (Multicultural History Society of Ontario, 1979).

mită generațiilor viitoare totalitatea elementele caracteristice acestui grup. Durabilitate unei etnicități rezidă în puterea mitului fondator și capacitatea membrilor grupului de a perpetua valori și simboluri pentru viitoarele generații. Smith subliniază despre „durabilitatea legăturilor și a sentimentelor etnice, odată ce acestea au fost formate”^[24] și evidențiază că valorile etnice sunt primordiale unei persoane, deoarece acestea sunt parte componentă a procesului de socializare a individului, rămânând neschimbate pe parcursul vieții și influențând profund viziunea persoanei față de lumea din jur.

Teoria instrumentalistă

Exponenții teoriei instrumentaliste percep etnicitatea ca pe un fenomen care poate fi schimbat, construit sau chiar manipulat pentru a obține beneficii economice și pentru a atinge anumite scopuri politice. Conform Teoriei Elitelor, liderii unui stat modern, utilizează și manipulează percepția de identitate etnică pentru a promova propriile scopuri și de a asigura menținerea puterii. Astfel, etnicitatea, conform acestei abordări, este determinată de lupta elitelor în cadrul unei entități anume, într-un anumit context politic și economic.^[25] Din perspectiva acestui curent, grupurile etnice sunt considerate drept produse a miturilor politice, create și manipulate de cultura elitelor în aspirația acestora de a obține acces la resurse și putere.

Teoria instrumentalistă percepe identitatea națională, naționalismul și etnicitatea în calitate de creații a elitelor. Exponenții acestei abordări susțin că modernizarea, factorii economici și sociali sunt creați de către elite pentru a genera conflicte la nivel societal. Ernest Gellner argumentează în acest sens, că propaganda naționalistă invocă intenționat etnicitatea în calitate de sursă de conflict social, pentru a ascunde intenția elitelor de a menține statutul lor socio-economic și politic.^[26]

Modernizarea, este unul din factorii centrali care perpetuează etnicitatea. Creșterea ratei de alfabetizare, mass-media, comunicarea de masă, facilitează însușirea și răspîndirea caracteristicilor etnice. La apariția unei dificultăți economice, elitele vor manipula opinia publică și vor invoca argumentul etnic ca fiind cauza tuturor relelor. Conform acestei teorii, elitele naționaliste sunt constructorii și manipulatorii identității etnice, care au de câștigat de pe urma conflictelor etnice.

[24] Sandra Fullerton Joireman, *Nationalism and political identity* (Continuum International Publishing Group, 2003), pp. 28-29.

[25] Santosh C. Saha, *The politics of ethnicity and national identity* (Peter Lang, 2007), p.45.

[26] Ernest Gellner, John Breuilly, *Nations and nationalism* (Cornell University Press, 2008).

Teoria constructivistă

Conform acestui curent, etnicitatea este un fenomen în dezvoltare continuă, edificat în viața de zi cu zi, care se manifestă pe tot parcursul vieții. Teoria constructivistă interpretează etnicitatea ca fiind situațională, schimbătoare și dependentă de structura societății. Identitatea etnică poate să evolueze sau să se reducă în funcție de o mulțime de factori, unul dintre care este capacitatea politicianilor de a mobiliza efectiv societatea pentru atingerea unor scopuri generale sau înlăturarea unor amenințări exterioare.

Constructivismul respinge ideea că etnicitatea este o condiție umană de bază. Exponenții acestui curent susțin că grupurile etnice sunt doar produse ale interacțiunii social-umane, menținute numai în măsura în care acestea sunt susținute în calitate de constructe sociale. Susținătorii acestei teorii consideră că ideea de etnicitate servește în calitate de umbrelă pentru diferite colectivități, deoarece indivizii fiind parte a unui grup etnic pot obține drepturi suplimentare.^[27]

Constructivismul modernist corelează apariția etnicității cu formarea statelor-națiuni. Susținătorii acestei teorii, cum ar fi Eric Hobsbawm, afirmă că etnicitatea și naționalismul, sunt invenții recente, care au apărut în perioada modernă. Ei susțin că, înainte de această perioadă, omogenitatea etnică nu a fost considerată un factor necesar pentru buna conviețuire a oamenilor.

În concluzie, este necesar de menționat că multitudinea de noțiuni referitoare la conceptele „etnie” și „etnicitate” permit o interpretare multidimensională ale acestor fenomene. Abordarea prin prisma celor trei curente conceptuale, permite o mai bună structurare a principalelor percepții teoretice. Astfel, conform teoriei primordialiste, etnicitatea este determinată la naștere și rămîne neschimbată pe tot parcursul vieții. Teoria instrumentalistă abordează etnicitatea în calitate de fenomen ce este bazat pe simboluri și mituri, care este exploatat de către lideri în scopuri pragmatice și pentru atingerea propriilor interese. A treia abordare, este ilustrată de teoria constructivistă, care susține că identitatea etnică este ceva care oamenii „construiesc” în contexte sociale și istorice specifice pentru a promova propriile interese, etnicitatea fiind fluidă și subiectivă. Prin urmare, fiecare dintre aceste curente ilustrează faptul că etnicitatea și etnia rămîn a fi elemente de bază în constituirea statului-națiune.

^[27] Jack David Eller, *From culture to ethnicity to conflict: an anthropological perspective on international ethnic Conflict*, p. 157.

1.2. MODELE DE INTEGRARE A GRUPURILOR ETNICE: INFLUENȚA FACTORILOR ISTORICI, ECONOMICI ȘI POLITICI

Conceptul de *integrare*

Înainte de a analiza modelele ce sunt preluate de state pentru a „integra” grupurile etnice și motivele care determină acest lucru, precum și abordările care sunt aplicate, este necesar de a face câteva precizări importante în ceea ce privește conceptul de „integrare”.

În primul rând, așa cum sugerează și literatura de specialitate, conceptul de „integrare” a minorităților etnice ar putea fi perceput în mai multe moduri. Pe parcursul ultimelor decenii, cercetătorii au abordat termenul de „integrare” a minorităților etnice, prin eliminarea diferențelor dintre minorități și grupul etnic majoritar. Astfel, prin „integrare” s-a înțeles în primul rând procesul de omogenizare a societății, în care minoritățile etnice trebuiau să adopte toate valorile societății gazdă, fără vreo deschidere sau politici specifice din partea statului-gazdă. Cu toate acestea, realitățile politice, economice și sociale au determinat schimbarea percepției privitor la această abordare inițială. În prezent, prin „integrare” se înțelege în primul rând procesul de încorporare, cu drepturi egale a tuturor grupurilor etnice. Acestor grupuri etnice li se acordă drepturi egale în toate sferile societății, conservându-se identitatea, aceasta fiind și semnificația conceptului perceput în contextul acestui studiu.

În al doilea rând, procesul de „integrare” este multidimensional. Integrarea minorităților etnice într-o societate are loc la fiecare nivel și în fiecare sector al societății. Prin urmare, este necesar de a ține cont nu doar de procesul de integrare economică sau politică, dar și de integrarea minorităților pe dimensiunile politice, culturale, sociale și economice. Integrarea politică se concentrează pe evaluarea accesului minorităților la drepturile cetățenești și de asemenea, pe evaluarea participării acestor grupuri la viața politică din țara în care aceste grupuri domiciliază. Integrarea culturală se concentrează pe modul în care minorităților etnice li se permite să păstreze și să manifeste valorile lor culturale, atât în sfera publică, cât și cea privată. Dimensiunea socială și economică al acestui proces vizează egalitatea socială și economică între minoritățile etnice și restul societății.

Cu toate acestea, modelele preluate de state pentru a integra minoritățile etnice diferă semnificativ. Pe de o parte, sunt unele cazuri, precum Statele Unite ale Americii, Australia și Canada, care recunosc unicitatea și dreptul exclusiv a minorităților etnice. Canada, spre exemplu, a devenit o națiune care s-a angajat în mod oficial, printr-o gamă largă de politici guvernamentale, să protejeze și să dezvolte diversitatea etnică. Canada este percepută adesea ca un mozaic cultural și această direcție

este susținută de stat prin politici specifice.^[28] Statul canadian aspiră spre încorporarea tuturor grupurilor etnice în societatea canadiană prin intermediul asimilării civice, fără a încerca să submineze sau să reducă importanța identității și specificului etnic. Statele Unite ale Americii respectă la fel diversitatea etnică și culturală, statul adoptând politica multiculturalismului. Cu toate acestea, promovarea și protecția identității etnice nu este o prioritate a politicilor acestui stat.

Pe de altă parte, există state precum Franța și Germania, care sunt relativ reticente privitor la sprijinirea diversității etnice. Germania, de exemplu, nu poate fi considerat un stat deschis, ci mai degrabă unul foarte rezervat în ceea ce ține de ideea multiculturalismului. Minoritățile etnice din Germania se confruntă cu anumite dificultăți politice, economice și sociale. În Germania, un străin va rămâne întotdeauna un străin dacă acesta nu are sînge german (*jus sanguinis*). În Franța de asemenea, există o atitudine nefavorabilă față de multiculturalism, însă cazul acestui stat nu este similar cu cel al Germaniei. Franța a construit națiunea pe modelul republican al cetățeniei civice, încercînd să păsească peste etapa identității etnice și să edifice identitatea de cetățean al Franței. În cazul Franței, un străin nu va fi întotdeauna străin ca și în cazul Germaniei, ci mai degrabă ar putea deveni un cetățean francez, cu condiția de a înlocui identitatea sa etnică cu cea franceză.

Întrebarea centrală în acest context vizează abordările statelor în privința grupurilor etnice, motivele care determină unele state să integreze minoritățile etnice fără a influența identitatea etnică, în timp ce altele sunt dispuse de a integra aceste grupuri doar în cazul renunțării la identitatea etnică.

Principalele modele de integrare

Există o serie de abordări care au prioritate în procesul de integrare a grupurilor etnice. Fiecare stat oferă preferință anumitor modele de „integrare”. Este necesar de evidențiat că nici o țară nu poate transpune o tipologie anume în mod perfect. Statul poate adopta diverse atitudini față de grupurile etnice și totodată politicile sale pot diferenția în timp. Astfel, un stat poate îmbrățișa într-o anumită perioadă istorică politica de asimilare a minorităților etnice și treptat poate fi orientat spre pluralism etnic sau multiculturalism.

^[28] Peter Kivisto, *Multiculturalism in a global society* (John Wiley & Sons, 2008), p. 189.

Tabelul 1. Modele de integrare

Modelul de integrare	Pluralism/ Multiculturalism	Asimilare	Marginalizare/ Incluziune formală
Aspect juridic/ politic	- Minoritățile etnice au posibilitatea de a obține cetățenia statului gazdă - Există sprijin pentru formațiunile politice a grupurile etnice - Minoritățile etnice participă activ în viața politică a statului	- Minoritățile etnice pot dobîndi cetățenia statului gazdă - Statul nu încurajează formarea de organizații politice a minorităților etnice - Este descurajată mobilizarea politică a grupurilor etnice	- Posibilitatea minorităților etnice de a dobîndi cetățenia este redusă sau chiar imposibilă - Membrii grupurilor etnice sunt lipsiți de drepturi politice - Sunt interzise partidele etnice
Social-economic	- Instituțiile publice sunt încurajate să reflecte în politicile și programele lor principiile pluralismului etnic - Minoritățile etnice au acces egal la îngrijire medicale, educație și locuințe - Oportunități egale pentru minoritățile etnice pe piața forței de muncă	- Politici integraționiste în școli - Acces egal la serviciile sociale	- Condiții de trai care încurajează segregarea grupurilor etnice - Acces inegal la piața forței de muncă, la educație, la indemnizații sociale
Cultural-religios	- Sprijin pentru minoritățile etnice din partea autorităților statului pentru exprimarea specificului cultural și religios - Curriculumul școlar este bazat pe principiile multiculturalismului, existînd programe de predare în limbile minorităților etnice	- Există opoziție din partea societății și statului privitor la manifestarea publică a convingerilor religioase și culturale - Este interzisă și/ sau descurajată edificarea de monumente și edificii religioase (de exemplu: moschei)	- Nu sunt întreprinse măsuri care ar facilita accesul grupurilor etnice în sfera socială și educației - Politici de segregare în instituțiile de învățămînt

Multiculturalismul

Modelul multicultural se bazează pe premisa că toate grupurile etnice ar trebui să beneficieze de drepturi egale în toate sferile societății, fără ca acestea să renunțe la identitatea lor etnică. Modalitățile de bază care sunt utilizate de statele-națiuni pentru integrarea minorităților etnice, nu limitează drepturilor culturale. Statul prin politicile sale se implică activ în sprijinirea și promovarea diversității etnice. Grupurile etnice la rândul lor se implică activ în viața politică, socială și economică a statului.

În calitate de exemplu de state care pot fi definite ca fiind multiculturale și pluraliste, reprezintă Canada, Statele Unite ale Americii și Australia. Statele Unite ale Americii respectă diversitatea etnică și culturală, oferind preferință modelului multicultural. SUA a adoptat politica de „laissez-faire” a multiculturalismului^[29], prin care statul integrează minoritățile etnice ca cetățeni și tolerează diferențele culturale, însă fără a-și asuma un rol activ în sprijinirea și promovarea culturii grupurilor etnice.

Este necesar de menționat că politica multiculturală în aceste state nu reprezintă o practică înrădăcinată istoric. Astfel, pînă în 1960 toate aceste state au avut politici rasiste îndreptate împotriva non-europenilor. În cazul Australiei, statul a menținut o politică de asimilare explicit rasistă, care făcea distincție între „albi” și „non-albi”. După cum susține și Kivisto „Australia s-a definit juridic și cultural în calitate de „Australia albă”, statul dînd preferință imigranților europeni,”^[30] însă pentru exponenții altor grupuri, inclusiv și aborigenii erau aplicate politici discriminatorii. La fel și în Canada, statul a promovat politici pe două direcții etnice: anglofonii și francofonii. Canada a continuat să ignore toate celelalte grupuri etnice pînă în 1971, atunci cînd multiculturalismul a fost oficial acceptat ca politică de stat.^[31]

Cu toate acestea, există trei factori centrali care au determinat aceste state să îmbrățișeze multiculturalismul. Un factor important reprezintă necesitățile economice ale acestor state, care pentru a se dezvolta au fost nevoite să crească numărul populației. Acest lucru a dus la o componență etnică foarte diversă, care s-a dovedit a fi imposibil de gestionat prin intermediul politicilor de asimilare. La început, populația Canadei a fost împărțită în populația indigenă, britanici și francezi. Cu toate acestea, dezvoltarea economică, industrializarea, a condus la aceea că necesitate de forță de muncă a devenit acută și statul a început să încurajeze fluxul unui număr mare

^[29] Stephen Castles, Alastair Davidson, *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging* (Routledge, 2000), p. 203.

^[30] Peter Kivisto, *Multiculturalism in a global society*, p. 156.

^[31] În 1971, guvernul în fruntea căruia a fost Pierre Elliot Trudeau a adoptat Legea privind politica multiculturală, prin care Canada se angajase să respecte și să sprijine politica multiculturală.

de imigranți. Pe lângă imigranții din Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, un număr mare de germani, scandinavi, polonezi, greci, portughezi și din alte state din Europa au imigrat în Canada. De asemenea, începând cu anul 1962, a fost încurajată imigrația persoanelor din Asia, Caraibe și America Centrală. Încurajarea imigrației a condus la aceea că Canada a devenit unul dintre cele mai diverse state din lume din punct de vedere cultural.

La fel ca și în Canada, în cazul Australiei, populația a devenit mai diversă etnic datorită imigrației. La început, majoritatea populației acestui stat a fost constituită din persoane indigene, alături de coloniștii britanici și irlandezi. Înainte de cel de-al Doilea Război mondial, politica de imigrare în Australia a dat preferință imigranților britanici. Însă rata natalității în scădere și nevoia tot mai mare de forță de muncă în sectorul industriei prelucrătoare, a deschis porțile pentru imigranți din Europa de Est și Asia. Acest lucru a determinat ca acest stat să devină un loc favorabil pentru diverse comunități de imigranți.

Politica de asimilare, prin care aceste două țări au încercat să integreze imigranții, s-a dovedit a fi ineficientă, deoarece grupurile de imigranți s-au transformat în comunitățile etnice închise, care au menținut patrimoniul etnic și cultural. Astfel, în loc să se guverneze o populație omogenă, atât în Canada cât și în Australia, guvernele s-au aflat în poziția de a gestiona o infinitate de comunități etnice.

Astfel, multiculturalismul, mai exact „multiculturalismului civic”, a fost soluția care a determinat coeziunea în societățile cu o mare diversitate etnică. Statul a adoptat o politică de asimilare civică a minorităților etnice și a încurajat diversitatea culturală. Prin urmare, pentru a deveni cetățean al Canadei sau Australiei nu mai era necesar ca individul să fie asimilat cultural, însă era important ca acesta să fie integrat civic. În calitate de cetățean, fiecare membru al unui grup etnic are responsabilități și angajamente față de statul-națiune. Astfel, începând cu anul 1970, atât Canada, cât și Australia au început să promoveze politici multiculturală care susțineau egalitatea drepturilor civice, politice și culturale ale tuturor cetățenilor. Ambele state s-au implicat activ în combaterea inegalității sociale și au oferit acces egal la asistență medicală, educație și locuințe pentru toate grupurile etnice, oferindu-le șanse egale de participare și de luare a deciziilor în viața politică.

Politizarea etnicității reprezintă un alt factor important în dezvoltarea multiculturalismului. Deși, cazurile Australiei și Canadei sunt diferite, în Australia un motiv esențial pentru introducerea politicilor sociale pentru grupurile etnice a fost faptul că partidele politice au înțeles că „imigrații alcătuiesc o categorie tot mai mare a electoratului”^[32]. Au fost dezvoltate o multitudine de politici orientate spre asigu-

[32] Stephen Castles, Alastair Davidson, *Citizenship and migration: globalization and the politics of belonging* (Routledge, 2000), p. 151.

rarea bunăstării, educației, accesului la servicii și alte domenii care vizau sprijinul pentru grupurile etnice. Aceste politici au fost introduse pentru prima dată de către guvernul condus de Partidul Muncii în Australia și apoi au fost preluate de către guvernele ulterioare.

În Canada, politicile multiculturale reprezintă rezultatul implicării grupurilor etnice în politică. Identitatea etnică a fost politizată de către comunitatea francofonă, care a dorit să-și afirme drepturile politice. Politizarea etnicității francofone a dus la formarea unei mișcări naționaliste deosebit de puternice în Quebec, care a condus la separarea acestei provincii de Canada. În încercarea de a dilua separatismului din Quebec și pentru a menține Canada unitară, guvernul canadian a trebuit să găsească modalități de a adopta politici care să satisfacă cerințele naționaliste din această provincie. Dacă la început, multiculturalismul în Canada a început ca „bi-culturalism”, transpus într-un set de politici care să recunoască și să protejeze specificul identității culturale francofone, mai târziu, guvernul canadian a extins orientarea sa „bi-culturală” spre o orientare multiculturală, acordând drepturi egale pentru toate minoritățile etnice, recunoscând în același timp specificul lor cultural.

Procesul de tranziție a Canadei și Australiei spre o politică multiculturală a fost facilitat și de un alt factor – flexibilitatea identității naționale. Astfel, în Australia și Canada a fost schimbată perspectiva de definire a identității naționale de la caracteristici rasiale și etnice spre o identitate națională bazată pe asimilarea civică. Motivul central care a făcut posibilă această schimbare a fost bunăstarea socială generală. Așa cum subliniază Kivisto, „consolidarea statului social a contribuit la crearea unei identități naționale canadiene bazate pe apartenență comună și cetățenie socială”^[33]. Cu toate acestea, factorul social-economic nu poate fi considerat unicul argument pentru această schimbare.

Canada și Australia s-au dezvoltat în calitate de națiuni formate din imigranți și de la începutul procesului de formare a statului-națiune, diversitatea etnică a stat la baza acestui proces. Identitatea națională nu a avut premise pentru a se cimanta în jurul ideii de o singură identitate etnică sau rasială și prin urmare aceasta nu a fost în mod inherent legată de o astfel de identitate. Acest lucru a permis dezvoltarea unei abordări mai cuprinzătoare pentru noțiunea de „popor” (care nu a fost limitată la determinismul etnic și rasial) și extinderea apartenenței la națiune prin dezvoltarea identității naționale civice.

^[33] Peter Kivisto, *Multiculturalism in a global society*, p.90.

Incluziunea formală

Un model opus celui multicultural, reprezintă modelul de incluziune formală a minorităților etnice. Acest model a fost dezvoltat de către statele care edifică identitatea națională în baza „legăturilor de sânge”, cum ar fi Germania și Japonia. Calitatea de membru al națiunii germane sau japoneze a fost determinată de *jus sanguinis* („legături de sânge”). Astfel, orice individ cu strămoși germani este binevenit în cadrul națiunii germane. În privința altor grupuri etnice, Germania a adoptat o politică de excludere, care face dificilă integrarea acestor grupuri în societate, fiind limitat dreptul la cetățenie, la beneficii sociale, participare politică, etc. La fel ca și în Germania, identitate națională japoneză este de asemenea axată pe același principiu – *jus sanguinis*, guvernul japonez marginalizând alte grupuri etnice. Aceste modele de limitare a incluziunii în societate pentru minoritățile etnice sunt bazate pe excludere politică și socială, aplicând totodată politici de asimilare culturală forțată.

În primă instanță, excluderea politică a început cu refuzul de acordare a cetățenie pentru minoritățile etnice și restricții privind participare politică. La nivel social, aceste state au adoptat politici care au determinat acces inegal la locurile de muncă pentru minoritățile etnice și au condus treptat la faptul ca acestea să ocupe locuri de muncă necalificate și prost plătite^[34]. De asemenea, tendința acestor guverne de a acorda locuințe la periferia orașelor pentru exponenții grupurilor etnice minoritare, a rezultat în faptul că societatea a fost segregată pe principii etnice, în care minoritățile etnice sunt percepute în calitate de intruși.

Presiunile interne generate de grupurile etnice și cele exercitate de comunitatea internațională^[35], au determinat guvernele din Germania și Japonia să facă eforturi de a reconsidera politica statului față de minoritățile etnice. Pe plan politic, Germania a adoptat o nouă lege privind imigrația, care prevede dreptul la cetățenie pentru descendenții imigranților născuți pe teritoriul acestui stat, fără a cere renunțarea la identitatea lor etnică. Această lege a liberalizat și politicile de naturalizare pentru categoriile de imigranți născuți în străinătate. Cu toate acestea, procesul de naturalizare în Germania, reprezintă o procedură de lungă durată și foarte complexă.

Spre deosebire de Germania, Japonia este mai rigidă în privința liberalizării procesului de naturalizare. Deși a devenit posibil ca membrii diferitor etnii, care locuiesc în Japonia și a căror părinți s-au născut pe teritoriul acestui stat să devină cetățeni naturalizați, acest lucru este posibil doar în detrimentul etnicității lor. Astfel, pentru a-și păstra identitatea etnică, numeroase minorități etnice refuză să devină cetățeni naturalizați. Spre exemplu, în Japonia coreenii reprezintă circa 85% din numărul re-

[34] Ibidem, p. 162.

[35] În cazul Germaniei, factorul principal a fost presiunea din partea Uniunii Europene care a determinat acest stat să reconsidere politicile referitoare la obținerea cetățeniei.

zidenților „străini”.^[36] Astfel, membrii acestui grup etnic nu doresc să obțină cetățenia Japoniei pentru a evita renunțarea la cultură și etnicitate.

Deși aceste țări au devenit mai deschise în ceea ce privește oferirea cetățeniei pentru minoritățile etnice, politicile lor rămân a fi restrictive. De asemenea, la nivel social și economic, segregarea minorităților etnice este încă destul de vizibilă. Minoritățile etnice se confruntă în continuare cu un nivelul ridicat al șomajului și ocupă sectoarele cele mai necalificate a economiei. Atît în Japonia, cît și în Germania există tendința de a dezvolta segregarea rezidențială, ceea ce presupune că grupul etnic majoritar și minoritățile etnice preferă să locuiască în cartiere diferite.

Asimilarea

Un alt model de integrare a minorităților etnice este asimilarea lor în statul-națiune. Acest model este explorat de către țări precum Franța și Belgia (modelul adoptat de Belgia poate fi considerat unul de intersecție, comunitatea franceză urmărind modelul de asimilare politică și comunitatea flamandă o abordare multiculturală). Modelul politic de asimilare se bazează pe premisa că toate persoanele ar trebui să fie asimilate în societate în calitate de cetățeni ai statului. Astfel, exponenții grupurilor etnice au ocazia de a obține cetățenia statului și prin aceasta fiecare individ formează o relație directă cu statul. Odată deveniți cetățeni, toate persoanele au aceleași drepturi și obligații, statul aplicînd politici egale pentru toți.

Motivul care determină utilizarea acestui model este înrădăcinat adînc în istoria statului. Astfel, în Franța antagonismul între biserică și stat are rădăcini istorice profunde. Revoluția din 1789 a creat o ruptură între aceste două instituții și societatea franceză a devenit secularizată. Revoluția a creat baza pentru formarea identității naționale franceze, unificînd toate persoanele sub doctrina de „libertate, egalitate, fraternitate”, care a devenit ideea de bază a culturii naționale franceze. Ideologia Revoluției Franceze a încercat să creeze egalitate între indivizi prin asemănare. De-a lungul secolelor, statul francez și societatea au rămas fideli ideilor promovate de Revoluția Franceză, fapt ce explică modelul de integrare orientat spre eliminarea diferențele etnice (din sfera publică) și tendința de omogenizare a societății franceze. Astfel, Franța a încercat să integreze minoritățile etnice prin asimilare civică, concentrîndu-se pe integrarea indivizilor și nu pe cea a grupurilor etnice. Chiar dacă respinge particularitățile culturale a minorităților etnice, procesul de naturalizare, nu este bazat pe principiile de excludere, așa cum am văzut în alte state. Franța oferă cetățenia în baza principiilor *jus sanguinis* și *jus soli*.

^[36] Daniel Strouthes, „Koreans in Japan,” World Culture Encyclopedia, <http://www.everyculture.com/East-Southeast-Asia/Koreans-in-Japan.html>.

Guvernul francez a pus în aplicare un set de politici sociale pentru a ajuta integrarea minorităților etnice în societate, oferind ajutoare sociale, acces la educație și oportunități de angajare. Cu toate acestea, eforturile de asimilare civică în Franța au avut un grad redus de succes. Exponenții minorităților etnice sunt concentrați la periferia orașelor și se confruntă cu un nivel ridicat al șomajului^[37]. Mai mult decât atât, pe lângă faptul că comunitățile etnice s-au dezintegrat, a apărut și provocarea unei diversități religioase în Franța, fiind contestat și principiul laic în această țară. Integrarea și asimilarea populației de confesiune musulmană, care la moment reprezintă cea mai mare parte a imigranților în Franța, a creat ample dezbateri privind rolul și locul Islamului în societatea franceză.

Actualmente, Franța aplică în continuare politica de asimilare civică a minorităților etnice. Cu toate acestea, numărul de minorități etnice care și-au păstrat cultura lor și „afișează deschis diferența culturală” a crescut.^[38] Însă, se pare că statul francez nu este dispus să facă compromisuri și să recunoască diversitatea culturală. Ca replică pentru această tendință a fost restricționată imigrația (spre exemplu a fost redefinită legea cu privire la oferirea azilului, pentru a limita aplicațiile la azil și pentru a expulza refugiații războaielor civile după terminarea violențelor în țara de origine). De asemenea, se încearcă a face mai dificilă șederea persoanelor care nu au obținut cetățenia Franței, prin limitarea accesului la beneficii și înlesniri sociale.^[39]

Un alt exemplu de stat care a dat preferință modelului de asimilare a minorităților etnice reprezintă Belgia. În contextul acestui stat federal, politica statului privind minoritățile etnice este determinată de două viziuni diferite. Factorii de decizie din regiunea flamandă și francofonă utilizează diferite politici privitor la integrarea minorităților etnice. În timp ce guvernul flamand a adoptat modelul multiculturalist de integrare a minorităților etnice (în conformitate cu modelul anglo-saxon), regiunea valonă și guvernul de la Bruxelles au adoptat modelul francez, bazat pe asimilare. La fel ca și în Franța, aceste guverne sunt axate pe integrarea indivizilor și nu a grupurilor etnice. Politicile lor vizează integrarea socio-economică a persoanelor aparținând grupurilor etnice, ignorând în același timp diferențele etno-culturale.

1.3. CONCLUZII

- ❖ Una dintre primele observații care reies din această analiză este faptul că statele au dezvoltat abordări proprii privind caracterul politicilor în ceea ce privește minoritățile etnice. Astfel, acestea prevăd modul în care minoritățile etnice ur-

^[37] Joseph Russell Rudolph, *Politics and ethnicity: a comparative study* (Palgrave MacMillan, 2006), p. 146.

^[38] Potrivit lui Joseph Russell Rudolph (*Politics and ethnicity: a comparative study*, p. 62), în Franța sunt la moment „cel puțin 5 milioane de musulmani” care au fost naturalizați în calitate de cetățeni al acestui stat.

^[39] Ibidem, p. 92.

mează sau nu să fie integrate în societate. Aceste abordări sunt bazate pe experiența istorică și evenimente care au marcat relațiile inter-etnice. Integrarea minorităților etnice depinde și de modul de edificare a identității naționale, dar și de etapa la care se află statul în procesul de formare a națiunii.

- ❖ Pentru statele în care identitatea națională a fost istoric influențată de identitatea etnică sau rasială (cum ar fi Germania și Japonia), este dificil de a edifica o națiune care ar integra și alte grupuri etnice. Astfel, aceste state au tendința de a dezvolta politici care limitează accesul minorităților etnice în viața socială, economică și politică. Un prim pas în acest sens, este limitarea accesului la cetățenie pentru minoritățile etnice (pornind de la premisa că cetățenia poate fi dobândită numai în baza principiului *jus sanguinis*) și restricții privind participare politică a grupurilor etnice minoritare. La nivel de politici sociale, aceste state sunt orientate spre politici care creează acces inegal la piața muncii, la educație și ajutoare sociale.
- ❖ Pe de altă parte, statele în care identitatea națională nu s-a conturat în jurul valorilor ce aparțin identității etnice (care au edificat o identitate națională ce nu este inerent determinată de o anumită identitate etnică sau rasială), ar putea transforma și extinde mult mai ușor sentimentul de apartenență la un „popor” și „națiune”, fapt ce ar determina integrarea mai multor grupuri etnice. De obicei, aceste state tind să reducă importanța identității etnice în rîndul acestor grupuri prin dezvoltarea și creșterea apartenenței civice și integrează minoritățile etnice fără a afecta particularitățile lor culturale. Guvernele se pot implica activ în sprijinirea și promovarea diversității etnice prin intermediul politicilor, asigurînd totodată diversitatea religioasă, culturală, etc.
- ❖ Există, de asemenea, state care au creat un precedent istoric de edificare a identității naționale civice, în care apartenența etnică și alte tipuri de identități nu este încurajată de stat (cum ar fi exemplul Franței). Chiar și atunci cînd aceste state se confruntă cu o diversitate etnică în creștere, există o verticalitate în ceea ce privește integrarea civică a minorităților, fără a ține cont de necesitățile acestor grupuri de a-și perpetua diversitatea culturală.
- ❖ Este necesar de atras atenția asupra faptului că majoritatea statelor tind să-și redreseze abordările privitor la politicile privind minoritățile naționale, tendința generală fiind elaborarea de politici permissive și integraționiste. Astfel, statele care în trecut au adoptat politici de asimilare față de minoritățile etnice, tind să adopte politici multiculturale. În calitate de exemplu în acest sens, este Canada și Australia, care au înlocuit politicile de asimilare adoptate în trecut, cu o abordare multiculturală. Aceste state oferă sprijin minorităților etnice prin

intermediul politicilor de stat, încurajînd diversitatea și formarea de organizații social-politice.

- ❖ Mai mult decît atît, statele care în trecut au refuzat integrarea grupurilor etnice minoritare în societate, au adoptat politici mai permissive, existînd chiar tendința ca în viitor acestea să adopte politici de asimilare a minorităților etnice. Aceste state par să redefinească instituția cetățeniei, făcînd-o mai integraționistă, în scopul de a îngloba minoritățile etnice care au rezidat pe un termen îndelungat pe teritoriul statului. Astfel, dacă anterior cetățenia a fost acordată numai pe baza principiului „*jus sanguinis*”, ulterior a fost adoptat un cadru normativ care oferă dreptul la cetățenie și descendenților imigranților născuți pe teritoriul statului (*jus soli*).
- ❖ Politicile orientate spre admiterea și încurajarea diversității etnice, pot fi considerate în calitate de răspuns al statelor față de procesele globale de creștere a migrației și a diversității etnice. În acest context, pe de o parte, statele se află în situația cînd în pofida creșterii diversității etnice, este necesar de a păstra coeziunea socială, și pe de altă parte, atitudinea statului față de diversitate etnică este influențată de creșterea presiunilor interne care survin din partea acestor grupuri, precum și prin intensificarea presiunilor internaționale (prin intermediul comunității internaționale). Astfel, tendința de a edifica societăți mai deschise poate fi considerată în calitate de răspuns la aceste presiuni.
- ❖ Cu toate acestea, este dificil de a afirma cu certitudine dacă într-adevăr statele au tendința de a deveni mai deschise spre integrarea minorităților etnice. Există cazuri cînd acest proces are o tendință inversă, atunci cînd de la politici permissive și integraționiste, statul tinde spre o societate mai închisă și politici mai rigide față de minoritățile etnice. De asemenea, există o altă categorie de state, care își păstrează neclintită abordarea privitor la minoritățile etnice. Astfel, în loc să modifice politicilor de integrare, acestea au tendința de a limita fluxul de imigranți în societate și aduc modificări la politicile ce vizează acordarea azilului, procesul de naturalizare, etc.

2

IDENTITATEA NAȚIONALĂ, FACTORUL ETNIC ȘI NAȚIUNEA CIVICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Andrei IOVU

2.1. PARTICULARITĂȚILE PROCESULUI DE EDIFICARE A IDENTITĂȚII NAȚIONALE

Considerații generale privind *naționalismul* și *națiunea*

Pentru a putea releva aspectele definitorii ale procesului de edificare a națiunii, factorii, elementele aferente, este necesar de a înțelege mai întâi de toate ce reprezintă ideea de „națiune” și „naționalism”. În Recomandarea No 1735/ 2006 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei se menționează că *națiunea* este un concept profund înrădăcinat în cultura și istoria popoarelor și încorporează elementele fundamentale ale identității lor, fiind legat de ideologiile politice, care l-au utilizat și modificat înțelesul original.^[1] Documentul menționează despre faptul că în diferite limbi, noțiunea are diverse semnificații și chiar mai mult, în unele limbi este de ne-tradus.

Adunarea Parlamentară recunoaște faptul că în unele state membre ale Consiliului Europei, conceptul de *națiune* este utilizat pentru a se indica cetățenia, în timp ce în alte state membre, același termen este folosit pentru a desemna o comunitate organică, care vorbește o anumită limbă și se caracterizează printr-un set de tradiții culturale și istorice, percepții asemănătoare cu privire la trecut, aspirații similare cu privire la prezent și viitor. Așadar, se poate spune că termenul de *națiune* este folosit uneori cu un înțeles dublu.

Există mai multe abordări privind semnificația conceptelor de *națiune* și *naționalism*. Studiul acestor două fenomene a scos în evidență că ele reprezintă idei relativ recente, care s-au definit mai cu seamă în perioada iluministă. Anthony Giddens a indicat faptul că *naționalismul* reprezintă un „fenomen care este în primul rând de natură psihologică - afilierea persoanelor la un set de simboluri și credințe, care presupune existența unei comuniuni de ordin politic”^[2]. Același autor relevă că *naționalismul* reprezintă „existența unor simboluri și tradiții, care fie sunt propagate de

^[1] Council of Europe, Parliamentary Assembly, „Recommendation 1735 (2006), The concept of „nation”, <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta06/erec1735.htm>.

^[2] Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence*, Volume 1 (University of California Press, 1987), p. 116.

către elitele politice, fie sunt împărțite de majoritatea membrilor unei comunități etnice sau lingvistice”^[3].

Studiul *naționalismului*, conform lui Stuart Woolf, se realizează în principal prin două abordări opuse. În primul rând, naționalismul și mișcările naționale sunt percepute ca demonstrații a voinței politice și de putere, care urmăresc formarea statului-națiune, factorii sociali, economici și culturali având roluri complementare. A doua abordare ilustrează naționalismul ca un proces în desfășurare, care nu are prestabilite obiective specifice și este în esență schimbător, bazându-se în primul rând pe aspecte culturale.^[4]

Vorbind despre conceptul de „națiune”, Eric Hobsbawm evidențiază că noțiunea reprezintă un fenomen modern, care „aparține unei perioade istorice recente”^[5]. Benedict Anderson în lucrarea „Comunități imaginate”, relevă că *națiunea* este o „comunitate politică imaginară – limitată sub aspect politic și suveran”^[6]. O perspectivă diferită este propusă de către Tim Edensor, care completează aceste definiții, afirmând că „națiunea” este echivalentă cu „societatea”^[7], această interpretare denaturând sarcină ideologică a națiunii și o reduce la o dimensiune colectivă, ignorând aspectul teritorial, etnic, istoric, și identitar.

Procesul de edificare a *națiunii* este de asemenea interpretat prin prisma a două accepțiuni. În primul caz, *națiunea* este abordată ca o entitate creată de stat. Exponenții principali ai acestei teorii sunt Eugen Weber^[8] și Eric J. Hobsbawm^[9]. Weber susține că statul a pus bazele infrastructurii și prin aceasta a asigurat interacțiunea dintre localitățile și regiunile sale. De asemenea, utilizarea instituționalizată a limbii, serviciul militar obligatoriu și educația, au stabilit cultura dominantă, trecutul comun și evenimentele naționale. În mod similar, simbolurile naționale au fost create în scopul realizării coeziunii sociale.^[10] A doua abordare evidențiază apariția *naționalismului* și a *națiunii* ca o consecință a statului modern. Mobilitatea, alfabetizarea, dezvoltarea comunicării de masă, industrializarea, capitalismul și modernizarea au impulsat mișcările naționaliste și crearea statelor-națiune. Exponenții principali

[3] Anthony Giddens, *A contemporary critique of historical materialism* (University of California Press, 1981), p. 191-192.

[4] Stuart Woolf, *Nationalism in Europe, 1815 to the present. A reader* (Routledge, 1996), p. 8.

[5] Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Second Edition* (Cambridge University Press, 1992), p. 43.

[6] Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (Verso, 1991), p. 7.

[7] Tim Edensor, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life* (Berg, 2002), p. 1.

[8] Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen: the modernization of rural France, 1870-1914* (Stanford University Press), 1976.

[9] Hobsbawm, *Nations and Nationalism*.

[10] Weber, *Peasants into Frenchmen*, p. 493.

ai acestei teorii sunt Samuel Huntington^[11], Ernest Gellner^[12], și Anthony D. Smith^[13].

Astfel, principalele teorii și abordări privitor la aceste două concepte scot în prim plan faptul că *naționalismul* reprezintă o ideologie bazată pe propagarea simbolurilor (fie etnice, culturale sau politice), valorilor și tradițiilor, care cel mai des preamăresc o comunitate de oameni ce cred în identitatea lor comună. Respectiv, *națiunea* este definită în calitate de entitate politică, locuită de oameni care împărtășesc norme spirituale și/sau laice, aspirînd spre menținerea coeziunii sociale. În acest context, este necesar de evidențiat relația de interdependență dintre „națiune” și „naționalism”, mișcările naționaliste determinînd edificarea statului-națiune.

Națiunea civică versus națiunea etnică

Studiul naționalismului a evidențiat că sunt mai multe elemente care servesc în calitate de fundament pentru edificarea unității naționale. S-a remarcat faptul că națiunile au la bază trăsături definitorii, care asigură coeziunea socială și formează o identitate națională distinctă. *Grosso modo*, pot fi evidențiate două tipologii: *națiuni civice* (care de asemenea pot fi denumite *națiuni politice/ teritoriale*) și *națiuni etnice* (în anumite contexte este utilizat și derivatul de *națiuni culturale*). Statul prin politicile sale poate combina aceste tipologii, însă un anumit model va avea rolul determinant în edificarea identității naționale.

Există o serie de teorii care propun diverse explicații și oferă ipoteze privind dezvoltarea națiunilor etnice și civice în diverse state. Studiile privitor la națiunea civică și cea etnică pornesc de la analiza evenimentelor istorice, politice și a situației social-economice.

O abordare privind esența *națiunilor civice* și *etnice* relevă că primele sunt cel mai des întâlnite în statele din Europa Occidentală și America de Nord, în timp ce națiunile etnice sunt mai răspândite în Europa Centrală și de Est.^[14] Exponentul principal al acestei teorii este Hans Kohn, care a fost unul din autorii conceptui de *națiune civică* și a elucidat elementele definitorii a dihotomiei *națiune civică – națiune etnică*. În

^[11] Samuel P. Huntington, *Political order in changing societies* (Yale University Press, 2006).

^[12] Ernest Gellner and John Breuilly, *Nations and nationalism* (Cornell University Press, 2008).

^[13] Anthony D. Smith, *Theories of nationalism* (Holmes & Meier, 1983).

^[14] Este necesar de menționat că această abordare este contestată de unii autori (Bernard Yack, *The myth of the civic nation*, în R. Beiner *Theorizing nationalism*, (State University of New York Press, 1999), pp. 103-118; David McCrone, *The sociology of nationalism*, (London: Routledge 1998), fiind considerată drept o viziune idealizată asupra Occidentului.

lucrările sale^[15], el menționează că pentru Occident, mai cu seamă Franța, Olanda, Elveția, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, naționalismul a avut un caracter politic. Ideea de națiune și naționalism s-a dezvoltat din contextul unor structuri statale pre-existente, care au dezvoltat o societate cu o cultură politică relativ înaltă. Acest lucru a fost alimentat și de tezele Iluminismului despre libertate și egalitate. Astfel, membrii unei națiuni au fost uniți în jurul ideii de statut politic egal și de dorința de a deveni parte a unei națiuni comune, ceea ce a determinat ca în Occident, dezvoltarea statului să coincidă cu apariția națiunii.

În Europa Centrală și de Est, precum și în Asia, naționalismul s-a dezvoltat în cadrul unor entități politice care nu coincideau cu granițele culturale și etnice (ex.: Imperiul Rus, Imperiul Austro-ungar, Imperiul Otoman). Kohn argumentează că în aceste regiuni, naționalismul a încercat „să delimiteze granițele în baza criteriilor etnice”^[16]. Astfel, în modelul estic, națiunea este cea care formează și dezvoltă statul, respectiv națiunile formându-se și consolidându-se în jurul trăsăturilor etnice comune, rolul instituției cetățeniei în formarea identității naționale fiind practic ignorat.

În lucrările contemporane privind diferența dintre națiunea civică și cea etnică, sunt scoase în evidență o serie de elemente inspirate din lucrările lui Kohn și Meincke^[17], prezentând și anumite particularități. Astfel, Peter Alter evidențiază că *națiunile etnice* sunt bazate în primul rând pe valori culturale, lingvistice, determinism geografic, religie, tradiții și istorie comună. În timp ce în contextul unei *națiuni civice*, cetățenii sunt conștienți despre faptul că toți, indiferent de apartenența etnică, culturală, religioasă, etc. sunt egali în fața legii.^[18] Anthony Smith scoate în evidență că *națiunea civică* asigură unitatea cetățenilor prin prisma instituțiilor, legilor, drepturilor cetățenești, și a unei culturi și ideologii civice. Același autor, consideră că națiunea etnică se bazează pe o „super-familie fictivă”, decisiv fiind limba vorbită și tradițiile.^[19]

Un alt autor contemporan, Michael Ignatieff definește *națiunea civică* drept o „comunitate a celor egali în drepturi, uniți de patriotismul pentru un set de practici

[15] Hans Kohn, *The idea of nationalism: A study on its origins and background*, (New York: Macmillan 1944);

Hans Kohn, *Prophets and peoples: Studies in nineteenth century nationalism*, (New York: Macmillan 1946).

[16] Kohn, *The idea of nationalism*, p. 329.

[17] Friedrich Meinecke în lucrarea „Cosmopolitismul și Statul Național” (Princeton University Press, 1970) a fost unul dintre primii cercetători care a fundamentat diferența dintre națiunea civică și cea etnică.

[18] Peter Alter, *Nationalism* (2nd ed.), (London: Edward Arnold, 1994), p. 9.

[19] Anthony D. Smith, *National identity* (Penguin Books, 1991), p. 12.

politice și valori”^[20], situație caracteristică pentru Marea Britanie, Franța, și Statele Unite.^[21] Ignatieff remarcă că naționalismul etnic îndeamnă de a avea încredere „doar în cei cu același sânge”^[22].

A doua abordare, se referă la influența comunismului și a regimurilor totalitare asupra edificării statelor naționale etnice în Europa de Est și Eurasia. Conform lui Rogers Brubaker „în statele post-comuniste din Europa de Est și spațiul fostei URSS, înainte și după obținerea independenței, mișcările naționale au promovat ideea de stat al unui singur grup etnic”^[23]. Brubaker evidențiază faptul că *națiunea civică* nu este un concept atractiv pentru această regiune, deoarece apartenența unei persoane la o națiune este strâns legată de aspectul etno-cultural, care se deosebește foarte mult de identificarea politică.^[24]

Un alt cercetător, George Schopflin, de asemenea evidențiază prioritatea aspectului etnic în edificarea națiunilor din Europa de Est.^[25] Urmînd aceleași argumente ca și Kohn, Schopflin menționează că în Occident noțiunea de „cetățean” s-a dezvoltat concomitent cu mișcările naționale, în timp ce în Europa de Est, pentru a se desprinde din componența imperiilor, elitele politice au mobilizat masele în baza ideii de etnicitate. Mai mult decît atît, Schopflin elucidează o legătură dintre comunism și naționalismul etnic. Astfel, comunismul, la fel ca și dominația unui imperiu, a fost considerată drept oprimare din partea unui factor din exterior, eliberarea de sub dominația comunistă luînd forma mișcării naționale.^[26] Schopflin consideră că, comunismul a distrus societatea civilă, care de fapt reprezintă unul dintre elementele principale în edificarea națiunii civice, determinînd astfel cultivarea identității în baza apartenenței etnice. De asemenea, comunismul nu a permis societății să dezbată problemele cotidiene, generînd tensiuni sociale care au răbufnit după căderea regimurilor totalitare.

Pe de o parte, în contextul națiunii etnice, statul va promova asimilarea culturală a grupurilor etnice, deoarece unitatea culturală reprezintă fundamentul unei astfel de, va promova activ istoria, cultura și limba grupului etnic majoritar, acestea reprezentînd nucleul identității naționale. Națiunea etnică este percepută ca o

^[20] Michael Ignatieff, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, (Farrar, Straus and Giroux, 1995), pp. 6 – 9.

^[21] Ignatieff, *Blood and Belonging*, pp. 6 – 7.

^[22] Ibidem, p. 9.

^[23] Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, (Cambridge: Cambridge University Press 1996), p. 65.

^[24] Ibidem, p. 105.

^[25] George Schopflin, *Nationalism and ethnic minorities in post-communist Europe*, în Richard Caplan, John Feffer, *Europe's new nationalism: states and minorities in conflict*, (New York: Oxford University Press, 1996), pp. 150-170.

^[26] Ibidem, p. 153.

entitate exclusivă a unui anumit grup etnic, respectiv reprezentanții altor grupuri sunt marginalizați. Însă aplicarea exclusivă a determinismului etnic, poate semnifica existența unui vacuum instituțional (instituțiile statului sunt slabe sau nu răspund necesităților de bază ale cetățenilor), indicînd dezintegrarea societății (teorie susținută de Ernest Gellner^[27] și Jack Snyder^[28]).

Pe de altă parte, națiunea civică se axează în principal pe instituțiile politice, drepturile cetățenești, ideologia politică, teritoriu, cetățenie, dorința și acordul cetățenilor de a trăi împreună. Astfel, națiunea civică este produsul societății civile și a statului, care aplică politici culturale egale pentru toate grupurile etnice, rolul instituției cetățeniei fiind primordial.

În concluzie este necesar de atras atenția asupra faptului că *națiunea etnică* și *națiunea civică* perpetuează două tipologii generale de *naționalism* - civic și etnic, care au rolul de a propaga respectul și atașamentul față de valorile comunitare. Ambele tipologii aspiră spre edificarea *națiunii*, însă utilizează diferiți piloni identitari. Pe de o parte, națiunea etnică se bazează pe valorile spirituale și culturale, care vizează doar membrii comunitari care împărtășesc aceste însușiri, în timp ce națiunea civică scoate în prim plan instituțiile statului, valorile civice și pluraliste, care permit conviețuirea pașnică a mai multor grupuri etnice.

Formarea identității naționale

La nivel individual, *identitatea* se referă la procesul de autoidentificare, altfel spus, la modul în care individul se definește ca parte a societății și la relația acestuia cu cei din jur. Există diferite elemente care constituie identitatea persoanei. Anthony D. Smith a evidențiat elementele de gen, teritoriu, socio-economice, religioase, etnice și culturale.^[29] Abordarea sociologică examinează *identitatea* în contextul relațiilor între indivizi și rolurile acestora în cadrul grupurilor sociale. În sfera politică, conceptul de „identitate” a fost dezvoltat de Locke, Mill, și Hume sub forma „identității politice”, care are în primul rînd rolul de a mobiliza populația în momente de criză, în special în scopuri militare.^[30]

[27] Ernest Gellner, *Nationalism in a vacuum*, în Alexander J. Motyl, *Thinking theoretically about Soviet nationalities: history and comparison in the study of the USSR*, (New York: Columbia University Press, 1995), pp. 243 – 254.

[28] Jack Snyder, *Nationalism and the crisis of the post-Soviet state*, în Michael Edward Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, (Princeton University 1993), pp. 79-101

[29] Anthony D. Smith, *National identity* (Penguin Books, 1991), p. 4.

[30] Philip Spencer and Howard Wollman, *Nationalism, A critical introduction* (SAGE Publications, 2002), p. 58.

Există două teorii dominante privitor la procesul de formarea a identității. Prima este *Teoria identității*, inițiată de Peter J. Burke și Ian Stets^[31], care relevă procesul de formare a identității la nivel individual și *Teoria identității sociale* elaborată de Henri Tajfel^[32], care elucidează formarea identității la nivel societal.

Teoria identității relevă trei factori principali care determină procesul de autodeterminare. Primul factor este cultura generală, în care individul crește și se dezvoltă. Al doilea este determinat de procesul de socializare directă, reprezentat prin educația formală și informală. Al treilea element este identitatea atribuită individului de către cei din jur. În acest context, Burke și Stets au ajuns la concluzia că autoidentificarea are un rol central în formarea și definirea identității individului.

Sub alt aspect, *Teoria identității sociale* examinează principiile universale de formare a identității de grup, indicând asupra faptului că elementele individuale sunt cruciale în comportamentul de grup, autodeterminarea fiind elementul-cheie în relația dintre individ și grup.^[33] Astfel, pentru ca grupul să existe, membrii săi trebuie să se identifice cu acesta și să respecte anumite norme interne.

Odată ce indivizii devin parte a grupului și rolul lor este recunoscut, este declanșat mecanismul de construcție a *identității pozitive*, care îi va diferenția de alte grupuri și îi va prezenta într-o ipostază favorabilă. Apartenența la grup face ca indivizii să perceapă lucrurile din perspectiva acestuia și să acționeze la fel. Această „identitate pozitivă” face ca oamenii să utilizeze termenul de „noi” în loc de „eu”.

Caracteristici similare sunt remarcate și în contextul identificării individului cu o națiune. Tajfel a stabilit că „o națiune va exista numai în cazul în care un număr de oameni se identifică cu aceasta”^[34]. La fel ca și în contextul identității de grup, membrii unei națiuni vor construi o „identitate pozitivă” în raport cu alte națiuni.

Identitatea națională, la fel ca și identitatea de grup, tinde să omogenizeze comunitatea în jurul anumitor norme, idei, valori, și principii comune. Von Hirschhausen și Leonhard au definit *identitatea națională* ca „totalitatea concepțiilor și imaginilor colective comune unei națiuni, exprimate în tradiții, cultură, sistemele de valori, credință și interese, stabilizate și actualizate de către instituții politice prin diver-

[31] Peter J. Burke and Jan E. Stets, *Identity Theory* (Oxford University Press, 2009).

[32] Henri Tajfel, *Social identity and intergroup relations* (Cambridge University Press, 2010).

[33] University of Twente, “*Social identity theory*,” http://www.utwente.nl/cw/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Interpersonal%20Communication%20and%20Relations/Social_Identity_Theory.doc/.

[34] Henri Tajfel, *Human groups and social categories: studies in social psychology* (Cambridge University Press, 1981), p. 229.

se simboluri, oferind legitimitate națiunii de a acționa pe plan intern și extern”^[35]. În mod similar, Edwin Monroe Prince a definit *identitatea națională* în calitate de „totalitate de mituri și idei utilizate de către un grup dominant pentru a menține puterea într-o societate”^[36]. William Bloom relevă că „identitatea națională descrie condițiile în care o masă de oameni s-au identificat cu simboluri naționale, respectiv au internalizat simbolurile unei națiuni”^[37].

Identitatea națională este determinată de o serie de elemente definitorii. Smith consideră că aceasta presupune un sentiment de comunitate politică, implică instituții comune, un cod unic de drepturi și obligații pentru toți membrii societății.^[38] Un alt element al *identității naționale*, în opinia lui Smith este *patria*, care întruchi-pează țara în care individul s-a născut. Conceptul de *patrie* este plin de semnificații emoționale și culturale, și este asociat cu mituri, amintiri, și cultură comună, fiind pe larg utilizat în discursul naționalist în special în scopuri politice și pentru mobilizare socială. De asemenea, *patria* evidențiază diferențele culturale și distinge o națiune de alta.^[39]

O altă abordare față de elementele definitorii a *identității naționale* este propusă de Leszek Kolakowski^[40], care evidențiază *spiritul național* drept o formă colectivă de comportament, care unifică poporul unei națiuni în momente de criză, reprezentând totodată o valoare abstractă. Kolakowski relevă „evenimentul fondator” sau „părinții fondatori”, elemente care personifică și divinizează națiunea. Cel mai des acest lucru este ilustrat prin legende sau mituri, care nu fac referire la o anumită perioadă temporală. Un alt element este reprezentat de „teritoriul național”, care înglobează peisaje distincte, climă, artefacte, și alte caracteristici care determină „forma fizică” a unei națiuni. De asemenea, Kolakowski a atras atenția asupra memoriei istorice, care poate fi inventată și încorporată în educație și cultură.^[41] Astfel, în contextul edificării națiunii, rolul istoriei este de a construi o legătură cu trecutul și de a oferi „legitimătate temporală” acestuia.

Formarea identității naționale presupune adesea „inventarea tradiției”. Hobsbawm și Ranger au definit acest proces drept „un set de practici, care în mod normal sunt

[35] Désirée Kleiner-Liebau, *Migration and the construction of national identity in Spain* (Iberoamericana Editorial, 2009), p. 30.

[36] Monroe Edwin Price, *Television, the public sphere and national identity* (Oxford University Press, 1995), p. 40.

[37] William Bloom, *Personal identity, national identity and international relations* (Cambridge University Press, 1993), p. 52.

[38] Anthony D. Smith, *National identity* (Penguin Books, 1991), p. 19.

[39] Smith, *National identity*, p. 21.

[40] Kolakowski, „Über kollektive Identität.”

[41] Ruth Wodak, Rudolf de Cillia, *The Discursive Construction of National Identity*. Second Edition (Edinburgh University Press, 2009), p. 25.

guvernaate de anumite reguli fățișe sau tacit acceptate, cu un caracter simbolic, care încearcă să insuflă anumite valori și norme de comportament prin repetiție și presupun în mod automat continuitate cu trecutul” ^[42]. Tradițiile inventate, în multe cazuri sunt cele care alimentează miturile și legende, și contribuie la edificarea „identității pozitive” necesare unei națiuni. După cum a menționat și Ruth Wodak „cu cât mai departe în trecut se merge pentru a ilustra momente reale sau imaginare din istoria unei națiuni, cu atât mai consolidată este identitatea națională” ^[43].

În concluzie, este important de menționat că identitatea națională este fundamentată în procesul de autoidentificare a individului și determină perspectiva oamenilor asupra locului de naștere, limba vorbită, valorile culturale, principiile politice, etc. Aceasta reprezintă o construcție ideologică complexă, care are rolul de a unifica oamenii dintr-o națiune în jurul unor seturi de simboluri și valori, ajutând elitele politice să edifice unitatea socială care permite mobilizarea populației în momente de criză.

2.2. IDENTITATEA NAȚIONALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA – ÎNTRE “MOLDOVENISM” ȘI “ROMÂNISM”

Esența „moldovenismului” și a „românismului”

Chiar din primii ani de independență, statul Republica Moldova a fost pus în fața unor situații deosebit de complexe: mișcări separatiste în raioanele de est (Transnistria) și de sud a țării (locuite de etnici găgăuzi), și o situație economică precară. Acest lucru s-a datorat și faptului că odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, tensiunile etnice au devenit din ce în ce mai evidente.

Politicile promovate în cadrul URSS, dar și evenimentele de la începutul anilor 90, au influențat discursul identitar și cel politic, evidențiind două direcții privitor la viitorul Republicii Moldova. Primul curs reprezenta edificarea unui stat independent, care își va asuma provocările etnice și soluționarea conflictului transnistrean, devenind totodată o societate multiethnică. Această direcție presupunea acordarea unui rol special limbii ruse (în virtutea statutului care l-a avut această limbă în cadrul URSS) și respectiv, păstrarea legăturilor strânse cu Federația Rusă și fostele state unionale. A doua opțiune discutată pe larg a fost unificarea cu România. Exponenți acestei idei au sperat că guvernele Republicii Moldova și României vor replica decizia luată în 1918, atunci când aceste două teritorii s-au unificat.

^[42] Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *The invention of tradition* (Cambridge University Press, 1983), p. 3.

^[43] Ruth Wodak, *The discursive construction of national identity*. Second Edition (Edinburgh University Press, 1999), p. 25.

În cele din urmă, contextul politic a determinat ca Republica Moldova să urmeze calea independenței, adoptînd o Constituție care face referire la „continuitatea statalității poporului moldovenesc”^[44] și la „aspirația acestuia de a deveni națiune”^[45]. Însă acele două opțiuni inițiale, au influențat profund discursul politic privitor la edificarea identității naționale pentru următoarele două decenii, divizînd *grosso modo* societatea în exponenți ai două profiluri identitare antitetice, care în contextul acestui studiu sunt identificate în calitate de „moldovenism” și „românism”. Principalele divergențe ale acestor două identități vizează interpretarea evenimentelor istorice, denumirea limbii, apartenența etnică și națiunea.

Una din definițiile „moldovenismului”, caracterizează acest lexem drept „particularitățile elementelor lingvistice ale moldovenilor”^[46]. Această definiție însă nu dezvăluie contextul de identitate națională care este promovat de „moldovenism”. O referință instituționalizată privitor la „moldovenism”, este regăsită în Nota de Fundamentare a HG României nr. 214 privind suplimentarea bugetului Secretariatului General al Guvernului din Fondul de rezervă bugetară la dispoziția Guvernului pentru Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, din 09.03.2011, în care se vorbește despre „teza moldovenismului privind existența a două popoare: moldoveni și români, două limbi, culturi și istorii diferite”^[47]. Deși nu există o viziune oficială privind „moldovenismul” în calitate de identitate națională, contextul politic, precum și reflectarea acestui termen în mass-media permite elaborarea unei definiții contextuale. Astfel, prin „moldovenism” se face referință la elementele care construiesc identitatea națională în baza limbii, etniei, simbolurilor identitare moldovenești, care adesea sunt în contrapunere cu cele românești.

Identitatea antitetică „moldovenismului”, reprezintă „românismul”, care se axează pe „spiritul național românesc”, și cuprinde istoria, limba și culturală românească. În contextul acestui studiu, prin „românism” se înțelege setul de valori și simboluri care definesc națiunea, limba, și identitatea națională a Republicii Moldova în calitate de identitate națională românească.

Exponenții „moldovenismului” identifică un set de elemente de bază în edificarea acestei identități. Primul element este faptul că moldovenii și românii reprezintă grupuri etnice diferite. În calitate de argument se afirmă că pe parcursul istoriei,

[44] Constituția Republicii Moldova, *Preambul*, (Monitorul Oficial nr. 1 din 18.08.1994).

[45] Ibidem.

[46] Dicționar Explicativ al Limbii Române, s.n. „Moldovenism,” accesat la 13 martie 2012, <http://www.dex.ro/cauta.php?q=Moldovenism&Cauta=Cauta&where=>.

[47] Guvernul României, Notă de Fundamentare – HG nr. 214/ 09.03.2011, *privind suplimentarea bugetului Secretariatului General al Guvernului din Fondul de rezervă bugetară la dispoziția Guvernului, prevăzut în bugetul de stat pe anul 2011, pentru Departamentul pentru Românii de Pretutindeni*, accesat la 13 martie 2012, http://www.gov.ro/nota-de-fundamentare-hg-nr-214-09-03-2011_l1a113041.html

moldovenii și românii au trăit separat și nu au interacționat în mod semnificativ. Patrimoniul cultural al „moldovenismului” este bazat în primul rând pe cultura slavă și „limba moldovenească”, care în viziunea acestor exponenți, a stat la baza formării limbii române.^[48] Al doilea argument al „moldovenismului” este precedentul istoric de existență al statului moldovenesc denumit Țara Moldovei/ Principatul Moldova (1359 pînă în 1812).^[49] Al treilea raționament al „moldovenismului” rezidă în legislația și legea supremă a Republicii Moldova. Exponenții acestui discurs identitar se referă la preambulul Constituției, care menționează „despre statalitatea moldovenilor în timp, etnicitatea și națiunea moldovenească”^[50]. De asemenea, articolul 13 (1) din același document proclamă limba de stat – moldovenească în baza grafiei latine. O remarcă în contextul denumirii limbii de stat este faptul că Declarația de Independență adoptată prin Legea nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova (Monitorul Oficial Nr. 11-12, din 30.12.1991), proclamă că limba de stat al Republicii Moldova urmează să fie limba română.

Pe de altă parte, există de asemenea un alt set de elemente definitorii a „românismului” în calitate de identitate națională. Primul argument reprezintă limba vorbită – limba română. Susținătorii „românismului” resping cu vehemență denumirea de „limbă moldovenească”, oferind în acest sens argumente de ordin lingvistic^[51]. Al doilea element se referă la existența unei națiuni și etnii comune. Opunîndu-se ideii „moldovenismului”, „românismul” susține existența unei culturi, religii, și istorii comune. Al treilea argument vizează evenimentul „Unirii”, care în viziunea acestor exponenți oferă legitimitate și legalitate „românismului”. Astfel, la 27 martie 1918, Adunarea Națională a Republicii Democratice Moldovenești (Sfatul Țării), a votat unirea cu România. Această decizie este considerată de adepții „românismului” un precedent în perioada contemporană de unificare voluntară ale acestor entități.

Este important de remarcat faptul că obiectivul central al „românismului” este de a „repara greșeala istorică”^[52], definită în unele surse istorice și ca „raptul Basarabiei”^[53]. Cu toate acestea, politicienii din Republica Moldova, care sunt exponenți ai „românismului”, evită de a vorbi despre o unificare nemijlocită. Astfel de afirmații ar putea fi considerate un atac la integritatea teritorială și suveranitatea Republicii Moldova.

[48] Moldovenii, „Aparența la Națiune,” accesat la 13 martie 2012, <http://moldovenii.md/noi-moldovenii/apartenenta-la-natiune>.

[49] Moldova 650 ani, „Țara Moldovei. 1359 – 1812,” accesat la 13 martie 2012, <http://moldova650.asm.md/node/25>.

[50] Constituția Republicii Moldova, *Preambul*.

[51] Pentru un studiu detaliat privind argumentele lingvistice, accesați Elena Oteanu “Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova,” Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/lib.php?l=en&idc=169>.

[52] Gheorghe Ghimpu, *Conștiința națională a românilor moldoveni. Second Edition* (Garuda – Art, 2002).

[53] Gheorghe Buzatu, *Batalia pentru Basarabia 1941-1944* (Mica Valahie, 2010).

Prin urmare, s-a adoptat un discurs moderat care combină existența Republicii Moldova în calitate de stat independent, bazat pe identitatea națională românească.^[54] De asemenea, pentru a preveni acuzele în adresa României privitor la o eventuală politică de revizionism, este prezentat cel mai des argumentul că România a fost primul stat care a recunoscut independența Republicii Moldova.^[55]

Așadar, „moldovenismul” și „românismul” formulează două teze identitare opuse, care domină edificarea identității naționale în Republica Moldova. Antagonismul acestor identități constă în denumirea limbii, interpretarea istoriei, apartenența culturală și etnică. Problema „moldovenismului” și a „românismului” rezidă în edificarea unei identități naționale etnice în Republica Moldova, antagonismul identitar constituind subiectul unei ample dispute între reprezentanții grupurilor sociale și politice.

Referințele istorice și identitatea națională

În capitolele anterioare s-a menționat despre rolul istoriei în edificarea identității naționale. S-a subliniat faptul că evenimentele istorice sunt adesea interpretate și respectiv, sunt scoase în evidență doar acele întâmplări care ar susține un anumit discurs identitar. În cele ce urmează se vor analiza principalele referințe istorice utilizate în dezbaterile privitor la identitatea națională în Republica Moldova.

Primul eveniment reprezintă înființarea Principatului Moldovei (circa 1359 d.Hr.), care a inclus la acel moment Basarabia și Bucovina. Exponenții „moldovenismului” susțin că existența acestei entități prezintă un precedent recunoscut la nivel internațional de independență al acestui teritoriu.^[56] Ștefan cel Mare, care a fost unul dintre liderii Principatului Moldovei și a luptat împotriva turcilor și a maghiarilor, este considerat un simbol al statalității moldovenești. Susținătorii „românismului”, susțin că Principatul Moldovei, și alte principate române s-au unificat voluntar în 1859 formînd Țara Românească – un stat unitar, respectiv prin acest fapt confirmîndu-se românitatea acestor teritorii.

[54] În calitate de exemplu, Partidul Național Liberal, care susține deschis unirea cu România, în platforma electorală lansează ideea de „două state, o națiune”. Pentru a accesa documentul integral, accesați: http://pnl.md/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=45.

[55] Amos News, „Traian Băsescu: România a fost primul stat din lume care a recunoscut Republica Moldova,” accesat la 13 martie 2012, http://www.amosnews.ro/Traian_Basescu_Romania_a_fost_primul_stat_din_lume_care_a_recunoscut_Republica_Moldova-29-62086.html.

[56] Moldova 650 ani, „Țara Moldovei. 1359 – 1812,” accesat la 13 martie 2012, <http://moldova650.asm.md/node/25>.

Al doilea eveniment de referință este anul 1812, atunci când drept urmare al războiului ruso-turc, Imperiul Otoman a cedat Basarabia^[57] Imperiului Rus (care cuprindea teritoriul dintre Prut, Nistru și Dunăre, circa 48% din Principatul Moldovei^[58]), teritoriu care a rămas parte al acestui imperiu mai mult de două secole. Pe de o parte, exponenții „moldovenismului” interpretează acest eveniment ca pe o evoluție economică și culturală, Imperiul Rus avînd și rolul de ocrotitor al ortodoxiei. Pe de altă parte, exponenții „românismului”, percep acest eveniment drept unul dramatic și afirmă că această secvență istorică argumentează expansionismul rus în Basarabia, subliniind de asemenea, că în pofida faptului că teritoriul a fost transformat într-o gubernie rusească ce a fost supusă deznaționalizării și rusificării, băștinașii reușind să păstreze limba și tradițiile române.

A treia referință istorică reprezintă anul 1918, când la 24 ianuarie Sfatul Țării a votat pentru proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești și la 27 martie 1918 a votat unirea cu România. Așa cum s-a menționat anterior, unirea este evenimentul central în discursul identitar al „românismului”. Acest eveniment este considerat un triumf al „spiritului românesc” de-a lungul secolelor de deznaționalizare în Basarabia. În opoziție cu acest fapt, apărătorii „moldovenismului” susțin că unirea cu România a avut loc sub presiunea forțelor militare a României.^[59]

Al patrulea evenimentul a avut loc la 28 iunie 1940, atunci când URSS a expediat notele ultimative prin care a cerut evacuarea Basarabiei în termen de 4 zile^[60], teritoriu care a devenit ulterior parte a Uniunii Sovietice sub numele de Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM). Cedarea Basarabiei reprezintă un eveniment tragic pentru „românism” și este interpretat drept „eliberare” de exponenții „moldovenismului”. Mai mult decît atît, exponenții „românismului” cer anulare Pactului Ribbentrop-Molotov, care a delimitat sferile de influență în Europa, Basarabia revenind URSS. În acest sens, un argument elocvent reprezintă rezultatele Barometrului de Opinie Publică din mai 2011, unde 27,7% consideră evenimentul de la 28 iunie 1940 eliberare de sub ocupația României, în timp ce 34,2 % - ocupare a unei părți a României.^[61]

[57] Din punct de vedere istoric, entitatea denumită Basarabia încorporează teritoriul dintre Nistru în Nord-Est, Prut la Vest, Dunărea și Marea Neagră în Sud. Teritoriul Republicii Moldova cuprinde parțial această suprafață, excepție făcînd partea de Sud (ieșirea la Marea Neagră) și Transnistria.

[58] Nicolae Chicuș, „Regimul politic-administrativ al Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea,” în *Istoria Românilor. Epoca Modernă* (Știința, 2002), p. 56.

[59] Gherasim Ghidirim, „Nikakovo „ob’edineniya” Rumynii s Bessarabiei ne bilo,” eNews, accesat la 13 martie 2012, <http://enews.md/articles/view/1227/>.

[60] Ultimatumul a fost consecința Pactului Ribbentrop – Molotov și a Protocolului Adițional Secret, care prevedea cedarea Basarabiei URSS.

[61] Institutul de Politici Publice, *Barometrul de Opinie Publică – mai 2010*, accesat la 25 martie 2012, http://www.ipp.md/public/files/Barometru/2010/Brosura_BOP_05.2010_prima_parte.pdf.

Al cincilea eveniment istoric reprezintă perioada în care România s-a aliat la armata germană și a pătruns pe teritoriul Basarabiei. Astfel, din 1941 pînă în 1944, Basarabia a fost condusă de a guvernare româno-germană, ca în 1944, sovieticii să reîncorporeze acest teritoriu la URSS. Adepții „moldovenismului” interpretează acest fapt ca pe o salvare a moldovenilor de la fascism, în timp ce susținătorii „românismului” argumentează că aceasta a fost o încercare legitimă a României de a recupera teritoriul pierdut – Basarabia. Chiar și în perioada sovietică, relațiile dintre RSSM și Republica Socialistă România au fost reduse la minim, cu toate că ambele au fost republici comuniste. Exponenții „românismului” explică acest fapt prin frica sovieticilor față de eventuala repetare a unirii care a avut loc în 1918.

În acest mod, principalele referințe istorice în contextul discursului identitar în Republica Moldova, ilustrează faptul că acestea sunt prezentate în mod diferit (în dependență de context și opțiunea identitară), respectiv, un eveniment istoric poate avea cel puțin două interpretări opuse, care elogiază sau denigrează aceleași evenimente. De asemenea, una din concluzii este faptul că studiul istoriei în Republica Moldova ar presupune reflectarea evenimentelor istorice fie din perspectiva „românismului” sau a „moldovenismului”.

Clivajele politice și identitatea națională

Criza și conflictul identitar în Republica Moldova a determinat geneza partidelor politice. La sfîrșitul anilor '90, societatea era polarizată în jurul a două grupuri politice principale: Frontul Popular și Interfrontul. În contextul acestui studiu, aceste două poluri pot fi identificate în calitate de fundamente politice a „moldovenismului” și a „românismului”.

Frontul Popular s-a format în calitate de formațiune politică din mișcarea națională de la sfîrșitul anilor '80, revenindu-i rolul principal în promovarea limbii române, tricolorului (care la începutul anilor '90 a fost identic cu cel a României), și imnului național, care de asemenea a fost similar cu cel al României în primii ani de independență (Deșteaptă-te Române). Pe de altă parte, Interfrontul a fost mișcarea politică compusă în principal din exponenții minorităților etnice, care doreau păstrarea RSSM în componența Uniunii Sovietice. Acest grup a concentrat exponenți ai Partidului Comunist, ultimul fiind interzis prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr. 683 din 223.08.1991. Atît Frontul Popular cît și Interfrontul s-au dezintegrat ulterior în numeroase partide politice, dar atitudinea generală în privința identității naționale nu a suferit modificări esențiale, concentrîndu-se în jurul a doi poli: „moldovenism” și „românism”. În continuare, aplicînd *Teoria clivajelor*, pro-

pusă de Lipset și Rokkan^[62], se va discuta de ce „moldovenismul” și „românismul” domină în continuare discursul identitar în Republica Moldova.

Teoria dezvoltată de Lipset și Rokkan argumentează apariția partidelor politice prin prisma a patru divergențe fundamentale în societate. Prima reprezintă clivajul bi-serică – stat și antagonismul care apare între clerici și anti-clerici. Acest clivaj se manifestă la etapa de formare a statului secular. Al doilea clivaj este cel rural - urban și apare între populația din urbe și cea din localitățile rurale, generând apariția partidelor agrare și țărănești. Clivajul al treilea are loc între proprietari și angajatori, pe de o parte, și muncitori pe de altă parte, subliniind opoziția între interesele proprietarilor și cele ale muncitorimii. Acest clivaj generează în principal două tipuri de partide: liberale și conservatoare pe de o parte, socialiste și comuniste, pe de altă parte. Al patrulea clivaj reprezintă antagonismul dintre centru și periferie, și se referă cel mai des la procesul de edificare a națiunii. Antagonismul are loc între centriști, care pledează pentru un stat național unitar, și regionaliști, care pledează pentru un stat regionalizat sau federalizat.^[63]

În contextul Republicii Moldova, clivajul centru-periferie^[64] caracterizează cel mai mult situația de la începutul anilor '90, perioadă în care s-au format primele partide politice. Conflictul a rezidat în opoziția între exponenții unui stat bazat pe criterii naționale (Frontului Popular, care ulterior a devenit Partidul Popular Creștin Democrat și Congresul Țăranilor și Intelectualilor, care ulterior s-a transformat în Partidul Forțelor Democratice), și cei care au pledat pentru un stat multiethnic și multilingv cu legături strânse cu Federația Rusă (Partidul Socialist, Mișcarea Edinstvo, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova),^[65] susținând regionalizarea Republicii Moldova.

Identificarea „centrului” și a „periferiei” în contextul dezbaterii identitare în Republica Moldova, se axează pe opțiuni antitetice. Pentru exponenții „românismului”, „centrul” a fost România și respectiv, „periferia” reprezintă Republica Moldova. Acesta este motivul pentru care unirea cu „centrul” reprezintă obiectivul politic al acestui discurs identitar. A doua abordare relevă poziția „moldovenismului”, unde „centrul” reprezintă însuși Republica Moldova și „periferia” – regiunea transnistrea-

^[62] Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments,” în Peter Mair, *The West European party system* (Oxford University Press, 1990), pp. 91-111.

^[63] Nick Sitter, „Cleavages, party strategy and party system change in Europe, east and west,” în *Perspectives on European Politics and Society*, 3:3, 2002, pp. 425-451.

^[64] Un alt clivaj care a influențat geneza partidelor politice în Republica Moldova reprezintă antagonismul rural – urban, care a determinat apariția partidelor agrare și țărănești (Partidul Democrat Agrar din Moldova).

^[65] Corneliu Ciurea și alții, „Geneza partidelor politice. Un caz particular – Republica Moldova,” *Moldoscopie* XV, USM 2001, pp. 21 – 26.

nă și Găgăuzia. Susținătorii „moldovenismului” au pledat pentru crearea unui mediu bilingv și multiethnic, cu orientare filorusă, motiv pentru care limbii ruse i-a fost oferit un statut special.

Clivajul centru – periferie a marcat sistemul partinic din Republica Moldova. Atît Frontul Popular, cît și Interfrontul au generat o categorie de politicieni și un anumit tip de discurs politic și identitar, care domină sfera politică și procesul de edificare a identității naționale. Sub alt aspect, unii politicieni recunosc că problema identitară este adesea alimentată în mod artificial. Ca un exemplu, fostul premier al Republicii Moldova, Dumitru Braghiș, a declarat că disputa asupra denumirii limbii și apartenența la națiune este menținută artificial, în scopul obținerii „dividendelor politice” ^[66].

În acest context, dezbaterea asupra identității naționale este de fapt consecința unei probleme nerezolvate și a lipsei unui dialog politic constructiv al elitelor politice privind edificarea identității naționale și viitorul Republicii Moldova. Clivajul centru – periferie a degenerat într-o problemă de sistem, care afectează și astăzi politica în Republica Moldova. De asemenea, acest clivaj a devenit antagonismul dominant în societate, avînd totodată rolul de a „clasifica” partidele pe eșichierul politic (cele de dreapta și centru-dreapta, fiind în general exponenții „românismului,” și respectiv, cele de stînga și centru-stînga, fiind exponenții „moldovenismului”).

Identitatea națională în Republica Moldova: Quo Vadis?

În capitolul anterior s-a discutat faptul că antagonismul identitar la începutul anilor '90 a generat două grupuri politice, care au demarcat opțiunile identitare a Republicii Moldova. Grupul politic denumit „Interfront” a integrat și foștii membri ai Partidului Comunist, formațiune care a intrat în legalitate în 1994, denumindu-se Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM). În cele ce urmează se va discuta modul în care această formațiune a transpus „moldovenismul” în calitate de identitate națională, consecințele acestei opțiuni, precum și perpetuarea crizei identitare în sfera politică și socială.

În anul 2001, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut majoritatea absolută în Parlamentul Republicii Moldova. În programul electoral din 2001, PCRM și-a asumat „să apere dreptul poporului moldovenesc la numele său istoric — moldoveni, la denumirea limbii materne — limba moldovenească, la slăvita sa istorie

^[66] Publika, „Braghiș recunoaște: Problema limbii române a fost mereu exploatată murdar de politicieni. Și eu am făcut la fel,” accesat la 13 martie 2012, http://www.publika.md/braghis-recunoaste-problema-limbii-romane-a-fost-mereu-exploatata-murdar-de-politicieni-si-eu-am-facut-la-fel_430011.html

și la originalitatea (sic!) sa spirituală”^[67], precum și „neadmiterea ignorării istoriei statalității poporului moldovenesc care începe în 1359, precum și a etnofobiei, xenofobiei și a altor anomalii socioculturale”^[68].

Primul pas spre legitimizarea „moldovenismului” a fost adoptarea HG nr. 180 din 15.02.2002 cu privire la implementarea „Istoriei Moldovei” ca disciplină de predare în instituțiile de învățământ. Din cauza protestelor stradale, doar 7 zile mai târziu la 22.02.2002 prin HG nr. 217 HG nr. 180 a fost abrogată și decisă formarea unei comisii de stat pentru elaborarea concepției privind istoria Republicii Moldova.

Următorul pas important a fost adoptarea Legii nr. 546 din 19.12.2003, **privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova**. Concepția poate fi considerată un document ideologic care a consolidat bazele „moldovenismului”, eforturile PCRM vizînd denumirea limbii, istoriei, și consolidarea statalității – elementele centrale în formarea identității naționale etnice.

În 2003, în același an cînd **Concepția politicii naționale a Republicii Moldova** a fost adoptată, Vasile Stati, un promotor al „moldovenismului”, a editat dicționarul moldovenesc-român și o colecție de cărți de Istorie a Moldovei, prin care „a explicat” esența „moldovenismului”. Publicațiile, mai cu seamă dicționarul, au atras atenția publicului larg și au fost percepute ca un prim pas spre editarea de manuale ce ar transpune teza „moldovenismului” în curriculumul școlar.

Un alt efort de consolidare a „moldovenismului” ca identitate națională etnică, a fost organizarea recensămîntului național în 2004. Rezultatele recensămîntului au arătat că 75,8% din populație se consideră moldoveni și doar 2,2% – români, (accentuînd astfel diferența etnică între „moldovean” și „român”). Recensămîntul a prezentat românii în calitate de minoritate etnică inferioară numeric cu numărul de ucraineni (8,4%), ruși (5,9%) și găgăuzii (4,4%). De asemenea, în conformitate cu rezultatele recensămîntului, 78,4% din populație au menționat că limba maternă este limba moldovenească, și, respectiv doar pentru 18,8% dintre respondenți – limba română.^[69]

În acest context, poate fi lansată ipoteză că strategia PCRM a fost de a prezenta românii ca o minoritate etnică pentru a demonstra nefondată dezbateră privind

^[67] Comitetul Central al PCRM, Esența programului electoral al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/pcrm/program/>.

^[68] Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, Adoptat la Congresul IV din 21 – 22 aprilie 2001, <http://www.e-democracy.md/files/parties/pcrm-program-2001-ro.pdf>.

^[69] Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Cu privire la totalurile Recensămîntului populației din 2004. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale*, accesat la 15 martie 2012, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2358>.

„românismul” în Republica Moldova. De asemenea, s-a încercat legitimizarea limbii și națiunii moldovenești, demonstrând în același timp că oamenii din Republica Moldova percep diferența dintre limba română și moldovenească. În același context, poate fi admis și faptul că următorul pas se preconiza înlocuirea studiului limbii române în școli cu limba moldovenească, aplicînd astfel prevederilor art. 13 (1) din Constituția Republicii Moldova.

Reprezentantul Consiliului Europei, John Kelly, a declarat că întrebările cu privire la naționalitatea și limba vorbită au produs confuzie în rîndul respondenților. De asemenea, șapte din zece grupuri de observatori, au declarat că cenzorii au încurajat oamenii să se declare moldoveni în loc de români.^[70] De asemenea, din punct de vedere metodologic, recensămîntul în calitate de studiu cantitativ nu poate ilustra obiectiv situația privind identitatea națională, mai ales în contextul unei confuzii generale privind limba și apartenența etnică a populației. Un studiu calitativ bazat pe focus-grupuri a demonstrat că 89% dintre respondenții care consideră că sunt „moldoveni” și-au explicat alegerea în baza locului de reședință – în calitate de locuitori a Republicii Moldova. Studiul a scos în evidență că aceștia nu se opun limbii, istoriei, române, doar 5,9% exprimîndu-și identitatea în spiritul „moldovenismului”.^[71]

Contradicțiile privind identitatea națională au culminat cu evenimentele din aprilie 2009, atunci cînd în urma unor proteste care contestau rezultatele anunțate ale alegerilor, s-a ajuns la devastarea clădirilor Parlamentului și a Președinției. Deși nu au fost stabilite oficial circumstanțele și organizatorii protestelor violente, acestea au scos în evidență că antagonismul identitar reprezintă o situație agravantă în Republica Moldova. Evenimentele din aprilie 2009 au adîncit criza identitară și au condus la perpetuarea antagonismului identitar în sloganele și retorica politică (mai cu seamă a partidelor de pe stînga eșichierului politic). Evenimentele au alimentat furia atît exponenților „moldovenismului” (arborarea pe clădirea Președinției a drapelului României^[72], pancarte și inscripții care cereau „Unirea Basarabiei cu România”^[73]), precum și revolta susținătorilor „românismului” (expulzarea ambasa-

[70] Corneliu Rusnac, “2 milioane vorbesc ‘moldovenește’, 500 de mii româna,” BBC, accesat la 15 martie 2012, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recensamant_limba.shtml.

[71] Chifu Iulian, “O nouă generație de conflicte identitare,” IDIS VIITORUL, p. 25, <http://leader.viitorul.org/index.php?l=en>.

[72] Unimedia, *Tinerii care au arborat drapelul României pe clădirea Președinției au fost identificați și amendați cu cîte 75 de unități convenționale*, accesat la 15 martie 2012, <http://unimedia.md/?mod=news&id=24969>.

[73] Politicom, *7 – 8 aprilie 2009: Șirul evenimentelor din Chișinău*, accesat la 15 martie 2012, <http://politicom.moldova.org/news/sirul-evenimentelor-manifestatiile-de-protest-foto-video-194679-rom.html>.

dorului României la Chișinău^[74], introducerea regimului de vize cu România^[75]). Mai mult ca atât, evenimentele au fost considerate de oficialii de atunci drept lovitură de stat din partea României^[76].

Din 2009, au apărut schimbări și în opțiunile lingvistice ale paginilor web oficiale. Astfel, dacă în perioada guvernării PCRM (2001 – 2009) pe paginile web ale instituțiilor de stat era afișată denumirea de „moldovenească” sau „MD”, începând cu anul 2009, aceasta a fost schimbată în „RO” sau „Româna”. Denumirii limbii este atât de importantă pentru exponenții ambelor discursuri identitare, deoarece în ambele cazuri se aspiră spre edificarea unei națiuni etnice, denumirea limbii vorbite având rolul central în edificarea identității naționale etnice.

Edificarea identității naționale în Republica Moldova are trăsăturile unui joc de sumă zero. Chiar dacă unele partide au încercat să combine elemente „moldovenismului” și a „românismului” în tentativa de a găsi *aurea mediocritas* în discursul identitar, această opțiune nu a întrunit sprijin semnificativ din partea electoratului.

În pofida faptului că deja s-au împlinit douăzeci de ani de la independență, nu există o viziune comună privitor la profilul identitar care ar întruni consens politic și social. Clivajul centru-periferie care a determinat geneza partidelor politice în Republica Moldova, continuă să aibă un rol important în sfera politică, polarizând societatea în exponenții „moldovenismului” și a „românismului”. Dinamica conflictului identitar în Republica Moldova, sugerează că antagonismul între „românism” și „moldovenism” va continua să domine discursul politic, respectiv, perindarea între aceste două teze identitare va adânci antagonismul social și politic.

Proiectul națiunii civice

Discursul identitar în Republica Moldova este axat pe trăsături etnice și culturale. Argumentele identitare a „moldovenismului” și „românismului” s-au perindat în jurul determinismului etnic: istorie (fiind disputată legătura cu România, Imperiul Rus și Uniunea Sovietică), limbă (disputându-se denumirea acestea – „moldovenească” sau „română”), apartenență etnică (în calitate de „moldovean” sau „român”), cultură („românească” sau „moldovenească” cu influențe slave), teritoriu (făcându-se referințe la teritorii istorice precum „Basarabia”, „Țara Moldovei”, „România Mare”,

[74] Realitatea, *Cei doi diplomați români expulzați de autoritățile de la Chișinău au revenit în România*, accesat la 15 martie 2012, http://www.realitatea.net/cei-doi-diplomati-romani-expulzati-de-autoritatile-de-la-chisinau-au-revenit-in-romania_492496.html.

[75] Ziare, *Vizele moldovenesti pentru romani vor fi gratuite*, accesat la 15 martie 2012, <http://www.ziare.com/stiri/frauda/vizele-moldovenesti-pentru-romani-vor-fi-gratuite-712942>.

[76] Mediafax, *Voronin acuză România de implicare în revoltele de la Chișinău*, accesat la 23 martie 2012, <http://www.mediafax.ro/externe/voronin-acuza-romania-de-implicare-in-revoltele-de-la-chisinau-4178720>

etc.). Acest fapt a divizat și polarizat societatea, transformând subiectul identității naționale într-o temă de controversă.

Încercarea PCRM-ului de a edifica o națiune etnică comună – „moldovenească” (fără a stabili un consens politic și/sau social), a suferit în mare parte eșec, adâncind doar conflictul și dilema identitară. Acest fapt determină aplicarea unui concept de alternativă, care ar reuși aplanarea tensiunilor etnice și antagonismelor identitare, model care este aplicat cu succes în mai multe state multietnice. În acest sens, este necesară edificarea unei națiuni civice, în baza identității naționale civice, care va reprezenta o alternativă pentru identitatea națională etnică și națiunea etnică. Principiile unei națiuni civice sunt: supremația legii, dreptul la libera alegere, atașament rațional față de instituțiile statului, unitatea cetățenilor bazată pe consimțământul acestora de a trăi împreună, pluralism, democrație, libertate, și respectarea drepturilor individuale.

Un alt mecanism de perpetuare a identității naționale civice sunt zilele/ sărbătorile naționale, care reprezintă mecanisme ideologice ce au rolul de a unifica societatea în jurul unor evenimente care sunt considerate ca punct de referință pentru națiune. Acestea au funcția de a comemora evenimentele de maximă importanță pentru o națiune și de a reînprospăta memoria colectivă. Zilele naționale pot avea forma unor evenimente de comemorare (dezastru natural, zile de doliu național, etc.) și pot fi sărbători naționale prin care se glorifică națiunea (ziua independenței, ziua constituției, etc.). În acest context este important ca aceste evenimente să aibă un caracter civic și să nu conțină elemente etnice, deoarece în contextul Republicii Moldova, sărbătorile naționale cu un caracter etnic perpetuează antagonismul identitar.

Proiectul națiunii civice pentru Republica Moldova este necesar să aibă continuitate, astfel ca implementarea acestuia să fie posibilă și în cazul schimbului de putere. Unitatea cetățenilor Republicii Moldova va fi asigurată prin încredere în instituțiile statului. Respectiv, este indispensabil ca elitele politice să dețină credibilitate și să întrunească așteptările cetățenilor. Este necesar de a elabora o viziune clară privitor la procesul de formare a unei asemenea identități naționale. De asemenea, conceptul națiunii civice ar trebui să întrunească consensul politic și social, în caz contrar efortul va fi zădărnicit din cauza conflictelor politice și identitare.

Națiunea civică în Republicii Moldova ar urma să scoată în evidență egalitatea indivizilor și respectarea legilor țării, indiferent de apartenența etnică, culturală, religioasă, etc. Statul ar trebui să garanteze elaborarea și aplicarea unui cadru legal care să asigure aceste drepturi pentru fiecare individ, contracarând cazurile de discriminare (de orice gen) și instigare la ură interetnică, rasială, etc.

Un rol important în edificarea națiunii civice îi revine societății civile, care are misiunea de a facilita formarea identității naționale civice. Societatea civilă va spori interacțiunea dintre grupurile etnice și va promova toleranța interculturală. Aceasta va sprijini grupurile etnice în păstrarea culturii și tradițiilor, creînd totodată respect și atașament pentru statul Republica Moldova. De asemenea, societate civilă va încuraja implicarea cetățenilor în acțiuni comunitare (de voluntariat), principalul scop fiind socializarea și consolidarea atașamentului față de teritoriul Republicii Moldova.

Mai mult decît atît, crearea națiunii civice necesită aplicarea unui set de mecanisme care ar contribui la formarea identității naționale civice. În acest sens, un rol important îl au elementele simbolice (monumente, lucrări de sculptură și artă, etc.) care ar ilustra elemente civice non-etnice: libertatea, republica, unitatea poporului, etc. Sociologul Nuala Johnson a explicat că rolul simbolurilor arhitecturale și a monumentelor este de a „acționa nu doar în calitate de noduri ideologice, dar și în calitate de circuite de memorie în care elementele individuale pot fi ignorate, prioritate avînd conștiința populară”^[77]. Promovarea identității civice urmează să aibă loc și prin intermediul mass-media, discursului politic cotidian, programelor electorale ale partidelor politice, etc. De asemenea, curriculumul de studiu al istoriei este necesar să fie elaborat pe baza unui consens național, ceea ce ar presupune studierea nepărtinitoare a evenimentelor istorice.

Procesul de edificare a națiunii civice în Republica Moldova poate întâmpina o serie de provocări cauzate de nivelul scăzut de cultură civică și politică. Conflictul politic privitor la identitatea națională a căpătat un caracter sistemic, afectînd temeinic clasa politică și societatea. Acest lucru va îngreuna stabilirea unui consens politic privitor la profilul identitar ce urmează a fi aplicat. Acest conflict a polarizat societate în baza viziunilor identitare, respectiv, înlocuirea simbolurilor etnice cu simboluri civice, ar putea trezi nemulțumirea anumitor formațiuni politice și grupuri sociale care sprijină elementele etnice. Din această cauză este necesar ca societatea civilă, statul și instituțiile sale să fie consolidate și ajustate pentru a putea răspunde necesităților cetățenilor, populația urmînd a fi conciliată și orientată spre valori civice.

Astfel, soluționarea acestor provocări și elaborarea unei viziuni unificatoare privitor la edificarea națiunii civice în Republica Moldova, va oferi premisele necesare pentru depășirea crizei și conflictului identitar, asigurînd securitatea societală și armonizarea relațiilor interetnice.

^[77] Nuala Johnson, “Cast in stone: monuments, geography, and nationalism,” în *Environment and Planning D: Society and Space*, 1995, Vol. 13, p. 63.

2.3. CONCLUZII

Obiectivul acestei cercetări reprezintă analiza procesului de formare a identității naționale în Republica Moldova, prin evidențierea dihotomiei acestui proces – discursul identitar al „moldovenismului” și a „românismului”, și propunerea unei abordări alternative - edificarea națiunii civice în Republica Moldova.

Metodologia studiului încorporează mai multe metode de cercetare, care au permis evidențierea principalelor teorii și abordări conceptuale a procesul de formare a identității naționale. Studiul adoptă o abordare holistă, evidențiind principalele elemente componente ale acestui mecanism în contextul Republicii Moldova, conturând diferențele între două discursuri identitare dominante.

Studiul elucidează bazele psihologice și sociologice a identității individului, evidențiind legătura dintre autoidentificarea persoanei, identitatea de grup și identitatea națională; analizează corelația dintre națiune – naționalism și identitatea națională; elucidează principalele teorii privind conceptul *națiunii civice* și *națiunii etnice*; examinează principalele elemente care transpun identitatea națională în viața cotidiană; explică esența antagonismului identitar în Republica Moldova prin prisma Teoriei clivajelor politice; scoate în evidență direcțiile de formarea a identității naționale – „moldovenismul” și „românismul”, care reprezintă discursuri identitate dominante. Lucrarea relevă procesul de interpretare a evenimentelor istorice în contextul formării identității și evaluează consecințele aplicării de către stat a unei identități naționale etnice.

Studiul de caz a evidențiat faptul că în Republica Moldova nu există o viziune clară și nici un consens politic asupra identității naționale. Discursul identitar este polarizat între „moldovenism” și „românism”, care reprezintă idei antitetice și se bazează pe formarea identități naționale etnice.

Cercetarea a ilustrat modul în care argumentele istorice sunt interpretate pentru a putea argumenta un anumit discurs identitar, concluzionând că studiul istoriei ar putea fi utilizat în calitate de mecanism de edificare a identității naționale etnice.

De asemenea, studiul de caz a demonstrat că identitatea națională în Republica Moldova este construită pe baza unei opoziții dialectice a două identități - fiind exponent al „moldovenismului”, înseamnă a nega „românismul” și vice-versa. Acest fapt a transformat subiectul identității naționale într-un subiect conflictual, care reprezintă un impediment în asigurarea securității societale și este abuziv exploatat în lupta politică.

Cercetarea a elucidat că principalul factor în geneza partidelor politice în Republica Moldova este reprezentat de antagonismul identitar. Acest lucru a fost evidențiat prin prisma clivajului „centru – periferie”, parte a Teoriei clivajelor politice de Rokkan și Lipset, care întruchipează edificarea națiunii și identității naționale. Acest antagonism a influențat construcția identității naționale și a perpetuat dezbaterile asupra „moldovenismului” și a „românismului”. În contextul acestui clivaj, exponenții „românismului” identifică drept „centru” – România și „periferie” – Republica Moldova, în timp ce pentru susținătorii „moldovenismului”, „centrul” este reprezentat de statalitatea Republicii Moldova și „periferia” – regiunea transnistreană și Găgăuzia.

Astfel, criza identitară din Republica Moldova, care se prelungește deja de cel puțin două decenii, urmează să fie aplanată prin crearea unei națiuni civice, care ar necesita edificarea unor instituții de stat, capabile să răspundă necesităților cetățenilor și promovarea atașamentului față de instituțiile statului și valorile cetățenești.

2.4. RECOMANDĂRI

Rezultatele cercetării permit prezentarea recomandărilor cu privire la procesul de formare a identității naționale în Republica Moldova.

Astfel, prima recomandare vizează politicile guvernamentale privind formarea identității naționale. **Ținând cont de existența conflictului identitar**, dar și de lipsa unui consens politic și social privitor la identitatea națională, se recomandă abrogarea **Concepției politicii naționale a Republicii Moldova și altor documente aferente care de facto impune identitate națională etnică ce corespunde concepției de „moldovenism”**. Acest document a împărțit societatea în „moldoveni” și „ceilalți”, sporind astfel antagonismul identitar și creînd premise pentru tensiuni etnice și sociale.

Studiul a relevat faptul că antagonismul identitar este utilizat adesea pentru a obține așa-numitele „dividende politice”. În acest sens se recomandă abținerea de la utilizarea determinismului etnic pentru mobilizarea populației în scopuri electorale și/sau politice. Un rol important în acest proces ar reveni organizațiilor neguvernamentale care ar putea iniția campanii de comunicare publică și monitorizare, care ar indica formațiunile politice ce instigă la tensiuni și ură inter-etnică.

De asemenea, se recomandă elaborarea unei concepții privitor la integrarea grupurilor etnice și formarea națiunii civice în Republica Moldova. Acest document va conține referințe privitor la consolidarea instituțiilor statului, simbolurile civice, supremația legii, atașamentul față de instituțiile statului, unitatea cetățenilor bazată pe consimțământul acestora de a trăi împreună într-un stat comun denumit Republica Moldova, referințe privitor la pluralism, democrație, libertate, și respec-

tarea drepturilor individuale. Document ar trebui să întrunească consensul politic și civil, ca aplicarea acestuia să poată avea loc și după schimbarea guvernării. Acest lucru este important, deoarece pentru a unifica populația în jurul ideii de națiune civică, formarea identității în Republica Moldova ar trebui să fie un proces constant și stabil.

Recomandarea finală, reprezintă îmbinarea identității civice de cetățean al Republicii Moldova cu identitatea europeană. Acest lucru este argumentat de faptul că vectorul integrării europene este perceput favorabil în societate și în sfera politică. Formarea identității europene civice ar permite societății și elitelor politice să impulsioneze procesul reformelor și integrarea în Uniunea Europeană. Ajustarea legislației naționale la normele Acquis-ului comunitar, mai cu seamă pe domeniile ce vizează drepturile fundamentale ale omului, mass-media, politica socială, justiție, educație, cultură, va impulsiona edificarea națiunii civice în Republica Moldova.

3

ANALIZA CADRULUI LEGAL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL PRIVIND INTEGRAREA GRUPURILOR ETNICE

Igor BOȚAN

3.1. CADRUL CONCEPTUAL INTERNAȚIONAL ȘI NAȚIONAL PRIVIND INTEGRAREA GRUPURILOR ETNICE

Republica Moldova – democrație imitativă

După declararea independenței Republicii Moldova, procesul de democratizare, ca *instituționalizare a libertății*, a constat în împrumutarea formelor de organizare politico-statală, de promovare și apărare a drepturilor cetățenești, de auto-organizare în instituții civice etc. În acest sens, Republica Moldova a fost ajutată de instituții democratice internaționale, precum ONU, Consiliul Europei, OSCE etc. O astfel de *instituționalizare a libertății* nu putea avea drept rezultat imediat decât edificarea unei *democrații de vitrină*^[1] sau *democrații imitative*, când formele occidentale, de împrumut, au fost umplute cu conținut autohton, moldovenesc. Noțiunile de *democrație de vitrină* și/ sau *democrație imitativă* au fost și mai sînt încă utilizate pe larg de sociologi și politologi pentru a sublinia că acest gen de democrații sînt marcate de distorsiuni pe multiple direcții. Aceste democrații sînt influențabile, putînd evolua atît spre democrația autentică, cît și în sens invers. În această ordine de idei, pentru evoluțiile din Republica Moldova este importantă experiența țărilor Europei Centrale, care sau integrat în Uniunea Europeană (UE), pe de o parte, și a Comunității Statelor Independente (CSI), pe de altă parte. Primele sînt în proces de tranziție de la *democrația imitativă* la cea *autentică*, în înțelesul occidental al acestui termen. Evoluțiile pozitive din țările Europei Centrale au fost influențate puternic de promisiunile de acceptare în Uniunea Europeană, care e constituită pe baza unui set de valori și standarde ale unor societăți post-industriale. Pe de altă parte, în cadrul CSI, unde, deocamdată, se regăsește și Republica Moldova, standardele și valori căruia sînt, mai degrabă, caracteristice pentru fază industrială a dezvoltării societății.

Aceasta îngreunează tranziția de la *democrația imitativă* la cea autentică. Dimpotrivă, în unele țări CSI *democrațiile imitative* au evoluat în direcția autoritarismului.

Nu este un lucru negativ că Republica Moldova face parte din categoria *democrațiilor imitative*. Imitarea pentru adaptare la formele de împrumut, urmată de modernizarea

^[1] Nuala Johnson, „Cast in stone: monuments, geography, and nationalism,” în *Environment and Planning D: Society and Space*, 1995, Vol. 13, p. 63.

rapidă reprezintă un proces normal. De exemplu, în procesul implementării Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Moldova (PAUEM) au fost adaptate la necesitățile societății moldovenești sute de legi euroconforme, în diverse domenii. Totuși, fiind o țară mică, aflată între două poluri de atracție – Uniunea Europeană, pe de o parte, și Uniunea Euroasiatică, emergentă, pe de altă parte, Republica Moldova trebuie să-și creeze o viziune clară asupra multiplelor aspecte politice, economice, valorice, etc. În domeniul apărării drepturilor omului, a minorităților etnice, există standarde regionale, acceptabile pentru ambele spații în care s-ar putea integra Republica Moldova. Aceasta fiindcă statele europene, eventuale membre ale Uniunii Euroasiatice emergente, sînt membre ale Consiliului Europei și a OSCE.

Deocamdată, Republica Moldova participă la ambele procese integraționiste, atît din Est, cît și din Vest. În cadrul CSI, Republica Moldova se află pe a doua treaptă a integrării economice, făcînd parte din Spațiul de Liber Schimb. În raporturile sale cu UE, Republica Moldova se află pe o treaptă inferioară a integrării economice, beneficiind de un regim de Preferințe Comerciale Autonome. Însă Republica Moldova a început deja negocierile în vederea semnării unui Acord de Liber Schimb cu UE, care va fi parte integrantă din Acordul de Asociere cu UE. Acest acord ar putea fi semnat în aproximativ doi ani, în 2014-2015, pentru, cel puțin, egalarea nivelului formal de integrare economică din spațiul CSI. Adică, Republica Moldova va fi parte a două spații megieșe de liber schimb. Următoare etapă a integrării economice va viza, cel puțin, aderarea la una din uniunile vamale, aceasta însemnînd facerea unei alegeri strategice cu un impact determinant pentru viitorul țării. Procesele politico-economice regionale și globale impun tot mai pregnant necesitatea unor abordări adecvate a în domeniul politicilor naționale. Din acest punct de vedere, Republica Moldova, la fel ca și alte societăți, nu poate fi privită ca un sistem static, ci ca unul foarte dinamic.

Din considerentele de mai sus, autoritățile Republicii Moldova ar trebui să-și formuleze o viziune clară și printr-un efort imitativ să-și definească, inclusiv, strategiile etno-politice, ținînd cont de evoluțiile și starea de gîndire sociologică și filozofică din spațiile în care s-ar putea integra eventual. Problema majoră, în acest sens, este că, fiind o democrație imitativă, Republica Moldova nu poate întru totul îmbrățișa, pentru a imita, vreun model Occidental sau Estic în domeniul politicilor naționale. Aceasta fiindcă, atît Occidentul, cît și Estul sînt aspiratori de migranți, iar Republica Moldova, dimpotrivă, pierde cei mai activi cetățeni ai săi.

Elemente de concepție a relațiilor naționale în Rusia emergentă

Articolul programatic „Rusia: problema națională” al candidatului pentru președinția Federației Ruse, Vladimir Putin, care proiectează viziunea strategică de perspectivă în domeniul dat, conține următoarele remarci esențiale:

- Pentru Rusia – cu varietatea ei lingvistică, etnică și culturală – problema națională are un caracter fundamental, întrucât naționalismul și intoleranța religioasă devine baza ideologică a mișcărilor radicale, care subminează statul și divizează societatea;
- Fluxurile migraționale au devenit o provocare nu doar pentru Rusia. Cele mai dezvoltate și prospere state ale lumii, care au gradul înalt de toleranță din societățile respective, recunosc în prezent prăbușirea tentativelor de integrare socială a elementelor alogene, incapacitatea de asigurare a unei atmosfere neconflictuale, interacțiunea diferitelor culturi, grupuri etnice și religioase;
- Are loc prăbușirea abordării multiculturaliste, bazate pe negarea integrării prin asimilare a minorităților, abordare care a absolutizat „dreptul minorităților la deosebire” și care nu a reușit să echilibreze acest drept printr-o reacție de răspuns, de obligativitate cetățenească, comportamentală, culturală față de populația majoritară, precum și față de societate în ansamblu. În consecință, se creează comunități național-religioase, care nu numai că nu se asimilează, ci refuză chiar să se adapteze. În consecință, adesea sînt provocate reacții de răspuns, cu caracter xenofob, din partea unor grupuri ale populației majoritare. Partidele, la început marginale, care exprimă atitudini xenofobe devin influente și încep a pretinde la puterea politică, a impune politici de asimilare forțată, care subminează și mai mult loialitatea reprezentanților minorităților față de stat;
- Prăbușirea multiculturalismului în Occident este provocată de criza modelului „statului național”, care are la bază identitatea etnică. Rusia, spre deosebire de statele naționale, nu este stat etnic, precum sînt multe din statele europene, și nici *melting pot*, cu sînt statele unite ale Americii. Rusia a apărut și s-a dezvoltat ca un stat multinațional, în care diferite etnii s-au acomodat în mod natural unui trai comun, s-au fuzionat prin intermediul căsătoriilor, etc. Pivotal și liantul acestei civilizații de unicat este poporul rus, cultura rusă.

- Autodeterminarea poporului rus are următorul sens – civilizație polietnică, unită prin intermediul culturii ruse. Societatea rusă e multinațională, însă poporul rus este unitar. Pacea civică și concordia între etnii are un caracter dinamic, care necesită împărtășirea unor valori comune. Capacitatea asigurării unei dezvoltări armonioase într-o societate pluri-etnică se bazează pe cultura, istoria și pe identitatea deosebită.
- Poporul rus este fondator al statului în virtutea existenței Rusiei ca entitatea politico-statală. Misiunea măreață a rușilor este să unească și să cimenteze civilizația, astfel încât să nu existe minorități naționale, în sensul peiorativ al cuvântului, iar principiul de identificare al „nostru – străin” să aibă la bază cultura comună și valorile împărtășite. Această identitate civilizațională este bazată pe menținerea dominantei culturale rusești, purtători ai căreia sînt nu doar etnicii ruși, ci și reprezentanții altor etnii;
- Sistemul educațional trebuie să aibă drept sarcină primordială cultivarea autoidentității poporului prin intermediul realizărilor științelor umanistice. În primul rînd, prin predarea cursurilor de limbă și literatură rusă, istoria. Politica statului în domeniul culturii trebuie să se aibă ca instrumente de bază: televiziunea, cinematograful, internet-ul, cultura de masă care formează conștiința socială și normele de comportament. Nu este vorba despre cenzură sau ideologie de stat, ci despre faptul că statul este obligat să-și îndrepte resursele în direcția formării viziunilor ce contribuie la consolidarea națiunii;
- Este necesară elaborarea unor politici bazate pe *patriotismul civic*, astfel încât orice cetățean care își păstrează identitatea etnică și religioasă, în primul rînd să se mîndrească că este cetățean al Rusiei. Este inadmisibil ca particularitățile etnice sau religioase să fie puse deasupra prevederilor legii. Trebuie să fie creată o structură guvernamentală specială ce s-ar ocupa de dezvoltarea politicii naționale și cooperarea etniilor. Nu trebuie să fie admisă existența partidelor politice regionale;
- Politica migrațională trebuie să fie diferențiată. Prioritate trebuie să aibă atragerea celor calificați, competenți, competitivi și cultural compatibili, adică să aibă loc „selecția pozitivă” în procesul migrației. Este inadmisibilă formarea unor comunități închise sau anclave de migranți;

Perspectiva occidentală a problematicei relațiilor naționale

Perspectiva occidentală a soluționării problemelor minorităților a avut două dimensiuni în ultimele cîteva zeci de ani: cea a înlăturării consecințelor războaielor sîngeroase din secolul XX, și una mai recentă, a fluxurilor migraționale. În cadrul statelor naționale, tendința omogenizării comunităților politice, pe de o parte, s-a ciocnit de fenomenul diversității tot mai pronunțate, pe de altă parte. Această dilemă își avea expresia în dezbaterile pe marginea organizării administrative-teritoriale, raporturilor economice dintre administrațiile centrale și regionale, standardizarea cerințelor față de învățămînt, reprezentarea politică, etc. Comunicarea cu un grad înalt de coerență a fost posibilă în societățile în care gradul de omogenitate a fost mai înalt, adică unde oamenii vorbeau aceeași limbă, împărtășeau aceeași cultură, religie. În societățile în care diversitatea comunităților era proeminentă coexistența acestora necesita reglementări juridice, bazate pe înțelegerea necesităților ca urmare a abordărilor științifice, sociologice, etc.

Potrivit unor date publicate de UNESCO, în cele aproximativ 200 de state ale lumii locuiesc oameni aparținînd la aproximativ 5000 de grupuri etnice, care vorbesc cam tot atîtea limbi. A cincia parte din aceste grupuri etnice sînt de dimensiuni semnificative și sînt determinate să-și păstreze identitatea. Cercetările sociologice, efectuate la sub auspiciile UNDP, au arătat că aproximativ 15% din oameni trăiesc în condiții cu consecințe negative pentru ele din cauza apartenenței lor la o comunitate etnică, lingvistică, culturală, religioasă, etc., minoritară față de cea dominantă. Aceasta reprezintă motivația principală pentru pledoaria în favoarea obținerii unei autonomii, care să garanteze conservarea propriei identități.

În mod normal, diversitatea etnică are rădăcini diferite. Există minorități istorice, care conlocuiesc cu majoritatea dominantă de secole și care s-au adaptat cumva la traiul comun în statul-națiune. Pe de altă parte, ritmul intens al dezvoltării economice globale, însoțit de un șir de fenomene, cuprinse în noțiune de globalizare, precum și contrastul izbitor dintre statele bogate și cele cărace, au declanșat fluxuri masive de migranți, care nu au nici un fel de rădăcini în solul comunităților în care se stabilesc. Acolo comunitățile de migranți întîmpină standarde extrem de înalte pentru a reuși să se integreze, dar și opunerea, uneori mai ostentativă, alteori mai puțin ostentativă din partea comunităților dominate. Acești factori conduc adesea, în mod natural, la acomodare prin auto-segregare, după principiul „minimii acțiuni”. În consecință, cu cît numărul minoritarilor este mai mare, cu atît atingerea obiectivului integrării lor în societatea gazdă devine mai complicat.

Înțelegerea acestor fenomene a motivat comunitatea academică din occident să caute și să găsească modele adecvate atît pentru descrierea fenomenelor legate de

minorității, cât și pentru utilizarea lor de către factorul politic pentru, cel puțin armonizarea diversităților, dacă nu pentru integrarea prin asimilare a minorităților. În consecință, a fost posibilă găsirea unor soluții practice pentru adaptarea instituțiilor politice la provocările diversității.

Abordarea problemei din perspectiva *multiculturalismului* a avut la bază concepțe liberale, cum e și natural pentru Occident. Pentru că termenul a devenit foarte popular, iar utilizarea lui frecventă a începută să creeze incoerențe, a fost nevoie să se facă o delimitare între conceptul de *multiculturalism* și *multicultural*. Astfel, conceptul de *multicultural* de referă la reflectarea unui fapt sociologic constatat al diversității etnice, culturale, lingvistice, religioase etc. Pe de altă parte, conceptul de *multiculturalism* se referă la reacția normativă a autorităților publice la fenomenul multicultural.

Un șir de sociologi și experți în științe politice renumiți au abordat problemele diversității etnoculturale din perspectiva societăților din care fac parte. Astfel, cercetătorul canadian, Will Kymlicka, pornește de la necesitatea de face distincție între diversitatea cauzată de minorități cu rădăcini istorice, concentrate teritorial pe teritoriul unui stat, și diversitatea apărută relativ recent și rapid, ca urmare a fenomenului migrațional. Această deosebire este necesară a fi înțeleasă, fiindcă ia impune abordări diferite în eventualitatea căutării unui răspuns normativ din partea autorităților publice. Potrivit lui Kymlicka răspunsul normativ față de minoritățile creatoare ale diversității subculturale, ca urmare a migrației, este mai ușor de găsit. Lucrurile se complică atunci când e cazul unor minorități naționale concentrate teritorial. În plus, specificul canadian, deși este foarte interesant, nu poate fi extrapolat mecanic asupra altor societăți marcate de diversitate, deși abordarea savanților canadieni este extrem de interesantă din punct de vedere metodologic. Într-adevăr, în societatea canadiană modernă există două comunități, caracterizate prin diversitate lingvistică, care formează o majoritate dominantă din punct de vedere valoric. Existența minorităților teritoriale a precedat existența actualei majorități dominante, acest lucru explică dificultățile la care se referă Kymlicka. În afară de aceasta, în Canada există minorități formate ca urmare a fluxurilor migraționale recente, față de care răspunsul normativ al autorităților nu creează dificultăți majore.

Abordarea altui cercetător canadian, Charles Taylor, pune în evidență remarcă de mai sus. Astfel, pentru Charles Taylor abordarea multiculturalistă ar trebui să reprezinte miza supraviețuirii culturale a comunităților minoritare. Însă supraviețuirea nu se oprește doar la politici de garantare, spre exemplu a utilizării limbii franceze, ci merge mult mai departe spre o continuă „creare a vorbitorilor de limbă franceză”, care este privită ca cheazășie a supraviețuirii comunității francofone. Potrivit lui Taylor, răspunsul liberal la provocările multiculturalismului nu este întru totul adecvat, întrucât liberalismul este înclinat să ignore diferențele, iar această abordare

nu permite găsirea soluțiilor pentru problema supraviețuirii culturale, atunci când această supraviețuire necesită aplicarea unor măsuri drastice, adesea incompatibile cu principiile liberale. Într-adevăr, soluții precum oferirea unor forme speciale de auto-guvernare, unor competențe legislative în favoarea supraviețuirii culturale sau chiar recurgerea la soluții drastice, cum ar fi dretul excluderii membrilor majorității din teritoriile locuite în mod tradițional de comunități minoritare.

Multiculturalismul poate contribui la dezvoltarea unei culturi commune dacă sistemul educațional, în condițiile diversității, ar permite atât socializarea în cultura proprie minorităților, cât și familiarizarea acestora cu tradițiile culturilor coexistente, în paralel cu promovarea toleranței și a respectului reciproc între comunitatea majoritară și cele minoritare.

Cercetătorii europeni au o abordare diferită față de cei nord-americani. Astfel, filozoful german, Jurgen Habermas, pornește nu de la interesele minorităților, ci de la capacitățile statului de a asigura ceea ce el numește *democrația procedurală*, tocmai pentru a se asigura de capacitatea statului de a apăra, inclusiv, interesele minorităților. Potrivit lui Habermas, statul democratic – „the constitutional state”, trebuie să asigure condițiile necesare pentru comunitățile minoritare ce își doresc păstrarea identității să se adapteze la mediul existent. Pentru Habermas este important că statul să ofere condițiile necesare pentru supraviețuirea minorităților, însă statul nu poate oferi garanții în acest sens. Ceea ce trebuie să preocupe statul democratic este incluziunea grupurilor minoritate, astfel încât acestea să nu se simtă segregate sau marginalizate. Habermas face o diferență între minoritățile care locuiesc tradițional pe un anumit teritoriu și alte minorități. De aceea el este preocupat de instrumentariul politic menit să înlăture discriminarea sistemică. În același timp, pentru Habermas este important să combată eventuala secesiune, de aceea el stăruie asupra unor soluții, precum: delegarea unor competențelor prin descentralizare sau chiar federalizare, oferirea autonomiei culturale, oferirea altor drepturi specifice de grup și politice ca instrumente ale incluziunii, etc. Cu toate acestea, pentru Habermas este important să sublinieze că oferirea tuturor acestor drepturi, menite să creeze condiții de păstrare a particularităților minorităților, nu poate leza principiul *integrității comunității politice*. Pentru a nu admite fragmentarea societății, el formulează două condiții:

- comunitatea politică trebuie construită astfel încât să reflecte interesele și specificul tuturor componentelor culturale care o formează;
- ceea ce unește întreaga societate trebuie să fie *patriotismul constituțional*, care trebuie dezvoltat și consolidat în calitate de cultură politică comună, urmînd să stea la baza identificării cetățenilor, aparținînd diferitelor minorități, cu comunitatea politică.

Ierarhizarea nivelelor și combinarea comunului cu particularul, interdependența acestora, îl face pe Habermas să ajungă la concluzia că doar patriotismul constituțional poate fi sprijinul fundamental pentru proceduralismul democratic. Astfel, diversitatea culturală, care s-ar părea că amenință societatea cu dezintegrarea poate fi salvată prin proceduralism, care presupune că puterea politică se exercită prin respectarea strictă a legilor, care la rândul lor sînt adoptate respectînd un șir de rigori ce permit excluderea voluntarismului. Din acest punct de vedere, am putea spune că *patriotismului constituțional* oferă oportunități și drepturi comunităților culturale de a se integra la un nivel *subpolitic*, subliniind necesitatea diferențierii între nivelele de integrare. În acest sens, este imperios necesar ca la nivel național să fie asigurată neutralitatea și uniformitatea sistemului juridic față de diversele comunități culturale ce se regăsesc în interiorul comunității politice. Conform acestei abordări, loialitatea cetățenilor față de *comunitatea politică* este consecința succesului integrării, precedat de crearea unor condiții adecvate, în acest sens.

Concepția politicii naționale a Republicii Moldova

În 2003, în Republica Moldova a fost adoptată legea nr.546-XV privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova. Motivul invocat a fost „necesitatea stabilirii principiilor și sarcinilor politicii naționale, în scopul asigurării suveranității și independenței țării și al creării de condiții favorabile pentru dezvoltarea liberă a comunităților etnice și lingvistice din Republica Moldova”. Potrivit autorilor Concepției, aceasta „reprezintă totalitatea principiilor, obiectivelor și sarcinilor prioritare privind integrarea și consolidarea poporului multicultural și multilingv al Republicii Moldova prin armonizarea intereselor naționale generale cu interesele tuturor comunităților etnice și lingvistice din țară”. Ideea de bază a Concepției a fost să afirme continuitatea statalității moldovenești, care se sprijină, potrivit autorilor, pe trecutul multiseclar al poporului moldovenesc și pe statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale. Documentul în cauză este declarat unul de bază pentru autoritățile publice „la promovarea politicilor social-economice și culturale în domeniul dezvoltării și consolidării independenței și suveranității țării, a poporului multiethnic al Republicii Moldova”. Politica națională trebuie să fie orientată spre asigurarea concordiei civice, dezvoltarea tuturor comunităților etnice și lingvistice. În același timp, Concepția consacră contribuția deosebită a Bisericii Ortodoxe la afirmarea statalității Moldovei.

Concepția politicii naționale are, de fapt, în vedere trei dimensiuni:

- armonizarea relațiilor dintre etnia majoritară și etniile minoritare conlocuitoare, în special prin intermediul politicilor lingvistice. Din textul concepției se poate desprinde că etnia majoritară, compusă din moldovenii, este considerată prima între altele egale. În acest sens, Concepția afirmă că „mol-

dovenii – naționalitatea fondatoare a statului – împreună cu reprezentanții altor etnii – ucrainenii, rușii, găgăuzii, bulgarii, evreii, românii, belorușii, Țigani (romii), polonezii și alții – constituie poporul Moldovei, pentru care Republica Moldova este patria lor comună.

- reintegrarea țării ca urmare a conflictului separatist de la începutul anilor '90 ai secolului trecut, care, deși a fost unul preponderent politic, a avut și elemente etno-lingvistice;
- delimitarea identității moldovenești de cea românească, prin exacerbară „pericolului românesc” pentru statalitatea Republicii Moldova

Armonizarea relațiilor interetnice prin:

- toleranță și respect față de limbile, culturile, religiile și credințele tuturor comunităților etnice de pe teritoriul Moldovei constituie o condiție inalienabilă a suveranității politice și a păcii civice;
- egalitatea drepturilor și libertăților omului, indiferent de originea etnică, limbă și religie;
- respectul, recunoașterea și garantarea drepturilor tuturor cetățenilor republicii la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea specificului lor etnic, cultural, lingvistic și religios;
- inadmisibilitatea manifestărilor de discriminare pe criterii etnice, lingvistice și religioase, precum și a restrîngerii drepturilor cetățenilor la folosirea limbilor materne, la alegerea limbii de educare și instruire;
- inadmisibilitatea oricăror acțiuni orientate spre asimilare și deznaționalizare;
- consolidarea păcii interetnice, înfăptuirea construcției național-culturale și lingvistice pe baza însușirii limbii moldovenești, păstrarea și dezvoltarea limbilor altor etnii care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova.
- asigurarea însușirii limbii moldovenești de către alolingvi, ca limbă avînd statutul de limbă de stat ce se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale;
- neadmiterea restrîngerii sferei de folosire a limbii ruse în diverse domenii ale vieții statului și societății. Limba rusă care, în conformitate cu legislația în vigoare, are statutul de limbă de comunicare interetnică se aplică și ea în

diverse domenii ale vieții statului și societății. Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus.

- crearea posibilităților reale pentru ca bilingvismul ruso-moldovenesc să devină realitate.
- consfințirea pentru limbile găgăuză, moldovenească și rusă a statutului de limbi oficiale pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz-Yeri)
- asigurarea funcționării în raioanele de est ale Republicii Moldova a limbilor moldovenească, ucraineană și rusă.

Contribuirea la reintegrarea țării prin:

- depășirea consecințelor conflictului civil de la sfârșitul anilor 80 - începutul anilor 90 ai secolului XX, care a deformat relațiile interetnice în Moldova;
- măsuri orientate spre consolidarea suveranității, independenței, integrității teritoriale și democrației în Republica Moldova;
- dezvoltarea culturii moldovenești, ținând seama de caracterul lor est-romanic, respectarea istoriei, culturii și particularităților populației din raioanele de est ale Republicii Moldova;

Delimitarea identității moldovenești de cea românească:

- promovarea „adevărului statornicit istoricește și confirmat de tezaurul literar comun: poporul moldovenesc și poporul român folosesc o formă literară comună ce "are la bază izvorul viu al graiului popular din Moldova" – realitate ce imprimă limbii naționale moldovenești un pronunțat specific deosebitor, un anumit farmec bine cunoscut și apreciat. Avînd originea comună, dispunînd de un fond lexical de bază comun, limba națională moldovenească și limba națională română își păstrează fiecare lingvonimul/ glotonimul său ca însemn identificator al fiecărei națiuni: moldovenească și română
- neutralizarea, în conformitate cu legislația privind drepturile omului și cerințele constituționale, a neconținutelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii moldovenești și a statalității moldovenești, de discreditare a istoriei Moldovei, de ignorare a etnonimului "moldoveni" și glotonimului "limba moldovenească";

- consolidarea poporului Republicii Moldova, ținând cont de specificul polietic, multicultural, multilingvistic și regional, prin întărirea încrederii cetățenilor în patria lor comună – Republica Moldova;
- întărirea bazelor politico-juridice și istorico-culturale ale integrității teritoriale a Republicii Moldova;
- păstrarea memoriei istorice a poporului moldovenesc, afirmarea și dezvoltarea în continuare a specificului său național-cultural;

Potrivit Concepției, pentru realizarea scopurilor menționate mai sus este necesară adoptarea unor măsuri concrete în sferele: politică și statal-juridică; învățământului și culturii.

Sfera politică și statal-juridică măsurile de ordin practic prevăd:

- dezvoltarea legislației care reglementează politica națională în vederea asigurării depline a drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor, perfecționarea cadrului juridic al politicii regionale care ar ține seama de interesele comunităților etnice conlocuitoare;
- implementarea standardelor internaționale în practica soluționării problemelor etnolingvistice;
- asigurarea unei protecții juridice reale a cetățenilor, indiferent de apartenența lor etnică, a iminenței răspunderii pentru ațitarea vrajbei interetnice, pentru propagarea ideilor superiorității naționale, pentru provocarea și comiterea actelor de vandalism, de violență și de violare a drepturilor cetățenilor pe motive etnice și lingvistice;
- promovarea de către stat a unei politici de cadre, bazate pe criteriile profesionalismului și devotamentului față de Patrie, excluzându-se orice discriminare de ordin etnic, religios, patrimonial;
- crearea unui sistem de interacțiune între autoritățile administrației publice centrale și locale în vederea realizării politicii naționale.

Sfera instruirii, culturii și educației:

- dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe respectarea drepturilor și libertăților omului, cultivarea dragostei față de țară, față de trecutul istoric și tradițiile poporului Republicii Moldova;

- asigurarea reală a dezvoltării culturii naționale moldovenești, a studierii limbii moldovenești și a istoriei Moldovei ca elemente de bază ale identității naționale moldovenești și ale conștiinței civice a reprezentanților tuturor comunităților etnice din Moldova;
- susținerea de către stat a dezvoltării limbilor ucraineană, găgăuză, bulgară, ivrit, idiș, țigănești (romani) și a altor limbi ale minorităților etnice care locuiesc pe teritoriul țării noastre;
- instruirea și educarea tinerei generații în spiritul respectului față de istoria, față de cultura și față de limbile comunităților etnice conlocuitoare, față de valorile spirituale comune.

Continuitatea politicii naționale după schimbarea guvernării

Estimările indicelui democrației^[2] de către un șir de instituții internaționale, precum The Economist Intelligent Unit, etc., arată în mod constant că Republica Moldova este lider în cadrul Comunității Statelor Independente (CSI) la capitolul democratizare. Este de remarcă că succesiunea diferitelor partide politice la guvernare ca urmare a alegerilor nu periclitează continuitatea politicilor guvernamentale în sferele sensibile ale vieții social-politice. Înlocuirea în 2009 a Partidului Comuniștilor al Republicii Moldova (PCRM) cu Alianța pentru Integrare Europeană (AIE) nu a adus atingeri abordărilor din cadrul politicii naționale, cel puțin la nivel legislativ. Astfel, Programul de activitate al Guvernului AIE „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” oferă cadrul de politici de guvernare a Republicii Moldova pentru perioada 2011-2014, care se înscrie în Concepția politicii naționale, elaborate și adoptate de către PCRM. Programul de guvernare al AIE conține un capitol special dedicat integrării minorităților naționale. Printre obiectivele de bază enumerate în capitolul respectiv figurează:

- Păstrarea și consolidarea patrimoniului cultural și lingvistic al minorităților naționale care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova;
- Promovarea unei politici de stat coerente și multidimensionale în raport cu minoritățile naționale;
- Perfecționarea cadrului juridic pentru asigurarea integrării minorităților naționale în viața social-administrativă, cultural-politică și economică a Republicii Moldova.

^[2] https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011

Acțiunile prioritare, care urmează a fi întreprinse în domeniul de referință, sînt:

- Dezvoltarea cadrului juridic în direcția protejării și dezvoltării culturii și limbilor minorităților naționale care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv promovarea predării în limbile minorităților naționale în instituțiile de învățămînt preuniversitar;
- Elaborarea și aplicarea unui Program de stat în vederea asigurării condițiilor necesare pentru studierea și aplicarea limbii oficiale a Republicii Moldova de către cetățenii alolingvi, inclusiv de către funcționarii publici și aleșii locali;
- Perfecționarea cadrului legal existent privind relația dintre comunitățile etnoculturale înregistrate și stat, extinderea domeniilor de cooperare și realizarea de activități comune, ajustarea practicilor existente la normele internaționale și europene;
- Susținerea de către stat a programelor de promovare a coeziunii sociale cu sprijinul instituțiilor etnoculturale înregistrate în Republica Moldova;
- Asigurarea condițiilor și oportunităților de educație în limba maternă, precum și a celor de păstrare a culturii minorităților naționale;
- Dezvoltarea și susținerea relațiilor cu diaspora moldovenească din străinătate.

3.2. CADRUL NAȚIONAL PRIVIND PROTECȚIA ȘI INTEGRAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cadrul juridic care se referă într-un fel sau altul la drepturile omului și minorităților naționale din Republica Moldova cuprinde peste 30 de documente. Printre ele, afară de Declarația Universală a Drepturilor Omului, se numără 10 acte internaționale: 8 convenții, 2 pacte. Constituția Republicii Moldova, adoptată în 1994, garantează principalele drepturi ale omului și cele ale minorităților naționale stipulate în documentele internaționale. Astfel:

- Articolul 4 al Constituției stabilește că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe între

pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale;

- Articolul 8 al legii fundamentale afirmă că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional;
- Articolul 10 se referă în mod expres la unitatea poporului și dreptul la identitate. În acest sens, Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi. În același timp, statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase;
- Articolul 13 statuează că limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine. Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării;
- Articolul 16 statuează că toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială;
- Articolul 35 afirmă că statul asigură, în condițiile legii, dreptul de a alege limba de educare și instruire a persoanelor. Studiarea limbii de stat se asigură în instituțiile de învățămînt de toate gradele;

Este de remarcat că 2/3 din actele normative naționale privind drepturile omului și minorităților au fost adoptate înainte de aderarea Republicii Moldova la Consiliul Europei (CE) în 1995. Necesitatea integrării în structurile europene a servit drept stimulent important pentru adecvarea cadrului legal național cu standardele internaționale în domeniul de referință^[3]. Și după 1995 factorul integrării europene a servit drept stimulent important în dezvoltarea cadrului juridic privind drepturile minorităților. În acest sens, cele mai importante documente adoptate după aderarea la CE au fost *Convenția cadru privind protecția minorităților naționale*^[4], ratificată la 22.10.96 și Legea cu privire al drepturile persoanelor aparținînd minorităților nați-

^[3] Declarația cu privire la statutul juridic al persoanelor aparținînd minorităților etnice, lingvistice și religioase în contextul conflictului armat din raioanele din partea stîngă a Nistrului nr. 1039-XII din 26.05.92

^[4] Hotărîrea Parlamentului nr.1001 – XII, 22.10. 1996

onale și statutul juridic al organizațiilor lor^[5] adoptată la 19 iulie 2001. De aceea, intenția Republicii Moldova de a adera într-o perspectivă mai îndepărtată la Uniunea Europeană reprezintă un factor de stabilizare și armonizare a relațiilor interetnice.

Se poate afirma că în Republica Moldova cadrul juridic referitor la drepturile omului și minorităților naționale este unul complex și relativ satisfăcător. De aceea, accentul care se punea anterior pe oferirea și garantarea prin lege a unor drepturi în condițiile actuale ar trebui schimbat și pus pe ridicarea potențialului autorităților și a capacității presupușilor beneficiari de a realiza aceste drepturi.

Drepturile minorităților naționale la păstrarea identității, educație și accesul la informație sînt asigurate într-un șir de acte normative cu caracter general:

- Articolul 3(7) din Lege nr. 273/09.11.94 privind actele de identitate din sistemul național de pașapoarte prevede că „La întocmirea buletinelor de identitate în limba rusă, la cerința persoanei care aparține unei minorități naționale se indică patronimicul în conformitate cu normele limbii sale materne.”
- Articolul 17(2) al legii 939/20.04.2000 cu privire la activitatea editorială prevede că „Toate edițiile, indiferent de limba expunerii, trebuie să conțină, în mod obligatoriu, caseta tehnică în limba de stat. Edițiile apărute în limbi străine sau în limbile minorităților naționale pot conține caseta tehnică și în limba în care este publicată opera”.
- Articolul 11(9) al Codului audiovizualului al Republicii Moldova (260/27.07.2006), referitor la protejarea patrimoniului lingvistic și cultural-național, prevede că „în localitățile în care reprezentanții unei minorități naționale constituie majoritatea populației, radiodifuzorii locali și regionali vor asigura difuzarea unor programe în limba de stat în proporție de nu mai puțin de 20% din serviciul de programe. Activitatea în domeniul lingvistic a companiei „Teleradio Găgăuzia” va fi reglementată de asemenea de autoritățile abilitate ale Unității Administrativ Teritoriale (UTA) Găgăuzia”. Obligativitatea protejării spațiului informațional, patrimoniului lingvistic și cultural-național, inclusiv a culturii și limbilor minorităților naționale revinându-i Consiliului Coordonator al Audiovizualului;
- Capitolul VII al Codului audiovizualului al Republicii Moldova, care reglementează activitatea radiodifuzorilor publici, prevede că aceștea au obligația să asigure dreptul la informare al tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv al minorităților naționale, iar radiodifuzorul public național are misiunea realizării emisiunilor de radio și de televiziune în limba de stat a Republicii Moldova, precum și în limbile minorităților naționale sau în alte limbi de circulație internațională, cu scop informativ,

^[5] Monitorul Oficial nr.107/819, 19.07.2001

cultural, educativ și de divertisment, ținându-se cont de prevederile prezentului cod;

În cadrul constituțional existent, Republica Moldova și-a dezvoltat propriile abordări vis-à-vis de politica națională, pe de o parte, și a ratificat cele mai importante documente internaționale în domeniul de referință. După accederea Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) la guvernare în 2001, una dintre sarcinile acestuia a fost să demonstreze o abordare nouă pentru politica națională. În acest sens, 19.07.2001 a fost adoptată Legea nr.382-XV cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor. Legea în cauză conține puține reglementări, interes reprezentând caracterul ei declarativ:

- Devotamentul pentru Declarația Universală a Drepturilor Omului și de alte acte juridice internaționale privind drepturile omului, inclusiv față de Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale;
- Promovarea politicilor ținând cont de diversitatea etnică, culturală și lingvistică a poporului Republicii Moldova constituită pe parcursul istoriei;
- Definirea minorităților naționale ca grupuri de persoanele care domiciliază pe teritoriul Republicii Moldova, sînt cetățeni ai ei, au particularități etnice, culturale, lingvistice și religioase prin care se deosebesc de majoritatea populației - moldoveni - și se consideră de altă origine etnică.
- dreptul cetățeanului de a alege liber dacă aparține minorității respective sau nu. Această alegere sau exercitare a drepturilor legate de ea nu trebuie să pună persoana într-o situație nefavorabilă.

În conformitate cu prevederile legii nominalizate, dreptul persoanelor care fac parte din minorități sînt protejate prin ansamblul conștiinței și religiei, moment stipulat în art. 14, 18 și 20 din lege, dreptul la asociere - art. 2, libertatea de reuniune și de expresie, reflectată prin prisma Capitolului II, intitulat *Drepturile fundamentale ale persoanelor aparținînd minorităților naționale*. Din conținutul legii se desprind unele idei de bază cum ar fi: protecție la alegeri libere a căror expresie este de natură să permită acestor persoane, într-o societate democratică să-și promoveze și să-și apere interesele, să participe la viața publică în aceleași condiții cu ceilalți cetățeni. Potrivit concepției general-acceptate, drepturile persoanelor care fac parte din minorități și obligația de a proteja identitatea acestor persoane, ca și a minorităților din care ele fac parte, nu depind de recunoașterea oficială a existenței minorităților. Stipulările din articolele 1, 2 și 3 sînt necesare pentru a se constata că existența minorităților este considerată suficientă pentru aplicarea standardelor internaționale corespunzătoare.

Printre actele internaționale ratificate de Parlamentul Republicii Moldova sunt: Convenția – cadru pentru protecția minorităților naționale (22 octombrie 1996);

Recomandările APCE 1201 (1993) privind protocolul adițional cu privire la drepturile minorităților naționale la Convenția europeană pentru drepturile omului, Recomandările de la Oslo și de la Haga privind drepturile lingvistice și drepturile la instruire a minorităților naționale. Din punct de vedere juridic, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, intră în vigoare după ratificarea sa de către statele membru. Acesta este primul instrument juridic multilateral, avînd putere de lege și consacrat protecției minorităților naționale, care enunță principii relevante în numeroase domenii. În conformitate cu prevederile Convenției-cadru, statele semnatare se angajează să elaboreze programe, să folosească cadrul juridic și politicile guvernamentale de nivel național pentru a atinge obiective concrete. Principiile enunțate în Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților Naționale sunt: nediscriminarea; promovarea unei egalități reale; promovarea și protecția culturii, religiei, limbii și a tradițiilor; libertatea de întrunire, de asociere, de expresie, de gândire, de conștiință și de religie; accesul la mass media (mediatizarea) pentru recepția și difuzarea programelor destinate minorităților; relații și cooperare transfrontalieră; participarea la viața economică, culturală și socială; interzicerea asimilării forțate.

Pentru a întregi Convenția-cadru, Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare, adoptată în iunie 1992, care intră în vigoare odată cu ratificarea sa de către statele membru, recunoaște dreptul inalienabil de a putea folosi în viața privată și în public o limbă regională sau minoritară. Carta definește obiectivele și principiile care trebuie respectate de către state și propune măsuri concrete pentru punerea lor în practică în domeniul educației, în tribunale, în administrație și serviciile publice, în mass-media, al facilităților culturale și al vieții economice și sociale.

Totuși, în practica internațională recunoașterea unei minorități facilitează aplicarea normelor internaționale și este de natură să îmbunătățească situația minorității respective, să-i ofere o bază juridică, așa cum s-a încercat și prin legea dată, pentru protecția efectivă a drepturilor persoanelor care o compun. Dacă în ceea ce privește minoritățile religioase și exercitarea libertăților religioase, problema recunoașterii este mai puțin importantă, ca urmare a acceptării libertății de conștiință și de religie de către majoritatea statelor lumii, în ceea ce privește minoritățile etnice, lingvistice și culturale, sau aspectele etnice, lingvistice și culturale ale identităților, situația nu este aceeași. Existența și recunoașterea unor asemenea minorități trebuie să se bazeze pe criterii obiective și să nu depindă de puterea arbitrară a statului.

Experiența internațională demonstrează că atitudinea oficială a statelor față de grupurile minoritare care fac parte din populația lor diferă de la recunoașterea constituțională a existenței minorităților, pînă la negarea completă a existenței lor. În orice caz, trebuie de precizat că prevederile constituționale de ordin general privind interdicția discriminărilor pe bază de rasă, culoare, origine națională sau etică nu pot fi considerate ca recunoaștere, nici măcar implicită, a existenței minorităților.

De asemenea, statisticile care prezintă populația unei țări grupată pe criterii etnice, lingvistice sau religioase nu înseamnă recunoașterea existenței de grupuri sau minorități formate din aceste persoane, deși oferă elemente de apreciere.

În paralel cu evoluția reglementărilor privind minoritățile, s-a pus și problema de a ști care sînt, într-un caz sau altul, grupurile la care ne referim, pentru că aceste reglementări să fie aplicate. În art. 6 alin. (1) din lege, au fost determinate expres categoriile de persoane a căror drepturi sînt garantate și anume: (ucraineni, găgău-zi, bulgari etc.). Însă, ceea ce este caracteristic aici: se simte lipsa de claritate asupra conceptului și definiției noțiunii de minoritate. Merită menționat faptul că nu există o definiție general-acceptată pe plan internațional, care să poată fi impusă oricărui stat, sau să poată fi invocată cu autoritate de standard internațional. Totuși, paragraful 32 al Documentului de la Copenhaga specifică: „Apartenența la o minoritate este o problemă de opțiune individuală, și nici un dezavantaj nu poate rezulta dintr-o asemenea alegere”^[6]

Ca aspect important al identității lingvistice a persoanei, statul s-a angajat prin lege să recunoască fiecărei persoane care face parte dintr-o minoritate dreptul de a folosi numele și prenumele său în limba minoritară și de a-i fi recunoscute oficial ca atare, conform prevederilor legale, art. 16 alin. (1), ca și dreptul unei asemenea persoane de a expune semne, inscripții sau alte informații de natură privată în limba minoritară, vizibile publicului.

La capitolul învățămîntul public, legea prevede la art. 6 că fără a se aduce atingere studierii limbii oficiale sau predării în această limbă, în zonele locuite de asemenea persoane în mod tradițional sau în proporție substanțială și dacă există o cerere suficientă, statul Republica Moldova, va asigura, pe cît posibil și în cadrul sistemelor lor de educație, persoanelor respective posibilități adecvate de a li se preda limba minoritară sau de a primi instruire în această limbă.

Cu referire expresă la persoanele care fac parte din minorități, legea nominalizată prevede că statul recunoaște dreptul acestor persoane de a-și desfășura propriile activități educative, inclusiv menținerea în școli, și ținînd seama de politica de educație a statului folosirea sau studierea limbii lor proprii, cu condiția că acest drept să nu fie exercitat într-un mod care să împiedice membrii acestora să înțeleagă cultura și limba întregii comunități și să participe la activitățile sale cu care ar aduce atingere suveranității naționale, și că nivelul de educație să nu fie inferior standardului general stabilit sau aprobat de autoritățile competente.

[6] John Packer & Guillaume Sieminski, Drepturile Lingvistice drepturi Fundamentale, Altera #15, Anul VI.2000

De asemenea, legea prevede la art. 7, dreptul persoanelor care fac parte din minorități de a primi educație, în limba maternă sau de a studia această limbă. Aceasta nu poate și nu trebuie să aducă atingere studierii limbii oficiale a țării a cărei cunoaștere este factor de coeziune socială și este de natură să ofere persoanelor în cauză posibilitatea de a exercita ansamblul drepturilor omului, în condiții de egalitate ce ceilalți cetățeni ai statului. Dacă într-o anumită zonă geografică o minoritate națională formează majoritatea populației, ea se va bucura în mod direct de acest regim. Autonomia locală n-ar trebui să se acorde însă pe baze etnice, iar gradul de autonomie este același pentru toate unitățile teritoriale, independent de compoziția etnică a populației.

Aceste drepturi specifice, bine evidențiate mai sus, conturează și dreptul persoanelor care fac parte din minorități de a-și păstra, exprima și dezvolta identitatea lor etnică, lingvistică, culturală și religioasă. Desigur, drepturile și libertățile fundamentale ale omului se referă la toate persoanele și la generalitatea drepturilor și libertăților în timp ce drepturile specifice ale persoanelor care fac parte din minorități au un caracter limitat. Autorii și susținătorii adoptării legii respective susțin că ea scoate în evidență, dincolo de diferențele de conținut și formulări, existența unei voințe politice și convingeri juridice a autorităților statului.

Fără îndoială, autoritățile moldovenesti au căutat să găsească un echilibru rațional între acțiunea afirmativă destinată protecției identității persoanelor care fac parte din minorități și drepturile și nevoile economice, culturale și sociale ale tuturor membrilor săi. Și în continuare Republica Moldova trebuie să asigure participarea adecvată a minorităților la viața publică, la luarea deciziilor în plan național, local, în conformitate cu principiile democratice, asigurând totodată funcționarea normală a instituțiilor democratice. De aceea, realizarea obiectivelor propuse nu se poate asigura fără eforturi și fără angajamentul tuturor părților interesate. Dar asemenea probleme trebuie tratate pe o bază democratică, fără pasiuni, mituri și reprezentări reduționiste.

Experiența celor 20 ani de independență au demonstrat că doar adoptarea unui cadru juridic adecvat nu este suficientă pentru armonizarea relațiilor interetnice, pentru acesta mai este nevoie de crearea unui *consens normativ* care ar atenua efectele percepției diferite de către cetățenii aparținând diferitor grupuri etnice a climatului politic intern și extern^[7]. Este logic să fie așa odată ce apariția Republicii Moldova în calitate de stat suveran și independent a fost însoțită de un șir de *traume* cauzate de conflicte etnice. De asemenea, trebuie să se ia în calcul că indiferent de culoarea politică a guvernului întotdeauna pot exista suspiciuni dintr-o parte sau alta vis-à-vis de politica promovată. Acesta se referă, inclusiv, și la cadrul juridic.

^[7] Human Rights at the Turn of New Millenium in The Republic of Moldova, Moldovan Helsinki Committee for Human Rights, Chisinau, 2001

Inițial, se considera că soluția găsită pentru conflictului dintre Chișinău și Comrat a fost una adecvată, dar apariția unor conflicte politice între puterea centrală și cea de la Comrat în 2002, apoi în 2011 și 2012 a arătat că polarizarea opiniei publice se face totuși după criterii etnice. De aceea, atunci când se formează cadrul legal privind drepturile minorităților trebuie să se ia în calcul că în întreg spațiul Europei de Est pare să existe două percepții în legătură cu membrii grupurilor minoritare, deși pare că acest lucru n-ar trebui să se refere la cazul Republicii Moldova. Aceste percepții sunt strâns legate una de alta. Prima este legată de sentimentul că întrucât minoritățile, de obicei, au suferit discriminări și represii sub vechile guverne, trebuie luate măsuri pentru a asigura excluderea pe viitor a unor asemenea fenomene. A doua percepție, răspândită mai ales în rîndurile elitelor politice ale minorităților, este că minoritatea întotdeauna constituie victima unei nedreptăți istorice, care poate și trebuie să fie corectată acum, prin crearea unui statut special. După deintegrarea statelor multinaționale de multe ori devin minorități comunitățile care anterior reprezentau populația majoritară a țărilor respective. Este curios că, de cele mai multe ori, liderii acestor noi minorități își schimbă forate brusc opțiunile în dependență de situația în care se află comunitatea pe care o reprezintă - este aceeași comunitatea majoritară sau minoritară. Ne amintim cu cîtă migală se calculau efectele negative asupra economiei trecerea limbii moldovenești la grafia latină (pe atunci Moldova era parte componentă a URSS, care avea totuși importante resurse materiale), și cum liderii acelorași comunități au revendicat mărirea cheltuielilor bugetare pentru interesele minorităților naționale după ce comunitățile respective au devenit minoritare (chiar dacă Moldova a devenit cea mai săracă țară din Europa). Adică, contextul european presupune că minoritățile se află, de obicei, în ofensivă pentru cucerirea unor drepturi, iar comunitatea majoritară este în defensivă și tinde să se apere, demonstrînd că nu atentează la drepturile minorităților.

Se poate spune, din acest punct de vedere, că în ultimii 20 ani atît liderii comunității majoritare cît și liderii organizațiilor ale minorităților și-au văzut principala misiune în a promova exclusiv interesele comunităților pe care le reprezintă. Acest egoism etnic nu poate fi eliminat, deocamdată, prin legi. Liderii comunității majoritare au motivat, de obicei, un astfel de comportament prin necesitatea eliminării unor nedreptăți istorice (politica de asimilare și rusificare). Pe de altă parte, liderii minorităților au pedalat problema drepturilor minorităților prin a cere noi drepturi pe care ulterior li-a obținut. Exemplul separatismului transnistrean este edificator pentru a înțelege egoismul etnic. Liderii transnistreni au motivat necesitatea separației de Moldova, inclusiv, și prin necesitatea apărării drepturilor minorităților. Ei au declarat trei limbi de stat în regiune, dar pentru a înțelege efectul propagandistic al acestei acțiuni este suficient ca cineva să încerce să-și rezolve o problemă apelînd la serviciile administrației publice din Transnistria în vreo limbă de stat (moldovenească, ucraineană) diferită de cea rusă. Situația lingvistică și cea a populației moldovenești din Transnistria este o mostră de conservare a situației din RSSM.

Este însă greu de găsit măcar câteva exemple din care să se vadă că minoritățile din Republica Moldova care și-au obținut drepturile legitime să fi încercat cumva să contribuie la apărarea drepturilor băștinașilor moldoveni minoritari în Transnistria. De asemenea, liderii comunităților minoritare, practic, nu au manifestat vreun interes pentru propunerea vreun proiect din care să se vadă cum este percepută soluționarea problemei transnistrene în cadrul unei Moldove unice.

Din cele expuse mai sus se poate trage concluzia că discuțiile pe marginea îmbunătățirii legislației referitoare la drepturile minorităților și-au epuizat potențialul. Multe din stipulările legii privind drepturile minorităților repetă stipulările din alte legi și documente internaționale, precum și principiile fixate în Constituție. Ce este cu adevărat inedit în lege ține de declararea dreptului minorităților la o cotă de reprezentare și de participație la administrarea treburilor publice. Un drept oferit dar dificil de realizat poate provoca interpretări eronate. Reglementările excesive pot avea efecte negative pentru comunitățile în favoarea cărora se crede că se fac. Experiența arată că într-un șir de țări stabilirea unor cote de reprezentare proporțională în organele reprezentative au dus la faptul că minoritățile respective au obținut ulterior un număr mai mic de mandate decât pînă la reglementarea bazată pe principiul proporționalității. De exemplu, în alegerile parlamentare din 1994 și 1998, cînd nu era legiferat principiul oferiri cotelor pentru minorități, cetățenii de origine găgăuză au fost reprezentați în Parlament în proporție de aproximativ de 2 ori mai mare decât dacă ar fi fost respectat acest principiu. Actualul sistem electoral lasă alcătuirea listelor de candidați la discreția partidelor politice. Liderii de partid care au o bună intuiție politică se orientează foarte bine în aceste condiții. Spre exemplu, în 1994, blocul electoral „Unitatea – Edinstvo”, a obținut mai bine de 25% din mandatele de deputați datorită mesajului său adresat preponderent minorităților naționale. Și Partidul Democrat Agrar a folosit astfel mesaje. Drept efect reprezentarea minorităților în 1994 a fost peste ponderea acestora în structura etnică a populației.

Totuși, liderii regionali din Găgăuzia revendică dreptul de a suplini reprezentarea pe criterii etnice cu reprezentarea pe criterii teritoriale. De aceea, devine un imperativ schimbarea sistemului electoral. Dacă pentru implementarea prevederilor legii adoptate recent se va trece la alegerile în circumscripții teritoriale formate pe criterii etnice pot apărea unele probleme. Spre exemplu, localitățile populate compact de găgăuzi și bulgari vor putea să-și promoveze candidații lor. Și acesta e un factor pozitiv. În schimb, cetățenii de origine etnică rusă și, parțial, cei de origine ucraineană, pot simți un anumit disconfort datorită faptului că sunt distribuiți relativ uniform prin localitățile țării și, practic, în foarte puține circumscripții vor fi majoritari pentru a beneficia de votul etnic. Romii, însă, într-o astfel de situație vor pierde și șansa teoretică de a-și promova candidatul. Tocmai aici rezidă riscurile invocate anterior. Dreptul de participare la guvernare, dreptul la instituirea organizațiilor non-

guvernamentale, politice au existat și pînă la adoptarea legii. Totuși e bine că legea a fost adoptată, măcar pentru faptul că așa cum afirmă reprezentanții minorităților aceasta le oferă o garanție în plus a respectării drepturilor lor.

Criticii legii invocate au mai scos în evidență faptul că prin promovarea acestei legi reprezentanții minorităților ar fi demonstrat că au suspiciuni vis-à-vis de caracterul democratic al statului moldovenesc. În același timp ei au scos în evidență și că discuțiile periodice privind declararea limbii ruse drept a doua limbă de stat poate produce noi tensiuni în societate provocate de caracterul asimetric al folosirii a două limbi de stat. Populația autohtonă cunoaște ambele limbi în timp ce o mare majoritate a populației rusolingve cunoaște doar limba rusă, care *de facto* are statutul unei limbi oficiale. Întrebarea lor este dacă nu cumva legile privind utilizarea a două limbi de stat și cu privire la dreptul minorităților de a avea cote de reprezentare în administrație vor contribui la menținerea divizării societății pe criterii etno-lingvistice. Există riscul, de exemplu, că declararea a două limbi de stat să ofere funcționarilor publici de a impune cetățenilor limba de comunicare. În opinia oponenților adoptării acestor legi cetățenii (contribuabilii) ar trebui să aibă dreptul de a alege limba de comunicare cu funcționarii, lucru care este *de jure* asigurat de cadrul legal existent deja. În acest sens, s-a menționat deja că încălcarea drepturilor lingvistice ale minorităților naționale a fost invocată atunci cînd a fost nevoie de a justifica acțiunile separatiste din Transnistria. De asemenea, s-a menționat că deși se pretinde că în Transnistria există 3 limbi de stat, de fapt, doar limba rusă deservește necesitățile administrative. Nici în autonomia Gagauz Yeri respectarea legislației lingvistice nu depășește nivelul declarațiilor^[8]. De aceea, atîta timp cît valorile unei societăți civile, cultura politică a cetățenilor, funcționarilor publici și a liderilor de opinie nu au atins un anumit nivel este greu de vorbit despre respectarea prevederilor legii.

Pentru a trece de la reglementari juridice la acțiuni practice este necesar să se ia în considerare legătura dintre drepturile culturale și lingvistice ale minorităților și valorile **toleranței, coexistenței și integrării**. Aceste valori stau la baza conținutului esențial al drepturilor omului, adică respectul pentru valoarea ființelor umane. Este imposibil pentru un stat să fie absolut neutru în privința preferințelor sale culturale sau lingvistice. Toate guvernele trebuie să folosească cel puțin o limbă pentru a-și desfășura activitățile și să comunice cu populația. Preferînd o limbă (sau limbi) oficială, națională ori dominantă, statul îi avantajează în același timp pe cei care vorbesc limba de stat. Realitatea în majoritatea țărilor este că anumite părți ale populației vorbesc limbi care diferă de limba (limbile) oficială sau dominantă aleasă de stat și sînt într-un fel dezavantajate de alegerea guvernului. Se cunoaște că în majoritatea cazurilor, încercărilor de eliminare a limbilor minoritare li s-au opus rezistență, în unele cazuri provocînd conflicte violente. Coexistența pașnică poate fi realizată

[8] Human Rights at the Turn of New Millenium in The Republic of Moldova, Moldovan Helsinki Committee for Human Rights, Chisinau, 2001

respectându-se unele drepturi fundamentale care au un impact asupra intereselor etnice sau lingvistice. Aceasta este logica ce a fost respectată în dreptul internațional de la cel de al Doilea Război Mondial, cu acceptarea unei „încrederi în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și în valoarea persoanei umane” așa cum se afirmă în preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului.

3.3. CADRUL INTERNAȚIONAL PRIVIND PROTECȚIA ȘI INTEGRAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

La nivel internațional, caracterul suprasuveranității pentru apărarea drepturilor minorităților naționale a fost asumat atunci când s-a recunoscut apartenența drepturilor minorităților naționale la drepturile omului. În acest sens, drepturile minorităților naționale intră în cadrul de reglementare a dreptului internațional public. Astfel, s-a creat un sistem internațional pentru protecția drepturilor minorităților naționale, care cuprinde Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau etnice, religioase sau lingvistice, adoptată prin rezoluția Adunării generale a ONU (47/135) din 18.12.1992 și Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană. Sistemul internațional al drepturilor minorităților naționale cuprinde:

- clauzele privind statutul minorităților naționale din tratatele bilaterale;
- instrumentele juridice care au fost adoptate la nivel subregional, prin preluarea lor în tratatele bilaterale sau convențiile subregionale;
- reglementări regionale stabilite în cadrul organismelor interguvernamentale;
- sistemul de drept dezvoltat în cadrul ONU.

Elaborarea normelor la nivel internațional a fost precedată de dezbateri conceptuale. Astfel, standardele internaționale ale drepturilor omului, ca de pildă non-discriminarea, libertatea de expresie și religie și altele, se bazează pe recunoașterea și respectarea diversității umane. Toleranța față de diferențele umane permite coexistența pașnică a oamenilor care provin din diverse medii etnice și lingvistice. Dar trebuie să existe un echilibru între diferitele interese implicate, precum cele ale indivizilor care pot fi dezavantajați de preferințele lingvistice ale unui guvern în privința oportunităților de angajare sau a consecințelor educaționale și, în aceeași măsură, interesele legitime ale statului care se pot confrunta cu limitări practice ale asigurărilor de servicii în limbile minoritare, provenind dintr-o lipsă reală de resurse financiare sau umane. Găsirea unui echilibru poate și trebuie să se bazeze pe principiile **toleranței, coexistenței și integrării**. Integrarea nu înseamnă eliminarea diferențelor umane ci, mai curînd, luarea lor în considerație și adoptarea lor în măsură posibilă și practicabilă astfel încît indivizii să poată participa atît la viața comunității lingvistice și culturale de care aparțin, cît și la viața societății mai largi a statului ca

întreg. Echilibrarea intereselor statului cu cele ale minorităților în probleme lingvistice nu înseamnă că un stat nu poate să adopte o limbă comună sau oficială. Înseamnă doar că minoritățile lingvistice trebuie să fie sprijinite atît cît este posibil în mod rezonabil, date fiind situația minorității și condițiile în cadrul statului. Aceasta este însăși esența conceptului modern al drepturilor persoanelor aparținînd minorităților. Bazîndu-se pe standardele internaționale existente, experții independenți care au elaborat „Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale” (RO) evidențiază - în scopul de a oferi repere strategice practice - exact elementele echilibrului și integrării, după cum urmează: *„Drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale de a-și folosi limba (limbile) în cadru public și privat, așa cum au fost enunțate și elaborate în recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale, trebuie privite într-un context echilibrat de participare deplină în societatea majoritară. Recomandările nu își propun o atitudine izolaționistă, ci una care încurajează echilibrul între dreptul persoanelor aparținînd minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte propria lor identitate, cultură și limbă, și necesitatea de a se asigura faptul că sînt capabile să se integreze în societatea majoritară ca membri deplini și egali”*. În legătură cu un subiect specific, în recomandarea 12 a RO, care se ocupă de viața economică și cere un echilibru între dorința unor persoane particulare de a folosi o limbă minoritară în activitățile economice și interesul statului în asigurarea folosirii limbii oficiale și dominante în domenii ca protecția muncitorilor și consumatorilor. Indivizii sînt liberi să-și folosească limba la alegere în activitățile economice particulare, dar guvernul poate să ceară și folosirea limbii oficiale sau dominante. Libertatea de exprimare a individului și interesele proprii ale statului (adică interesele „publice”) se echilibrează astfel și sînt respectate în mod rezonabil. Documente ca Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținînd minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice, Convenția cadru pentru protecția minorităților naționale a Consiliului Europei, cît și RO, sînt parte a unei tendințe de creștere a înțelegerii și respectului pentru drepturile omului care sînt ancorate în principiile toleranței, coexistenței și integrării. În acest spirit trebuie să fie văzute drepturile minorităților lingvistice sau ale altor minorități: sînt măsuri destinate realizării echilibrului includerii și armoniei, mai curînd decît a excluderii și conflictului. Din acest punct de vedere apare întrebarea: Ar putea implementarea ideilor multiculturalismul oferi o perspectivă pentru armonia lingvistică din Republica Moldova?

Există două tipuri de argumente în sprijinul toleranței. În primul rînd, sînt argumentele principale de reglementare a constrîngerii: principiul daunei, de exemplu, stipulează că oamenii nu pot fi constrînși decît cu scopul de a fi împiedicați să dăuneze altora, sau acela de a fi pedepsiți pentru daunele cauzate. Al doilea tip de argumente apelează la necesitatea asigurării liniștii publice, armoniei sociale și legitimării sistemului de guvernare, toate capabile de a fi amenințate de eventuale resentii-

mente ale unei minorități împiedicate să-și continue viața religioasă sau culturală^[9]. Din acest punct de vedere, putem observa că ambele principii ale toleranței au fost încălcate atunci când Ministerul Învățământului a adopta hotărârea privind introducerea studierii obligatorii din clasa a doua a limbii ruse în școlile cu predarea în limba română. De fapt, intoleranța autorităților a avut un sens invers, adică limba unei minorități i s-a impus majorității. Este curios că efectul a fost același – protestele celor care s-au simțit afectați.

Toleranța a fost în cele din urmă suplimentată sau chiar înlocuită de o a doua strategie privind minoritățile - o politică bazată pe afirmarea dreptului individual de protecție împotriva discriminării naționale, etnice, rasiale, religioase sau de altă natură. Drepturile la nediscriminare sînt extensiuni firești ale concepției clasice referitoare la drepturile constituționale civile și politice. Drepturile de nediscriminare se extind mult dincolo de toleranță. Ele au consecințe care afectează modul de viață al majorității. Cea mai evidentă consecință este imposibilitatea de a exclude membrii unor comunități din școli, locuri de muncă, cartiere de locuit etc. De obicei, drepturile de nediscriminare sînt interpretate astfel încît fiecare comunitate să aibă posibilitatea controlului asupra anumitor instituții. Dar, într-un regim **de coexistență**, de nediscriminare serviciile publice, sistemul educațional, precum și sfera economică și politică a unei țări nu pot fi proprietăți ale majorității, ci sînt un bun comun al tuturor cetățenilor ca indivizi.

Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cazul ONU

Căderea comunismului a creat un context nou, apărînd nevoia definirii subiectului drepturilor, altfel spus, cine sunt minoritățile naționale, definitorii pentru aceste dezbateri fiind tocmai abordările elaborate în cadrul unei Subcomisiei din cadrul ONU. Două opțiuni sunt luate în considerare pentru clarificarea punctului de vedere asupra definirii „minorității” în cadrul legal internațional contemporan:

- prima se referă la posibilitatea descrierii caracteristicilor distincte ale minorității, precum relația cu statul în care trăiește, alături de prezentarea clară sau generală a cadrului drepturilor și obligațiilor acesteia.
- a doua presupune o abordare dinamică și largă a protecției unui grup în societățile moderne, acomodând nevoile unor grupuri distincte care prezintă legături diferite cu statul.

Prima abordare este una tradițională care se bazează pe identificarea elementelor definitorii ale minorităților naționale. Chiar dacă există o serie de astfel de încercări

^[9] Joseph Raz, Multiculturalismul: o perspectivă liberală, Altera #13, Anul VI. 2000

de definire, un acord formal nu a fost niciodată obținut. O primă interpretare a conceptului este dată în anii 1970 de către raportorul special al Subcomisiei pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților, din cadrul ONU, Francesco Capotorti. Conform acestuia, minoritatea națională reprezintă: „Un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție nedominantă, ai cărui membrii – cetățeni ai statului – posedă, din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici diferite de cele ale restului populației și care manifestă chiar și în mod implicit un sentiment de solidaritate, cu scopul de a prezerva cultura, tradițiile, religia sau limba lor.”³

O altă definiție dată de un alt membru al aceleiași Subcomisii pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților, din cadrul ONU, J. Deschênes: „Un grup de cetățeni, constituind o minoritate numerică și într-o poziție nedominantă în statul respectiv, având caracteristici etnice, religioase sau lingvistice care diferă de cele ale majorității populației, având o solidaritate de grup motivată în principal de o dorință colectivă de a supraviețui, și ale cărui obiective principale se constituie în dorința de egalitate cu majoritatea atât în drepturi, cât și în practică.”

Sistemul de drept privind minoritățile naționale, dezvoltat în cadrul ONU, se bazează pe Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966 (ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.217-XII din 28.07.90). Acest Pact este de referință în dreptul internațional, referitor la protecția minorităților naționale, în special datorită articolului 27, care are următorul cuprins: „În statele în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorități nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, viața lor culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă”. Acest articol permite oricărei persoane aparținând unei minorități naționale, etnice, lingvistice sau religioase să înainteze plîngerii, inclusiv colective, oricărui stat membru al Protocolului opțional (PO) (ratificat de Parlamentul Republicii Moldova prin legea nr.260-XVI din 06.12.2007). Articolul 27 al Pactului este important și prin faptul că pe lângă caracterul juridic obligatoriu a mai contribuit la crearea jurisprudenței Comitetului pentru Drepturile Omului, ca urmare a analizei situațiilor concrete, în care a fost invocat. Un al document de referință din cadrul ONU este Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice. Textul Declarației a fost adoptat de Comisia ONU pentru Drepturile Omului prin Rezoluția nr.16 din 21.02.1992. Documentul în cauză a răspuns la două cerințe de bază. Mai întâi de toate, documentul a oferit un instrument internațional, cu specificații cuprinzătoare, în domeniul protecției drepturilor minorităților. În al doilea rînd, documentul în cauză a prezentat în mod explicit obligațiunile pe care statele cad de acord să le accepte.

Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cadrul OSCE

Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cadrul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) are la bază Actul Final de la Helsinki, în special în Declarația privind principiile care ghidează relațiile dintre Statele Părți. Principiul al VII al documentului se referă la respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, incluzând libertatea de ghîndire, conștiință, religie sau credință, fără distincție de rasă, sex, limbă sau religie”. Însă despre un autentic sistem de protecție a minorităților naționale în cadrul OSCE se poate vorbi după adoptarea în iunie 1990 a Documentului de la Copenhaga, în care sînt menționate următoarele:

- Protecția persoanelor aparținînd minorităților naționale face parte din sistemul universal al drepturilor omului;
- Apartenența la o minoritatea națională este expresia alegerii individuale și nu poate atrage nici un fel de consecințe negative;
- recunoașterea dreptului persoanelor aparținînd minorităților naționale de a-și folosi limba maternă, de a-și construi propriul sistem de instituții educaționale și religioase și de a-și crea organizații la nivel național ori să participe la cele cu caracter internațional;
- enunțarea ca mijloc de protecție, care să fie luat în considerație de către state, înființarea de administrații locale și autonome, corespunzînd circumstanțelor specifice de ordin istoric și teritorial.

Instituirea în 1992 a postului de Înalt Comisar pentru Drepturile Minorităților Naționale a reprezentat un pas foarte important. Conform mandatului definit în documentul „Provocările schimbării” Înalt Comisar pentru Drepturile Minorităților Naționale este instrumentul de prevenire a conflictelor referitoare la minoritățile naționale la etapa cea mai timpurie.

La nivel european, principalii promotori de politici în domeniul minorităților naționale sunt CSCE /OSCE și Consiliul Europei. La fel ca și în cazul altor organizații internaționale, evenimentele din Europa Centrală și de Est după căderea comunismului au reprezentat principalul catalizator. Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a fost stabilită în primul rînd ca un instrument pentru identificarea și prevenirea conflictelor, managementul crizelor și reconcilierea post-conflict. În baza acestei misiuni, OSCE a elaborat acte relevante pentru protecția persoanelor aparținînd minorităților naționale și a creat instituția Înaltului Comisar pentru Minorități

Naționale. Cele mai relevante documente pentru protecția minorităților naționale sunt: Actul Final de la Helsinki (1975) și Documentul întâlnirii de la Copenhaga a conferinței asupra dimensiunii umane a CSCE. Prin primul document, drepturile omului devin un subiect legitim de dialog și o temă de interes, o preocupare pentru toate statele membre ale CSCE. Cel de-al doilea act cuprinde un set de norme privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, abordând probleme precum non-discriminarea, utilizarea limbilor minorităților, educația minorităților. Deși nu este un tratat, documentul are importanță legală și politică, datorită adopției de comun acord de către statele OSCE.

Stabilită în 1992, instituția înaltului Comisariat pentru Minorități Naționale a fost creată ca răspuns la conflictul din fosta Iugoslavie, existând temeri că situația s-ar putea repeta și în alte state foste comuniste. Mandatul său reprezintă un instrument de prevenire a conflictelor în cel mai incipient stadiu, prevăzând astfel identificarea stărilor de tensiune care ar putea pune în pericol pacea, stabilitatea sau relația dintre state, promovarea dialogului și cooperării între părți.

Sistemul de drept privind minoritățile naționale dezvoltat în cadrul Consiliului Europei

Sistemul de drept privind minoritățile naționale din cadrul Consiliului Europei cuprinde Convenția-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale din 01.02.1995 (ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1001-XIII din 22.10.96) și prin Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare.

Consiliul Europei are ca principale instrumente Convenția Europeană asupra Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale. Activitatea Consiliului Europei constă în dezvoltarea de standarde legale pentru protecția minorităților naționale și monitorizarea respectării acestora.

În 1992 a fost adoptată Carta Europeană pentru Limbile Minorităților și Regionale, la care în 1993 s-a adăugat recomandarea 1201 cu un protocol adițional. Principalul obiectiv al acesteia este oferirea de protecție pentru limbile regionale și ale minorităților naționale, și promovarea dreptului de a le utiliza în sfera publică și privată.

Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale a fost adoptată în 1994 și a intrat în vigoare din 1998. Nu include drepturi colective, ci se bazează pe ideea că minoritățile pot fi protejate prin garantarea drepturilor indivizilor aparținând acestor minorități. Convenția reprezintă de fapt o serie de principii generale, chiar vagi,

referitoare la drepturile indivizilor aparținând minorităților naționale, incluzând: non-discriminarea, promovarea egalității, promovarea condițiilor necesare pentru păstrarea și dezvoltarea culturii, a religiei, limbii și a tradițiilor, libertatea de asociere, exprimare, libertatea de gândire, a conștiinței și a religiei, utilizarea limbii materne în spațiul public și privat, oral și în scris, precum și în relațiile cu autoritățile, instrucție în limba minorității, libertatea de a crea instituții educaționale, participare la viața economică, culturală și socială, participare la viața publică, interzicerea asimilării forțate.

Astfel de inițiative sunt importante tocmai în încercarea de definire a elementelor de bază ale unei definiții în legislația internațională. Chiar dacă ele nu s-au concretizat într-o singură versiune, definițiile explicite sau implicite din documentele europene sau din practică sugerează continuitatea acestei practici. Astfel de exemple includ definiția dată de OSCE – Înalțul Comisar pentru Minorități Naționale:

- o minoritate este un grup de persoane având caracteristici lingvistice, culturale sau etnice distincte de majoritate; în al doilea rând, minoritatea caută nu doar să își păstreze identitatea, dar și să o întărească.” Sau cea din Recomandarea 1201 a Consiliului Europei: „Un grup de persoane constituie minoritate națională dacă locuiesc pe teritoriul unui stat și sunt cetățenii lui, mențin legături de durată, trainice și permanente cu acel stat, manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte, sunt suficient de reprezentative, chiar dacă sunt în număr mai mic decât restul populației unui stat sau regiuni a unui stat, sunt motivate de preocuparea comună de păstrare a identității, inclusiv cultura, tradițiile, religia, limba maternă.”
- cea de-a doua abordare diferă de cea tradițională prin două aspecte definitorii: nu se bazează pe cetățenie și nici pe o legătură permanentă cu statul de rezidență ca elemente care definesc minoritățile naționale. Astfel, definiția ar fi extinsă la categorii care nu sunt incluse în abordarea de mai sus, și anume la străinii și muncitorii imigranți sezonieri. Chiar dacă o parte din instrumentele internaționale par să susțină o definire mai largă a minorităților, atunci când se consideră modul de aplicare și interpretările date, rămân doar abordări care susțin varianta tradițională.

Lipsa unei definiții a minorității naționale care să definească domeniul de aplicabilitate al regimului drepturilor minorităților naționale nu face însă imposibilă protecția minorităților naționale, așa cum se credea. La nivel internațional cele mai importante acte referitoare la drepturile minorităților sunt Convenția internațională cu privire la drepturile civile și politice și Declarația Națiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților etnice, lingvistice și religioase. Dacă

Convenția pune drepturile minorităților în cadrul drepturilor omului, Declarația vorbește despre dreptul minorităților de a participa în luarea deciziilor, despre dreptul la educație în limba maternă și de participarea la viața economică.

3.4. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

- ❖ Din punct de vedere conceptual și legislativ Republica Moldova are abordări dezvoltate și norme legale elaborate și adoptate, referitoare la drepturile minorităților, la un nivel conform celor mai înalte standarde internaționale. Din punct de vedere al aplicativității normelor legale în domeniul de referință, se poate afirma că, practice, nu există cazuri de adresare în justiție, fapt de denotă că oferta Republicii Moldova pentru minorități este satisfăcătoare, în limitele posibilităților financiare și instituționale ale statului. Problemele interetnice din Republica Moldova au mai multe surse, dar cea mai importantă este cea legată de contestare existenței Republicii Moldova ca stat la nivel de percepție a cetățenilor și în discursul public al politicienilor.
- ❖ Problemele cu caracter interetnic, relațiile dintre majoritatea dominantă și minorități, au două dimensiuni: una istorică, legată de interpretarea trecutului și a influențelor pe care l-a avut asupra Republicii Moldova, aflarea acesteia în cadrul Rusiei țariste (ulterior, în cadrul URSS) sau în cadrul României regale; a doua dimensiune este o consecință și o proiectare de perspectivă în contradictoriu pentru dezvoltare. Cetățenii Republicii Moldova și clasa ei politică împărtășesc viziuni diferite vis-a-vis de viitorul țării. Sondajele de opinie relevă că majoritatea dominantă vede perspectiva dezvoltării Republicii Moldova în procesul de integrare europeană, iar minoritățile naționale în aderarea la proiectele integraționiste demarate de Federația Rusă. Dilema integraționistă a Republicii Moldova nu este doar rodul imaginației, nostalgiilor sau fobiilor, marcate istoricește, ale majorității dominante și a minorităților naționale. Un factor obiectiv, care impune necesitatea alegerii în favoare unuia sau altui proiect integraționist, ține de potențialul economic și de dezvoltare al Republicii Moldova. Astfel, economia Republicii Moldova reprezintă ~0,03% din economia Uniunii Europene și ~0,2% din economia statelor ce fac parte din Uniunea vamală Rusia-Belarus, Kazahstan.
- ❖ O problemă atestată de-a lungul anilor de independență a Republicii Moldova este exacerbarea reciprocă a etno-fobiilor. În cele șapte cicluri electorale ce au avut loc după declararea independenței Republicii Moldova, în forul ei legislativ pozițiile dominante au fost deținute de formațiuni politice ce practicau, deo-

potrivă, mesaje politice românofobe sau rusofobe. Conflictele separatiste ce au avut loc la începutul anilor '90 ai secolului trecut, au fost generate de astfel de mesaje. Și în prezent, anume mesajele românofobe și rusofobe mențin și crează premise noi pentru divizarea populației Republicii Moldova după criterii etno-lingvistice. Astfel, în prezent, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), care reprezintă aproximativ 40% din cetățenii ce participă la vot și este susținut de minoritățile naționale, promovează ideea integrării Republicii Moldova în Uniunea Euroasiatică, după ce acum zece ani pleda pentru aderarea la Uniunea Rusia-Belarus și „formarea unei Federații sovietice a Republicilor Suverane”^[10]. PCRM a ignorat deliberat că eventualele procese intergaționiste ale Republicii Moldova depind de poziția Ucrainei, care este plasată între Federația Rusă și republica Moldova, și care a adoptat în 2003 o strategie privind integrarea sa Euro-atlantică. Pe de altă parte, Partidul Liberal (PL), cu o pondere electorală de aproximativ 10-15%, reprezintă electoratul românofil, pentru care restabilirea „adevărului istoric” prin „eliminarea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov” este un obiectiv politic promovat timid, aceasta pentru a nu spune explicit că pledează pentru unirea Republicii Moldova cu România.

- ❖ Memoria istorică a cetățenilor Republicii Moldova este de așa natură că problema unirii sau cu România, pe de o parte, și crearea cu republicile ex-sovietice, „pe principii benevole, a unei noi federații a republicilor suverane, egale în drepturi” (citată din programul politic al PCRM din perioada 1994–2008), pe de altă parte, va fi utilizată încă mult timp de diverse grupări politice, atât în scopuri electorale, cât și în alte scopuri politice speculative. Această stare de lucruri este efectul faptului că în ultimii 200 de ani teritoriul Republicii Moldova a fost: timp de aproximativ 100 de ani provincie agrară a Imperiului Rus; timp de aproximativ 20 de ani — provincie agrară a României regale; timp de aproximativ 50 de ani — provincie agrară a URSS; și în ultimii 20 ani — stat independent, măcinat de conflicte separatiste, cu un statut de cea mai săracă țară din Europa, cu probleme de identitate pe diverse dimensiuni, care practică o politică externă oscilantă. În prezent, cercuri politice influente din Federația Rusă consideră Republica Moldova drept parte a „lumei ruse”, iar politicieni de cel mai înalt rang din România consideră Republica Moldova drept „cel de al doilea stat românesc”.
- ❖ Pentru consolidarea poporului Republicii Moldova prin depășirea polarizării, autoritățile Republicii Moldova trebuie să promoveze un discurs politic și acțiuni adecvate, menite să convingă cetățenii că proiectul statalității Republicii Moldova nu este unul artificial, pînă la realizarea oportunităților ocazionale în favoarea unuia sau altui proiect integraționaist. Conceptele elaborate de Jurgen

^[10] Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova, Mihai Cernencu, Andrei Galben, Gheorghe Rusnac, Constantin Solomon, Republica Moldova. Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale, Volumul II, pagina 141

Habermas vizînd „democrația deliberativă”, „democrația procedurală” și „patriotismul constituțional” par a fi singurele instrumente edificatoare aflate la dispoziția autorităților moldovene.

- ❖ Combaterea de către autorități a unionismului pro-românesc sau a integraționalismului pro-rusesc pot doar să dăuneze cauzei de consolidarea a poporului Republicii Moldova. Dimpotrivă, promovarea unor politici constructive de cooperare deopotrivă cu România și Federația Rusă pe fundalul promovării integrării europene, ca politică de aderare la un spațiu valoric cu cel mai înalt potențial de dezvoltare economică și umană. Evitarea antagonizării Rusiei, declinarea propunerilor sale integraționaiste doar dacă împiedică integrarea europeană a Republicii Moldova pe motiv plauzibil că nu sînt întru totul clare și credibile valorile în baza cărora de desfășoară procesele integraționiste demarate de Rusia.
- ❖ „Democrația deliberativă” din Republica Moldova trebuie să se dezvolte, inclusiv, punînd în dezbatere problema realismului proiectelor integraționiste. Exemplul unificării Germaniei, invocat atît de unioniștii din Republica Moldova, cît și de către anumite forțe politice din România, este unul edificator, dar practic irealizabil în cazul Republicii Moldova și a României. În primul rînd, cele două state germane s-au unit într-un singur stat după ce au fost asigurate condiții ca procesul și actul unirii să nu fie contestate în interior și în exterior. Orice încercare de unire ar fi contraproductivă și periculoasă dacă ar genera contestări în interiorul și în exteriorul statelor vizate. Pentru realizarea cu succes a unirii Germaniei a fost nevoie de cîteva lucruri: voință politică legalizată; capacitate administrativă și financiară; o conjunctură internă și internațională favorabilă. Toate acestea sînt necesare pentru ca unirea să se desfășoare cît se poate de rapid, pentru a nu admite manifestarea nemulțumirilor, oricum inevitabile, în procesul de realizare a unor proiecte de o astfel de amploare. Unirea Germaniei s-a realizat într-un an de zile! Regimul lui Honecker a căzut la 18 octombrie 1989, iar deja la 3 octombrie 1990, după semnarea unui șir de tratate cu caracter inter-german și internațional, a fost sărbătorită alipirea Republicii Democrate Germane (RDG) la Republica Federală Germania (RFG). Încă peste două luni, la 2 decembrie 1990, au avut loc alegerile în Bundestag-ul Germaniei reunite.
- ❖ Invocarea exemplului Germaniei trebuie să pornească de la prevederile exprese privind unirea din Constituția acesteia. Legea fundamentală a Germaniei EN, adoptată la 23 mai 1949, prevedea chiar în Preambul unitatea națională și statală a germanilor și dreptul lor la autodeterminare liberă. În plus, articolele 23 și 146 prevedeau în mod expres două modalități de reunire a țării — aderarea landurilor din afara RFG la cele asupra cărora se extindea Legea supremă; reunirea prin adoptarea unei Constituții noi a unei entități statale constituite din RFG

și RDG. În definitiv, în scopul accelerării reunirii a fost realizată prima variantă, prevăzută de articolul 23 al Legii supreme. În aceeași ordine de idei, trebuie de menționat că și Constituția Coreii de Sud, adoptată la 17 iulie 1947, cu modificările din 28 octombrie 1987, prevede în mod expres viitoarea unire, punând în sarcina Guvernului să „...unifice țara prin mijloace pașnice și reforme democratice, consolidând unitatea națională prin justiție, umanitarism și dragoste frățească...”. Articolul 4 din Constituție reiterează că „Republica Coreea urmărește unificarea, formulând și traducând în practică politici menite să asigure reunirea pașnică în baza principiilor libertății și democrației”. În acest context, se impune menționarea faptului că nu există nici un fel de referință la vreo eventuală reunire în Constituția României. De aceea, nu poate exista o sarcină oficializată, transpusă în acțiuni concertate și concentrate în vederea alipirii la România a unor teritorii pierdute anterior. În aceste circumstanțe, înalții demnitari români își pot permite doar să vorbească despre formule gen: două state românești sau un popor — două state etc. Dar și astfel de declarații sînt imediat supuse criticilor din partea politicianilor din opoziție din România. În plus, în calitate de stat membru al UE și NATO, România nu poate avea o „agendă politică ascunsă”, care ulterior ar putea implica structurile din care face parte.

- ❖ Delimitarea dintre unirea celor două state germane și reunirea teritoriilor germane. Pregătind unirea Germaniei, mediile politic și academic din RFG au întreprins eforturi de explicare că noțiunea respectivă, din punct de vedere juridic, al dreptului internațional, se referă la unirea a două state germane — RFG și RDG, existente la acel moment și nu la reunirea tuturor teritoriilor germane, pierdute cîndva. Respectarea strictă a principiilor și normelor dreptului internațional, în special celor referitoare la inviolabilitatea hotarelor (Helsinki 1975), a servit drept punct cardinal de referință. Așadar, nu putea fi vorba despre reunirea teritoriilor din componența Poloniei sau din fosta provincie Prusia de Est. Unirea Germaniei a fost înfăptuită astfel încît să fie clar că e vorba despre un act benevol de unire a două state suverane, excluzîndu-se speculațiile despre an-schluss, deci finalmente, că e vorba de un proces necontestat în interiorul celor două state germane. În cazul României și al Republicii Moldova unii politicieni și reprezentanți ai mediului academic reiterează în mod constant condamnarea Pactului Molotov-Ribbentrop și a consecințelor acestuia, știind că în practica internațională actele de condamnare a unor tratate, considerate injuste, nu implică în mod iminent revenirea la status quo ante, adică revenirea la situația de dinaintea semnării lor. Aceste condamnări au o semnificație etico-politică, urmărind adesea scopuri cu semnificație politică internă, adesea electorală. Este un fapt că în cazul României, comparat cu cel al Germaniei, niciodată nu a existat vreun plan sau vreo viziune clară, oficializată, a modalității eventualei uniri cu Republica Moldova sau a alipirii Basarabiei. Toate discuțiile pe marginea acestor subiecte au purtat un caracter fie științific, fie politico-speculativ.

- ❖ Unitatea germană vs. unitatea românească. Este adevărat că în cazul unirii Germaniei un rol esențial în realizarea unirii i-a revenit conceptului unității germane. Este important că acest concept a fost vehiculat de liderii RDG după căderea Zidului Berlinez la 9 noiembrie și publicarea la 28 noiembrie 1989 a Planului în zece puncte a cancelarului Helmut Kohl pentru depășirea divizării Germaniei. Deja la 1 februarie 1990 ultimul premier al RDG, Hans Modrow, a prezentat Camerei Populare (Parlamentului) raportul dedicat conceptului unității germane, intitulat „Germania — Patria comună”, care avea drept scop pregătirea declarării Statului german unit, cu capitala la Berlin. În acest mod, a fost proclamată o acțiune aflată în plină desfășurare legitimă și nu doar una cu un anumit potențial de realizare. Adică, comunitatea internațională a fost, de fapt, anunțată despre inevitabilitatea unirii RDG cu RFG. În aceste circumstanțe, administrația SUA a înaintat conceptul „2+4”, menit să ordoneze procesul de unire a celor două state germane cu suportul celor patru puteri învingătoare în cel de-al doilea război mondial. Urmind prevederile conceptului menționat la 18 martie 1990, în RDG au fost organizate alegeri libere, câștigate de „Alianța pentru Germania” sub sloganul „Libertate și bunăstare — niciodată socialism din nou”. Alegerile au deschis calea pentru semnarea la 18 mai 1990 a tratatului privind crearea uniunii valutare, economice și sociale între RFG și RDG din 18 mai 1990, document care a intrat în vigoare la 1 iunie 1990. Două luni mai târziu, la 31 august 1990 a fost semnat tratatul privind unitatea Germaniei (unirea Germaniei). Dacă am încerca să comparăm Republica Moldova cu RDG am vedea că nu o putem face. Este pur și simplu inimaginabil ca autoritățile moldovene să aibă o atitudine similară cu cea a autorităților fostei RDG. Dimpotrivă, după declararea independenței Republicii Moldova guvernării au întreprins măsuri pentru ca unitatea românească să nu se manifeste. Echivalentul simbolismului legat de căderea Zidului Berlinez a fost în cazul Republicii Moldova organizarea la 6 mai 1990 a Podului de flori peste Prut — prima deschidere a frontierelor dintre România și Republica Moldova. Numai că în cazul Germaniei căderea Zidului Berlinez a constituit punctul de pornire pentru realizarea unității germane, iar în cazul Republicii Moldova după Podul de flori a fost declararea independenței Găgăuziei și a Transnistriei, urmate de conflicte tragice. De fapt, în cazul Republicii Moldova singurul guvern unionist a fost cel al premierului Mircea Druc, lider al Frontului Popular din Moldova (FPM) în perioada 1990–1991, adică din perioada de pînă la declararea independenței. După demiterea premierului Mircea Druc în mai 1991, FPM s-a declarat în octombrie 1991 drept forță de opoziție. Dar abia în 1992, odată cu transformarea FPM în partid politic, acesta și-a stabilit drept scop programatic explicit — unirea Republicii Moldova cu România, renunțînd la acest obiectiv în decembrie 1999. De atunci, niciun partid politic din Republica Moldova nu și-a fixat drept scop programatic unirea cu România. Este de menționat că după șase cicluri electorale, desfășurate în condițiile independenței Republicii Moldova, s-a constatat că partidele politice cu mesaje

pro-românești, luate împreună, n-au acumulat vreodată la alegeri mai mult de 25% din voturile cetățenilor. În acest context, înțelegînd că o eventuală unire cu România ar trebui, cel puțin, să fie susținută de majoritatea cetățenilor, liderii partidelor pro-românești din Republica Moldova au ținut să menționeze cu orice ocazie că o eventuală unire cu România poate fi realizată ca urmare a unui referendum național. În acest context merită de menționat că la recente alegeri parlamentare din 5 aprilie 2009 doar Partidul Național Liberal (PNL) și Mișcarea „Acțiunea Europeană” (MAE), reunite pe o listă comună de candidați, a avut un mesaj pro-romănesc explicit, exprimat prin așa-zisul Manifest de la Soroca. Platforma politică respectivă a acumulat ~1% din voturile cetățenilor. Mai mult, numai peste un an după Podul de flori, la prezidențialele din România, din 1992, simbolul unirii — Mircea Druc, ex-premier al Republicii Moldova, acumulase doar 3% din voturi. Finalmente, Bucureștiul oficial n-a pus vreodată la îndoială independența Republicii Moldova.

- ❖ Minoritățile naționale nu s-au opus unirii Germaniei. La momentul unirii Germaniei, din cele aproximativ 75 de milioane de cetățeni din ambele state doar aproximativ 250 de mii aparțineau minorităților autohtone, adică celor exceptînd minoritățile musulmane, care au început să imigreze în RFG după cel de al doilea război mondial. Contează că în procesul unirii celor două state germane nu au existat probleme sau contestări din partea minorităților conlocuitoare. În cazul Republicii Moldova minoritățile naționale reprezintă aproximativ 25% din populația țării. O eventuală susținere de către majoritatea populației a unirii cu România, în cadrul unui referendum național, ar fi un factor absolut necesar, dar nu și suficient. Ar mai fi necesar ca eventuala unire să nu fie contestată de comunitățile organizate ale minorităților naționale, adică de cele care au deja un anumit statut de autodeterminare. Găgăuzii din Republica Moldova au obținut deja dreptul la autonomie pe criterii etnice și teritoriale. Această autonomie este consfințită printr-o lege specială și de Constituție. Conflictul separatist din Transnistria, deși este mai degrabă unul politic are, totuși, și o importantă dimensiune etnopolitică și lingvistică. Acest conflict rămîne timp de 20 de ani nesoluționat, iar Transnistria se autoadministrează fără vreo implicare a autorităților moldovenești. De jure Transnistria e parte a Republicii Moldova, iar de facto este în totalitate controlată de Federația Rusă, menținîndu-se pe linia de plutire datorită prezenței militare ruse și suportului economic și financiar al Moscovei. Contează că atît populația cît și elitele din Găgăuzia și Transnistria sînt pro-rusești și nu acceptă vreo eventuală unire cu România.
- ❖ Factorul extern în procesul de reunire a Germaniei. Factorul internațional a avut un rol determinant în procesul de unire a Germaniei. O eventuală unire a Germaniei era previzibilă, realizarea ei nu trebuia să fie contestată pe plan internațional, în primul rînd de către marile puteri, dar mai era nevoie să fie soluționate

probleme de securitate, inclusiv prin retragerea prezenței militare străine. Este interesant că liderii statelor învingătoare în cel de-al doilea război mondial au întreprins anumite eforturi pentru reunirea Germaniei cu mult înaintea producerii acesteia. Astfel, guvernul sovietic încă la 10 martie 1952 a răspândit o notă în care înainta ideea unei Germanii unite, neutre din puncte de vedere militar. Evident, această inițiativă trebuie privită în contextul eforturilor URSS de opunere a aderării RFG la NATO. Pentru echilibrarea propunerii sovietice în 1954 prim-ministrul britanic, Anthony Eden, a înaintat o contrapropunere, însumând cinci puncte: organizarea alegerilor libere pe întreg teritoriul Germaniei; convocarea unei Adunări naționale; elaborarea și adoptarea ulterioară a unui proiect nou al Constituției statului reîntregit; instituirea unui Guvern comun; semnarea și intrarea în vigoare a unui tratat de pace. Acest plan venea, oarecum, să detalieze ideile Guvernului RFG privind crearea unei confederații germane. Însă toate aceste eforturi nu s-au încununat cu succes. La 6 mai 1955 RFG a aderat la NATO, iar URSS și statele comuniste din Europa au instituit la 14 mai Organizația Tratatului de la Varșovia (OTV), argumentînd că acesta este un răspuns la aderarea Germaniei la NATO. Oricum, este important, că chiar și în perioada războiului rece problema unității germane și menținerea divizării Germaniei a fost în centrul marii politici internaționale. Astfel, Walter Ulbricht, prim-secratar al Partidului Socialist Unit (PSUG), prim-loctiitor al președintelui Sovietului Miniștrilor al RDG, a readus pe agendă problema unirii celor două state germane în 1958. Crearea confederației germane prevedea apropierea treptată a celor două state în domeniul economic, vamal, valutar, al transporturilor și comunicațiilor. Ideea principală era axată pe păstrarea construcțiilor statale și a bazelor economice diferite, iar condiția cheie se referea la părăsirea de către RFG și RDG a NATO și, respectiv, a OTV. În definitiv, escaladarea războiului rece a scos de pe agendă problema reunirii Germaniei pînă la momentul cînd conjunctura internațională a devenit favorabilă unirii.

- ❖ Problema unirii Germaniei a revenit pe agenda politică odată cu schimbarea dramatică a contextului internațional — destrămarea lagărului comunist și a unor state ex-comuniste, pe de o parte, și începerea unui proces de integrare europeană, pe de altă parte. În acest context, din punct de vedere juridic unirea Germaniei a avut un caracter dublu — juridic de stat și de drept internațional. Germania nu mai putea rămîne divizată, fiindcă această stare era principalul indicator al divizării Europei. Era nevoie de înlăturat consecințele înțelegerilor de la Ialta și Potsdam. Imperativul istoric de restabilire a unității poporului german divizat era atît de presant, încît fără soluționarea acestei probleme părea inimaginabilă soluționarea problemei Europei divizate. În cadrul aceleiași formule „2+4” au avut loc un șir de tratative care au culminat cu semnarea la 12 septembrie 1990, nu undeva, ci la Moscova, a Tratatului reglementării finale în privința Germaniei (Tratatul Germaniei). Șase miniștri — patru reprezentînd sta-

tele aliate în cel de-al doilea război mondial și doi reprezentând statele germane, au semnat documentul care prevede că: stabilirea finală a hotarelor Germaniei reprezintă o contribuție majoră pentru cauza păcii și stabilității în Europa; cele patru state aliate își retrag responsabilitățile și influența asupra Berlinului și Germaniei unificate; hotarele între Germania și Polonia nu pot fi contestate; Germania nu are pretenții teritoriale către alte state; Germania va promova doar pacea, refuzând producerea, dispunerea și amplasarea pe teritoriul Germaniei a armelor nucleare, chimice și biologice; URSS își va retrage prezența militară etc. În același timp a fost semnat un nou Tratat de bază germano-sovietic pentru o perioadă de 20 de ani, iar la 14 noiembrie 1990 a fost semnat tratatul de frontieră germano-polonez. Modelul unirii Germaniei poate servi mai degrabă pentru reunirea Republicii Moldova cu Transnistria și nu cu România. Cel puțin formatul de negocieri „5+2” pentru reglementarea transnistreană evocă, oarecum, formula „2+4” care a funcționat în cazul Germaniei.

- ❖ Factorii relevanți în procesul post-unire. Efortul financiar post-unire a fost unul extrem de important. De-a lungul anilor integrarea landurilor est-germane și aducerea lor la standarde minime celor din vest a fost estimată la costul de aproximativ un trilion (o mie de miliarde) de euro, și numai în primii cinci ani a fost cheltuită aproximativ jumătate din această sumă. În pofida eforturilor financiare uriașe și a unor politici înțelepte, totuși nu s-a putut evita așa-zisul conflict Osis-Wessis, care a avut la origini factori culturali și sociali foarte profunzi. În cazul României și a Republicii Moldova ziariștii au făcut estimări că o eventuală alipire ar costa 30–35 miliarde euro. Al doilea factor important este că în cazul unirii Germaniei Legea supremă prevedea că landurile vest-germane împreună cu cele est-germane vor constitui o configurație federativă nouă. În cazul României nu se știe și nici nu se discută cam ce fel de organizare administrativ-teritorială ar putea avea o eventuală Românie reîntregită. Cum ar putea să se manifeste factorul găgăuz și cel maghiar în eventualitatea insistării asupra statutului României de stat unitar. Dar cum ar putea evolua lucrurile în cazul acceptării autonomizării regiunilor sau chiar a federalizării țării. Al treilea factor se referă la faptul că unirea Germaniei a însemnat unirea celei mai prospere și dinamice țări a Uniunii Europene (RFG era numită — locomotiva UE) cu cea mai dezvoltată și prosperă țară comunistă din Europa — RDG. În contrast, la momentul actual, o eventuală unire a României cu Republica Moldova ar reprezenta unirea unei din cele mai sărace țări din UE cu cea mai săracă, în general, țară din Europa. Decalajul dintre avantajele pe care l-au avut statele germane și dezavantajele pe care le are România și Republica Moldova datorită statutelor menționate este profund și greu de depășit. Eventualele probleme economice și sociale ar fi utilizate pentru compromiterea actului unirii și menținerea în permanență a unei situații instabile. Al patrulea factor ține de comportamentul și interesele elitelor politice și economice din țara alipită. În cazul RDG, la momen-

tul unirii, elitele politice comuniste, singurele existente la acel moment, erau demoralizate de colapsul comunismului din Europa de Est. Dacă perioada unirii Germaniei s-ar fi extins în timp, nu se știe cum ar fi reacționat elitele politice și economice emergente. În cazul Republicii Moldova vedem că liderii politici care la începutul anilor '90 erau promotori convinși ai unirii cu România, ulterior, după ce s-au afirmat în elita politică autohtonă și și-au lansat afaceri profitabile pare să fi înțeles că hotarele unui stat independent, chiar și cu statutul de cel mai sărac din Europa, oferă protecție serioasă împotriva concurenței cu elite mai elevate și capitaluri cu o putere penetrantă mai mare.

- ❖ Exemplele invocate mai sus arată că realmente nu există vreun „pericol românesc”, ci doar interesul de a exploata niște fobii cultivate în mod premeditat pentru a profita de pe urma polarizării și divizării societății de cei care se erijează în apărători ai Patriei. Este dificil de imaginat că România și Republica Moldova ar putea urma calea unei reuniri pașnice după modelul german. Practic, nici unul din factorii invocați mai sus, care au favorizat unirea Germaniei, nu se regăsește în cazul României și Republicii Moldova. Diverși politicieni și înalți demnitari români doar au vorbit la modul general despre unitatea poporului român, despre formule gen — două state românești; două state — un singur popor etc. România și Republica Moldova (chiar în cazul unei guvernări prietenoase față de România) nici măcar nu au capacitatea de a convinge marile puteri să susțină o eventuală unire, care ulterior să nu mai fie contestată vreodată. Unirea din 1918 a fost contestată de URSS și acest fapt indică asupra contraproductivității și nocivității, atât pentru România, cât și pentru Republica Moldova a unor proiecte politice necoordonate pe plan internațional. În plus, trebuie să se ia în considerație că Germania s-a reunit în perioada declinului URSS, iar în prezent, când Rusia este în ascensiune și încearcă chiar pe alocuri să se revanșeze, este dificil de imaginat că ar accepta vreun proiect de genul unirii Germaniei, mai ales într-o zonă în care pretinde să aibă influență exclusivă;
- ❖ Realismul politic lasă pentru autoritățile române și moldovene loc pentru lichidarea parțială a consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov, prin menținerea procesului de redobândire a cetățenie române de către cetățenii moldoveni. Pentru aceasta nu e nevoie de multe declarații, ci de un mesaj clar, pe înțelesul moldovenilor care-și doresc redobândirea cetățeniei române — procesul de redobândire a cetățeniei române va fi relansat atunci când moldovenii își vor alege la Chișinău o guvernare care să nu conteste acest proces, adresându-se instituțiilor UE etc. Această abordare ar fi legală, onestă și ar lăsa la latitudinea moldovenilor să decidă ce fel de relații își doresc cu România. În acest context merită menționat faptul că numai pentru locuitorii din Transnistria, Federația Rusă a oferit de o dată și jumătate ori mai multe pașapoarte decât România pentru cetățenii întregii Republici Moldova; Cetățenii Republicii Moldova sînt îndreptățiți

să opteze pentru redobândirea cetățeniei române fiindcă se simt izolați de lume. Consulatele statelor UE nu se grăbesc să aplice principiul bona fide la eliberarea vizelor pentru cetățenii moldoveni, deși acest lucru este prevăzut de Acordul privind facilitarea eliberării vizelor. Guvernanții moldoveni au pașapoarte diplomatice și acces liber în spațiul Schengen, opunându-se cu vehemență ca și simplii cetățeni moldoveni să poată circula liber cu pașapoarte românești.

- ❖ Consolidarea unității poporului Republicii Moldova presupune cultivarea unei mitologii a statului moldovenesc modern care, oricum, trebuie să ia în considerație că principalele monumente istorice, capitalele vechi ale Moldovei, moaștele sfinte și mormintele marilor înaintași moldoveni, se află pe teritoriul României. Este imposibil să cultivi o mitologie statală moldovenească în afara unor relații de normalitate cu România. În același timp, este necesară promovarea unor politici naționale, care oferă un cadru normativ adecvat pentru dezvoltarea comunităților etnice și sînt, cel puțin, neutre în care ar diminua gradul de antagonizare a minorităților ruse din Republica Moldova.

4

UTA „GAGAUZ YERI” ÎN CONTEXTUL EFORTURILOR DE CONSTITUIRE A NAȚIUNII CIVICE: STUDIU DE CAZ

Vasile CANTARJI

4.1 INTRODUCERE

Bazele statalității a oricăror construcții statale în zilele noastre au ca element o atare raportare, specifică și irepetabilă, prin care este privită etnicitatea. O serie de state au avut și dispun în continuare de „luxul” (a nu se crede că tratăm multietnicitatea ca un rău) ca etnicitatea populației acestuia este una majoritară, hotarele statului coincid în linii mari cu aria de populare a unei etnii, de aici etnicitatea servește drept pilon de construire și coloana vertebrală a construcției statale. Alte state, prin parcursul istoric de construcție, au încadrat în hotarele sale un spectru larg de etnii, cu limbi, cultură, memorie istorică și raportări actuale când coincidente, când paralele, dar deseori plasate în contradictoriu între ele. Istoria, și drept urmare abordările științifice în domeniul etnicului sunt foarte pestrițe în discuția experiențelor, tratărilor și problemelor abordării etnicului în contextul consolidării unui stat. Destinul individual a oricărui stat, popor, națiune face ca un model de abordare foarte eficient într-o situație (țară) este lipsit de eficiență sau chiar este unul de insucces în altă situație (chiar în țara vecină). Celebra expresie a lui Winston Churchill „Democrația este un sistem politic prost, înșă cel mai bun dintre cele pe care omenirea le-a inventat până acum” de fiecare dată trezește nedumeriri. De ce oare o bună parte a omenirii trăiește în state deloc democratice în mod declarat, altă parte a omenirii trăiește în state doar declarate democratice (cu expresii care ar puncta statutul de tranziție – în cale spre democrație) reușind cu greu și deseori fără un succes vizibil de ani de zile să asigure o funcționare a statului și a socialului pe baza mecanismelor democratice. Nu este oare cazul să spunem că fiecare din democrații declarate de succes sunt individuale și... tot mai multe voci susțin că... unele societăți, culturi, etnii chiar de reușesc vre-o dată să se instaleze în câmpul democratic, expresia finală a lucrurilor poate să fie de nerecunoscut. La fel multe sunt frământările și în discuțiile privind modul de raportare a factorului etnic în procesul de constituire unui stat, națiuni, și asigurarea viabilității acestuia. Felul în care etnicul este raportat în ideologia de construcție a unui stat a dat naștere și la concepte noi în clasificarea acestor state. Statele care se identifică drept **state naționale**, dintre cele vecine sunt România, Ucraina, Lituania, Croația, au pus în față definiția național, în sens etnic al cuvântului. Un alt grup de state, declarate **națiuni civice** (precum Belgia, Franța, Polonia, Slovacia) invocă națiunea drept entitate constituantă a statului, un con-

cept care topește marginile etnicului și scoate un lanț de asemănări care ar încadra populația în această entitate dincolo de cele care definesc grupul etnic ca atare. Pe lângă limbă, cultură, tradiții sunt invocate factori precum viață economică, factură psihică, percepția unei sorți comune. Alte state nu vorbesc despre națiune, ci despre popoarele care trăiesc pe teritoriul lor. În lipsa unui consens asupra distincției clare între națiune și popor în literatura de specialitate, vom utiliza în continuare termenul de națiune, tratând ca și sinonime aceste două noțiuni.

În dezbateră clasică a noțiunii de națiune există două teorii clasice, cea franceză, exprimată prin *un stat, o națiune*, alta germană, care spune că *părți ale națiunii pot trăi în afara hotarelor țării respective*.

Compoziția etnică a populației unei țări nu neapărat este factorul central în felul în care acest stat se raportează la națiune. Un exemplu ar fi Ucraina cu 78% de populație aparținând etniei majoritare, poziționată drept stat național și în imediata vecinătate Polonia, națiune civică, cu 98% populație etnici polonezi.

Republica Moldova în calea sa de constituire a statului nu este scutită de tensiuni și dezbinări cu implicația etnică. Mai mult chiar, după destrămarea URSS, ruptura produsă la trecerea de la o ideologie promotoare a „poporului sovietic” către o suveranitate în cadrul noului stat Republica Moldova a fost și continuă a fi însoțită de accentuări mai mult sau mai puțin tensionate a etnicității. Constituția RM prin modul de a trata unitatea statului consfințește această unitate într-un sens mai apropiat națiunii civice. Pe de o parte, cităm din preambulul Legii Supreme – „...*AVÎND în vedere continuitatea statalității poporului moldovenesc în contextul istoric și etnic al devenirii lui ca națiune, NĂZUIND spre satisfacerea intereselor cetățenilor de altă origine etnică, care împreună cu moldovenii constituie poporul Republicii Moldova...*”, Constituția fixează unitatea de bază la care se raportează – poporul Republicii Moldova, compus de etnicii majoritari (moldoveni) și minoritari (de altă origine etnică). Pe de altă parte „*Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi*” (Constituția Republicii Moldova, art. 10, alin. 1).

Pentru comparație, art. a Constituției României redă explicit caracterul național al statului – „(1) *România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil*”.

La 20 ani de independență lipsește o viziune pe larg acceptată privind felul în care statul trebuie să se raporteze în consolidarea sa la realitatea etnică în rândul populației sale. Viziunilor asupra viitorului statalității li se suprapun și cele de orientare geostrategică, societatea fiind distribuită foarte viu de la grupuri care optează pentru unirea cu alte state și dispariția statalității distincte până la grupuri care op-

tează pentru un caracter „izolat” al poziționării, cu renunțarea chiar și la integrarea în unități supra statale, precum UE, Uniuni Eurasiatice.

Această lucrare apare ca și finalitate a unui studiu sociologic realizat în cadrul unității teritorial-administrative „GagauzYeri” în toamna anului 2011, un element al demersului științific intitulat „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova”.

De ce UTA „Gagauz Yeri”

Etnicii găgăuzi reprezintă 4,4% din populația Republicii Moldova, conform datelor Recensământului populației din 2004, fiind al patrulea ca și dimensiune grup etnic din țară. Argumentele principale care au determinat selectarea acestei etnii pentru acest studiu de caz sunt 1) faptul că sunt unicul grup etnic din RM care dispune de o autonomie, constituită pe baza etnicității ca și argument principal și 2) popularea compactă, 86,7% din găgăuzii cetățeni ai RM locuiesc în cadrul UTA „GagauzYeri”, care încadrează trei raioane conform divizării administrativ-teritoriale vechi (din timpul URSS). Dacă nu luăm în calcul etnia majoritară, UTAG este unitatea administrativ-teritorială din țară cea mai omogenă din punct de vedere etnic – 82,1% din populație aparțin etniei găgăuze. De aici, atractivitatea studiului asupra acestui grup etnic ține de scopul proiectului – integrarea etniilor într-o entitate supra-etnică, cea de națiune civică și specificul etniei propriu zise – populare compactă și autonomie deținută.

Aspecte metodologice

Componenta sociologică a cuprins trei elemente de cercetare:

- Sondaj de opiniei reprezentativ pentru populația adultă a autonomiei;
- Discuții de grup (focus grup-uri) cu persoane care locuiesc sau s-au născut în regiune;
- Interviuri individuale cu actorii locali (persoane cheie din diferite domenii);

Sondajul de opinie:

Eșantion:

- ❖ Volumul eșantionului: 500 persoane cu vârstă de 18 ani și mai mult;
- ❖ Eșantion: stratificat, probabilist, bistadial;

- ❖ Perioada de culegere a datelor: 3 – 8 decembrie 2011. Interviuurile au fost realizate la domiciliul respondenților.
- ❖ Reprezentativitate: eșantionul este reprezentativ pentru populația adultă a UTAG, cu o eroare maximală de $\pm 4.4\%$

Discuții de grup:

Au fost realizate trei discuții de grup cu următorii parametri:

1. Etnici găgăuzi stabiliți cu traiul în Chișinău;
2. Tineri din UTA Găgăuzia;
3. minorități etnice (alte decât găgăuzi) din UTAG și Taraclia, tineri.

Interviuri individuale:

Au fost realizate 5 interviuri individuale cu următoarele persoane:

1. reprezentant al conducerii de vârf a Adunării Populare
2. doi deputați în Adunarea Populară (din diferite „tabere” politice)
3. conducător a unei instituții de învățământ
4. businessman

Ținând cont de ideea centrală a proiectului s-a urmărit reflectarea cât mai complexă a dimensiunilor aferente unei integrări în acest sondaj, fiind reflectate următoarele aspecte:

1. Aspecte generale de apreciere a bunăstării în Moldova în general și autonomia găgăuză în particular, lanțul de probleme existente și aprecierea autorităților;
2. Aspecte de identitate civică;
3. Identitatea culturală;
4. Identitatea etnică;
5. Aspecte lingvistice;
6. Relații interetnice și distanța socială;
7. Proiecții spre viitorul personal, viitorul țării (cu implicații asupra diferendului transnistrean)
8. Memorie istorică;
9. Valori democratice.

Sondajul are menire să ofere o bază empirică pentru toate componentele acestei lucrări. Acest capitol urmărește o cartografiere a situației și stabilirea gradului de integrare a unei minorități etnice într-o entitate civică, raționamentele realizate aici sunt unele „de laborator”, fiind bazate aproape în exclusivitate de materialul empiric oferit de sondajul și focus-grupurile organizate.

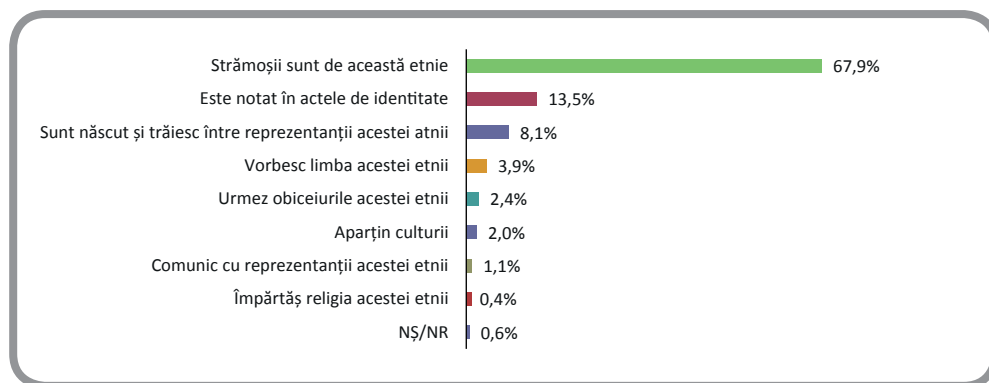
4.2. GRADUL DE INTEGRARE A POPULAȚIEI UTA „GAGAUZ YERI” ÎN CADRUL UNEI NAȚIUNI CIVICE

Dacă privim definițiile a noțiunilor de etnie, popor, națiune ne dăm bine seamă că avem în față identități care se suprapun prin distincțiile sale, astfel încât raportul etnicitate – națiune (popor) este plasat în limitele integrare completă (nu neapărat echivalent cu pierderea etnicității) și opoziție unei integrări prin izolare sau integrare în altă entitate. După cum vedem, realitatea la nivel mondial abundă de exemple când etnicitatea, cu grad diferit de conexiune, este parte integrantă a națiunii

Antony Giddens definește etnicitatea ca *„referindu-se la practicile culturale și atitudinile unei anumite comunități de persoane, care îi diferențiază de ceilalți. Membrii grupurilor etnice se concep pe ei însuși ca fiind distincți din punct de vedere cultural de alte grupuri din societate și sunt percepuți ca atare de acestea. Pentru a deosebi grupurile etnice între ele, te pot ajuta diferite caracteristici, dar cele mai frecvente sunt limba, istoria strămoșilor (reali sau nu), religia și portul sau podoabele”*. În contextul Republicii Moldova, considerăm puțin importantă includerea religiei în distincția grupurilor etnice, toate grupurile prezente pe teritoriul țării fiind predominant creștini ortodocși. La fel nu vom ține cont de portul (podoabele), în prezent lipsind de uzul larg cotidian costumele tradiționale ale unei sau altei etnii.

Vom ține cont deci de următoarele criterii obiectiviste distinctive - limba, cultura, origine comună, și evident contextul subiectivist – auto-identificarea ca parte a grupului etnic. Aceasta deoarece studiile în domeniu, realizate până în prezent invocă predominanța identificării etnice ca o identitate sacrală, moștenită și nu una aleasă în mod conștient. O demonstrează și datele studiului nostru, 67,9%, respondenți se identifică cu grupul etnic în primul rând reieșind din identitatea strămoșilor, alții 13,5% se identifică astfel urmând indicația actelor de identitate. Deci definiția unui grup etnic nu este preluată integral de către populația regiunii (dar și tuturor etniilor din țară), cu toată multitudinea de criterii, ci în baza doar a trecutului comun (apartenența etnică a strămoșilor).

Figura 1. Principiul criteriu de auto-identificare etnică

Definiția națiunii pe care o vom accepta este următoarea - comunitate stabilă de oameni, istoric constituită ca stat, apărută pe baza unității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, care se manifestă în particularități specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și a sorții comune.

Multiplele definiții disponibile variază de regulă prin numărul de caracteristici enumerate, un moment însă ne-a determinat să ne oprim la această definiție, și anume statul care încadrează populația constituantă a națiunii (ceea ce ne apropie mai degrabă de teoria franceză asupra națiunii - *un stat, o națiune*). Acest lucru este foarte important de luat în calcul când ne referim la Republica Moldova, care, „calendaristic” vorbind, mai întâi a obținut suveranitate iar construcția unei națiuni în cadrul teritoriului suveran a urmat și se află în proces. De aceea, în analiza care urmează, pentru marcarea gradului de apartenență la națiune caracteristicilor de identificare a etnicității le adăugăm și apartenența (și raportarea) la statul RM, limba de stat (nu neapărat cea a grupului său etnic) și conștiința sorții comune cu populația întregului stat (nu doar cu grupul său etnic).

Raportarea la națiune civică a unui individ în conceptul logic cu care vom opera va conține treisprezece, cu cinci parametri de bază. Vom avea următoarele faze de integrare teoretice:

Grup etnic **asimilat** se regăsește în următoarele posturi:

1. Se identifică în primul rând cu etnia majoritară, care constituie baza construcției națiunii;
2. Acceptă construcții statală din poziția apartenenței la etnia majoritară, adică consideră că acest stat este statul său etnic;
3. Acceptă limba de stat fără rezerve, precum acesta ar fi limba etniei sale;

4. Cunoaște limba de stat;
5. Se regăsește în primul rând în cultura etniei majoritare;

Grup etnic integrat se regăsește în următoarele posturi:

1. Se identifică în primul rând cu națiunea comună;
2. Acceptă construcția statală din poziția apartenenței la una din etniile (minoritară) ca parte constituantă a națiunii, adică consideră că acest stat este statul constituit pe baza convențională dintre mai multe etnii;
3. Acceptă limba de stat în mod consensual;
4. Cunoaște limba de stat;
5. Se regăsește în primul rând în cultura propriei etnii;

Grup etnic dezintegrat se regăsește în următoarele posturi:

1. Se identifică în primul rând cu grupul său etnic;
2. Nu acceptă construcția statală a națiunii și optează pentru renunțarea la statalitate în favoarea unei alte statalități;
3. Nu acceptă supremația limbii declarate de stat;
4. Nu cunoaște limba de stat;
5. Se regăsește în primul rând în cultura propriei etnii;

Construcția unei națiuni civice în spiritul democratic vizează mizarea pe modelul de integrare fără asimilare. Asimilarea poate fi un proces firesc și benevol și în nici un caz nu poate fi un scop în sine sub pretextul construcției unei națiuni civice și statalități comune.

Mai jos redăm felul în care vom măsura gradul de integrare.

Tabelul 1. Matricea de schițare a statutului integraționist

Parametri	Integrat		Dezintegrat
	Asimilat	Integrat fără asimilare	
1 Identitate primară	Identitatea etniei majoritare	Identitatea națiunii	Identitatea etniei minoritare
2 Statalitate	Acceptă construcția statală din poziția apartenenței acceptate la etnia majoritară	Acceptă construcția statală din poziția apartenenței la națiune	Nu acceptă construcția statală a națiunii și optează pentru renunțarea la statalitate în favoarea unei alte statalități

3 Acceptarea limbii	Acceptă limba ca proprie limbă	Acceptă limba declarată de stat	Nu acceptă supremația limbii declarate de stat
	Cunoaște limba declarată de stat	Cunoaște limba declarată de stat	Nu cunoaște limba declarată de stat
4 Identitatea culturală	Se regăsește în cultura etniei majoritare	Se regăsește în cultura etniei minoritare	Se regăsește în cultura etniei minoritare

PARAMETRUL 1. Identitate civică și identitate etnică: particularitățile de autoidentificare a populației din UTAG

Indicatorul primar, care reflectă raportarea la națiunea civică este identitatea primară a individului și grupului. Populația autonomiei manifestă o **identitate vagă, dispersată, fără direcții determinante**. Se desprind de fapt trei identități diferite, cea etnică în același timp fiind slab conturată. Identitatea civică este asumată doar de o treime din locuitori ai regiunii (33%), cea legată de autonomie de 27% și 29% își asumă o identitate comunitară, identificându-se în primul rând cu localitatea sa.

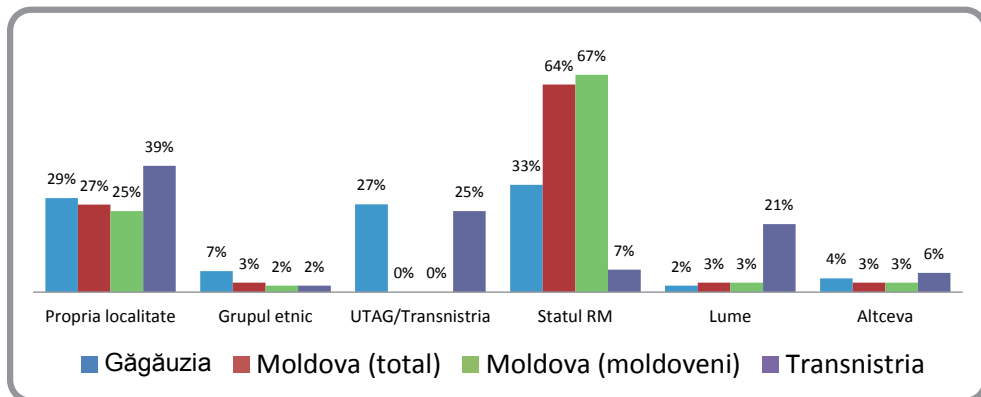
Pentru comparație redăm datele unui studiu comparativ realizat în iunie 2009 pe malul drept și pe malul stâng al râului Nistru^[1].

La acest aspect populația autonomiei găgăuze manifestă o poziționare intermediară între populația regiunii din stânga Nistrului și manifestările populației RM în general (partea dreaptă a Nistrului). Per total pe țară (fără regiunea transnistreană) identitatea civică este declarată prioritară de către două treimi din populație (64%), iar de etnia majoritară în proporție de 67 la sută.

Caracteristic în egală măsură celor trei populații este proporția celor care se identifică la nivel comunitar, mai pronunțată în rândul populației din stânga Nistrului (39%). Similitudinea între populația autonomiei găgăuze și cea a regiunii transnistrene ține de identitatea cu construcția regională (UTAG și pretinsul stat transnistrean), identitate pe care și-o asumă fiecare al patrulea locuitor.

[1] «Отношения населения Молдовы и Приднестровья к Западу, России и друг к другу», realizat de Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA” și Centrul independent de studii analitice «НовыйВек», cu suportul financiar a Ambasadei Marii Britanii în Moldova

Figura 2. Parametrii de identitate a locuitorilor UTAG, a Republicii Moldova în general, a etnicilor moldoveni și a locuitorilor regiunii transnistrene

Cine vă considerați în primul rând?

Specificul auto-identificării diferitor categorii de populație scoate în evidență câteva momente surprinzătoare. Deși lipsesc grupurile care ar ieși în evidență în mod special, în toate grupurile cele trei modele de autoidentificare primară fiind evidențiate și de dimensiuni în mare parte egale.

Identitatea comunitară (când persoana se identifică în primul rând cu localitatea în care locuiește) este împărtășită într-o măsură mai mare de către populația mai vulnerabilă din punctul de vedere a capacităților și poziției sociale, de aici și miza pe suportul comunitar. Mai întâi ne vom referi la grupurile de vârstă pe care obișnuiesc să le numesc vulnerabile, și anume persoanele de 30-45 ani (sunt vulnerabili din prisma familiei tinere, cu copii la întreținere) și cei de peste 60 ani, vulnerabili din cauza vârstei și incapacității de muncă. În rândul acestor grupuri de vârstă identitatea comunitară este asumată de 36,4% și 35,4% respectiv. Într-o relaționare cu vârsta înaintată se evidențiază pensionarii – 35,3% se identifică cu comunitatea. Și statutul socio-economic al gospodăriei evident reflectă diferențieri, ponderi sporite de persoane care se identifică la nivel comunitar înregistrează grupul de respondenți cu statut socio-economic scăzut (30,8%) și mediu (32,1%).

Identitatea etnică este asumată mai puternic de persoanele cu studii medii profesionale (9,9%), cei cu studii superioare (7,8%) și statut socio-economic înalt (9,6%), locuitorii satelor (9,2%). De remarcă, că identitatea etnică în mod primar mai degrabă este asumată de reprezentanții altor etnii din autonomie (9,2%) decât etnicii găgăuzi (5,9%).

Identificarea cu autonomia găgăuză este specifică tinerilor de 18-29 ani (37,1%), de notat că este marea parte a populației crescute în perioada independenței! Remarcăm că această opțiune rămâne pe locul doi și în rândul etnicilor găgăuzi (și-o asumă 30%) dar este una semnificativă în rândul altor etnii din regiune (15,4%).

Și în final, identitatea civică este asumată într-o măsură mai mare de populația cu studii medii profesionale (38,6%) și etnicii minoritari în cadrul autonomiei (43,2%). Aici notăm că tinerii de 18-29 ani și etnicii găgăuzi sunt grupurile care cel mai puțin își asumă această identitate.

Tabelul 2. Parametrii de identitate a locuitorilor UTAG pe grupuri socio-economice

		Identitate comunitară	Identitate etnică	Identitate regională (cu autonomia)	Identitate civică	Altceva
Total:		29.0%	6.5%	27.1%	33.1%	4.3%
Sex:	Masculin	27.7%	6.0%	26.6%	34.9%	4.9%
	Feminin	30.1%	7.0%	27.6%	31.5%	3.8%
Vârstă:	18-29 ani	24.6%	5.1%	37.1%	30.2%	3.0%
	30-45 ani	36.4%	7.3%	20.9%	33.0%	2.3%
	46-59 ani	22.6%	8.1%	25.2%	35.3%	8.7%
	60+ ani	35.4%	5.3%	22.6%	34.6%	2.1%
Studii:	Medii incomplete	33.3%	4.4%	29.6%	30.2%	2.5%
	Medii	31.6%	4.3%	27.3%	33.0%	3.8%
	Medii profesionale	19.0%	9.9%	27.6%	38.6%	4.8%
	Superioare	28.9%	7.8%	25.9%	30.9%	6.5%
Ocupație:	Ocupat	29.1%	8.7%	21.3%	37.3%	3.5%
	Șomer	25.8%	5.2%	30.8%	33.6%	4.6%
	Pensionar	35.3%	5.7%	21.6%	31.7%	5.8%
	Student, casnică	24.8%	7.0%	36.7%	28.9%	2.6%

		Identitate comunitară	Identitate etnică	Identitate regională (cu autonomia)	Identitate civică	Altceva
Statut socio-economic:	Scăzut	30.8%	3.0%	27.8%	35.7%	2.8%
	Mediu	32.1%	7.0%	25.3%	31.9%	3.7%
	Înalt	19.4%	9.6%	29.1%	35.5%	6.4%
Etnie:	Găgăuz	29.5%	5.9%	30.0%	30.6%	4.0%
	Altă etnie	26.9%	9.0%	15.4%	43.2%	5.5%
Mediu de reședință:	Urban	27.2%	2.7%	30.1%	33.0%	7.1%
	Rural	30.2%	9.2%	25.0%	33.2%	2.3%

PARAMETRUL 2. Acceptarea construcției statale

Factorul stat comun

Reieșind din parametri definiției unei națiuni civice urmează să vedem în ce măsură elementul „stat” este acceptat de respondenții noștri. Un indicator care în mod expres ar reflecta gradul de acceptare a statalității RM de locuitorii autonomiei lipsește, și este de-a dreptul complicat de formulat. De aceea recurgem la utilizarea a o serie de indicatori indirecti, fiecare din care suferă, evident, de influența multor factori secundari.

Primul indicator la care vom recurge este o întrebare dacă faptul că respondentul s-a născut și locuiește în Republica Moldova îi oferă sentimentul de mândrie. Avem suspiciuni că acest indicator, ca și în cazul identității etnice este puternic influențat de modul sacral de atribuire a apartenenței. Acest lucru este evidențiat în discuțiile de grup realizate cu persoanele din autonomie:

- oricum eu cred că, fiecare persoană trebuie să fie mândru că aici este casa lui, patria lui, poate în acei 8 ani în urmă era o stabilitate dar alții nu au văzut-o. Fiecare vede stabilitatea în felul lui. Eu cred că va fi stabilitate și vom merge peste hotare. Vei fi mândru acolo? Mândria este acasă. Este greu, ușor dar acasă. Este o mândrie pentru că sunt aici părinții mei, casa mea, plai natal;
- pot să spun că si eu mă mândresc cu tara în care trăiesc prin istoria pe care o avem, prin faptul că toate rudele mele sunt aici, bunelul meu este moldo-

vean, si eu sunt bulgăroaică. În plus oamenii din Moldova sunt descurcăreți, oriunde nu ar pleca fac fata oricărei situații;

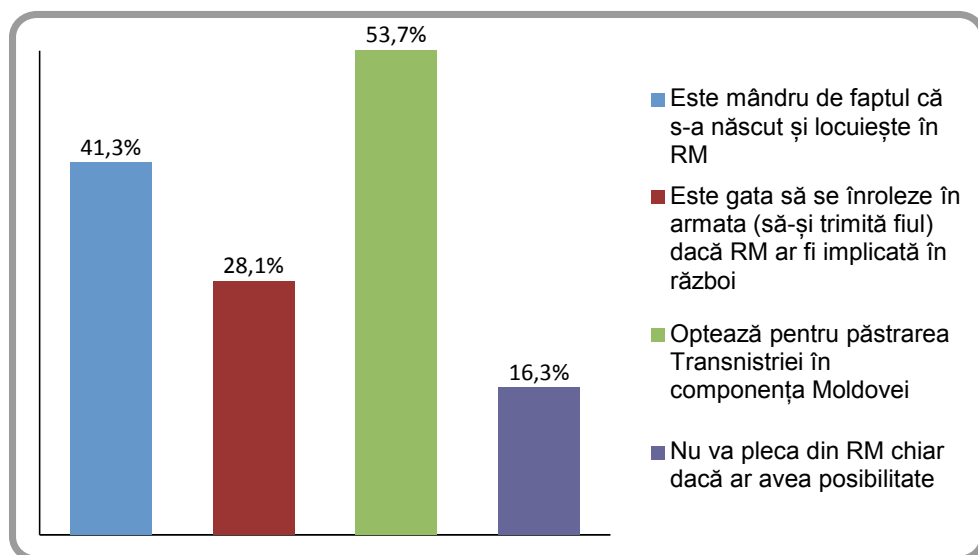
- 5 din 10 sunt mândru. Sunt și plusuri și minusuri. Patria nu ți-o alege, ea este, nu ai de ales. Aici m-am născut, aici sunt rudele, cei apropiați.

În fine, patru din zece intervievați se declară mândri de faptul că s-au născut și locuiesc în Republica Moldova (41,3%).

Alt indicator cu menire să reflecte atașamentul față de statul comun este ponderea respondenților care se declară gata să se înroleze în armata țării în cazul în care țara ar fi implicată într-un conflict militar – 28,1%. Comparația cu răspunsurile la o întrebare similară adresată în cadrul Etnobarometrului din anul 2006 ne arată că 1) a scăzut puternic valoarea acestuia (în 2006 răspunsuri afirmative au acordat 41,2% din etnicii găgăuzi) și 2) găgăuzii, în rând cu bulgarii sunt etnicii care cel mai puțin manifestă un asemenea angajament) în 2006 își declarau o eventuală disponibilitate 64,1% etnici moldoveni, 56,0% români, 56,0% ruși, 53,0% ucraineni).

Problema reîntregirii țării este una crucială pentru statalitatea Republicii Moldova. Devotamentul pentru statalitatea comună, considerăm, este reflectată și de opțiunea exprimată privind statutul regiunii transnistrene, altfel spus insistența privind integritatea teritorială. Fiecare al doilea respondent (53,7%) optează pentru o formulă de rezolvare a diferendului transnistrean în care Transnistria să rămână în componența țării (inclusiv și în careva statut privilegiat).

Și ultimul indicator pe care îl antrenăm în componența factorului „stat” este intenția declarată de a nu pleca definitiv din țară. Doar 16,3% din respondenți susțin că chiar de ar avea posibilitate să plece, nu vor accepta să părăsească Republica Moldova.

Figura 3. Indicatorii care exprimă gradul de acceptare a statului comun

Care este variația indicatorilor în rândul diferitor categorii socio-demografice putem vedea în tabelul ce urmează. Noi menționăm doar că în baza acestor patru indicatori realizăm unul sintetic, obținut prin sumarea valorilor pozitive. Acest indicator sintetic va semnifica factorul „stat” în analiza gradului de integrare. De notat că pe baza valorii acestui indicator categoriile cu valori mai pronunțate, atribuite factorului stat sunt persoanele în vârstă (valoarea medie 1,43), persoanele cu studii medii (1,47), cei din gospodării cu nivel socio-economic scăzut (1,48, fapt datorat matematic unei influențe mai mari a indicatorului privind sentimentul de mândrie) dar în special cei cu nivel socio-economic înalt (1,53) și locuitorii satelor (1,45).

La fel remarcăm faptul că etnicii găgăuzi într-o măsură mai mare insistă asupra păstrării Transnistriei în componența RM (55,7% față de 45,9%).

Tabelul 3. Indicatorii care exprimă gradul de acceptare a statului comun, pe categorii socio-demografice

		Este mândru de faptul că s-a născut și locuiește în RM	Este gata să se înroleze în armata (să-și trimită fiul) dacă RM ar fi implicată în război	Optează pentru păstrarea Transnistriei în componența Moldovei	Nu va pleca din RM chiar dacă ar avea posibilitate	Indice sintetic (punctaj mediu)
Total:		41.3%	28.1%	53.7%	16.3%	1.39
Sex:	Masculin	37.8%	32.7%	54.3%	17.0%	1.42
	Feminin	44.4%	24.1%	53.2%	15.6%	1.37
Vârstă:	18-29 ani	38.6%	26.7%	50.8%	19.9%	1.36
	30-45 ani	41.7%	27.2%	58.7%	13.9%	1.41
	46-59 ani	38.7%	32.0%	53.9%	14.5%	1.39
	60+ ani	49.5%	25.7%	50.9%	16.7%	1.43
Studii:	Medii incomplete	45.5%	26.8%	44.5%	19.7%	1.36
	Medii	43.8%	31.9%	57.9%	13.3%	1.47
	Medii profesionale	41.3%	26.2%	59.9%	15.4%	1.43
	Superioare	33.1%	24.8%	48.7%	16.8%	1.23
Ocupație:	Ocupat	36.5%	29.1%	48.6%	23.3%	1.38
	Șomer	39.7%	29.0%	58.3%	16.3%	1.43
	Pensionar	47.5%	28.9%	53.6%	12.6%	1.43
	Student, casnică	44.3%	24.0%	51.8%	10.6%	1.31
Statut socio-economic:	Scăzut	51.0%	27.4%	57.7%	11.5%	1.48
	Mediu	37.1%	27.2%	52.6%	13.6%	1.31
	Înalt	40.4%	31.5%	56.9%	24.3%	1.53
Etnie:	Găgăuz	43.5%	28.7%	55.7%	13.1%	1.41
	Altă etnie	32.4%	25.8%	45.9%	28.9%	1.33
Mediu de reședință:	Urban	38.5%	29.1%	49.2%	14.6%	1.31
	Rural	43.3%	27.5%	57.0%	17.5%	1.45

Factorul popor comun

Deși anterior am optat pentru a trata noțiunile de națiune și popor ca sinonime, acest lucru nu ne scutește de încercarea de a integra în analiză raportarea etniilor la o entitate de popor unic, care ar fi o entitate supra-etnică, ar încadra populația țării indiferent de apartenență etnică. Pentru aceasta în studiu am operat cu sintagma popor moldovenesc.

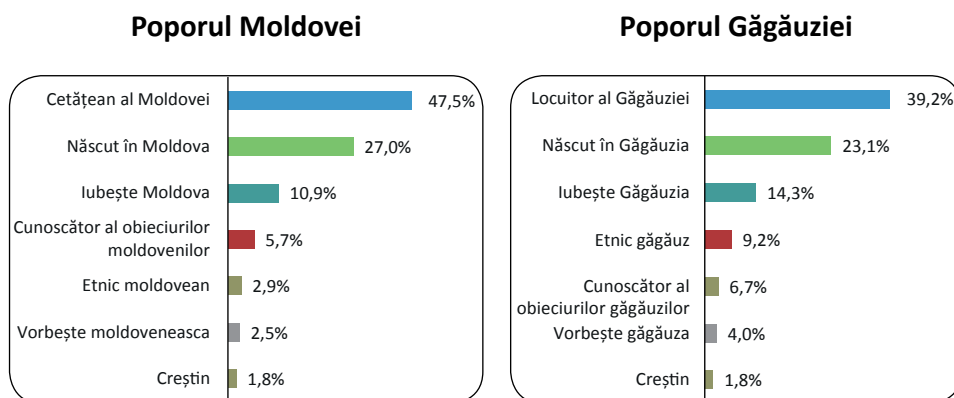
Pentru început să vedem care sunt elementele de consolidare a acestei entități în percepția populației din autonomie.

Se constată o abordare supra-etnică pronunțată a apartenenței la popor și caracterul sacral a identificării și în acest caz. Criteriile care fixează apartenența etnică nu sunt întrebuințate atunci când se stabilește perimetrul unui popor, apartenența la acesta este stabilită aproape exclusiv pe baza teritoriului statului (cetățenia) – 47,5% și locul nașterii – 27,0%.

Criteriilor de identificare a etnicului (conform definiției, fiind că anterior am văzut că în cazul populației studiate definiția este aplicată în mod restrâns doar la proveniență) precum cultura, identitatea etnică propriu zisă, posedarea limbii, confesiunea nu li se acordă vre-o importanță.

Cu siguranță putem afirma că o asemenea abordare nu este una selectivă, aplicată doar în cazul poporului Moldovei, unul comun în perimetrul statului. Autonomia găgăuză a fost constituită în baza argumentelor de entitate etnică, o unitate teritorială cea mai omogen populată din perspectiva compoziției etnice. Însă și sintagma popor al Găgăuziei nu întrunește criterii de apartenență etnică pentru a fixa apartenența la popor. Doar 9,2% respondenți consideră cu o persoană trebuie să fie etnic găgăuz ca să fie parte al poporului Găgăuziei, 6,7% menționează cunoașterea obiceiurilor, 4% cunoașterea limbii găgăuze și 1,8% confesiunea.

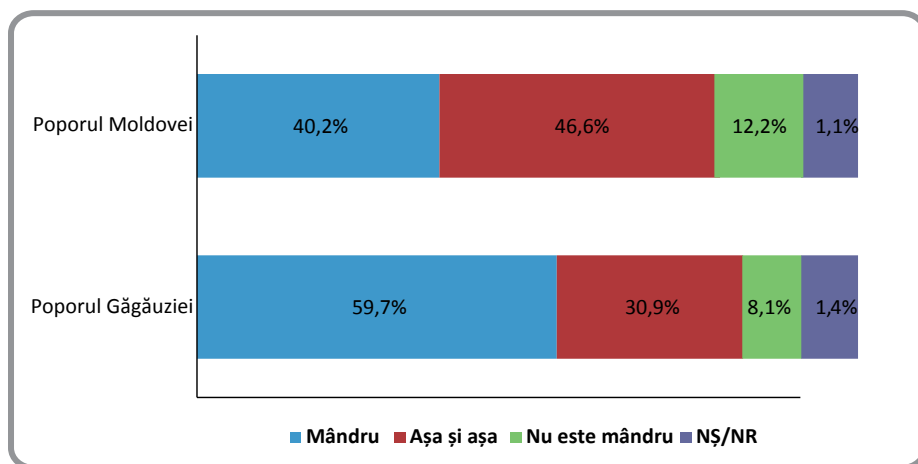
Figura 4. Criteriile care fixează apartenența la popor comun

Așadar fixăm o conștiință „pregătită” pentru a constitui o entitate supra-etnică precum un popor comun, națiune fără implicația identităților etnice ci a celor civice – cetățenie, născut, iubește statul comun.

Atitudinea față de sintagmele de popor comun este una moderată, tendințe de respingere sunt slab conturate. Întrebați dacă apartenența la poporul Moldovei le oferă un sentiment de mândrie doar 12,2% respondenți au răspuns că nu sunt mândri de această apartenență. Deși cu referire la sintagma popor al Găgăuziei situația nu este cardinal diferită, respingere manifestă 8,1%.

Figura 5. Sentiment de mândrie conferit de apartenența la ...

PARAMETRUL 3. Aspecte lingvistice

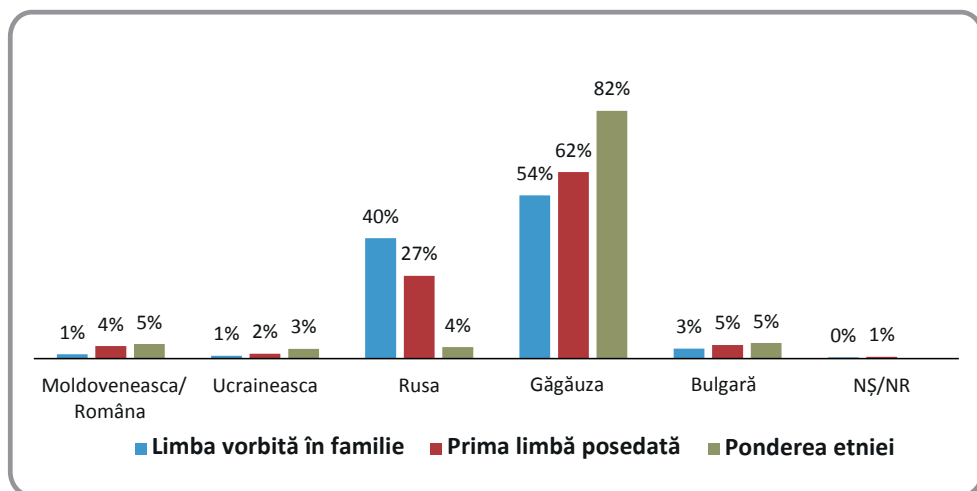
Pe teritoriul Unității administrativ-teritoriale „GagauzYeri” este adoptat prin legislația autonomiei un trilingvism, limbile găgăuza, moldoveneasca și rusa declarate oficiale. În realitate, și nu este o noutate, teritoriul autonomiei este un teritoriu al bilingvismului, fiind aplicate doar limbile rusa și găgăuza. Mai mult, contrapunerea compoziției etnice cu circulația limbilor pe teritoriul autonomiei scoate în evidență o disproporționalitate puternică în direcția unei utilizări masive a limbii ruse comparativ cu compoziția etnică a populației.

Conform datelor studiului, limba găgăuză este utilizată în familie de 54% din populația regiunii, deși etnicii găgăuzi constituie 82% din această populație. Este evidentă și tranziția a etnicilor găgăuzi pe parcursul vieții de la limba maternă găgăuză către cea rusă, deoarece prima limbă înșușită a fost cea găgăuză în 62% din cazuri (față de 54% vorbită în prezent în familie).

Limba rusă este limba maternă (prima înșușită) pentru 27% din respondenți și către ea „migrează” practic toți locuitorii regiunii care în prezent în familie vorbesc o altă limbă decât cea maternă. La moment limba rusă este limba de comunicare în familiile a 40% din locuitorii autonomiei. Raportarea la compoziția etnică arată ponderea populației care o comunică în familie este de zece ori mai utilizată decât ponderea etnicilor ruși în regiune și de două ori mai înaltă decât ponderea altor etnii decât găgăuzii.

O altă comparație care ar prezenta interes este că conform studiului în familii etnic mixte locuiesc 21% din respondenți, o cifră de două ori mai mică decât familiile care comunică în limba rusă. Așadar, gradul de utilizare a limbii ruse în familiile din regiune este cauzat și de alți factori decât nevoia de comunicare interetnică.

Figura 6. Limbi utilizate pe teritoriul UTAG

Limbile circulante pe teritoriul autonomiei sunt foarte neuniform distribuite în rândul diferitor categorii socio-demografice. Limba de stat nu este utilizată în rândul a nici un grup în proporții importante. Cel mai înalt procent al respondenților care vorbesc această limbă în familie înregistrăm în rândul populației de alte etnie decât găgăuză – 5,4%. Dacă raportăm această pondere la procentul etnicilor minoritari în regiune constatăm că în limba de stat comunică în familie peste o treime din populația care este de altă etnie decât ruși sau găgăuzi.

Limba rusă este predominantă ca și utilizare în rândul tinerilor de 18-29 ani (49,6%), populației cu studii superioare (56,5%), cu statut socio-economic înalt (62%), în mediul urban (64,7%) și în rândul etniilor minoritare din componența autonomiei (65%).

Limba găgăuză este vorbită mai des de către populația de 46-59 ani și 60 ani și peste (57,2% și 64,6% respectiv), cu studii medii (66,6% și 57,3%), statut socio-economic scăzut și mediu (71,2% și 58,7%), populația rurală (68,2%) și etnicii găgăuzi evident (65,4%).

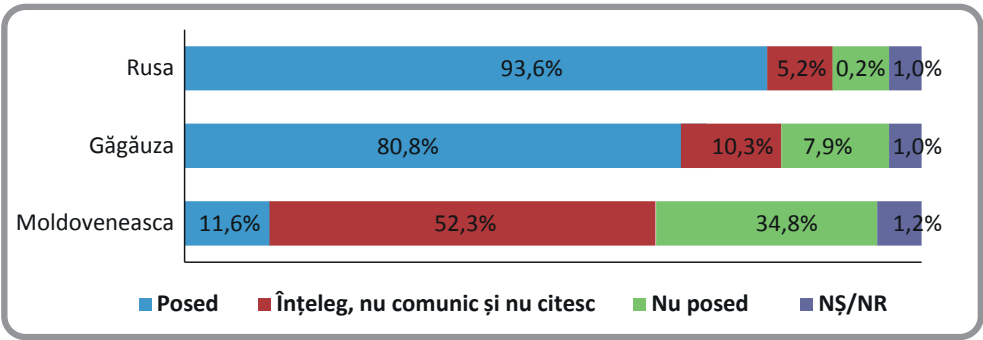
Tabelul 4. *Limba de comunicare în familie, pe categorii socio-demografice*

		Moldoveneasca/ româna	Rusa	Găgăuza
Total:		1.4%	39.9%	54.1%
Sex:	Masculin	1.6%	38.4%	54.0%
	Feminin	1.3%	41.3%	54.1%
Vârstă:	18-29 ani	2.1%	49.6%	45.1%
	30-45 ani	1.6%	40.9%	54.1%
	46-59 ani	1.4%	34.1%	57.2%
	60+ ani	0.0%	31.1%	64.6%
Studii:	Medii incomplete	2.4%	27.5%	66.6%
	Medii	0.3%	37.7%	57.3%
	Medii profesionale	1.8%	38.1%	52.4%
	Superioare	1.3%	56.5%	39.8%
Statut socio-economic:	Scăzut	1.2%	22.5%	71.2%
	Mediu	0.7%	35.4%	58.7%
	Înalt	2.7%	62.0%	31.4%
Etnie:	Găgăuz	0.5%	33.7%	65.4%
	Altă etnie	5.4%	65.0%	8.4%
Mediu de reședință:	Urban	0.5%	64.7%	33.9%
	Rural	2.1%	22.5%	68.2%

Limba de stat este posedată în mod fluent de doar unul din zece locuitori ai autonomiei găgăuze (11,6%). În continuare, când vom realiza segmentarea eșantionului în încercarea de a stabili gradul de integrare a acestei populații într-o națiune civică în sensul clasic al cuvântului, factorul limbă va fi reprezentat tocmai de acest indicator.

Limba găgăuză este cunoscută de 80,8% din locuitorii regiunii, iar rusa este cunoscută de cea mai mare parte a respondenților (93,6%).

Figura 7. *Posesia limbilor oficiale pe teritoriul autonomiei*

În primul rând constatăm un nivel dublu față de întregul eșantion de posesie în rândul tinerilor de 18-29 ani (21,0%), a celor cu studii superioare (21,1%). În rândul etniilor care sunt minoritare pe teritoriul autonomiei ponderea celor care posedă fluent această limbă este de patru ori mai înaltă decât în rândul etnicilor găgăuzi (29,2% față de 7,3%). Așadar, eforturile depuse de stat în perioada de independență în vederea acordării condițiilor pentru studierea limbii de stat de către minoritățile lingvistice sunt sesizabile, dar unele insuficiente. Toți tinerii de 18-29 ani au absolvit cel puțin ciclul gimnazial, care a culminat cu examenele de absolvire printre care examenul de limba și literatura română, și doar unul din cinci de fapt cunoaște această limbă.

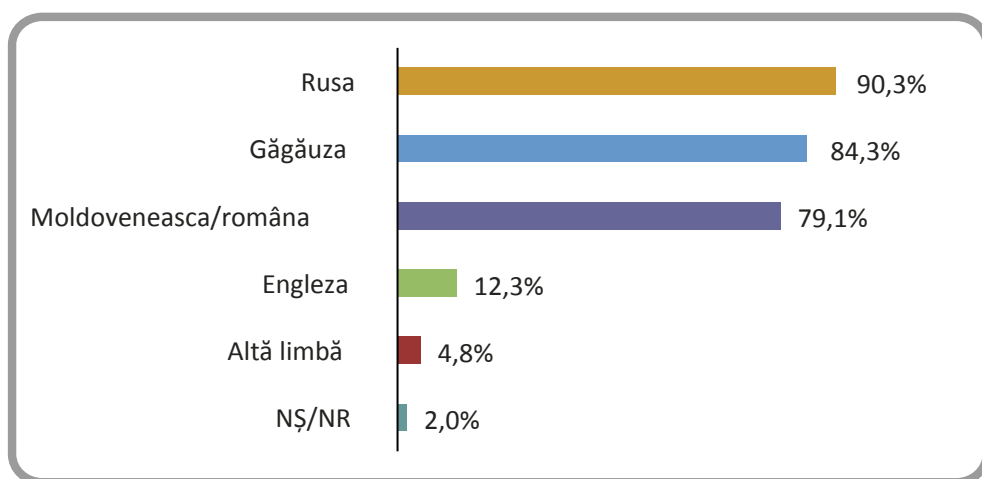
Tabelul 5. *Posesia limbii de stat în rândul diferitor categorii socio-demografice*

Total:		11.6%
Sex:	Masculin	8.9%
	Feminin	14.1%
Vârstă:	18-29 ani	21.0%
	30-45 ani	6.2%
	46-59 ani	8.5%
	60+ ani	9.0%

Total:		11.6%
Studii:	Medii incomplete	14.4%
	Medii	8.9%
	Medii profesionale	5.4%
	Superioare	21.1%
Statut socio-economic:	Scăzut	9.0%
	Mediu	11.5%
	Înalt	15.5%
Etnie:	Găgăuz	7.3%
	Altă etnie	29.2%
Mediu de reședință:	Urban	14.5%
	Rural	9.6%

Opțiunea de trilingvism este acceptată de populația autonomiei, marea parte a respondenților fiind de părere că tineretul din regiune trebuie să cunoască limbile rusă (90,3%), găgăuză (84,3%) și limba de stat (79,1%).

Figura 8. *Ce limbi tineretul găgăuz trebuie să cunoască în primul rând*

Aici însă iau sfârșit semnele care ar oferi careva spicuri de optimism. Câmpul gândirii logice în chestiunea lingvistică, în special cu referire la limba de stat, este plin de controverse. Într-un trilingvism anunțat (oficial) și acceptat și un bilingvism real lim-

ba rusă este preferată și în afara concurenței chiar în față limbii materne a majorității etnice din regiune. Opt din zece respondenți (81,6%) ar prefera ca copiii lor să-și facă studiile în limba rusă.

Paradoxul realității lingvistice din regiune poate fi exprimat prin următoarea expresie: „trilingvism anunțat, bilingvism de facto și monolingvism dorit”.

Figura 9. Limba de studii preferată pentru proprii copii

Și în final necesitatea și disponibilitatea spre însușirea limbii de stat. Spațiul autonomiei este unul în care limba de stat nu-și revendică utilitatea și doar ieșirea dincolo de hotarele autonomiei este asociată cu nevoia de a poseda această limbă. Categoriile cele mai „mobile” în plan economic sunt și cele care declară o nevoie mai pronunțată în posesia limbii de stat. Per total simt necesitatea de a cunoaște limba de stat în viața și activitatea cotidiană 32,7%, iar apreciază probabilitatea că vor însuși limba de stat ca înaltă și foarte înaltă 27,1% din respondenți.

Categoriile de populație caracterizate printr-o mobilitate teritorială mai înaltă cel mai des se ciocnesc de situații când necunoașterea limbii de stat îi dezavantajează și au intenții mai serioase în a însuși această limbă:

- Tinerii de 18-29 ani și persoanele de 30-45 ani;
- Populația cu studii superioare;
- Populația ocupată dar și studenții;
- Cu un nivel socio-economic sporit.

Tabelul 6. *Aprecierea necesității de cunoaștere a limbii de stat și a probabilității de însușire a acesteia*

		Simt necesitatea de a cunoaște limba de stat	Apreciază ca înaltă probabilitatea că vor studia limba de stat
Total:		32.7%	27.1%
Sex:	Masculin	34.8%	29.2%
	Feminin	30.8%	25.1%
Vârstă:	18-29 ani	40.4%	41.2%
	30-45 ani	33.1%	32.5%
	46-59 ani	28.5%	14.3%
	60+ ani	25.7%	14.6%
Studii:	Medii incomplete	27.8%	26.8%
	Medii	31.6%	26.6%
	Medii profesionale	26.4%	22.9%
	Superioare	45.6%	32.6%
Ocupație:	Ocupat	39.7%	25.9%
	Șomer	31.1%	32.5%
	Pensionar	26.7%	12.4%
	Student, casnică	37.7%	41.7%
Statut socio-economic:	Scăzut	28.8%	25.3%
	Mediu	35.3%	24.5%
	Înalt	38.8%	30.5%
Etnie:	Găgăuz	30.2%	25.9%
	Altă etnie	42.8%	31.6%
Mediu de reședință:	Urban	34.2%	26.0%
	Rural	31.6%	27.8%

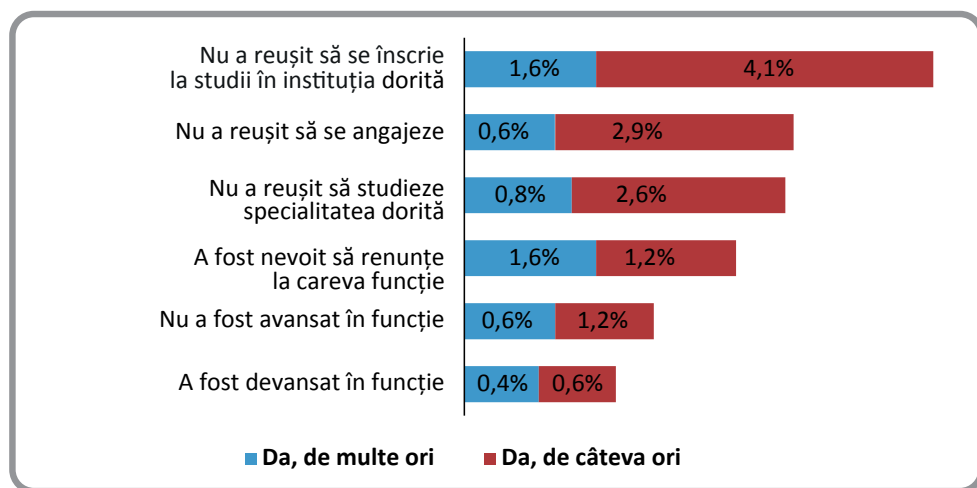
Datele studiului demonstrează foarte eficient că atunci când ne întrebăm de ce minoritățile etnice din Republica Moldova nu posedă limba de stat ar trebui să ne gândim mai întâi oare în ce măsură acest lucru îi dezavantajează. Etnia găgăuză este foarte elocvent exemplu în acest sens. Fiind populată foarte compact, cu contact minim cu alte etnii din cauza modului de populare (în special cu etnia majoritară) un etnic găgăuz foarte rar se pomenește în condiții când pierde în concurență din cauza necunoașterii limbii de stat. Doar 5,7% din respondenți nu au putut alege instituții în care să-și facă studiile pe motiv că nu cunosc limba de stat. Doar 3,5% nu au reușit o angajare, 3,4% au fost dezavantajați la alegerea specialității etc.

Acest lucru este posibil dar în două ipostaze:

1. Persoana activează (în sensul larg, adică studii, angajare etc.) doar în cadrul autonomiei;
2. Bilingvismul caracteristic autonomiei este o realitate pentru întreaga țară, necunoașterea limbii de stat nu este un dezavantaj nici în accesarea studiilor, nici în câmpul muncii.

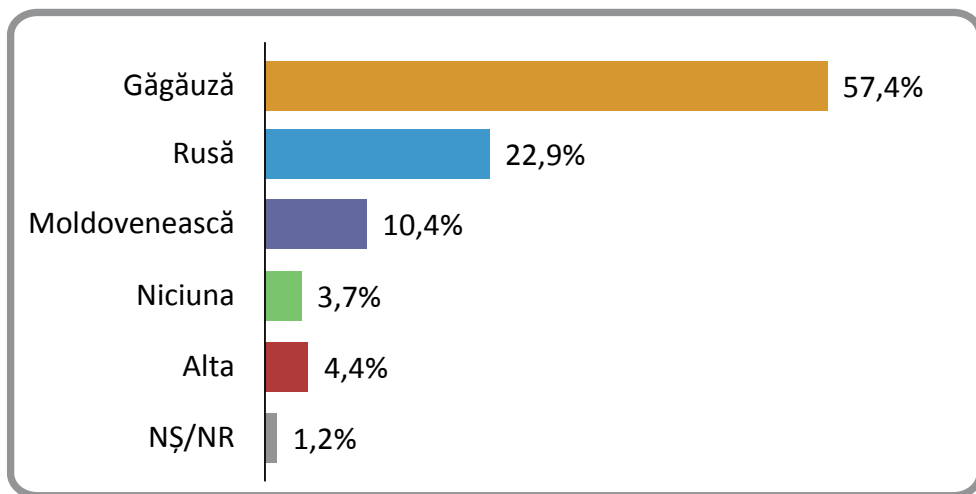
Și indiferent de acestea, indicatorul dat oferă un argument foarte important în discuții precum că „minoritățile” lingvistice din țară au parte de careva dezavantaje sau chiar discriminare în raport cu majoritatea etnică.

Figura 10. *Incidența cazurilor când necunoașterea limbii de stat a dezavantajat*

PARAMETRUL 4. Identitate culturală

Din perspectiva identității culturale, în disonanță cu elementele lingvistice, este păstrată identitatea etnică. Pentru 57,4% din respondenți cea mai apropiată cultură le este cea a etniei găgăuze. Se identifică mai aproape cu cultura rusă 22,9% iar cu a etniei majoritare 10,4%.

Figura 11. Cultura mai apropiată

4.3. CUANTIFICAREA GRADULUI DE INTEGRARE

Revenind la parametrii după care urmează să exprimăm gradul de integrare încercăm să reflectăm măsura în care, conform datelor studiului, etnia găgăuză a avansat spre integrarea într-o entitate civică comună.

Reiterăm, nu ne vom referi în nici un caz la asimilare, ci doar construcția unei națiuni civice de pe poziția recunoașterii componenței multietnice a populației care se urmărește integrată în această națiune drept o valoare și nicidecum constrângere în procesul de integrare.

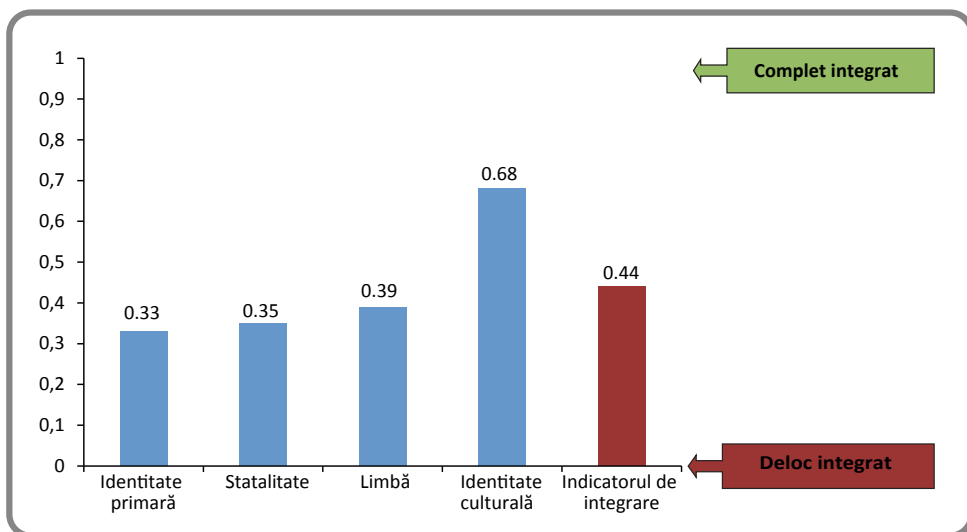
Setul de indicatori care vor fi utilizați pentru construcția matricei integraționiste ne vor servi următorii indicatori:

Parametri	Indicatori
Identitate primară	Identificarea în primul rând cu statul RM
Statalitate	Mândria că s-a născut și locuiește în RM Este gata să se înroleze în armată în cazul în care țara este implicată în conflict armat Optează pentru păstrarea Transnistriei în componența Moldovei Nu va pleca din RM dacă ar avea posibilitate
Limbă	Optează pentru ca tinerii să studieze limba de stat Apreciază ca înaltă probabilitatea că va studia limba de stat Cunoaște limba de stat
Identitate culturală	Atașat de cultura etniei proprii sau a etniei majoritare

Evident gradul de integrare nu este un lucru exprimabil într-o valoare numerică fixă. O cuantificare care n-ar trebui privită decât cu o mare aproximație, iar direcția avansării lucrurilor poate fi surprinsă prin studii și artificii matematice comparative realizate periodic. Prezentăm doar valoare indicatorilor asociați parametrilor utilizați în analiză care vor fi supuse unei analize de relații statistice ulterioare dar avertizăm că acestea nu trebuie să fie tratate ca exprimări numerice fixe a stării de lucruri.

Mai jos redăm valorile indicatorilor pe care i-am realizat din datele sondajului ca să exprime parametrii integrării în națiunea civică. Figura arată valorile medii pe eșantion, iar cifrele trebuie tratate astfel: valoarea 1 de ex. la identitate primară ar însemna că toți respondenții în primul rând se identifică ca și cetățean al Republicii Moldova, iar valoarea 0 ar însemna că niciunul din ei nu se identifică astfel. Valoarea 1 la limbă ar însemna că toți respondenții optează pentru ca tinerii să studieze limba de stat, apreciază ca înaltă probabilitatea că vor însuși limba de stat și toți afirmă că cunosc limba de stat.

În final am reprodus un indicator care exprimă o medie între valorile celor patru parametri. Îl vom numi Indicator de integrare.

Figura 12. Valoarea indicatorilor integrați

Pentru a verifica dacă setul nostru de parametri este unul statistic corect am realizat corelația bivariată între ei. Constatăm o interdependență directă și semnificativă statistic între toți cei patru parametri. Concluziile care pot fi trase sunt:

- Acești factori sunt interdependenți – adică sunt determinați de aceleași cauze și se influențează unul pe altul;
- Sunt implicați într-o relație directă - sporirea (scăderea) valorii fiecărui parametru implică sporirea (respectiv scăderea) celorlalți;

Tabelul 7. Corelația Pearson între parametrii incluși în matricea integraționistă

	Indicele de corelare ^[2]
Identitate primară - Statalitate	.201(**)
Identitate primară - Limbă	.174(**)
Identitate primară - Identitate culturală	.112(**)
Statalitate - Limbă	.211(**)
Statalitate - Identitate culturală	.116(**)
Limbă - Identitate culturală	.206(**)

**** Corelația este semnificativă la nivelul 0.01.**

La următoarea etapă am construit un set de factori care teoretic ar putea influența integrarea într-o națiune civică ca să verificăm dacă ei cu adevărat au o influență și cât de mult influențează. În total am inclus în analiză 26 indicatori care reflectă 11 dimensiuni (caracteristici).

Natura	Factor
Factori demografici	1. Vârstă 2. Familii etnic mixte 3. Mediu etnic mixt
Factori sociali	4. Educație 5. Statut socio-economic
Factori de natură economică	6. Mulțumirea de situația economică din RM 7. Mulțumirea de situația economică din UTAG
Factori de natură politică	8. Mulțumirea de activitatea guvernării centrale
Factorul etno-psihologic	9. Sentiment moldovean-găgăuz (se simte găgăuz și moldovean în același timp) 10. Sentiment rus-găgăuz (se simte găgăuz și rus în același timp) 11. Toleranța generală (media indicelui distanței sociale pentru etniile de bază din RM) 12. Toleranța față de etnia majoritară (indicele de distanță socială) 13. Relații interetnice în Găgăuzia (aprecierea acestora) 14. Relații interetnice în Moldova la general (aprecierea acestora)
Factorul migrație	15. A migrat în Rusia în ultimii 2 ani 16. A migrat în vre-o țară din UE sau în Turcia) în ultimii 2 ani
Factorul mass-media	17. Privește TV de acoperire națională (M1 și Prime) și radio (Radio Moldova)
Discriminare lingvistică	18. A avut probleme din cauza că nu posedă limba de stat

[2] Coeficientul de corelație Pearson exprimă măsura asocierii între două variabile. Coeficienții pot varia între -1 și +1. Cu cât valoarea absolută este mai aproape de 1, cu atât relația variabilele date este mai puternică. Semnul relației (+ sau -) indică direcția de relaționare. Semnul pozitiv arată că relația este directă, dacă crește A, crește și B, semnul negativ arată relație inversă, cu cât crește A descrește B.

Natura	Factor
Proiecții pe viitor	19. Are de gând să locuiască în Găgăuzia în viitor 20. Are de gând să locuiască în Moldova, în afara Găgăuziei 21. Vede RM în calitate de stat independent (și integru) sau în componența UE 22. Atitudinea față de UE 23. Aprecierea șanselor de integrare a RM în UE 24. Aprecierea probabilității că Găgăuzia va deveni independentă
Memorie istorică	25. Atitudinea față de actul declarării independenței RM 26. Aprecierea venirii la putere în Rusia a bolșevicilor în 1917 27. Aprecierea represiunilor politice din URSS în anii 1937-38 28. Aprecierea foametei din 1946
Viziuni politice	29. Am realizat un indice care clasează respondenții după viziuni între socialist și liberal

Pentru analiză am utilizat regresia lineară, metoda treptelor (stepwise). Variabila dependentă (pe care căutăm să o explicăm) este acel indicator sintetic de integrare care a rezultat din combinarea celor patru componente (identitate primară, statalitate, limbă și identitate culturală). Metoda treptelor este una de valoare în demersul nostru explicativ deoarece pe lângă gradul și modul de influență a factorilor explicativi asupra variabilei explicate (gradul de integrare) ne oferă și o ordonare a factorilor explicativi după puterea influenței acestora. Modelul construit este unul solid după rigorile statisticii, cu o valoare a R^2 ajustat de 0,252^[3] și o semnificație apropiată de 0 pentru toți factorii explicativi^[4]. Mai jos redăm setul de factori, ordonați după influența pe care aceștia o pot exercita asupra gradului de integrare a unei persoane, cu scurte interpretări a relațiilor acestora.

[3] Valoarea R^2 arată ce parte din variația variabilei explicate se datorează influenței factorilor din modelul nostru

[4] Relația între factorul explicativ și variabila explicată este caracteristică populației studiate, și nu doar eșantionului nostru

Tabelul 8. Lanțul explicativ a gradului de integrare (pp 137-140)

Ordinea de poziționare	Coeficientul de corelare (Beta)	Factor	Natura factorului	Interpretare
1.	-0.145	Familia etnic mixtă	Demografic	Această relație arată că respondenții care trăiesc în familii etnic mixte sunt mai puțin integrați, o relație aparent stranie. Din totalul respondenților 20,5% trăiesc în familii etnic mixte, în 9,2% din cazuri unul din soți este etnic moldovean. Însă valoarea indicatorului de integrare în cazul acestor din urmă este de 0,5, mai înaltă decât în întregul eșantion. De aici concluzia că tendințe de neintegrare sunt foarte caracteristice anume familiilor etnic mixte în care ambii soți aparțin unor etnii minoritare.
2.	0.178	Sentiment moldovean-găgăuz	Etnopsihologic	Sentimentul de apartenență în egală măsură a etniei majoritare și a etniei proprii sporește semnificativ gradul de integrare. Orice măsuri care ar pune accentul pe similitudinile între etnia majoritară și cele minoritare vor fi foarte eficiente în sensul integrării.
3.	0.202	Mulțumirea de situația economică din RM	Economic	Dezvoltarea economică a țării ar fi fără îndoială un factor integraționist puternic
4.	0.176	Atitudinea față de UE	Politic	Atitudinea pozitivă față de UE este asociată unei tendințe spre integrare într-o națiune civică
5.	0.119	Aprecierea actului declarării independenței RM	Memorie istorică	Persoanele care apreciază pozitiv declararea independenței RM în anul 1991 sunt mai deschise spre integrare

Ordinea de poziționare	Coefficientul de corelare (Beta)	Factor	Natura factorului	Interpretare
6.	0.095	Vizionarea mass-media de acoperire națională	Mass-media	Canalele TV cu acoperire națională și Radio Moldova (toate cu emisii și în limba de stat) au un impact pro-integraționist asupra populației RM
7.	-0.124	Migrația în Rusia	Migrație	Experiența de migrare în Federația Rusă este asociată unor viziuni anti-integraționiste
8.	0.098	Viziuni politice	Viziuni politice	Persoanele care au viziuni mai liberale sunt mai dispuse spre integrare
9.	0.118	Migrația în UE	Migrație	Experiența de migrare în UE este asociată unor viziuni pro-integraționiste
10.	-0.161	Educație	Social	Nivelul de studii vine în disonanță cu disponibilitatea de a se integra. Acest lucru impune o atenție specială subiectelor de educație civică în instituțiile de învățământ (în special la nivelul de studii medii, medii-profesionale și superioare)
11.	0.067	Discriminare lingvistică	Lingvistic	Persoanele care au întâmpinat probleme din cauza că nu cunosc limba de stat sunt mai dispuse spre integrare
12.	0.052	Toleranța față de etnia majoritară	Etnopsihologic	Toleranța manifestată față de etnia majoritară sporește gradul de integrare
13.	-0.118	Vârsta	Demografic	Populația mai tânără este mai pro-integraționistă
14.	0.076	Mulțumirea de activitatea guvernării centrale	Politic	Mulțumirea de actul guvernării sporește atitudinile pro-integraționiste.

Ordinea de poziționare	Coefficientul de corelare (Beta)	Factor	Natura factorului	Interpretare
15.	0.060	Vede RM în calitate de un stat independent (și integru) sau în componența UE	Proiecții pe viitor	Deschiderea spre integrare se manifestă în cadrul unei convingeri că pe viitor RM va rămâne independent și integră
16.	0.105	Toleranța generală	Etnopsihologic	Toleranța manifestată față de grupurile etnice din Moldova sporește gradul de integrare
17.	-0.146	Aprecierea relațiilor interetnice din Moldova	Etnopsihologic	O relație destul de stranie, cu cât persoana apreciază mai prietenoase relațiile interetnice din RM cu atât sunt mai pronunțate viziunile anti-integraționiste. Cel mai probabil aici își lasă amprenta unele stereotipuri împărtășite în acest domeniu.
18.	0.110	Aprecierea relațiilor interetnice din UTAG	Etnopsihologic	În schimb cu factorul relații interetnice din UTAG relația este una logică, aprecierea relațiilor interetnice ca prietenoase este asociată unei disponibilități spre integrare.

Ordinea de poziționare	Coeficientul de corelare (Beta)	Factor	Natura factorului	Interpretare
19.	0.059	Sentiment rus-găgăuz	Etnopsihologic	Acest grup de factori are un impact scăzut asupra variabilei integrare
20.	0.072	Intenția de a locui pe viitor în UTAG	Proiecții pe viitor	
21.	0.066	Statutul socio-economic al gospodăriei	Social	
22.	-0.060	Mulțumirea de situația economică din UTAG	Economic	
23.	-0.028	Mediu etnic mixt	Demografic	
24.	-0.026	Aprecierea probabilității că UTAG va deveni un stat independent	Proiecții pe viitor	
25.	0.021	Aprecierea venirii la guvernare a bolșevicilor în Rusia în anul 1917	Memorie istorică	
26.	0.026	Aprecierea foametei din 1946	Memorie istorică	
27.	-0.018	Aprecierea represiunilor politice din URSS din 1937-38	Memorie istorică	

4.4. CONCLUZII

Studiul constată o stare dispersată în rândul populației UTAG în atitudinile integraționiste. O asemenea stare poate caracteriza o populație aflată fie într-o perioadă de tranziție în construcția unei statalități comune, fie aflată într-un câmp cu mai mulți vectori de orientare disponibili, dar aflați în contradicție unii cu alții. Situația se caracterizează prin lipsa unei identități primare dominante, fiind pronunțate atât cea civilă, cât și cea etnică și comunitară. O altă dimensiune deficitară la fel este atașamentul față de statul comun Republica Moldova și orientări emigraționiste foarte răspândite.

Dimensiunea lingvistică în regiune este specifică prin orientarea spre predominanța unei alte limbi decât limba maternă a etniei și lipsa în câmpul comunicațional a limbii de stat. Discrepanțele între parametrii statistici precum ponderea etniilor în totalul populației și răspândirea limbilor arată că poziția limbii ruse în raport cu alte limbi circulante în regiune nu poate fi explicată integral prin nevoia de comunicare interetnică. Într-o regiune unde etnicii găgăuzi constituie peste 80 la sută și doar 21% populație trăiesc în familii etnic mixte pentru 40% din respondenți limba vorbită în familie este limba rusă, pentru 27% aceasta este considerată limba maternă iar 81,6% respondenți preferă ca copiii lor să-și facă studiile în limba rusă.

În baza datelor empirice putem descrie situația lingvistică din autonomie prin sintagma „trilingvism anunțat, bilingvism de facto și monolingvism dorit”. Faptul că și în rândul tinerilor care au urmat școala în anii de independență posesia limbii de stat este foarte joasă arată că acțiunile statului la acest aspect în toată această perioadă au fost ineficiente și insuficiente.

Necunoașterea limbii de stat de către minoritățile etnice este determinată și de faptul că bilingvismul caracteristic UTAG este o realitate și dincolo de hotarele autonomiei. Doar unul din trei respondenți simte necesitatea de a cunoaște limba de stat și foarte puțini din ei s-au pomenit vre-o dată în dezavantaj pe piața muncii sau la studii din cauza că nu posedă limba de stat. Acest lucru oferă argument foarte important în discuții precum că „minoritățile” lingvistice din țară au parte de careva dezavantaje sau chiar discriminare în raport cu majoritatea etnică.

Identitatea culturală este domeniul în care etnicul apare mai pronunțat, cultura găgăuză fiind cea cu care se identifică marea parte a locuitorilor autonomiei.

Gradul de integrare, definit prin identitatea primară de natură civică, atașamentul față de statalitatea comună, limba de stat și identitatea culturală este determinat de un spectru larg de factori, de natură diferită.

Din perspectiva integrării într-o națiune civică cele mai accentuate idei, oferite de acest studiu sunt următoarele:

- ❖ Căsătoriile mixte pot genera atitudini pro-integraționiste doar dacă unul din soți aparține etniei majoritare. În caz contrar căsătoriile mixte duc spre accentuarea unei opoziții spre integrare;
- ❖ Asocierea cu etnia majoritară, un sentiment de apartenență atât la propria etnie, cât și la etnia majoritară sunt direct legate de gradul de integrare. De aici recomandareacă în orice acțiuni gen educație, promovare culturală, politică accentele puse pe concilierea și promovarea a trăsăturilor comune între găgăuzi și etnia majoritară fără îndoială vor facilita integrarea minorităților într-o națiune civică;
- ❖ Dezvoltarea economică a țării este unul din principalele remedii față de dezbinare. Un stat comun prosper este condiția esențială pentru construirea unei națiuni civice, și, deopotrivă, eforturile de construire a unei asemenea națiuni într-un stat subdezvoltat economic sunt sortite eșecului;
- ❖ Accelerarea proceselor euro-integraționiste va facilita integrarea grupurilor etnice. Atitudinea pozitivă față de UE sporește integrarea minorităților. Informarea populației despre UE, crearea unei imagini clare despre construcția europeană, eradicarea stereotipurilor despre „pericolele” care ar venit din direcția occidentală vor avea efecte benefice;
- ❖ Mobilitatea teritorială, migrația au un impact neunivoc asupra perspectivei de integrare a minorităților. Migrația către țările UE sporește gradul de deschidere spre integrare, pe când migrația către Rusia îl diminuează. Eventualele politici care ar presupune mobilitate de muncă sau studii ar trebui să vizeze în primul rând mobilitatea către țările UE;
- ❖ Dezvoltarea mass-media de acoperire națională, sporirea audienței acestor televiziuni este un factor puternic în promovarea ideilor de consolidare a unei națiuni civice;
- ❖ La momentul actual constatăm că nivelul sporit de studii a unei persoane diminuează tendințele spre integrare. Acest lucru impune o atenție specială subiectelor de educație civică în instituțiile de învățământ (în special la nivelul de studii medii, medii-profesionale și superioare);
- ❖ Mobilitatea internă (în interiorul țării dar dincolo de hotarele autonomiei), asociată cu constrângeri legate de necunoașterea limbii, de aici și necompetitivi-

tatea pe piața muncii sporesc gradul de deschidere spre integrare; Gradul de toleranță, manifestat față de alte etnii, sporește șansa integrării. De aici, subiectului toleranței trebuie să i se acorde o atenție sporită cel puțin în politicile educaționale;

- ❖ Evenimentele importante din trecutul comunist, atitudinea față de aceștia sunt puțin importante, cu impact minor. Discuțiile aprinse pe scena politică asupra adevărilor istorice sunt mai puțin sesizate de cetățenii simpli.

5

AUTONOMIA GĂGĂUZĂ ȘI REGIUNEA TRANSNISTREANĂ: DIFERENȚE ȘI SIMILITUDINI

Oazu NANTOI

Republica Moldova este un stat relativ mic, cu un teritoriu de circa 33,7 mii kilometri pătrați și cu o populație (la 1 ianuarie 1992) de 4 359,1 mii de persoane. Însă, perspectiva transformării ei dintr-o republică unională în componența URSS într-un stat independent a provocat reacții cu totul contradictorii în diferite zone ale Republicii Moldova. Inclusiv, se poate de constatat că, odată cu lansarea de către Mihail Gorbaciov, în 1985, a politicii de „perestroika”, au existat unele similitudini în procesele politice ce s-au desfășurat în raioanele de est ale Republicii Moldova (Transnistria) și pe teritoriul actual al UTA Găgăuze. Acest specific regional în diferite părți ale statului a fost determinat, pe de o parte, de configurația frontierelor RSSM, stabilite definitiv la 4 noiembrie 1940 la Moscova prin decizia Prezidiului Sovietului Suprem al URSS. Pe de altă parte - de politicile promovate de Imperiul Rus (1812-1918) și centrul unional pe diferite segmente ale actualului teritoriu al Republicii Moldova.

Analiza impactului factorului istoric asupra specificului regional din Republica Moldova este dificilă în special din cauza faptului că trecutul istoric constituie un subiect de dispute cu implicarea politicienilor. De regulă, aceleași perioade și evenimente istorice sunt interpretate de pe poziții diametral opuse. Și mai grav este, că diferite segmente ale societății moldovenești deseori percep evenimentele din trecutul istoric comun sub forma unor clișee simpliste și ideologizate antagoniste. Inclusiv, în pofida faptului că de la momentul dispariției URSS au trecut peste douăzeci de ani, în societatea moldovenească nostalgia după trecutul sovietic continuă a fi un factor real, abuziv exploatat în scopuri politice.

5.1. FACTORUL ISTORIC – APARIȚIA FACTORULUI GĂGĂUZ PE TERITORIUL ACTUALEI REPUBLICI MOLDOVA

Pe parcursul secolelor XVIII-XIX au avut loc mai multe războaie între Imperiile Rus și cel Otoman. Imperiul Rus și-a extins controlul până la râul Nistru în 1791, ajungând în vecinătatea Moldovei medievale, aflate la acel moment sub protectoratul Imperiului Osman. Ulterior, în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 și semnarea Tratatului de pace de la București la 16 mai 1812, Imperiul Rus a preluat controlul asupra teritoriului între râurile Prut, Nistru și Dunăre și a părții de nord-est a Buco-

vinei. Ulterior asupra acestui teritoriu (circa 44 500 kilometri pătrați) a fost extinsă denumirea de „Basarabia”.

Pentru consolidarea controlului asupra teritoriului proaspăt anexat, Imperiul Rus a purces la politica de colonizare a Basarabiei. În urma acestei politici, în Bugeac, zona de sud a Basarabiei au început să vină coloniștii din Dobruja (teritoriul actualei Bulgarii). Inițial coloniștii veniți în Bugeac erau numiți „coloniști bulgari”, cu toate că, din punct de vedere etnic, din Dobruja în Bugeac se strămutau reprezentanții a două grupuri etnice - bulgarii și găgăuzii. Un factor comun pentru reprezentanții acestor etnii era credința creștină ortodoxă, ceea ce constituia un factor determinant pentru sec. XIX. Deja pe parcursul războiului ruso-turc din 1768-1774 un grup de găgăuzi de circa 2 mii de persoane au plecat din Dobruja și s-au stabilit cu traiul în partea de nord a stepelor Bugeacului. În urma semnării Tratatului de pace din 16 mai 1812 de la București, găgăuzilor creștin-ortodocși li s-a permis strămutarea organizată în zona Bugeacului. Se consideră, că de acest drept s-au folosit majoritatea etnicilor găgăuzi care locuiau în zona Dobrujei. În total, bulgarii și găgăuzii s-au stabilit cu traiul în 82 de localități. Pe când găgăuzii – în 63 din ele. În 43 localități găgăuzii constituiau majoritatea absolută. În zona populată de găgăuzi erau două localități principale – Comrat și Bolgrad. În 1897 a fost realizat un recensământ în cadrul căruia, pentru prima dată, găgăuzii au fost luați în evidență în calitate de o etnie aparte de bulgari. Conform datelor acelui recensământ, în 1897, în Basarabia locuiau circa 55,8 mii de găgăuzi.

Coloniștii veniți în Basarabia au obținut un statut privilegiat. În special, dacă să ținem cont de faptul, că în Imperiul Rus sclavagismul a existat până-n 1861. În 1818 a fost creat Comitetul de Tutelă pentru coloniștii din sudul Rusiei. În martie 1819, Imperatorul Rusiei Alexandru I a decis ca persoanelor venite în Basarabia să li se atribuie statutul de coloniști străini cu un set de privilegii. Printr-un Act Special al Ministerului de Interne din 20 mai, și Decretul Senatului din 29 decembrie 1819 au fost definite statutul juridic și administrativ al coloniștilor transdunăreni. În baza acestor decizii, fiecărei familii de coloniști i se oferea 60 desetine de pământ. Pentru câțiva ani ei erau eliberați de plata impozitelor, nu erau recrutați în armată etc. Documentele prevedeau inclusiv organizarea administrativă specială – 57 colonii erau unite în 4 districte: Cahul, Ismail, Bugeac și Prutean. Aceste districte intrau în competența oficiului Basarabean pentru coloniștii străini.

Comportamentul ulterior al grupului etnic găgăuz a demonstrat, că acest început al aflării coloniștilor (găgăuzi, bulgari) în Basarabia a avut un impact substanțial și pozitiv asupra memoriei colective a acestui segment al populației în raport cu Imperiul Rus și cu tot ce se identifica cu Rusia.

În prezent, unii istorici afirmă că găgăuzii, rămași în Bulgaria, România, Turcia și Grecia, au dispărut în urma asimilării. Pe când găgăuzii strămutați în Basarabia au reușit să se păstreze ca etnie, să-și păstreze limba, obiceiurile, cultura etc. Se pare că această afirmație este exagerată, deoarece atunci, când la Comrat se convoacă Congresul mondial al găgăuzilor, aceasta presupune că etnicii găgăuzi și-au păstrat identitatea și în alte țări. Totodată, pe durata secolului XIX nu se cunosc revendicări din partea populației de etnie găgăuză din Basarabia în ceea ce privește drepturile lor colective naționale. La 6 ianuarie 1906, în localitatea Comrat țăranii s-au răscolat, revendicând-și dreptul asupra pământului etc. Inclusiv, a fost proclamată Republica de la Comrat. Însă, această „republică” a supraviețuit doar 6 zile, după ce răscoala a fost înăbușită.

Ulterior, după unirea Basarabiei cu România, populația de etnie găgăuză s-a aflat timp de 22 de ani în componența statului român. Faptul că în prezent se afirmă că numai pe actualul teritoriu al Republicii Moldova etnicii găgăuzi au evitat asimilarea definitivă și ireversibilă vorbește despre aceia, că atât în componența României (1918-1940), precum și în RSSM (1940-1991) nu au fost promovate niște politici care ar fi justificat atitudinea ostilă din partea populației de etnie găgăuză față de România interbelică sau față de URSS.

La 2 august 1940 a fost adoptată legea cu privire la constituirea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Însă, atunci când au fost trasate frontierele noii republici unionale, la 4 noiembrie 1940, arealul de amplasare a populației de etnie găgăuză a fost împărțit de această frontieră. Drept urmare, circa 20% din găgăuzii din Basarabia au rămas pe teritoriul Ucrainei sovietice. Totodată, nu există nici un precedent de revendicare ale drepturilor naționale colective din partea etnicilor găgăuzi din Ucraina vecină. Teritoriul, populat de etnicii găgăuzi în Ucraina (o parte a regiunii Odessa) a trecut prin aceleași evenimente istorice ca și din actuala Republica Moldova. Inclusiv, în anii 1918-1940, s-a aflat în componența României. Ceea ce înseamnă, că anume în cazul RSSM a apărut acel specific care a determinat comportamentul politic al etnicilor găgăuzi de pe teritoriul Republicii Moldova.

În perioada sovietică (după 1940) locuitorii RSSM de etnie găgăuză au suportat, de rând cu reprezentanții altor etnii, consecințele politicilor promovate de regimul sovietic. În special aceasta se referă la deportările repetate și foametea din 1946-1947. Cercetările realizate după colapsul URSS au demonstrat că, în urma foametei din 1946-1947, în limitele teritoriului RSSM, au decedat circa 150-200 mii de persoane. Există suficiente argumente pentru a presupune, că foametea din 1946-1947 a fost provocată conștient de către regimul comunist din URSS pentru a înfrunța, ca și în cazul Ucrainei sovietice în 1932-1933, rezistența opusă de țăranii, care nu doreau să renunțe la proprietatea privată asupra pământului și să se supună politicii de colectivizare forțată. În pofida greutăților proprii perioadei postbelice, URSS cu

certitudine dispunea de potențialul suficient pentru a evita foametea și consecințele ei pentru o populație, care constituia o parte neînsemnată din numărul total al locuitorilor din URSS.

În zona de sud a RSSM, unde seceta a fost mai dură, consecințele politicii promovate de puterea comunistă au fost deosebit de grave, ceea ce a determinat un nivel foarte înalt de mortalitate a populației. Inclusiv, au fost documentate mai multe cazuri de canibalism. Se consideră, că în urma acestei foamete au decedat 25%-30% din numărul total al populației găgăuze din RSSM. Însă, politicile promovate de regimul sovietic au adus la ștergerea din memoria colectivă a acestor evenimente. În schimb, minoritățile etnice din RSSM s-au dovedit a fi deosebit de receptive față de politici de implementare a *românofobiei*, aplicate de centrul unional în RSSM.

În general, pe durata existenței RSSM, a fost promovată o politică contradictorie în raport cu populația de etnie găgăuză. Așa, de exemplu, la mijlocul anilor 50-ci a început procesul de pregătire a cadrelor pentru școlile naționale cu predare în limba găgăuză. La 30 iulie 1957 a fost aprobat alfabetul pentru limba găgăuză în baza grafiei chirilice. Și, de la începutul anului școlar 1958, a început predarea în limba găgăuză în clasele începătoare în școlile naționale. Însă, cu începere din 1961, această practică a fost stopată și s-a revenit la predarea în limba rusă.

În perioada sovietică printre etnicii găgăuzi și moldoveni era cel mai scăzut procentul persoanelor cu studii superioare. În urma politicilor promovate în URSS, a avut loc fenomenul de *rusificare* a populației găgăuze. Drept urmare, populația de etnie găgăuză, spre deosebire de perioada 1918-1940, când Basarabia se afla în componența României, a pierdut capacitatea de a comunica cu populația majoritară din RSSM (Republica Moldova), utilizând limba maternă a majorității.

Conform datelor ultimului recensământ realizat în URSS în 1989, în RSSM locuiau 153,5 mii de etnici găgăuzi, ceea ce constituia circa 3,5% din numărul total de locuitori.

5.2. SPECIFICUL RAIOANELOR DE EST ALE REPUBLICII MOLDOVA (TRANSNISTRIEI)

După cum s-a menționat, Imperiul Rus în 1791 și-a extins controlul până la râul Nistru. După intrarea Basarabiei în componența României, la 27 martie 1918, asupra teritoriului din stânga râului Nistru a fost impus controlul regimului sovietic și el a devenit parte componentă a Ucrainei sovietice. Respectiv, râul Nistru a devenit *de facto* frontiera de stat, ce despărțea populația de pe ambele maluri ale râului. Totodată, evenimentele ce au urmat după unirea Basarabiei cu România în 1918 au demonstrat, că teritoriului din stânga Nistrului i-a fost atribuit de URSS un rol

special, determinat de conflictul de interese cu România în problema Basarabiei. Se cunoaște, că Rusia sovietică din start nu a recunoscut legitimitatea unirii Basarabiei cu România. Diplomația română, la rândul său, pe parcursul mai multor ani a depus eforturi pentru obținerea recunoașterii din partea comunității internaționale a legitimității unirii Basarabiei cu România. La 28 octombrie 1920, a fost semnat „Protocolul de la Paris” prin care a fost fixată înțelegerea între Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și România de a recunoaște suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei. Însă, anterior, prin Nota semnată de Secretarul de Stat la 10 august 1920, SUA nu a recunoscut legitimitatea unirii Basarabiei cu România. La 28 martie 1924, la Viena, s-a deschis Conferința sovieto-română dedicată problemei Basarabiei. În cadrul acestei Conferințe partea sovietică a propus desfășurarea în Basarabia a unui plebiscit. Or, partea română a respins această propunere, și Conferința de la Viena a eșuat.

5.3. CONSTITUIREA RASSM

Din cele expuse rezultă concluzia univocă, că RASSM a fost creată, în primul rând, în calitate de instrument de presiune asupra României, și în calitate de cap de pod pentru expansiunea ideologiei comuniste în România și Balcani. Totodată, pentru justificarea pretențiilor teritoriale asupra Basarabiei, în RASSM a fost intensificată politica de promovare a *moldovenismului*. Drept urmare, în intervalul de timp 1924-1940, populația din RASSM a devenit ținta diferitor politici din partea regimului politic autoritar din URSS, ce urmăreau anume acest scop.

În primul rând, populația din RASSM, de rând cu toată populația din Ucraina sovietică, a suportat represiunile din partea regimului. Așa, în anii 1932-1933, în legătură cu colectivizarea forțată și foametea („golodomor”) provocată, mai mulți locuitori din RASSM fie au fugit peste Nistru (în România), fie au murit de foame, fie au fugit în afara RASSM. Mii de persoane au fost exterminate de organele represive ale regimului sovietic („NKVD”). Totodată, calitatea de cap de pod al RASSM a determinat promovarea unor politici specifice pe teritoriul ei, în special în ceea ce privește aspectul etno-lingvistic.

5.4. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN RASSM

Politica lingvistică în RASSM a reflectat pe de o parte concurența internă dintre diferite grupări. Pe de altă parte – era subordonată politicilor promovate de centru unional. În perioada de existență a RASSM a existat o concurență între *originaliști* («самобытники») sau *moldoveniști* și oponenții lor - suporterii convergenței limbilor moldovenești și române — numiți *românizatori* sau *româniști*. Inițial, inițiativa a fost preluată de *moldoveniști*. Ei declarau, că limba română este într-atât de încărcată cu franțuzisme, încât populația de pe malurile râului Prut, ne mai vorbind de cea

de pe malul stâng al Nistrului nu este-n stare să o înțeleagă. În școli și presa locală era folosită grafia chirilică, pe când lingvistul Leonid Madan a alcătuit o nouă limbă „literară”, pe baza graiurilor moldovenești din Transnistria și Basarabia, împrumuturilor din rusă și unor neologisme născocite de el însuși.

La începutul anilor 30-ci în URSS a început campania de latinizare a alfabetelor popoarelor mai puțin numeroase, bazată pe teoria lingvistului sovietic Nicolai Marr, care postula convergența către o singură limbă mondială, care trebuia să fie limba societății fără clase, instaurate în urma Revoluției Mondiale. În februarie 1932, conducerea RASSM a primit sarcina din partea Partidului Comunist Ucrainean să introducă alfabetul latin pentru limba moldovenească. Inclusiv, la baza acestei decizii era presupunerea că „puterea sovietică” va fi extinsă asupra întregii României. Însă, în 1937 atitudinea față de grafia latină în RASSM s-a schimbat. Pe 27 februarie 1938, Biroul Comitetului Regional din Moldova al Partidului Comunist (bolșevic) a pus în discuție „Hotărârea cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusă”. În luna mai a aceluiași an, conferința a XI-a regională de partid din RASSM a adoptat o rezoluție care condamnă „dușmanii poporului” deoarece „*înlocuiau limba moldovenească cu cea română, pe care populația moldovenească nu o cunoștea, ignorau și împiedicau studierea limbii ruse...*”, **pentru a despărți Moldova sovietică de URSS**. Inclusiv, „dușmanilor poporului” li s-a încredințat negarea existenței moldovenilor ca popor aparte în raport cu cel român. Drept urmare, a fost distrusă toată literatura editată în grafia latină, inclusiv acelea cărți, editate în grafia chirilică, considerate „îngunoioșate” cu cuvinte românești. Este evident că populația din RASSM, fiind ținta acestor politici lingvistice și culturale ideologizate era condamnată la un nivel foarte scăzut de cultură generală și cea lingvistică în special.

5.5. TRANSNISTRIA ÎN 1941-1944

Implicarea României în cel de al Doilea Război Mondial de partea Germaniei naziste continuă să aibă un impact direct asupra proceselor politice din Republica Moldova. Deoarece, evenimentele din acest interval de timp continuă să fie interpretate de reprezentanții diferitor curente politice din diferite zone ale Republicii Moldova de regulă într-un mod unilateral, urmărind scopul manipulării diferitor segmente ale populației prin apelarea la trecutul istoric. Inclusiv, aceasta se referă la anii 1941-1944, când teritoriul dintre râurile Nistru și Bug s-a aflat sub administrația română.

În anul 1940 România a fost impusă să accepte pierderi teritoriale substanțiale. După ultimatumurile înaintate de URSS, la 26 și 27 iunie, România a pierdut Basarabia. Ulterior, la 29 august 1940, miniștrii de externe ai României și Ungariei au fost convocați la Viena, unde ministrul de externe german Joachim von Ribbentrop, laolaltă cu cel al Italiei – Galeazzo Ciano, au impus părților acceptarea necondiționată a arbitrajului germano-italian, ceea ce ulterior a devenit cunoscut drept Dictatul

(cel de al doilea arbitraj) de la Viena. Era vorba de pretențiile teritoriale din partea Ungariei asupra Transilvaniei. Ca și în cazul Basarabiei, Consiliul de Coroană, la 30 august, a admis acest arbitraj. În urma acestui Dictat de la Viena, România a pierdut 43 492 km pătrați din teritoriu Transilvaniei cu o populație de circa 2,6 milioane.

La 22 iunie 1941, trupele României regale au atacat URSS în calitate de aliat al Germaniei naziste. Scopul anunțat al implicării României în acest război a fost întoarcerea Basarabiei și Bucovinei de Nord în componența României. Or, la finele lunii iulie acest scop a fost atins. Însă, Ion Antonescu, Mareșal al României (din 23 august 1941) și Comandant de Căpetenie al Armatei, a decis ca Armata română să-și extindă operațiunile militare la est de Nistru.

Atât intrarea României în război și, în special, trecerea trupelor române peste râul Nistru au trezit dezbateri aprinse în România. Mareșalul Ion Antonescu se vedea obligat să lupte, împreună cu trupele germane, „împotriva marelui dușman al civilizației, al Europei și al țării mele: bolșevismul rus.” Pe când mai mulți politicieni, în special cei din opoziție, au criticat în termeni duri această decizie a lui Antonescu (de a nu se opri la Nistru, în special), calificând-o drept o agresiune împotriva Rusiei.

În plus, implicarea României în război a deteriorat relațiile României cu Marea Britanie și S.U.A. Deoarece, Marea Britanie de la 3 septembrie 1939 se afla în stare de război cu Germania. La 13 august 1940 Germania a lansat atacuri aeriene devastatoare asupra Marii Britanii, urmărind scopul pregătirii unei intervenții militare terestre. Atacul Germaniei asupra URSS a schimbat atitudinea Marii Britanii față de regimul politic din URSS. Pericolul comun generat de Germania a adus la depășirea temporară a divergențelor ideologice între Marea Britanie și URSS și la crearea unui front comun. La 12 iulie 1941, la Moscova, a fost semnat Acordul sovieto-britanic despre acțiuni comune împotriva Germaniei.

Devenind aliat al URSS, Winston Churchill, Prim ministru al Britaniei, la 28 noiembrie 1941, a expediat un ultimatum României prin care a cerut sistarea acțiunilor militare împotriva URSS până la 5 decembrie. În situația când Mareșalul Antonescu a ignorat acest ultimatum, la 7 decembrie 1941, Britania a declarat război României.

Tot în ziua de 7 decembrie 1941, Japonia a atacat baza militară americană de la Pearl Harbor. Drept urmare, a doua zi, Președintele SUA Franklin D. Roosevelt a declarat război Germaniei și Italiei. România, considerându-se un aliat fidel al lui Hitler, la 12 decembrie 1941 a declarat război SUA. Reacția din partea SUA a survenit peste șase luni – la 5 iunie 1942 SUA au declarat război României.

La 1 ianuarie 1942, la Washington, 27 de state, aflate în stare de război cu țările din așa numită „axă fascistă” („Axa Roma-Berlin-Tokyo”), au semnat Declarația Națiunilor Unite. Prin aceasta a fost încheiat procesul anevoios de creare a coaliției antihitleriste.

În urma acestor evenimente istorice dramatice România a ajuns, laolaltă cu Germania nazistă, dușman al coaliției antihitleriste. Implicându-se în război cu scopul anunțat de recuperare a teritoriului național (până la râul Nistru), nutrind așteptări la recuperarea Transilvaniei cu susținerea lui Hitler în schimbul fidelității manifestate în războiul împotriva URSS, România s-a autocondamnat la statutul de țară învinsă. Acest statut al României a rămas neschimbat, cu toate că, cu începere din 23 august 1944, România a luptat de partea coaliției antihitleriste.

Ocuparea teritoriului între râurile Nistru și Bug a generat problema creării administrației locale de către coaliția germano-română. Drept urmare, în luna august 1941, la Bender, a fost semnat acordul germano-român în baza căruia a fost creată Transnistria – o unitate administrativ-teritorială sub administrația română. La 19 august, Ion Antonescu a emis Decretul Nr.1, cu privire la instituirea administrației române în Transnistria cu reședința în orașul Tiraspol. Ulterior, după retragerea Armatei Roșii din Odessa (în octombrie 1941) reședința a fost mutată în acest oraș. Teritoriul Transnistriei cuprindea inclusiv raioanele de est (de pe malul stâng) ale RASSM.

Pe durata existenței Transnistriei administrația română a promovat politici neunivoce în raport cu populația locală. Populația din Transnistria era tratată ca una „bolșevizată” cu toate consecințele proprii stării de război. Drept urmare, se încerca „desovietizarea” vieții locuitorilor din Transnistria prin restabilirea activității bisericilor, revenirea la inițiativa privată în domeniul economic, retrocedarea proprietăților și lichidarea colhozurilor și sovhozurilor etc. În același timp, în Transnistria au fost amplasate ghertourile evreiești și pentru rromi. Statului român condus de mareșalul Antonescu îi revine responsabilitatea pentru Holocaust, lucru demonstrat de mai mulți cercetători, inclusiv în Raportul^[1] Comisiei Wiesel din 2004. Regimului Antonescu îi revine responsabilitatea pentru nimicirea a circa 250 mii de evrei și 11 mii de rromi, cu precădere în Transnistria. Regimul lui Antonescu, conform datelor din studiile realizate de unii cercetători, avea un tratament special în raport cu populația evreiască din Basarabia și Bucovina. Așa, în răspunsul său din 19 octombrie 1941 la două petiții din partea lui Wilhelm Filderman, șeful Federației Comunităților Evreiești din România, în care ultimul protesta împotriva deportărilor evreilor, Ion Antonescu a acuzat populația evreiască din aceste două regiuni de faptul că evreii au avut un comportament agresiv față de trupele românești, când aceste se retrăgeau în iunie 1940 din Basarabia, și au salutat entuziasmat, cu flori venirea trupe-

^[1] RAPORTUL Comisiei Internaționale privind Studiarea Holocaustului în România, (http://www.presiden-cy.ro/pdf/date_arhiva/6101_ro.pdf).

lor sovietice. Amplasarea ghetourilor evreiești în Transnistria urmărea scopul, din punct de vedere al regimului Antonescu, deportarea populației evreiești, neloiale României, în afara *hotarelor țării*. Ceea ce însemna promovarea conștientă a politicii de epură etnică al teritoriului „istoric” al României.

Totodată, la începutul anului 1942 deținuții acestor ghetouri, deportați din Basarabia și Bucovina, au început să obțină asistență financiară și alimentară din partea comunității evreiești a României, iar din 1943 – și din partea organizațiilor evreiești internaționale. O parte substanțială din jertfele regimului Antonescu au decedat în urma tratamentului inuman pe durata deportărilor, și a condițiilor propriu zis din ghetouri (tifos exantematic, subnutriție, antisănătate etc.). Acest specific al ghetourilor din Transnistria a permis supraviețuirea mai multor deținuți. Anume în Transnistria au reușit să scape de moarte circa 70% din numărul total al evreilor sovietici care au supraviețuit sub ocupație.

Administrația română a încercat să restabilească rolul bisericii în Transnistria și sistemul educațional, ținând cont de componența etnică a populației. Or, este cunoscut faptul că populația majoritară ucraineană din Transnistria avea o atitudine ostilă față de administrația română. Organizațiile naționaliste ucrainene, care pledau pentru crearea statului național ucrainean, pledau pentru o administrație germană în schimbul celei românești.

Transnistria în calitate de unitate administrativă aparte a încetat să existe la 20 martie 1944, în urma retragerii trupelor române sub loviturile Armatei Sovietice.

Este bine cunoscut faptul, că mașinăria propagandistică sovietică a utilizat realitățile din perioada ocupației românești pentru implementarea forțată a românofobiei în perioada posbelică. Azi (2012) e dificil de stabilit care este procentul populației din Transnistria (în sensul – raioanelor de est ale Republicii Moldova) care este purtătoare a memoriei colective, impuse de realitățile din 1924-1940 și 1941-1944 și a modului de prezentare ale lor de propaganda sovietică. Deoarece, în special în centrele industriale de pe malul stâng al râului Nistru este deosebit de înalt procentul populației, venite în anii 60-ci în urma politicilor promovate de centrul unional. În acest sens se observă similitudini evidente în promovarea politicilor de consolidare a controlului asupra teritoriilor aflate la frontiera statului atât de Imperiul Rus, precum și de URSS. Oricum, este evident, că politicile promovate de regimul sovietic în 1924-1940, fiind suprapuse cu realitățile din 1941-1944 și interpretarea lor de propaganda sovietică, au pus temelia fenomenului de *românofobie*, conștient cultivat și amplificat de regimul politic din URSS în rândurile populației de pe întreg teritoriul al RSSM. În plus, populația din Transnistria,

5.6. REGIUNILE DE EST (TRANSNISTRIA) ȘI DE SUD ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN PERIOADA 1988-1991

În intervalul de timp 1988-1991 populația RSSM a trecut printr-un proces dinamic și turbulent - de la adoptarea legislației lingvistice (31 august-1 septembrie 1989) și până la proclamarea independenței la 27 august 1991. Reacția populației la aceste evenimente a demonstrat, pe de o parte, profunzimea polarizării societății în ansamblu. Pe de altă parte, s-a dovedit că noțiunile de „majoritate” și „minoritate” erau foarte diferite în diferite zone ale RSSM. Așa, Chișinăul, capitala RSSM, a devenit focarul proceselor politice ce se identificau cu democratizarea societății, emanciparea națională a „națiunii titulare” și mișcarea spre independența față de centrul unional. Pe când în raioanele de est ale RSSM (Transnistria), și în localitățile din sudul RSSM, populate preponderent de etnicii găgăuzi, stările de spirit erau cu totul diferite. Inclusiv, în acest interval de timp Republica Moldova s-a confruntat cu fenomenul separatismului atât în Transnistria, precum și într-un șir de localități din zona de sud.

După anul 1944, când URSS a preluat controlul asupra teritoriului RSSM, centrul unional a continuat promovarea politicilor de consolidare a „națiunii socialiste moldovenești”. În RSSM, ca și în RASSM, era utilizată grafia chirilică pentru limba „moldovenească”. În școli era studiată „limba și literatura moldovenească”. Din operele literare studiate în școli erau excluse orice mențiuni despre România. Centrul unional a făcut totul pentru a reduce orice comunicare între locuitorii din RSSM și România. Organele represive ale regimului luptau consecvent cu orice manifestare a „naționalismului românesc”. În RSSM, în urma politicii de rusificare forțată, limba rusă a devenit singura limbă oficială și, totodată, limbă „de comunicare interetnică”. Ceea ce însemna, că reprezentanții diferitor grupuri etnice puteau comunica între ei, precum și cu reprezentanții populației majoritare, doar în limba rusă. Totodată, reprezentanții minorităților etnice s-au dovedit a fi deosebit de receptivi la politica de implementare a *românofobiei* de către mașina ideologică a regimului comunist.

Localitățile urbane din RSSM, inclusiv Chișinăul, erau profund rusificate. Pe când reprezentanții națiunii titulare în majoritatea lor locuiau în zona rurală. Specificul localităților urbane din stânga Nistrului era determinat inclusiv de industrializarea și militarizarea regiunii. În urma acestor procese în localitățile din stânga Nistrului era deosebit de înalt procentul persoanelor venite din restul teritoriului URSS. Așa, de exemplu, conform datelor recensământului din 1989, în orașul Tiraspol doar 17,7% s-au autoidentificat drept „moldoveni”. Respectiv, majoritatea celorlalți locuitori ai or. Tiraspol nu se identificau cu RSSM, care pentru ei constituia o noțiune pur geografică, și nici de cum un subiect aparte al unui stat federativ cum era URSS. Raioanele de est ale RSSM (Transnistria) erau mult mai industrializate în raport cu malul

drept al Nistrului. Însă, și în Transnistria majoritatea moldovenilor erau dispersați în zona rurală.

În condițiile monopolului asupra puterii din partea PCRM, cenzurii drastice în mass media și existenței unui mecanism represiv, în intervalul de timp 1940-1989 în RSSM a fost asigurată stabilitatea falsă, proprie regimurilor politice autoritare. Însă, în primăvara anului 1985 în URSS a fost anunțat procesul de liberalizare a regimului politic, numit ulterior – „perestroika”. Schimbările radicale ale sistemului politic au demarat după Conferința unională a XIX a PCUS, ce a avut loc la Moscova între 28 iunie-1 iulie 1988. Liberalizarea regimului politic a adus la erupția dezbaterilor aprinse în URSS. În pofida faptului că regimul sovietic s-a grăbit să anunțe definitivarea procesului de constituire a „poporului sovietic”, tema drepturilor naționale ale popoarelor din URSS a devenit cea mai discutată și, totodată, cea mai controversată și sensibilă. Inclusiv, a început să fie discutată perspectiva adoptării legilor, care ar fi reglementat utilizarea limbilor „națiunilor titulare” în republicile unionale. Inițierea acestor discuții în RSSM a demonstrat atât gravitatea problemelor acumulate, în special pe durata existenței URSS, precum și incapacitatea societății de a le rezolva într-un mod democratic.

În primăvara anului 1989, în RSSM au apărut primele organizații politice, care reflectau polarizarea etno-politică a populației. La 26 octombrie 1989, simultan au fost înregistrate statutele a patru „organizații obștești”, - Frontul Popular din Moldova (FPM), Mișcarea Internaționalistă „Unitatea-Edinstvo”, Mișcarea „Găgăuz Halkı” și „Vozrojdenie”. Cu excepții neînsemnate, aceste „mișcări” reprezentau diferite segmente ale populației din „RSSM” care se deosebeau între ele în baza criteriilor etno-lingvistice. FPM reprezenta acel segment al populației, reprezentanții cărora se identificau drept moldoveni/români, și majoritatea absolută ale cărora erau bilingvi – limba lor maternă era română (moldovenească) și, în plus, ei au fost impuși să însușească limba rusă. Mișcarea Internaționalistă „Unitatea-Edinstvo” reprezenta preponderent populația „rusofonă”, concentrată în Chișinău și alte centre urbane de pe malul drept al Nistrului. Mișcările „Găgăuz Halkı” și „Vozrojdenie” reprezentau pe etnicii găgăuzi și bulgari, concentrați în localitățile din zona de sud a RSSM. Aceste formațiuni obștești foarte repede au preluat inițiativă în raport cu organizația republicană a PCUS, care a pierdut orice inițiativă politică.

Apariția acestor organizații obștești, care *de facto* au început să joace rolul partidelor politice, constituite conform criteriilor etno-lingvistice, a coincis cu acel interval de timp, când în RSSM a început să fie discutată problema atribuirii limbii moldovenești/române statutului de limbă de stat. În plus, acest statut urma să fie atribuit nu prin decizia vreunui organ al partidului comunist, ci prin adoptarea legilor în Sovietul Suprem al RSSM. Pentru prima dată această temă a început să fie dezbătută pe larg în societate. Situația a devenit și mai tensionată, când s-a formulat problema

revenirii la grafia latină, renunțând la cea chirilică, care a fost impusă de regimul politic din URSS pentru justificarea ideii de existență a două limbi diferite – celei române, și a celei „moldovenesti”. Totodată, abordarea problemei lingvistice a avut loc atunci, când RSSM era în componența URSS, iar tema ieșirii RSSM din URSS nu era abordată de nimeni.

Or, în condițiile evoluției extrem de dinamice a situației politice din URSS, deja în vara anului 1990 a demarat ceea ce era numit „parada suveranităților”. Când Sovietele Supreme din republicile unionale au început, unul după altul, să adopte declarații de suveranitate în raport cu centrul unional. Startul acestei „parade” a fost dat de republicile Baltice (Estonia – 16.XI.1988; Lituania – 18.IV.1989; Letonia – 28.07.1989), care aveau un special – comunitatea internațională nu a recunoscut legitimitatea incorporării lor în URSS, considerând că în 1940 URSS a ocupat și anexat aceste țări. Cu toate că FPM încerca să urmeze exemplul Fronturilor Populare din Țările Baltice, situația politică internă din RSSM nu permitea realizarea pașilor de detașare de centrul unional în același ritm. Situația s-a schimbat în urma primelor alegeri democratice în Sovietul Suprem din februarie-martie 1990. Totuși, pentru RSSM decisiv a fost actul adoptării Declarației de suveranitate de către Federația Rusă la 12 iunie 1990. Federația Rusă a fost nucleul URSS și se identifica cu metropola Imperiului Rus. Adoptarea acestei Declarații de către Federația Rusă a fost un semnal clar, că centrul unional nu controlează situația, și că și celelalte republici unionale, aflate la periferia imperiului sovietic, au toate motivele de a urma exemplul Rusiei.

5.7. PROCESELE DIN RAIONELE DE EST ALE REPUBLICII MOLDOVA (TRANSNISTRIA)

Procesele politice din zona transnistreană din start au căpătat un specific local distinct în raport cu cele de pe malul drept al Nistrului. Deoarece, atât FPM precum și Mișcarea Internaționalistă „Unitatea-Edinstvo” nu dispuneau de o susținere masivă în acea zonă. Este explicabil de ce FPM avea susținători puțini în Transnistria – în localitățile de pe malul stâng al Nistrului numărul susținătorilor proceselor de democratizare și de emancipare națională a „națiunii titulare” era mult mai mic decât pe malul drept al Nistrului. Totodată, puținii adepți ai FPM din centrele industriale din stânga Nistrului din start au devenit ținta unei politici de hărțuială psihologică și de ostilitate. În schimb, în centrele industriale din stânga Nistrului a început procesul de mobilizare politică în colectivele de muncă al întreprinderilor industriale. În martie 1989 au fost publicate proiectele de legi „Cu privire la statutul limbii de stat”, „Cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM” și „Cu privire la trecerea limbii moldovenești la grafia latină”. Aceste proiecte de legi a servit drept pretext pentru declanșarea unei campanii extrem de agresive împotriva adoptării lor. La 11 august 1989, la Tiraspol, a fost constituit Consiliul Unificat al Colectivelor de Muncă

(CUCM). Această organizație politică a jucat un rol important în derularea ulterioară ale evenimentelor în Transnistria. Inclusiv, CUCM a preluat inițiativa politică de la organizațiile locale ale PC, fiind un exponent al *românofobiei* și a *șovinismului velicorus* violent. CUCM a exprimat neîncrederea organelor puterii centrale din RSSM, amenințând cu declanșarea grevelor. Cerințele politice, înaintate de CUCM se reduceau la cererea statutului de limbă de stat și pentru limba rusă. La 21 august 1989 au intrat în grevă primele trei uzine din Tiraspol. La 30 august 1989 au anunțat greve 179 de întreprinderi, majoritatea lor fiind concentrate la Tiraspol, Râbnița și Bender.

În situația când Sovietul Suprem din RSSM a adoptat legislația lingvistică, fără a ține cont de revendicările formulate de CUCM, în Transnistria a fost lansată campania de nesupunere legislației lingvistice adoptate. Inclusiv, la 13 septembrie 1989, în cadrul sesiunii a XII a Sovietului orășenesc Tiraspol, a fost anunțată ideea de creare a „republicii autonome” în componența RSSM, cu includerea orașelor Bender și Bălți. La 30 septembrie 1989 a fost organizată comisia în problema autonomiei. În octombrie 1989, a început să fie promovată intens ideea de constituire a „RASSN” (republicii autonome sovietice socialiste nistrene), iar la 27 octombrie 1989 sesiunea XIV a consiliului orășenesc Tiraspol adoptă decizia cu privire la desfășurarea referendumului. Acest referendum a avut loc în Tiraspol la 28 ianuarie 1990. Cu puțin timp înainte un referendum similar a avut loc în or. Râbnița. În urma desfășurării acestui referendum a fost anunțată următoare decizie:

1. De a atribui orașului și suburbiilor statutul de teritoriu de sine stătător și cu dreptul la autofinanțare;
2. De a considera oportun intrarea în componența „RASSN” în cazul constituirii ei.

În februarie-martie 1990 energia politică a fost canalizată în direcția desfășurării primelor alegeri democratice în componența Sovietului Suprem al RSSM. Aceste alegeri s-au desfășurat pe întreg teritoriu al RSSM, ceea ce a asigurat o reprezentare proporțională a populației din raioanele de est ale RSSM în acest organ. Pentru un interval de timp atenția a fost sustrasă de la politica de boicotare a legislației lingvistice și de inițierea ideilor separatiste. Inclusiv aceasta s-a datorat faptului că majoritatea deputaților aleși în circumscripțiile electorale din stânga râului Nistru nu susțineau aceste politici.

Însă, contrastul între deciziile adoptate de Sovietul Suprem al RSSM și politicile promovate la nivel local și regional continua să se adâncească. Deoarece, la 25 februarie 1990 au avut loc alegerile în sovietele locale. În localitățile din Transnistria, în urma acestor alegeri, majoritatea mandatelor au fost obținute de reprezentanții CUCM și de adepții agresivi ai separatismului. Dacă, de exemplu, la 27 aprilie 1990 Sovietul

Suprem al RSSM adoptă noul drapel al Republicii Moldova, apoi, la 30 aprilie 1990, consiliile orașenești din orașele Tiraspol și Bender adoptă decizia de nearborare a acestui drapel, și de arborare în schimb, a drapelului URSS. Polarizarea politică continuă a provocat tensionarea spiritelor în societate pe ambele maluri ale Nistrului. În asemenea situație o parte din deputații aleși în Sovietul Suprem în circumscripțiile din stânga Nistrului au încetat să participe la lucrările Sovietului Suprem.

Adoptarea la 23 iunie 1990 a Declarației de Suveranitate de către Sovietul Suprem al RSSM a constituit un moment de cotitură în confruntările politice în problema relațiilor dintre Republica Moldova și centrul unional. Pe de o parte, Declarația de suveranitate, adoptată în Republica Moldova în esență nu se deosebea de declarațiile similare, adoptate în alte republici unionale. Însă, Republica Moldova s-a dovedit a fi mult mai vulnerabilă în raport cu centrul unional din cauza faptului, că în raioanele de est și de sud au fost declanșate procese destructive pentru statalitatea Republicii Moldova. Iarăși se cere de remarcat, că frica irațională față de unirea Republicii Moldova cu România, bazată pe aceeași românofobie, moștenită din trecutul sovietic a fost unul din principalele factori în provocarea spiritelor separatiste. La 2 septembrie 1990, la Tiraspol, Congresul II al „deputaților de toate nivelele” a proclamat constituirea „republicii sovietice socialiste moldovenești în componența URSS”. Ceea ce însemna, că teritoriul din stânga Nistrului și mun. Bender declarau că părăsesc componența Republicii Moldova și se declarau „republică unională” separată de Republica Moldova și subordonată direct Moscovei.

Această decizie a declanșat concurența între două procese politice antagoniste. Pe de o parte, Republica Moldova încerca să creeze niște structuri de stat reale pe întreg teritoriu fostei RSSM, inclusiv în raioanele de est. Pe de altă parte, în localitățile din stânga Nistrului a fost declanșat procesul de anihilare prin violență a oricărei opoziții politice față de ideea separatismului și de distrugere ale fragilelor structuri de stat ale Republicii Moldova. Conducerea Republicii Moldova a fost surprinsă de această evoluție a evenimentelor. Încercările răzlețe de a iniția dialogul cu populația din stânga Nistrului au fost lipsite de consecvență și evident întârziate. Pe când încercările de ai proteja pe susținătorii integrității teritoriale ale Republicii Moldova din raionul Dubăsari, în condiții neelucidate până-n prezent, s-au soldat cu primele victime la 2 noiembrie 1990.

Un rol aparte în degradarea situației l-a jucat *românofobia*. După cum s-a menționat, teritoriul RSSM nu se identifica cu tradiția a vreo unei statalități. Deoarece, RSSM a fost creată de centrul unional la 2 august 1940 și, prin urmare, nu se identifica cu vreo tradiție de statalitate în trecut. În plus, politica aplicată de centrul unional în raport cu populația din RSSM, în intervalul de timp 1940-1990, a nimicit acele segmente ale populației, fără de care era imposibil de edificat un stat viabil. Totodată, în memoria istorică a populației din RSSM exista precedentul aflării Ba-

sarabiei timp de 22 de ani în componența României. Pentru unii reprezentanții ai populației acest precedent constituia un deziderat în cazul dispariției URSS. Pe când majoritatea absolută a populației din RSSM, fiind profund contaminată de românofobie, categoric respingea un asemenea scenariu, și nici nu dorea, spre deosebire de republicile Baltice, dispariția URSS. Starea de spirite în RSSM s-a agravat și mai mult după căderea regimului Nicolae Ceaușescu (decembrie 1989) în România. Căderea „cortinei de fier” între RSSM și România i-a entuziasmat pe adepții unirii cu România și, totodată, a provocat un val de isterie românofobă în centrele industriale din stânga Nistrului.

Frica față de unirea cu România, amplificată prin politica de dezinformare promovată de centrul unional, a fost folosită pentru consolidarea celor mai agresivi oponenți ai statalității Republicii Moldova în jurul ideii „Republica mea o să mă aperse!”. Ulterior, în raioanele de est ale Republicii Moldova a fost provocat un conflict armat, în care rolul principal l-au jucat unitățile militare, subordonate Federației Ruse. În acest conflict Federația Rusă conștient și-a asumat rolul de agresor, atât prin implicarea directă a unităților militare de partea regimului separatist, precum și prin numeroși mercenari și elemente criminale, veniți din Federația Rusă. Inclusiv, grație suportului din partea Federației Ruse au fost create și înzestrate cu armament și muniții trupele paramilitare ale regimului separatist, cu un potențial militar comparabil cu Armata Națională a Republicii Moldova. Pe durata fazei violente a conflictului, regimul din Transnistria a realizat politica agresivă de epurări etnice în urma căreia circa 25 de mii de locuitori din Transnistria au devenit persoane intern strămutate.

Ulterior, în raioanele de est ale Republicii Moldova s-a constituit un regim politic autoritar și un spațiu informațional cenzurat și închis. Continuând politicile fostului URSS, în Transnistria a fost promovată politica de creare a „noi entități istorice”, de data aceasta a „poporului transnistrean”. În Transnistria este continuată politica promovată de URSS de rusificare și cultivare a *moldovenismului* antiromânesc. În puținele școli cu predare în limba moldovenească este utilizată grafia chirilică, copii trecuți prin aceste instituții de învățământ sunt lipsiți de orice perspectivă. Regimul din Transnistria a depus eforturi maxime pentru a prezenta Republica Moldova în calitate de agresor, responsabil pentru atrocitățile ce au avut loc. Federația Rusă refuză să-și evacueze trupele sale din Transnistria, ceea ce constituie un act de ocupație în raport cu Republica Moldova. În plus, Federația Rusă întreține financiar regimul din Transnistria care este unul fâlit din punct de vedere economic (deficitul bugetului pentru anul 2012 este de circa 70%) și care a acumulat datorii de circa 3 mld. Dolari SUA față de compania „GAZPROM”.

În prezent este evident că nu există nici o justificare de ordin juridic, etnic sau religios a existenței acestui regim. Însă, grație multiplelor greșeli, comise de guvernanțele de la Chișinău, fenomenului corupției, și lipsei voinței politice în raport cu problema

reîntregirii statului, fenomenul conflictului transnistrean afectează grav perspectiva de consolidare a statului Republica Moldova în limitele frontierelor recunoscute de comunitatea internațională.

5.8. PROCESELE DIN ZONA DE SUD A REPUBLICII MOLDOVA

Abordarea problemei lingvistice în RSSM a sensibilizat și populația de origine etnică găgăuză, concentrată într-un șir de localități din zona de sud al RSSM. În martie 1988, cu permisiunea comitetului raional al PC al RSSM, la Comrat a fost constituit clubul de discuții „Găgăuz Halkî” („Poporul Găgăuz”). Pentru prima dată au început să fie discutate deschis, în public, problemele limbii găgăuze, istoriei și inclusiv probleme înapoierii sociale a zonei de sud a RSSM. Din momentul când au început să fie discutate proiectele de legi lingvistice a început procesul de transformare a clubului de discuții „Găgăuz Halkî” într-o formațiune politică. La 21 februarie 1989, la Comrat, mișcarea „Găgăuz Halkî” o organizat o conferință practico-științifică dedicată problemelor lingvistice. În documentul adoptat la această conferință a fost formulată cerința de atribuire limbii ruse, de rând cu cea moldovenească, statutului de limbă de stat, „ceea ce va fi o garanție juridică strict necesară pentru evitarea oricăror tentative de discriminare ale reprezentanților tuturor altor popoare”. Inclusiv, în cadrul acestei conferințe a fost adoptată o adresare către CC al PCUS, Sovietul Suprem al URSS și CC al PC al RSSM cu cerința de constituire a autonomiei pentru poporul găgăuz. Activiștii „Găgăuz Halkî” au colectat șase mii de semnături în susținerea acestei adresări. Ulterior, o delegație a plecat la Moscova, unde, la 24 februarie 1989, a avut loc o întrevedere cu un funcționar de la CC al PCUS.

În primăvara anului 1989 s-a accelerat procesul de politizare a populației din RSSM. Inițial, etnicii găgăuzi s-au implicat în activitatea Mișcării Internaționaliste „Unitatea-Edinstvo” mizând pe susținerea din partea ei în problema constituirii autonomiei găgăuze în componența RSSM. Ulterior, revendicările etnicilor găgăuzi s-au identificat univoc cu Mișcarea „Găgăuz Halkî”. La 21 mai 1989 a avut loc primul Congres al „reprezentanților poporului găgăuz”. La Congres au fost aprobate Statutul și Programul Mișcării „Găgăuz Halkî”. Însă, mesajul politic principal al acestui Congres se conținea în Adresarea delegaților, expediată la adresa tuturor structurilor puterii din centrale din URSS și RSSM. Revendicările formulate în această Adresare se reduceau la următoarele momente principale – „respectarea bilingvismului național-rus și rus-național”, crearea Sovietului Suprem bicameral și, principalul, constituirea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Găgăuze (RASSG) în componența RSSM.

Activiștii Mișcării „Găgăuz Halkî” apelau activ la delegații primului Congres al deputaților poporului din URSS, care și-a început lucrările la Moscova. Această abordare se explica prin faptul, că CC al PCM nu reacționa la apelurile din partea Mișcării „Găgăuz Halkî”. Odată cu publicarea proiectelor de legi lingvistice reprezentanții

„Găgăuz Halkı” au început să colaboreze cu inițiatorii acțiunilor protestatare din Transnistria. Întreprinderile din zona de sud al RSSM, în august – septembrie 1989 au participat, laolaltă cu cele din Transnistria, la grevele împotriva adoptării legislației lingvistice. Inclusiv, tot mai insistent era promovată ideea creării autonomiei găgăuze în componența RSSM. Totodată, este important de menționat că unul din principalele argumente invocat în favoarea ideii de constituire a autonomiei în componența RSSM era necesitatea dezvoltării limbii și culturii găgăuze. Populația de etnie bulgară din zona de sud a RSSM, prin intermediul Mișcării „Vozrojdenie” („Re-naștere”) tot a încercat să se asocieze la aceste revendicări. În toamna anului 1989 a fost lansată propunerea de constituire a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Găgăuzo-Bulgare pe principii de paritate. Însă, pe măsura radicalizării ulterioare a situației, această idee a decăzut.

Tensionarea relațiilor dintre adepții creării autonomiei găgăuze și puterea centrală de la Chișinău se datora inclusiv faptului că ambele părți nu erau pregătite de a discuta în baza unor argumente raționale. Adepții autonomiei găgăuze apelau la „teoria leninistă a relațiilor interetnice”, „dreptul popoarelor la autodeterminare”, la alte precedente de creare ale autonomiilor în interiorul URSS. Și era evident că acest amalgam pseudoștiințific nu putea servi drept călăuză în căutarea unui compromis rezonabil. Pe când oponenții lor de la Chișinău puneau accentul pe faptul că găgăuzii sunt „un grup etnic”, și nu un „popor”, că ei sunt „venetici” și respectiv nu dispun de nici un drept la autonomie etc. Pe acest fundal a continuat radicalizarea adepților autonomiei găgăuze. Președintele Comisiei, create pentru examinarea acestei probleme, Victor Pușcaș, era acuzat de blocaj premeditat al activității Comisiei și de subordonare indicațiilor primite din partea FPM. La 30 octombrie, Consiliul Mișcării „Găgăuz Halkı” a decis convocarea, la 12 noiembrie 1989, a „Congresului extraordinar al reprezentanților plenipotențieri ai poporului găgăuz”.

La Congres au participat 691 de delegați, din care circa 450 erau etnicii găgăuzi. Lucrările Congresului s-au soldat cu adoptarea „Declarației cu privire la constituirea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Găgăuze” în componența RSSM. Inclusiv, Congresul s-a adresat către Sovietul Suprem al RSSM și Congresul II al deputaților poporului din URSS cu rugămintea ca această decizie să fie aprobată. Prin urmare, congresul, organizat prin decizia Mișcării „Găgăuz Halkı” într-un mod evident și-a depășit competențele, și a pus organele puterii centrale (de la Chișinău) în fața faptului împlinit. Căutând argumente pentru justificarea proclamării unilaterale ale autonomiei găgăuze, Congresul extraordinar a menționat că „Poporul moldovenesc s-a autodeterminat în sânul poporului ucrainean și și-s renăscut statalitatea sa 65 de ani în urmă sub forma de republică autonomă în componența RSS Ucrainene”. Totodată, acest Congres nu și-a încheiat, ci și-a întrerupt lucrările. Pentru ca lucrările Congresului să fie reluate în cazul dacă Sesiunea a XIV a Sovietului Suprem al RSSM va ignora deciziile cu privire la proclamarea republicii autonome găgăuze.

Prin urmare, se poate de constatat că din 12 noiembrie 1989 ideea de constituire a autonomiei găgăuze a depășit cadrul juridic și constituțional al RSSM. Se cere de remarcat că nici centrul unional, fiind surprins de deteriorarea relațiilor cu republicile unionale, la acel moment nu s-a pronunțat univoc *vis a vis* de inițiativa de creare a autonomiei găgăuze.

Chiar a doua zi, Sovietul Suprem al RSSM a constatat că Decizia Congresului extraordinar cu privire la crearea RASS Găgăuze contravine Constituției RSSM și a URSS. În continuarea acestei confruntări, la 3 decembrie 1989, Congresul extraordinar a creat Comitetul Provizoriu (puterea executivă). Adepții creării autonomiei găgăuze și-au formulat poziția cu privire la teritoriul autonomiei și a numărului de localități, ce urmau a fi incluse în componența ei. Inclusiv, s-a declarat că în componența autonomiei trebuie incluse un șir de localități cu o populație găgăuză minoritară. În total, s-a declarat că teritoriul în care găgăuzii locuiesc în RSSM constituia circa 1,8 mii kilometri pătrați, cu o populație de 169,3 mii de persoane, dintre care găgăuzi – 78,2% (132,9 mii); moldoveni – 7,6% (12,8 mii); ruși – 5,2% (8,9 mii); bulgari – 4,7% (7,8 mii); ucraineni – 2,9% (4,7 mii).

Or, inițiativa de constituire a republicii autonome găgăuze temporar a rămas în suspans, deoarece toată atenția a fost concentrată asupra primilor alegeri democratice în Sovietul Suprem al RSSM (25 februarie și 10 martie 1990). În urma acestor alegeri în componența Sovietului Suprem au fost aleși 13 deputați de etnie găgăuză. Însă, activitatea Sovietului Suprem a fost grav afectată de manifestări de extremism de diferite culori, și în diferite zone ale RSSM. Pe acest fundal, la 8 iulie 1990, Comitetul Provizoriu adoptă decizia despre convocarea la 22 iulie 1990 a Congresului extraordinar al reprezentanților poporului găgăuz. În aprecierea evenimentelor din acel interval de timp se cere de ținut cont de faptul că nu existau nici un fel de proceduri formalizate de desemnare ale „reprezentanților poporului găgăuz”. Din această cauză, aceste Congrese *de facto* erau niște adunări ale persoanelor cu cele mai radicale viziuni, în situația când restul locuitorilor RSSM, indiferent de apartenența lor etnică, evitau implicarea directă în procesele politice.

La 27 iulie 1990, prin Decizia Sovietului Suprem al RSSM, au fost anulate deciziile adoptate la cele trei „Congrese extraordinare”, inclusiv cu privire la crearea structurilor papale ale puterii (Comitetul Provizoriu), și a fost adoptată recomandarea de a aduna localitățile cu populația majoritară găgăuză și bulgară într-o unitate administrativă în conformitate cu reforma administrativ-teritorială preconizată. Drept răspuns, Comitetul Provizoriu a decis convocarea Congresului deputaților de toate nivelele la 19 august 1990. Acest Congres a adoptat „Declarația despre libertatea și independența poporului găgăuz de Republica Moldova”. S-a decis că locuitorii din teritoriile compact populate de găgăuzi „își păstrează cetățenia URSS și nu sunt cetățeni ai Republicii Moldova”. Congresul a fixat data alegerilor în „Sovietul Suprem

al Republicii Găgăuze” pentru 28 octombrie 1990. În viziunea delegaților de la acest Congres, ieșirea „Republicii Găgăuze” din componența Republicii Moldova presupunea, că va fi formată o delegație pentru a participa la semnarea Tratatului Unional, cu statut de „republică unională”.

Deciziile 19 august 1990, adoptate în condițiile unei societăți lipsite de cultură politică, cu mentalitatea deformată de regimul politic din URSS, au contribuit la escaladarea continuă a conflictului între puterea centrală de la Chișinău și inițiatorii „Republicii Gagaze”, cu implicarea populației din ambele părți. La rândul său, Congresul deputaților de toate nivelele din Transnistria din 2 septembrie 1990, pe lângă proclamarea „Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Nistrene în componența URSS” a adoptat și documentul „Cu privire la crearea RSS Găgăuze” prin care a susținut acest pas.

La 23 octombrie 1990, Guvernul Republicii Moldova adoptă Hotărârea Nr.407 cu privire la organizarea voluntarilor în scopul contracarării alegerilor în „sovietul suprem” al „Republicii Găgăuze”, programate pentru 28 octombrie 1990. Or, deja la 25 octombrie, o decizie similară a fost adoptată și la Tiraspol în sensul că la Tiraspol a început formarea „detașamentelor voluntare muncitorești” care imediat au plecat în ajutorul „Republicii Găgăuze”. În plus, sub pretextul aplicațiilor militare, în zona populată de găgăuzi au intrat unele unități militare din divizia trupelor aeropurtate din Bolgrad (regiunea Odessa) și cantități importante de armament și muniții au fost distribuite în rândurile populației. În condițiile psihozei colective, alegerile ilegale în „Sovietul Suprem” s-au desfășurat noaptea, cu două zile înainte de termenul stabilit. Decizia Sovietului Suprem al Republicii Moldova din 26 octombrie de a introduce starea de urgență în localitățile din sudul Republicii Moldova nu a avut nici un efect și a fost ignorată. La 27 octombrie, la Comrat a sosit comandantul trupelor MAI al URSS Iurii Șatalin, și în zona de sud al Republicii Moldova au fost introduse trupele de interne ale URSS. În paralel, a continuat crearea structurilor „Republicii Găgăuze”. Totuși, în zona de sud al Republicii Moldova, spre deosebire de raioanele de est, situația nu a degradat până la confruntări directe interetnice, cu pierderi de vieți omenești.

Deteriorarea situației politice în Republica Moldova cu sporirea riscului de alunecare în violențe interetnice, apelurile tuturor părților spre centrul unional au determinat apariția, la 22 decembrie 1990, a Decretului, semnat de Președintele URSS Mihail Gorbaciov „Cu privire la normalizarea situației în RSS Moldova”. Prevederile acestui Decret se refereau atât la unele decizii puterii centrale de la Chișinău, precum și la inițiativa de constituire a Republicii Găgăuze. De la puterea centrală de la Chișinău Gorbaciov a cerut revenirea univocă în spațiul juridic al URSS. În același timp, prin acel Decret au fost declarate nule toate deciziile Congresului I-i al deputaților de toate nivelele. Acest Decret a creat o situație confuză. Pe de o parte,

inițiatorii Republicii Găgăuze acuzau conducerea Republicii Moldova de tendințe secesioniste în raport cu URSS, și nu ratau nici un prilej pentru a-și manifesta dorința de a rămâne în componența URSS. Pe de altă parte, acest Decret însemna univoc lichidarea Republicii Găgăuze.

În intervalul de timp 22 decembrie 1990 – 17 februarie 1994 procesele politice au derulat în direcții contradictorii. Ideologii Republicii Găgăuze au susținut regimul de la Tiraspol, inclusiv prin participarea directă, în conflictul armat cu Republica Moldova. Ca și în „RMN”, în „RG”, într-un mod evident provocativ, au fost organizate „alegerile prezidențiale” pe data de 1 decembrie 1991. Data acestor „alegeri” a fost desemnată în scopul anticipării alegerilor prezidențiale din Republica Moldova, anunțate pentru 8 decembrie 1991. În calitate de „președinte” al „RG” a fost anunțat Stepan Topal. În anul 1992, în „RG” a fost creat batalionul Budjac”, înzestrat cu muniții și armament primit inclusiv de la Armata a 14-a din Transnistria. În „RG” a continuat crearea structurilor „puterii de stat”, însă aceste acțiuni deveneau tot mai puțin convingătoare însăși pentru inițiatorii lor. Destrămarea ireversibilă a URSS, lipsa oricărei reacții la multiplele apeluri, lansate de ideologii „RG”, potențialul economic foarte slab al localităților din zona de sud al Republicii Moldova, agravat de consecințele secetei din anul 1993 au demonstrat că pretențiile „RG” la recunoașterea internațională sunt ireale.

În anul 1993 lupta politica internă din Federația Rusă i-a demoralizat pe unii adepți ai separatismului din „RMN” și „RG”. Pe acest fundal, Tiraspolul și Comratul au lansat în comun un șir de idei referitor la relațiile dintre Chișinău, Tiraspol și Comrat. Așa, de exemplu, la 2 (la Tiraspol) și 9 martie (la Comrat) 1993 a fost semnată Declarația comună a Prezidiilor Sovietelor Supreme ale Republicilor Găgăuze și Moldovenești Nistrene. În acest document se conținea propunerea de constituire a noului stat federativ, constituit din trei subiecți egali – Republica Moldova, „RMN” și „RG”. În luna august 1993 a publicat proiectul Tratatului Federativ între Republica Moldova, „RMN” și „RG”.

La 17 februarie 1994, în urma întrevederii reprezentanților puterii centrale de la Chișinău și a celor de la Comrat, s-a decis, că în zona de sud al Republicii Moldova vor fi deschise secțiile de votare pentru alegerile în Parlamentul Republicii Moldova, preconizate pentru 27 februarie 1994. Populația din zona de sud a participat activ la aceste alegeri, ceea ce a însemnat reîntoarcerea „RG” în spațiul constituțional al Republicii Moldova.

În martie 1994 a fost constituită Comisia care timp de nouă luni a lucrat asupra proiectului Legii „Cu privire la statutului juridic special al Găgăuz Yeri - Găgăuziei”.

La 28 iunie 1994, proiectul legii cu privire la autonomia găgăuză a fost discutat în prima lectură în Parlamentul Republicii Moldova. În linii mari, conflictului politic din zona de sud al Republicii Moldova a fost depășit prin adoptarea la 23 decembrie 1994 a Legii Republicii Moldova Nr.344-XIII privind statutul juridic special al Găgăuziei (Găgăuz-Yeri). La 5 martie 1995 a avut loc referendumul în urma căruia 32 de localități au intrat în componența autonomiei găgăuze. Teritoriul UTA Găgăuze este de 1851,5 km., populația – 175 mii, din care 78,7 % sunt găgăuzi, 5,5% - bulgari, 5,4% - moldoveni etc.

5.9. CONCLUZII

- ❖ Procentul populației care se identifica cu Imperiul Rus și URSS era mai mare în centrele industriale din raioanele de est (Transnistria) și în localitățile din zona de sud (Găgăuzia) al Republicii Moldova;
- ❖ În lipsa precedentului și tradițiilor de statalitate, legate de actualul teritoriu al Republicii Moldova, RSSM nu era percepută de aceste segmente ale populației în calitate de subiect distinct al statului federativ URSS, cu dreptul la ieșirea din componența URSS și transformarea într-un stat independent;
- ❖ În aceste teritorii inițiativa politică a fost preluată de organizațiile politice care pledau pentru păstrarea statutului dominant al limbii ruse, și care negau categoric dreptul Republicii Moldova de a deveni un stat independent;
- ❖ Fenomenul românofobiei era deosebit de grav în Transnistria și în Găgăuzia, și a fost abuziv exploatat pentru manipularea populației și justificarea acțiunilor antistatale, realizate de grupările politice extremiste;
- ❖ Spre deosebire de Transnistria, în cazul Găgăuziei s-a reușit evitarea conflictului armat de proporții, soldat cu pierderea de vieți omenești. Implicarea centrului unional și a Federației Ruse în cazul Găgăuziei nu a atins nivelul implicării în conflictul Transnistrean, calificat drept agresiune militară. Potențialul economic

slab, caracterul agrar și rural al zonei, lipsa barierelor naturale (cum este râul Nistru) între zona de sud al Republicii Moldova și restul teritoriului Republicii Moldova, lipsa în zonă ale unităților militare ale Federației Ruse și renunțarea temporară din partea Rusiei la scenariile de utilizare a populației de etnie găgăuză împotriva statalității Republicii Moldova a permis atingerea unui compromis prin constituirea autonomiei găgăuze Găgăuz Yeri în limitele spațiului juridic și constituțional al Republicii Moldova.

- ❖ Ținând cont de faptul, că atât în Transnistria, precum și în zona de sud, în faza destrămării URSS, populația a fost manipulată utilizând aceleași fobii și pseudoargumente, experiența pozitivă de integrare a populației din UTA Găgăuză în societatea moldovenească ar putea servi drept argument și precedent pentru implementarea politicilor similare în Transnistria, în urma atingerii soluției politice a conflictului din Transnistria.

6

POLITICA LINGVISTICĂ ȘI CULTURALĂ

Veaceslav REABCINSCHI

**6.1. POLITICA LINGVISTICĂ ȘI CULTURALĂ
ÎN REPUBLICA SOVIETICĂ SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ**

Politica transparenței și democratizării societății, anunțată de M. Gorbaciov la sfârșitul anilor 80 al secolului trecut, a scos în evidență eșecul politicilor naționale, lingvistice, culturale ale fostei Uniuni Sovietice. Unul din elementele de bază ale mișcărilor naționale, care au pornit în fostele republici sovietice, a fost renașterea limbii și culturii. Această luptă s-a încununat cu adoptarea legilor despre limba de stat, iar mai târziu, în urma dezmembrării Uniunii Sovietice, cu ruperea de la imperiu și obținerea independenței de către fostele republici sovietice, inclusiv și Republica Moldova. În fața noilor formațiuni statale a apărut necesitatea elaborării și promovării unor politici lingvistice și culturale noi, care ar fi fost în stare să asigure coeziunea socială și dezvoltarea armonioasă a noilor state independente.

Republica Moldova anunțându-și independența la 27 august 1991, a moștenit, alături de sistemul politic și economic socialist, extrem de centralizat și ineficient, și un sistem lingvistic și cultural, format în urma politicii promovate de către partidul comunist al uniunii sovietice după cel de al doilea război mondial și care avea la bază în Moldova formarea noii identități moldovenești, al cărei suport trebuia să fie limba moldovenească.

Bazele politicii lingvistice în RSSM au fost puse la sesiunea unită a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951, unde a fost acceptată teoria originii latine a limbii moldovenești, dars-a accentuat independența ei de limba română și acceptat alfabetul chirilic, care reprezenta noua orientare politică.

Limba rusă, prin specificul său de limbă, care asigura unitatea statului și promova „valorile socialiste” pe plan internațional era obligatorie pentru toate instituțiile din țară. Un rol deosebit în realizarea acestei politici revenindui armatei și „dislocării masive a rușilor în orașele, și mai ales, în capitalele republicilor sovietice”^[1] ca specialiști calificați.

Politica culturală, care a început să fie implementată în RSSM, avea la bază principiile formulate în timpul „revoluției culturale” în Uniunea Sovietică: controlul statului

[1] Elena Oteanu. „Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova.”, pag. 8

asupra culturii, politizarea și ideologizarea vieții culturale și asigurarea accesului larg al populației la produsul cultural. Controlul statului se realiza prin instituționalizarea centralizată a sistemului cultural și existența cenzurii. Toate instituțiile de cultură, toate manifestările și acțiunile culturale erau finanțate doar de către stat. Oamenii de creație erau impuși să devină membri ai uniunilor de creație, deoarece doar în așa mod aveau posibilitatea de a se realiza în plan artistic. Viața culturală se afla sub controlul politic și ideologic total al organelor respective ale partidului comunist al uniunii sovietice. Oamenii culturii erau obligați să se conformeze cerințelor ideologice ale „realizmului socialist”.

Politica „dezghețului”, care a urmat după moartea lui Stalin, și prin care au fost inițiate reformele spre democratizare, inclusiv și în domeniul cultural și lingvistic, a avut ca bază principiul „descentralizării”. Prin reforma învățământului, care a început în anul 1959, părinții au obținut dreptul de a decide singuri în ce limbă vor studia copiii lor. Deoarece limba rusă era promovată ca „limbă de comunicare a popoarelor din Uniunea Sovietică” și de cunoașterea ei depindea statutul și cariera fiecărui cetățean sovietic, după primul an al reformei, numărul școlilor naționale s-a redus considerabil.^[2]

Cu toate acestea, datorită atitudinii mai atente față de politica națională, dar și formării noii intelectualități naționale, distruse după cel de-al doilea război mondial în Moldova, la începutul anilor 60 s-a început promovarea limbii moldovenești literare prin mijloacele mass-media, prin editarea dicționarilor, prin adoptarea normelor de scris.

La mijlocul anilor 50 a început elaborarea scrisului pentru limba găgăuză. A fost creată o comisie specială în cadrul Academiei de Științe a URSS, iar mai târziu în Institutul de Cercetări Științifice ale Ministerului Învățământului a RSSM. În urma lucrului acestei comisii a fost creat primul dicționar găgăuz. Pentru limba găgăuză care nu avea scris, prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din 30 iulie 1957 oficial a fost introdus scrisul în baza grafiei chirilice. În această perioadă au apărut și primele școli cu predare în limba găgăuză. În perioada 1958-1962 învățământul în școlile primare din localitățile populate de găgăuzi se efectua în limba găgăuză, iar în clasele 5-7 se învăța limba găgăuză ca obiect obligatoriu de studiu. Lipsa interesului părinților, pentru ca copii să studieze în limba maternă, a determinat trecerea acestor școli la studierea în limba rusă. Pentru a raporta formal despre succesele politicii naționale în URSS, totuși erau întreprinse unele acțiuni de promovarea a limbii și culturii găgăuze. Astfel, în anul 1959 apare prima carte în limba găgăuză, iar prima culegere de versuri iese de sub tipar în 1964. Aname în perioada aceasta s-a format și inteligența de creație găgăuză. Dionis Tanasoglu prin culegerea folclorică „Vocile

^[2] Alpatov V., „Языки в советском и постсоветском пространстве”, Свободная мысль, 1995, n°4, p.87-98

Bugeacului” a pus bazele literaturii găgăuze. Pînă în anul 1990 au fost publicate 33 de cărți în găgăuză, printre care cele mai cunoscute „Urma legendelor” (1974), „Caravana lungă” (1985), „Sărbătorile lupului” (1990) .

Pentru a asigura accesul cît mai larg al populației la produsele culturale, care au trecut cenzura ideologică și care se încadrau în cerințele platformei realizmului socialist, în RSSM, în anii 50 începe crearea unui sistem integru de instituții culturale. După înființarea Ministerului Culturii al RSSM în 1953, începe dezvoltarea instituțională și crearea bazei tehnico-materiale a sistemului cultural existent și în prezent în Republica Moldova. În 1957 este fondat Teatrul Moldovenesc de Stat de Operă și Balet „A.S. Pușkin” (din 2001 - Teatrul Național de Operă și Balet a Republicii Moldova), se inaugurează Aleea Clasicilor, de asemenea în 1957 se fondează Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Bălți, iar în 1960 - Teatrul pentru tineret „Luceafărul”, și a.. În localitățile rurale se construiesc biblioteci și case de cultură, astfel, că în 1991 în toate satele Moldovei existau diferite instituții culturale - 1603 de cluburi și case de cultură cu un număr total de 392 mii locuri.

Politică lingvistică sovietică după anii 70, a avut ca obiectiv promovarea așa numitului „**bilingvism**”, prin care, de fapt se subînțelegea cunoașterea de către toate popoarele minoritare a limbii ruse, limba de comunicare internațională și care trebuia să asigure crearea noii națiuni „națiunea sovietică”. Dezvoltarea industrială, migrarea și așezarea cu traiul a reprezentanților altor popoare din Uniunea Sovietică în orașele Moldovei, a amplificat procesul de rusificare. Astfel limba rusă a devenit limba dominantă, limba instituțiilor de stat, limba studiilor superioare și carierei sociale, limba orașelor. Ea a devenit limba de studii și pentru minoritățile naționale precum găgăuzii și ucrainenii. La începutul anilor 70, predarea limbii găgăuze a fost scoasă complet din programul școlar. Rolul limbii moldovenești s-a redus considerabil, ea devenind o limbă subordonată, limba comunicării între moldoveni, limba învățămîntului mediu, literaturii și publicisticii, limba satelor.

Politica de deznaționalizare promovată în Moldova de-a lungul a cinci decenii, încercarea de a crea o nouă limbă deosebită de cea română, izgonirea limbii națiunii majoritare din domeniile esențiale ale vieții, sfidarea tradițiilor naționale a condiționat avîntul mișcării de renaștere spirituală de la sfîrșitul anilor 80. Mișcarea inițiată de către intelectualitatea moldovenească s-a finalizat cu decretarea limbii moldovenești ca limbă de stat și trecerea la grafie latină. Această mișcare a provocat un interes sporit al populației față de cultura și tradițiile naționale. În această perioadă se lansează noi colective artistice și teatrale - Teatrul de Etnografie și Folclor „Ion Creangă” (1989), Teatrul „Satiricus” (1990), Teatrul „Eugene Ionesco” (1991), Teatrul de revistă „Ginta Latină” (1991), Teatrul poetic „Alexei Mateevici” (1991), apar noi publicații, noi forme de manifestări culturale. Are loc consolidarea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de cultură. La dispoziția oamenilor de artă sînt puse

clădiri în care încep să activeze colective artistice, teatre, instituții de învățământ. Aceiași situație se atestă și în raioanele compact populate de găgăuzi. Crește interesul populației față de limba, cultura și tradițiile naționale. În acest context în anul 1986 a fost restabilită predarea limbii găgăuze în școli. La început limba găgăuză era studiată facultativ, iar mai târziu a fost inclusă în planurile de studii pentru localitățile populate de găgăuzi ca obiect obligatoriu. În scopul renașterii, păstrării și dezvoltării limbii și culturii găgăuze, la 1 august 1991, a fost fondată Universitatea de Stat din Comrat. Limba oficială de studiu în universitate este limba rusă, dar se studiază obligatoriu și limba română, ca limba de stat și limba găgăuză, ca limba oficială a autonomiei găgăuze.

6.2. POLITICA LINGVISTICĂ ȘI CULTURALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, adoptată de către Parlamentul Republicii Moldova la 31 august 1989, a stabilit principiile noii politici lingvistice pentru următoarele decenii în Republica Moldova. Prin această lege, limba moldovenească a obținut statutul de limbă de stat. Legea a avut scopul „să contribuie la realizarea suveranității depline a republicii și la crearea garanțiilor necesare pentru folosirea plenară a limbii în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale.”^[3] În același timp statul și-a asumat responsabilitatea față de ocrotirea și dezvoltarea limbii găgăuze pe teritoriul RSS Moldovenești prin crearea garanțiilor necesare „pentru extinderea consecventă a funcțiilor ei sociale”. Limba rusă a obținut asigurarea condițiilor necesare pentru dezvoltare ca „limbă de comunicare între națiunile din Uniunea RSS”. Prin prevederile legii s-a încercat crearea condițiilor necesare de ocrotire și dezvoltare a limbii moldovenești pe teritoriul RSS. În cadrul Uniunii Sovietice, în baza bilingvismului rus-moldovenesc. Pentru localitățile cu populație majoritară găgăuză limba oficială a fost stabilită limba de stat, limba rusă și limba găgăuză, prevederi, care mai târziu au fost trecute în legea nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri). În 1993 Sovietul Suprem al Găgăuziei a adoptat hotărârea despre trecerea alfabetului găgăuz la grafia latină. La 31 octombrie 1995 în conformitate cu Constituția Republicii Moldova și legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, a fost aprobată legea privind funcționarea limbilor pe teritoriul Găgăuziei. Conform acestei legi în Găgăuzia au fost declarate trei limbi oficiale: limba rusă, limba moldovenească și limba găgăuză.

Criza economică cauzată de reformele nereușite, demarată odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova au dus la o scădere esențială a veniturilor populației, la micșorarea alocațiilor din partea statului pentru dezvoltarea lingvistică

^[3] Legea nr. 3465 din 01.09.1989 „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”, Articolul 1.

și culturală, astfel că schimbările politice și economice pentru care au optat atât de mult intelectualitatea de creație, au lovit în primul rând în sfera culturii. Ca răspuns la situația gravă, care s-a creat, apare Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 203 din 21 septembrie 1992 „Despre măsurile de neamînat privind dezvoltarea culturii”, care prevedea acțiuni administrative cu scopul susținerii culturii naționale, instituțiilor și lucrătorilor din domeniul culturii și artei în perioada reformelor economice. În baza acestui decret, guvernul elaborează Programul de Stat pentru dezvoltarea culturii pe anii 1993-2000 (Programul 1993), un plan de acțiuni pentru susținerea culturii, în care, printre alte acțiuni, se prevedea constituirea Fondului pentru dezvoltarea culturii și artei naționale, crearea unui sistem de înlesniri și scutiri de taxe, atât pentru artiști, cît și pentru instituțiile de cultură, măsuri cu privire la majorarea salariilor și onorariilor oamenilor de creație, apărarea socială și asigurarea cu locuințe a angajaților din sfera culturii și membrilor uniunilor de creație. Programul prevedea crearea cadrului legislativ, adoptarea legilor despre cultură, patrimoniul național, ocrotirea monumentelor, proprietății intelectuale, bibliotecilor și fondului legal de carte (total, circa 10 acte normative), care aveau scopul să oblige statul și instituțiile lui să apere interesele culturii, și să asigure protecția culturii de diferite atentate administrative și marginalizări bugetare. Programul 1993 a fost racordat la principiul, că cultura are nevoie de crearea unor condiții speciale pentru dezvoltare: protecție juridică, lansarea în circuitul cultural european și mondial. Analiza statistică asupra bibliotecilor și publicațiilor a stabilit „nerespectarea drepturilor egale ale naționalităților conlocuitoare, cei lezați fiind în primul rând băștinașii. Astfel, în fondurile bibliotecilor publice cartea națională alcătuiește doar 30 la sută, iar cea în limba rusă - 68 la sută. Aproape că nu au deloc literatură în limba maternă ucrainenii, bulgarii, polonezii, cehii, găgăuzii și alte minorități.”^[4] Pentru redresarea situației Programul 1993 a propus „elaborarea concepției dezvoltării culturii etniilor conlocuitoare în colaborare cu societățile culturale”. Cu părere de rău acest concept nu a fost realizat. Cu toate neînțelegerile majore, care au existat la începutul anilor 90 între Găgăuzia și Republica Moldova, autoritățile autonomiei au reușit să păstreze și să dezvolte rețeaua instituțiilor de cultură și educație, care au contribuit esențial la ocrotirea tradițiilor populare și dezvoltarea artei. Prin hotărîrea Comitetului Executiv al Găgăuziei din 15.04.1997 în scopul dezvoltării artei teatrale, promovării realizărilor artistice, menținerii relațiilor interetnice și culturale, în Ceadîr-Lunga a fost creat Teatrul Dramatic Găgăuz „M. Ceachir”.

În cadrul realizării Programului 1993 în Republica Moldova a început crearea cadrului legal al culturii. La Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova nr. 880-XII din 22.01.1992, pe parcursul anilor 1993-2000 au fost aprobate Legea privind ocrotirea monumentelor nr. 1530-XII din 22.06.1993, de Legea cu privire la biblioteci nr. 286-XIII din 16.11.1994, Legea privind drepturile de autor și drepturile conexe nr. 293-XIII din 23.11.1994, Legii Culturii nr. 413-XIV din 27.05.99.

[4] PROGRAMUL DE STAT pentru dezvoltarea culturii pe anii 1993-2000, comp. I.

Prevederile legale țin cont și de aspectele etnice ale dezvoltării culturii. Astfel, Legea privind ocrotirea monumentelor stabilește „ La atestarea statutului de monument sînt intezise discriminările după criteriul cronologic, etnic, confesional sau de altă natură. Valoarea estetică sau funcțională sau materială a monumentului este subsidiară față de calitatea de mărturie istorică.”^[5]

Reformele economice nereușite, care aveau loc în țară, privatizarea proprietății de stat în baza bonurilor patrimoniale, realizarea programului de privatizare a pămîntului, au dus la o scăderea considerabilă a PIB-ului. Unele obiecte culturale au devenit țintă a procesului de privatizare. Prevederile bugetare pentru cultură nu se realizau, în anul 1996 din 38355,1 mii lei alocați pentru cultură, au fost îndeplinite doar în proporție de 78,8 la sută, adică - 30218,1 mii lei. Alocațiile pentru cultură se micșorau cu fiecare an. Dacă în 1996 bugetul culturii s-a micșorat pînă la 0,54% din PIB, pe parcursul anilor el a continuat să se micșoreze, ajungînd la 0,29% în 2000. Această situație a făcut imposibilă soluționarea problemelor cu care se confrunta cultura și realizarea financiară a Programului 1993. Obiectivele politicii culturale s-au schimbat. În prim plan a apărut necesitatea ocrotirii patrimoniului cultural, menținerea sistemului de instituții culturale și crearea mecanismelor alternative de susținere a culturii.

La 18 iulie 1997 Guvernul Republicii Moldova a aprobat hotărîrea nr. 672 cu privire la Programul de stat „Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1997-1998” (în continuare Programul 1997), document prelungit mai tîrziu pînă în anul 2005.

Ca priorități de activitate ale statului, Programul 1997 a stabilit păstrarea moștenirii culturale, susținerea și dezvoltarea artei profesioniste, stimularea creației populare și dezvoltarea activității culturale de agrement, conectarea culturii Republicii Moldova la circuitul cultural internațional, susținerea tineretului de creație și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de cultură.

După anul 1998, politica culturală în Moldova, a început să fie influențată tot mai mult și de factorii externi. La conferința din Stockholm din 1998, UNESCO a propus plasarea politicii culturale în centrul dezvoltării strategice a țărilor membre.

Banca Mondială la consfătuirea din Florentia din 1999 a declarat, că prioritate în alocarea creditelor pentru țările în curs de dezvoltare, vor avea programele, care vor include și factorii culturali.

În cadrul proiectului MOSAIC desfășurat de către Consiliul Europei, în Republica Moldova, pentru prima dată, în 2001, a fost lansat un studiu realizat de către exper-

^[5] LEGEA Nr. 1530 din 22.06.1993 privind ocrotirea monumentelor, articolul 3.

ții moldoveni în colaborare cu experți internaționali, desemnați de către Consiliul Europei, intitulat „Politica culturală a Republicii Moldova”.

Din anul 2001 și pînă în 2008, în Republica Moldova s-a înregistrat un ritm permanent de creștere economică. PIB-ul a crescut de aproape patru ori și a constituit în 2008 - 62840,0 mln lei, bugetul consolidat a crescut de la 4324,8 mln lei în 2001 la 22292,0 mln lei în 2007. S-a înregistrat o creștere considerabilă și a salariului nominal în economie – de la 543,7 lei în 2001 pînă la 2528 lei în 2008. Situația favorabilă din economie s-a răsfrînt și asupra situației din cultură. Alocațiile pentru cultură, artă și activități culturale au crescut considerabil ajungînd de la 0.49% din PIB în 2001, pînă la 1,6% - în 2007.

În această perioadă a continuat procesul de formare a cadrului legal de activitate a instituțiilor culturale. La 20.04.2000, a fost adoptată Legea nr.939 cu privire la activitatea editorială. La 31.10.2002 a fost aprobată Legea cu privire la teatre, circuri și organizații concertistice nr. 1421-XV, iar la 27.12.2002 Legea muzeelor. Cadrul juridic pentru activitatea meșterilor populari în vederea păstrării meșteșugurilor artistice populare și dezvoltării lor pe baza tradițiilor autentice ale artei populare a fost reglementat de Legea privind meșteșugurile artistice populare Nr.135-XV din 20.03.2003. La 25.11.2004, Parlamentul a adoptat Legea nr. 386 cu privire la cinematografie, care are scopul de a asigura dezvoltarea cinematografiei ca parte componentă a culturii și a crea condiții pentru accesul populației la operele cinematografice, iar la 17.09.2010 Legea Nr. 218 privind protejarea patrimoniului arheologic.

Creșterea economică înregistrată după anii 2000 a influențat pozitiv și dezvoltarea instituțiilor culturale din autonomia Găgăuziei. Prin hotărîrea Comitetului Executiv al Găgăuziei din 15.03.2007 „Despre reorganizarea teatrului dramatic „M. Ceachir” în baza teatrului au fost fondate două trupe – Teatrul național dramatic „M. Ceachir” în orașul Ceadâr-Lunga și Teatrul municipal muzical-dramatic, care a fost transmis la balanța Primăriei Comrat.

6.3. PROBLEMELE ACTUALE ALE POLITICII LINGVISTICE ȘI CULTURALE

În comparație cu situația de la începutul anilor 90, limba română și-a extins aria și nivelul de funcționare. S-au întărit considerabil și pozițiile denumirii corecte a limbii de stat. Majoritatea societății, inclusiv alolingvii, acceptă denumirea „limba română” sau consideră „limba moldovenească” identică cu „limba română”. Cu toate acestea, în sfera servirii sociale, relațiilor interetnice, comunicării urbane continuă să domine limba rusă. Legislația lingvistică actuală nu a depășit nici izolarea etniilor conlocuitoare, fiind cu neputință identificarea națiunii civice: doar o mică

parte din etniile minoritare se consideră parte componentă a poporului moldovenesc, fapt care dovedește că identitatea civică este slab conturată.

Imperfecțiunea cadrului legal lingvistic și cultural, ignorarea legislației, imposibilitatea realizării prevederilor legale din cauza lipsei mijloacelor financiare, au creat situația când obiectivele legale nu și-au atins scopul, deseori generând situații de conflict din cauza interpretării ambigue.

În iulie 2011, bașcanul Găgăuziei a cerut posibilitatea de a susține repetat examenul de BAC pentru elevii găgăuzi, care au căzut la examenul de română, pe motiv că autoritățile centrale nu au creat condițiile necesare, ca în regiune să existe un mediu de comunicare și în limba română. Ministerul Educației a refuzat să satisfacă cererea. Ca răspuns, Adunarea Populară a Găgăuziei a decis crearea unei comisii locale însărcinate să organizeze examenul la limba română, să elaboreze și să elibereze certificate de absolvire noi și să organizeze admiterea la Universitatea din Comrat pentru ei.

Un alt conflict a apărut în aprilie 2012, când bașcanul autonomiei Găgăuze, a declarat că scrisorile expediate Executivului găgăuz doar în limba de stat vor fi remise expeditorului cu o scrisoare de însoțire în limba găgăuză.

Situația lingvistică din Găgăuzia în comparație cu începutul anilor 90, s-a schimbat cu puțin. Acceptarea trilingvismului ca politică lingvistică în autonomie a întărit limba rusă în toate domeniile comunicării publice. Limba rusă domină și în mijloacele de informare în masă. Limba găgăuză a cunoscut o atenție mai deosebită din partea autorităților, ce a dus la creșterea numărului de cărți editate în limba găgăuză, dar, cu toate acestea, este departe de a avea caracteristicile limbii oficiale. În anul 2000 în una din școlile din Comrat, în calitate de experiment a fost deschisă o clasă, care urma să studieze toate obiectele în limba găgăuză. Doar un singur elev a manifestat dorința de a studia în această clasă.

Nu întrunește calitățile de limbă oficială nici limba română. Ea este practic ignorată în instituțiile de stat și slab studiată în școli. După datele statistice, din 23293 de elevi, care își făceau studiile în cele 55 de instituții de învățământ în 2008, 22163 studiau în limba rusă și 707 din localitățile populate de moldoveni, în limba română, ceilalți studiau în două limbi. După cum se vede, elevii preferă să studieze în limba rusă. Majoritatea absolută din ei nu cunosc limba română și consideră că de ea nu au nevoie în viitor. În situația, când elevii trebuie să studieze patru limbi, limba română este considerată destul de complicată pentru a o învăța. Cele patru ore de limbă română pe săptămână prevăzute conform programului Ministerului Învățământului nu dau rezultate reale.

Pentru a îmbunătăți situația lingvistică, autoritățile Găgăuziei planifică trecerea studierii unor obiecte din instituțiile școlare în limba română și găgăuză. Realizarea acestui obiectiv este prevăzut în noua concepție de învățământ care va fi propusă spre examinare.

Acceptarea trilingvismului nu a contribuit la renașterea limbii găgăuze și la cunoașterea limbii române, ca limbă de stat, ci a continuat să întărească pozițiile limbii ruse. În Găgăuzia avem o încercare de a crea un multilingvism „o situația lingvistică din cadrul unei societăți, unde coexistă mai multe limbi”^[6], dar care nu s-a soldat cu crearea unui plurilingvism „competența unui individ de a cunoaște și a utiliza, în mod alternativ, mai multe limbi”^[7]. Aceiași situație poate fi atestată și în autoproclamată „RMN”, unde oficial sunt proclamate, deasemenea, trei limbi: limba rusă, ucraineană și moldovenească (în grafie chirilică), dar unde de fapt predomină total limba rusă.

După adoptarea legislației lingvistice în Republica Moldova a fost creată o comisie specială, care urma să monitorizeze realizarea prevederilor legale. În lipsa resurselor necesare pentru implementarea legii în scurt timp, această comisie a devenit inutilă. Abia în anul 2011, după o pauză de mai bine de 10 ani, prin hotărîrea Guvernului, a fost creată Comisia Națională pentru Funcționarea Limbilor, o nouă comisie, care în mare parte are aceleași funcții. Comisia este un organ consultativ pe lângă Guvern, creat pentru a monitoriza politica lingvistică a RM, având rolul de a verifica respectarea legislației lingvistice, dar și calitatea limbajului public și a limbajului utilizat în instituțiile de învățământ. Comisiei îi revine rolul de a înainta Guvernului propuneri de modificare, completare și îmbunătățire a politicii de stat, precum și a actelor normative în domeniu. De asemenea, aceasta este în drept să înainteze sesizări autorităților competente cu privire încălcările legislației lingvistice. Printre măsurile urgente, ce urmează a fi luate de comisie se numără elaborarea unui program de stat în problema aplicării noii legislații lingvistice, examinarea problemei ce ține de atestarea funcționarilor publici, managerilor de instituții și de întreprinderi în privința cunoașterii limbii române, dar și reînființarea Departamentului pentru Funcționarea Limbilor ce va avea misiunea de a monitoriza modul de funcționare a limbii române și a limbilor etniilor minoritare din țară.

Legislația lingvistică, care a fost adoptată de Sovietul Suprem al RSSM în 1989, când Republica Moldova făcea parte din imperiul sovietic, s-a învechit și este necesar să fie racordată la cerințele de astăzi. Deoarece, în afară de găgăuzi și bulgari, grupurile etnice din Moldova sunt dispersate, este destul de complicat de definit teritoriul

[6] Gheorghe Moldovanu „Politica și planificarea lingvistică. Abordare teoretică și aplicativă”, USM, Chișinău, 2008

[7] Gheorghe Moldovanu „Politica și planificarea lingvistică. Abordare teoretică și aplicativă”, USM, Chișinău, 2008

unei singure limbi. Din acest punct de vedere, prin susținerea multilingvismului are loc încurajarea diferențelor în defavoarea factorilor unificatori, menținerea procesului de rusificare față de minoritățile etnice neruse (ucraineni, găgăuzi, ș.a.). Conform Constituției pe teritoriul Republicii Moldova funcționează o singură limbă de stat – limba moldovenească și este necesar ca acestei limbi să-i fie atribuite toate caracteristicile și funcțiile respective. Reformarea legislației lingvistice în Moldova este destul de dificil de realizat, deoarece acest domeniu este extrem de politizat. Spre deosebire de alte state exsovietice, care se confruntă cu probleme de acest gen, în Moldova este și problema denumirii oficiale a limbii de stat „limba română” sau „limba moldovenească”. Partidele politice încearcă la maxim să folosească problemele existente pentru a acumula capital politic. Și aici nu se ține cont de documentele și argumentele științifice. Odată cu inițierea procesului de reformarea a legislației lingvistice, este necesar de întreprins măsuri pentru a reduce la minim influența politică asupra denumirii limbii. Odată acceptată la nivel de stat denumirea corectă „limba română”, este necesar de elaborat un set de măsuri pentru crearea condițiilor respective de promovare și dezvoltarea a ei. Punctul cel mai vulnerabil pentru ca limba română să funcționeze ca limbă de stat este atribuirea limbii ruse a statutului de „limbă de comunicare între popoare.” Realizarea întocmai a prevederilor legislației lingvistice necesită resurse financiare considerabile. Ceea ce era posibil în cadrul Uniunii Sovietice cu susținerea financiară din centru, este complicat de realizat în statul Republica Moldova, care nu dispune de mijloacele necesare nici pentru a asigura financiar funcționarea deplină a limbii de stat, nici pentru a ocroti limba minorității găgăuze. „Orientarea politicii și planificării lingvistice a Republicii Moldova spre bilingvism nu este nici justificată și nici eficientă din două motive: în primul rând, promovarea bilingvismului într-o țară atât de săracă este total lipsită de sens, în al doilea rând, costul marginal al promovării celor două limbi (româna și rusa) este net superior față de avantajul marginal care decurge din cunoașterea acestora.”^[8]

Problemele financiare și-au lăsat amprenta și asupra politicii culturale. Cu toate că bugetul instituțiilor Ministerului Culturii a crescut în ultimii ani și a depășit în 2012 suma de 240 milioane lei, iar alocațiile pentru cultură în bugetele locale a ajuns cifra de 92 lei pe cap de locuitor, sistemul cultural continuă să se afle într-o criză profundă, grație păstrării mecanismelor și relațiilor ineficiente învechite de activitate. Lipsa unei strategii de dezvoltare a culturii nu permite canalizarea resurselor pentru rezolvarea problemelor prioritare din domeniu, lipsesc programele de susținere a mobilității produsului cultural prin țară. Una din problemele de bază, care necesită să fie rezolvate este crearea unui mecanism eficient, transparent, competitiv de finanțare a instituțiilor de cultură.

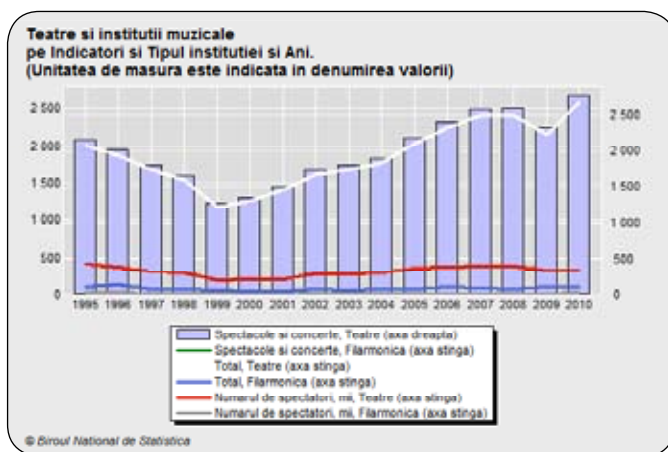
[8] Ibidem

Cu suportul donatorilor europeni, Ministerul Culturii a pornit pe calea reformei și a început cu instituțiile teatral-concertistice din Republica Moldova. La sfârșitul lunii decembrie 2011 a fost anunțată public Propunerea de Politică Publică „Eficientizarea Instituțiilor teatral-concertistice din Republica Moldova”. Studiul a constatat că în 2009 a scăzut rata de frecventarea a teatrelor la 94-98 de spectatori la 1000 de locuitori.^[9] Și cu toate că „conform Regulamentului teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice, fiecare teatru este obligat să monteze de la 3 la 6 spectacole noi pe parcursul unei stagiuni și să prezinte minim 20 de spectacole per stagiune. Totodată, sa atestat că numărul de montări noi diferă de la teatru la teatru. Majoritatea ITC nu respectă regulamentul și montează în mediu 1-2 spectacole noi per stagiune.”^[10] (vezi des. 1). Noua politică prevede un model de finanțare prin care subsidiile teatrelor vor depinde de numărul de spectatori sau bilete vândute. Finanțarea instituțiilor teatral-concertistice se va acorda în baza numărului de spectatori, numărului de montări noi și costurile de întreținere suportate de instituții.

Pentru activitatea teatrală autonomia Găgăuză a alocat în 2009 peste 785 mii lei. Teatrul dramatic a montat pe parcursul anilor 2008-2009 spectacole, atât, ale autorilor găgăuzi, cât și ale autorilor români și ruși. Realizările teatrului au fost apreciate în cadrul festivității anuale „Gala Premiilor Uniunii Teatrale din Moldova”. Teatrul își prezintă spectacolele sale, atât în localitățile autonomiei, cât și în raionul Taraclia. Însă, pe parcursul existenței de peste 15 ani, teatrul nu a avut deplasări în localitățile din alte raioane ale Republicii Moldova. Pentru susținerea teatrului municipal din Comrat, din bugetul municipal în 2009 au fost alocați peste 320 mii lei. Dar sumele alocate nu pot rezolva problemele acute ale teatrelor. Salariile mici provoacă o permanentă fluctuație de cadre, în ambele teatre lipsec actori cu pregătire profesională. Teatrele nu dispun de sedii special amenajate pentru prezentarea spectacolelor.

^[9] Propunerea de Politică Publică „Eficientizarea Instituțiilor teatral-concertistice din Republica Moldova”, pag. 4

^[10] Ibidem

Des. 1. Numărul de spectacole și concerte și numărul de spectatori în perioada 1995-2010.

O amploare mai mare au căpătat în această perioadă și relațiile culturale internaționale. Teatrul dramatic „M. Ceachir” pe parcursul a câtorva ani, la invitația Ministerului Culturii din Turcia, a participat la festivalul Internațional de teatru din orașul Konia de unde s-a întors cu mențiuni. În agenda evenimentelor culturale regionale se disting festivalurile internaționale „Hederlez” (începutul verii) și „Kasım” (începutul iernii), sărbători ale poporului găgăuz, sărbătoarea limbii găgăuze, festivalul cântecului găgăuz.

În rezultatul realizării procesului de descentralizare, inițiat la sfârșitul anilor 90, instituțiile de cultură, au fost transmise în gestiunea administrațiilor publice locale pe teritoriul cărora ele activează. Astfel casele de cultură, bibliotecile, școlile de arte au trecut în administrarea primăriilor și consiliilor raionale, fără a ține cont de capacitățile lor financiare de a întreține aceste instituții. În rezultat, din lipsa mijloacelor financiare pentru întreținerea activității, instituțiile de cultură au început să degradeze. Conform datelor statistice la începutul anului 2008, în Republica Moldova existau 1225 de Case de Cultură. Din numărul total de 1225 a caselor și căminelor de cultură, 561 (45,8%) aveau nevoie de reparație capitală, 84 (6,8%) se aflau în stare avariata. În perioada rece a anului se puteau încălzi doar 302 case și cămine de cultură (majoritatea din ele – parțial, cu sobe), iar 24 erau deconectate de la curent electric. Totul aceasta a dus la o discrepanță vădită între oferta culturală la sate și cea din orașe, și mai ales din Chișinău, a redus drastic mobilitatea realizărilor artistice și culturale prin țară, inclusiv și schimburile culturale între localitățile din Găgăuzia, Transnistria și celelalte raioane ale Moldovei.

Rolul culturii în societatea moldovenească trebuie schimbat esențial. Deoarece anume cultura are cele mai eficiente căi de depășire a problemelor de coexistență socială a etniilor conlocuitoare ale Republicii Moldova. Cultura poate ajuta comu-

nitatea să-și găsească și să-și respecte identitatea sa, poate contribui esențial la dezvoltarea sentimentului de apartenență la statul moldovenesc și respect între cetățeni, la acumularea și păstrarea patrimoniului creat de generații, poate deveni un factor al coeziunii sociale.

6.4. POLITICILE LINGVISTICE ȘI CULTURALE ALE UE

Pășind pe cale integrării în Uniunea Europeană, Republica Moldova și-a asumat și respectarea prevederilor legale în domeniul politicilor lingvistice și culturale adoptate de către țările membre. Cu atât mai mult că Moldova a aderat la un șir de documente internaționale, cum ar fi Convenția culturală europeană, adoptată la 18 decembrie 1954 la Paris în vigoare pentru RM din 24 mai 1994, Convenția pentru conservarea patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Grnada la 03 octombrie 1995, în vigoare din 01 aprilie 2002, Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic, adoptată la La Valetta, 16 ianuarie 1992, în vigoare pentru RM din 22.06.2002, Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea socială a patrimoniului cultural pentru societate, adoptată la Faro la 27 octombrie 2005, în RM din 26.09.2008 și altele.

Comisia Europeană în declarația semnată la Brussels la 27.05.2007, încă odată confirmă că, „Cultura se află în inima dezvoltării și a civilizației umane. Cultura este aceea ce determină oamenii să spere și să viseze prin stimularea simțurilor și oferind noi moduri de a vedea realitatea. Ea este aceea care aduce oameni împreună, prin dialog și pasiune înflăcărată, într-un mod care unește și nu divide. Cultura ar trebui văzută ca un set de trăsături distincte spirituale și materiale care caracterizează o societate sau un grup social. Ea îmbrățișează literatura și artele precum și modul de viață, sistemele de valori, tradițiile și credințele.”

Convenția culturală europeană pune în fața Republicii Moldova necesitatea de a lua măsuri în vederea păstrării patrimoniului cultural, ca parte componentă a patrimoniului Europei, să încurajeze cetățenii săi la studierea limbilor, istoriei, civilizației altor țări.

Stat contemporan european înseamnă nu doar o economie eficientă, dar și o cultură înaltă, care în condițiile globalizării, asigură păstrarea identității și unicității comunității. În afară de aportul la dezvoltarea spirituală, cultura, în societatea modernă, a devenit și un catalizator puternic al dezvoltării economice și sociale. Volumul veniturilor generate de industriile culturale în economiile moderne este într-o creștere permanentă. În Europa acesta este cel mai dinamic sector de dezvoltare, care a înregistrat în ultimii ani o rată de creștere de 5-20%, cu o contribuție la PIB-ul european de 2,6-3% pe an. În acest domeniu sunt implicați 3,1% din forța de muncă. Dar în afară de parametri cantitativi, pot fi menționați și cei calitativi, astfel industriile

culturale contribuie la regenerarea urbană și socială, contribuie la dezvoltarea unei societăți, care valorifică creativitatea și diversitatea, libertatea de exprimare și de comunicare, etc.

Politica este arta compromisului, inclusiv și politica lingvistică este compromisul între nivelul local și național, național și internațional. Unul din instrumentele juridice de bază, care definește politica lingvistică a statelor membre ale UE este Carta Limbilor Regionale și Minoritare, adoptată în 1992 și care a intrat în vigoare în 1998. La 11 iulie 2002 Carta a fost semnată și de Republica Moldova, dar nu a fost ratificată până în prezent cu toate că Consiliului Europei, a cerut ratificarea Cartei, prin condițiile cuprinse în Planul de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008. Carta a intrat în vigoare pentru 25 de state ale Consiliului Europei. Scopul Cartei este să îmbunătățească folosirea limbilor regionale sau minoritare în educație, justiție, mass-media, să încurajeze folosirea acestor limbi în viața socială și pentru activități culturale. Acest document definește și unele noțiuni utilizate în politicile lingvistice, cum ar fi „limbă minoritară” și „limbă non-teritorială”. „Limbi regionale sau minoritare” sunt limbile diferite de limba (limbile) oficială a statului și folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui Stat de cetățeni ai aceluiași stat care formează un grup mai mic din punct de vedere numeric decât restul populației aceluiași stat”. „Limbi non-teritoriale” se referă la limbile folosite de cetățenii unui stat care diferă de limba (sau limbile) folosită de restul populației aceluiași stat dar care, deși folosită în mod tradițional pe teritoriul aceluiași stat, nu poate fi identificată cu o anumită zonă.”^[11] Carta nu presupune multilingvismul la nivelul administrațiilor locale și nu impune limba unei minorități să fie adoptată la scară națională, în detrimentul limbii de stat. Experiența statelor europene demonstrează că prin realizarea Cartei, s-a obținut pe plan local bilingvismul, care presupune cunoașterea și folosirea în paralel, de către minorități, atât a limbii oficiale a statului, cât și a limbii lor materne. Carta nu prevede nici noțiunea de „limbă de comunicare interetnică”, nici nu atribuie pentru careva limbă această funcție.

Statutul de limbă oficială de stat nu are aceeași semnificație în diferite țări, mai ales în cazul unor state care au mai mult de o limbă oficială. Limbile oficiale ale aceluiași stat pot fi situate la același nivel din punct de vedere al drepturilor care le sunt acordate sau pot fi supuse unei anumite ierarhii și avea un rol întrucâtva diferit. Astfel, în Belgia oficial există trei limbi de stat, dar fiecare se vorbește de fapt la nivelul unei regiuni, și nu pe întreg teritoriul țării; în Elveția, limba română are un statut în parte diferit de cel al celorlalte limbi oficiale, în Luxemburg, diversele limbi sunt în mare măsură specializate pentru anumite funcții și domenii, în Olanda, friza este considerată a doua limbă oficială, după neerlandeză. De aceea, calificarea limbilor

^[11] „Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare”, art. 1

drept oficiale la nivel de stat sau pe plan local/regional nu trebuie înțeleasă în mod absolut, ci numai orientativ și relativ.^[12]

6.5. CONCLUZII

- ❖ Legislația lingvistică a Republicii Moldova, elaborată în condițiile aflării Moldovei în cadrul Uniunii Sovietice s-a învechit, nu reflectă corect rolul limbii de stat și nu corespunde cerințelor actuale de dezvoltare. Ea stabilește o divizare funcțională între limbi: limba de stat, limba comunicării interetnice și limba minoritară, ceea ce constituie o discriminare a limbii române.
- ❖ Realizarea politicii trilingvismului oficial necesită resurse considerabile și o abordare responsabilă din partea autorităților de toate nivelurile. Realizarea acestei politici a eșuat în exemplul Găgăuziei și „RMN”. Fără resurse și monitorizare permanentă, această politică duce la întărirea celei mai puternice limbi și la rolul de observator pasiv al celorlalte limbi.
- ❖ Păstrarea situației actuale lingvistice înseamnă continuarea procesului de rusificare a minorităților neruse (ucraineni, găgăuzi, s.a.). Majoritatea absolută a populației, inclusiv și minoritățile, acceptă necesitatea cunoașterii limbii de stat. Dezvoltarea bilingvismului român-național ar contribui, pe de o parte, la încurajarea studierii limbii de stat, iar pe de altă parte, la ocrotirea și dezvoltarea limbilor minoritare. Cunoașterea limbii de stat trebuie să devină un factor al coeziunii sociale capabil să asigure principiul egalității între toți cetățenii statului.
- ❖ Ca urmare a trilingvismului oficial din Gagauz-Yeri și lipsei unui mediu respectiv de comunicare a slăbit motivarea tinerilor față de studierea limbii găgăuze și limbii române, se observă o tendință de renunțare la limba găgăuză în favoarea limbii ruse. Politica lingvistică neadecvată a administrației regiunii și legislația lingvistică imperfectă a Republicii Moldova, nu au creat condiții pentru ca limba găgăuză să poată fi utilizată atât în sistemul de învățământ, în mediul profesional, cât și în administrația publică locală. Intelectualitatea găgăuză optează pentru schimbarea situației lingvistice în regiune.
- ❖ Reformarea legislației lingvistice este un domeniu foarte politizat și spre deosebire de alte state, care se confruntă cu astfel de probleme, în Republica Moldova este politizată însăși denumirea corectă a limbii – limba română. Partidele politice folosesc toate deficiențele legislației pentru a amplifica la maxim problemele și a acumula capital politic.

^[12] „Multilingvism și dialog intercultural în Uniunea Europeană. O viziune românească.”, pag. 10

- ❖ Legislația lingvistică europeană nu prevede noțiunea de „limbă de comunicare interetnică”, această funcție, revenind limbilor de stat. În ultimii ani, se observă o tendință de majorare a segmentului de populație care optează pentru decretarea unei singure limbi de stat. Cei ce optează pentru două limbi oficiale sunt, în mare parte, populația rusofonă. Cu toate că Republica Moldova a semnat Carta Limbilor Regionale și Minoritare, pînă în prezent acest document nu a fost ratificat.
- ❖ Denumirea oficială a limbii de stat în Republica Moldova este o problemă politică exploatată de unii politicieni pentru acumularea capitalului politic. În ultimii ani crește numărul populației care consideră că denumirea corectă a limbii de stat este limba română sau că „limba moldovenească” este identică cu ce română.
- ❖ Pentru a evita intensificarea tensiunilor sociale, politica lingvistică a Republicii Moldova, trebuie să fie orientată spre tolerarea și acceptarea diferențelor lingvistice, valorificarea limbii oficiale și protejarea limbilor minoritare. Respectarea drepturilor lingvistice și culturale ale minorităților conlucuitoare nu poate fi un impediment în constituirea națiunii civice, ceea ce se poate produce doar dacă reprezentanții acestor minorități vor cunoaște limba de stat.
- ❖ Din punct de vedere economic menținerea și în continuare a bilingvismului român-rus la nivel național și rus-național la nivel local, este o acțiune mai mult politică, neîndreptățită, care nu este justificată prin cheltuielile realizate și beneficiile obținute, deoarece nu oferă cetățenilor șanse egale în cariera socială.
- ❖ Pe parcursul ultimelor două decenii, Republica Moldova a creat cadrul legal de funcționare a sistemului cultural. Mai mulți experți, inclusiv și internaționali, consideră că Moldova are cel mai mare număr de legi în domeniul culturii. Cu toate acestea sistemul cultural continuă să funcționeze după principii învechite, neadecvate condițiilor economiei de piață. O bună parte din prevederile legale sau sunt declarative, sau nu funcționează. Este evidentă lipsa unei viziuni de dezvoltare a culturii. Ministerul Culturii a inițiat în acest an procesul de elaborarea a strategiei de dezvoltare culturală. Cu părere de rău, acest proces, la momentul de față, poartă un caracter mai mult închis fără implicarea societății civile, părților cointeresate, profesioniștilor din domeniu.
- ❖ Politica culturală existentă nu este îndreptată spre reformarea sistemului cultural și adaptarea lui la cerințele economiei de piață. Mecanismele de finanțare a instituțiilor de cultură, în mare parte, sunt aceleași care au existat și pe timpul Uniunii Sovietice și sunt bazate pe principiul finanțării centralizate. Acest sistem

este inefficient, netransparent, nu asigură concurența și nu stimulează procesul de creație.

- ❖ Trecerea instituțiilor de cultură în administrarea autorităților publice locale, fără a ține cont de capacitățile financiare ale APL de a menține activitatea lor, a dus la degradarea spațiilor și activității culturale, la reducerea mobilității realizărilor culturale prin țară, inclusiv schimbul cultural între localitățile din Găgăuzia, Transnistria și celelalte raioane ale Republicii Moldova.
- ❖ Sistemul cultural găgăuz, în linii mari, este rupt de la procesul cultural din Moldova. Colectivele artistice din Găgăuzia pot fi văzute doar în Chișinău la sărbătorile naționale sau la unele festivități culturale din raioanele învecinate. Și mai puține sunt vizitele colectivelor artistice din Moldova în localitățile din autonomie. Spre deosebire de alte raioane ale Moldovei, UTA nu are elaborată strategia dezvoltării culturii în regiune, ceea ce duce la primirea unor decizii irealizabile.

6.6 RECOMANDĂRI

- ❖ Elaborarea și aprobarea prin lege a unei noi Strategii de dezvoltare lingvistică în Republica Moldova, cu un plan concret de acțiuni, real în timp și asigurat financiar și aprobarea Legii cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM. Prioritățile noii strategii: crearea condițiilor adecvate pentru funcționarea limbii de stat, dezvoltarea unui mediu lingvistic în care să fie încurajată cunoașterea de către etniile conlocuitoare a limbii de stat, promovarea plurilingvismului în societate, orientarea spre dezvoltarea limbii găgăuze.
- ❖ Lansarea de către Guvern a unui program de granturi pentru organizațiile ne-guvernamentale din Găgăuzia cu scopul de promovare în regiune a studierii și cunoașterii limbii de stat.
- ❖ Implicarea activă a actorilor culturali naționali, locali și părților cointerestate în procesul de elaborare a Strategiei dezvoltării culturale a Republicii Moldova, inițiată de către Ministerul Culturii. Prevederea acțiunilor de susținere și promovare a culturilor minorităților conlocuitoare, îndeosebi a culturii găgăuze, de dezvoltare a cooperării interculturale între națiuni.
- ❖ Asigurarea mobilității produselor culturale pe teritoriul Republicii Moldova, încurajarea schimbului intercultural între națiunile conlocuitoare, susținerea colectivelor artistice profesionale și amatoriști din regiuni prin alocarea în cadrul bugetului Ministerului Culturii a unui fond special destinat proiectelor

colectivelor artistice de deplasare prin țară și de realizare a activităților culturale comune.

- ❖ Modificarea Legii culturii în privința creării unui mecanism eficient de administrare a sistemului cultural și stabilirii relațiilor clare de activitate pe verticală și orizontală la diferite nivele: central – regional – local.
- ❖ Adoptarea unui program de de relansare a activității culturale la sate prin modificarea statutului caselor de cultură și reformarea activității lor. Transformarea caselor și căminelor de cultură în centre de servicii culturale comunitare, la baza activității cărora ar sta satisfacerea cerințelor culturale și educaționale ale comunităților prin lărgirea ofertei de servicii.
- ❖ Modificarea legislației culturale în scopul atragerii investițiilor private în activitatea instituțiilor de cultură, stabilirea relațiilor clare în realizarea parteneriatului public-privat pentru salvarea patrimoniului cultural imobil de distrugere, modificarea sistemului de penalizare în direcția creșterii responsabilității persoanelor fizice și juridice pentru distrugerea patrimoniului cultural.

7

DREPTURILE POLITICE ALE GRUPURILOR ETNICE

Igor BOȚAN

7.1. NORME ȘI EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ

În Republica Moldova drepturile politice individuale reprezentanților minorităților naționale au fost extinse prin acordarea unor drepturi colective și anume a autonomiilor teritoriale. În literatura de specialitate nu există vreo definiție generală pentru autonomia teritorială, de aceea este util a se lua în considerație un șir de definiții reproduse din lucrarea lui Ruth Lapidoth „Autonomia. Soluții flexibile pentru conflictul etnic”:

- autonomia presupune puterea legislativă, diferind de suveranitate prin faptul că aceasta poate fi exercitată numai în limitele competențelor acceptate de statul suveran;
- entitățile autonome au toate atribuțiile specifice puterilor statului. Situațiile care intră sub autoritatea entităților autonome sînt scoase de sub autoritatea statului, cu excepția cazurilor cînd corpurile reprezentative ale autonomiilor cer explicit supervizarea statului;
- prin teritoriu autonom se înțelege uneori un teritoriu în care există libertatea autogovernării și autoadministrării, libertate care este recunoscută sau acordată unei comunități teritoriale nesuverane și legate politic și prin lege de stat , fără să fie subiectul suveranității acestuia.

Exemple de autonomie adesea invocate servesc Insulele Aland din Finlanda și Tirolul de Sud din Italia. După declararea independenței Finlandei în 1917, acesta a adoptat, la 6 mai 1920, hotărîrea de a acorda o largă autonomie Insulelor Aland. În 1921 Consiliul Ligii Națiunilor a recunoscut suveranitatea Finlandei asupra Insulelor Aland, care constituiau un subiect de dispută cu Suedia, cu care s-a ajuns la o înțelegere prin Actul Garanțiilor Aland din 1922. Sistemul autonomiei din Insulele Aland presupune existența autorităților proprii și garanția că schimbările legate de regimul autonomiei pot avea loc cu consințămîntul reciproc al autorităților locale și centrale. Astfel, Insulele Aland dispun de Adunare Legislativă și Consiliu Executiv. Există un Guvernator al Insulelor Aland, reprezentînd Guvernul central , numit de Președintele țării cu acceptul Adunării Legislative a autonomiei. Sistemul de supervizare de către puterea centrală cuprinde și Curtea Supremă de Justiție, Curtea

Administrativă a Finlandei, care se pronunță asupra contestațiilor privind depășirea competențelor de către autoritățile autonomiei.

Adunarea Legislativă are competențe în materie de: administrație comunală; protecția anti-incendiu; protecția mediului; servicii sociale; educație; sănătate; transporturi locale; aprovizionare cu apă; pescuitul; vânătoarea, etc. Autoritatea centrală și-a păstrat prerogativele în domeniile: constituțional; relațiilor internaționale, forțelor armate; cetățeniei și drepturilor omului; relațiilor familiale; legislației muncii și celei penale; comerțului extern, energiei nucleare; proprietății intelectuale; resurselor naturale etc.

Dacă tratatele internaționale ale Finlandei introduc prevederi ce implică autogovernarea Insulelor Aland, atunci acestea trebuie consultate și adaptate astfel încât să fie aplicabile în autonomie. Relațiile bugetare prevăd că un procent fix din taxele colectate de stat se întoarce în autonomie. Autoritățile autonomiei au dreptul să impună taxe locale suplimentare. Deși în Finlanda există două limbi oficiale, în Insulele Aland este oficială doar limba suedeză. Toate instituțiile și școlile de provincie sînt obligate să utilizeze suedeza. Deciziile Curții Supreme de Justiție se redactează obligatoriu în suedeză dacă se referă la cazuri vizînd Insulele Aland. Numai cetățenii finlandezi care au locuit neînterupt cinci ani pe Insule și au o posedare adecvată a limbii suedeze pot obține cetățenia provinciei. Condițiile legate de serviciul militar și regimul proprietăților sînt drastice. Toate aceste prevederi au scopul de a păstra caracterul suedez al insulelor în pofida factorilor migraționali, de globalizarea etc.

7.2. NORMELE CONSTITUȚIONALE ȘI LEGALE PRIVIND AUTONOMIA GĂGĂUZIEI

Conflictele separatiste de la începutul anilor '90 a secolului trecut au impus dezvoltarea cadrului constituțional și legal privind drepturile politice pentru grupurile etnice ce locuiesc compact pe teritoriul Republicii Moldova. Astfel, articolul 110 din Constituția Republicii Moldova prevede în mod expres că:

- teritoriul Republicii Moldova este organizat, sub aspect administrativ, în sate, orașe, raioane și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia.
- localităților din stînga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie în conformitate cu statutul special adoptat prin lege organică.

Soluționarea conflictului în cazul Gagauziei a fost precedată de negocieri privind elaborarea *Legii Nr.344-XIII privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)*, care a fost adoptată de Parlamentul Republicii la 23 decembrie 1994. Preambulul

legii respective argumentează oferirea unor drepturi politice extinse minorității găgăuze pentru:

- satisfacerea necesităților naționale și păstrării identității naționale a găgăuzilor, dezvoltării lor plene și multilaterale, prosperării limbii și culturii naționale, asigurării sinestătorniciei politice și economice;
- confirmarea faptului că purtător inițial al statutului Găgăuziei (Gagauz-Yeri) – locul unde trăiesc găgăuzii), este poporul găgăuz puțin numeros, care locuiește compact pe teritoriul Republicii Moldova.

Articolul 1 al legii invocate prevede limitele autodeterminării Găgăuziei și circumstanțele eventualei extinderi ale acesteia:

- Găgăuzia (Gagauz-Yeri) este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte componentă a Republicii Moldova.
- Găgăuzia soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, în interesul întregii populații, problemele dezvoltării politice, economice și culturale.
- pe teritoriul Găgăuziei sînt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova.
- în cazul schimbării statutului Republicii Moldova ca stat independent **poporul Găgăuziei are dreptul la autodeterminare externă.**

Articolele 2-5 statuează ierarhia actelor care asigură împuternicirile autonomiei găgăuze:

- Găgăuzia este administrată în temeiul Constituției Republicii Moldova, legii privind statutul special al Găgăuziei și altor legi ale Republicii Moldova, Regulamentului Găgăuziei și actelor normative ale Adunării Populare a Găgăuziei, care nu vin în contradicție cu Constituția și legislația Republicii Moldova;
- Limbile oficiale ale Găgăuziei sînt limbile moldovenească, găgăuză și rusă. Corespondența cu autoritățile administrației publice ale Republicii Moldova, cu întreprinderile, organizațiile și instituțiile situate în afara teritoriului Găgăuziei se face în limbile moldovenească și rusă.

- Găgăuzia își are simbolică sa, care se folosește deopotrivă cu simbolică de stat a Republicii Moldova.

Limitele teritoriale și resursele naturale ale autonomiei găgăuze sînt stabilite în articolele 5-6:

- în componența Găgăuziei intră localitățile în care găgăuzii constituie mai mult de 50 procente din populație. Localitățile unde găgăuzii constituie mai puțin de 50 procente din populație pot fi incluse în componența Găgăuziei în baza voinței majorității alegătorilor, liber exprimate în cadrul referendumului local, efectuat din inițiativa a cel puțin o treime din alegătorii localității respective. Includerea localităților în componența Găgăuziei are loc în baza rezultatelor referendumului local, efectuat în fiecare localitate în parte de către Guvernul Republicii Moldova.
- pămîntul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale, bunurile mobile și imobile, aflate pe teritoriul Găgăuziei, sînt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.

Articolele 7-14 se referă la competențele organelor de conducere ale autonomiei găgăuze. Potrivit legii, Autoritatea reprezentativă a Găgăuziei este Adunarea Populară, investită cu dreptul de a adopta acte normative, în limitele competenței sale. De asemenea, Adunarea Populară participă la promovarea politicii interne și externe a Republicii Moldova în problemele care privesc interesele Găgăuziei. De componența Adunării Populare ține adoptarea Regulamentului Găgăuziei și a actelor normative a căror executare este obligatorie pe teritoriul Găgăuziei. Adunarea Populară adoptă legi locale în următoarele domenii:

- știință, cultură, învățămînt;
- gospodărie comunală și de locuințe, urbanistică;
- ocrotire a sănătății, cultură fizică și sport;
- activitate bugetar-financiară și fiscală locală;
- economie și ecologie;
- relații de muncă și asistență socială.

Adunarea Populară a Găgăuziei are dreptul de a se adresa, în condițiile legii, Curții Constituționale a Republicii Moldova pentru a anula actele normative ale autorităților legislative și executive ale Republicii Moldova care lezează împuternicirile Găgăuziei. Pentru confirmarea acestui drept la 11 iulie 1996 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat legea nr.917 pentru completarea Legii cu privire la Curtea Constituțională și a Codului jurisdicției constituționale prin care în legile menționate, în articolul 25 și, respective, articolul 38, a fost introdusă următoarea completare: „Adunarea Populară a Găgăuziei (Gagauz-Yeri) - în cazurile supunerii controlului constituționalității legilor, regulamentelor și hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și dispozițiilor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, ce îngrădesc împuternicirile Găgăuziei.”

Potrivit articolului 14 al Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei, Guvernatorul este persoana oficială supremă a Găgăuziei, lui subordonându-se toate autoritățile administrației publice ale Găgăuziei. După alegerea sa prin vot direct de către cetățeni, el este confirmat în funcția de membru al Guvernului Republicii Moldova printr-un decret al Președintelui Republicii Moldova.

Organul executiv permanent al Găgăuziei este Comitetul executiv care este format de către Adunarea Populară la prima sesiune pentru durata mandatului. La propunerea Guvernatorului Găgăuziei Adunarea Populară aprobă cu majoritatea de voturi ale deputaților componența Comitetului executive, care asigură:

- executarea și respectarea Constituției și legilor Republicii Moldova, precum și a actelor normative ale Adunării Populare;
- participarea la activitatea autorităților administrației publice centrale de specialitate ale Republicii Moldova în problemele ce țin de interesele Găgăuziei;
- reglementarea, în condițiile legii, a raporturilor de proprietate pe întreg teritoriul, administrarea economiei, construcției social-culturale, sistemului financiar-bugetar local, asistenței sociale, retribuirii muncii, sistemului fiscal local, protecției mediului înconjurător și folosirii raționale a resurselor naturale;
- elaborarea programelor de dezvoltare economică, socială și național-culturală, de protecție a mediului înconjurător și realizarea lor după aprobarea de către Adunarea Populară;

- elaborarea și prezentarea bugetului Găgăuziei spre aprobare Adunării Populare și executarea acestuia, etc.

La propunerea Guvernatorului Găgăuziei conducătorii direcțiilor de branșă sînt incluși în componența colegiilor ministerelor și departamentelor Republicii Moldova. Potrivit articolului 18 al legii privind statutul juridic special bugetul Găgăuziei este format din toate tipurile de vărsăminte stabilite de legislația Republicii Moldova și de Adunarea Populară. Raportul dintre bugetul Găgăuziei și bugetul de stat se stabilește în conformitate cu legile Republicii Moldova cu privire la sistemul bugetar și cu privire la bugetul de stat pe anul corespunzător sub formă de vărsăminte fixe din toate tipurile de impozite și plăți.

De un interes deosebit este modalitatea de asigurare a ordinii juridice și de drept în Găgăuzie, reglementate de articolele 20-24. Astfel:

- Judecătorii instanțelor de judecată ale Găgăuziei sînt numiți în funcție prin Decretul Președintelui Republicii Moldova la propunerea Adunării Populare a Găgăuziei cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii.
- Curtea de apel cu sediul în municipiul Comrat (capitala Găgăuziei) este o instanță de gradul doi față de instanțele judecătorești ierarhic inferioare și examinează în calitate de primă instanță cele mai complicate cauze civile, administrative și penale. Președintele curții de apel cu sediul în municipiul Comrat este din oficiu membru al Curții Supreme de Justiție.
- Procurorul Găgăuziei este numit de către Procurorul General al Republicii Moldova la propunerea Adunării Populare și este din oficiu membru al colegiului Procuraturii Generale a Republicii Moldova. Procurorii ierarhic inferiori ai Găgăuziei sînt numiți de către Procurorul General al Republicii Moldova la propunerea Procurorului Găgăuziei cu acordul Adunării Populare.
- Șeful Direcției de justiție a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către ministrul justiției al Republicii Moldova la propunerea Adunării Populare. Șeful Direcției de justiție a Găgăuziei este din oficiu membru al colegiului Ministerului Justiției al Republicii Moldova.
- Șeful Direcției de informații și securitate a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către directorul Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova la propunerea Guvernatorului Găgăuziei după aprobarea lui de către Adunarea Populară. Șeful Direcției Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova pentru Găgăuzia este din oficiu membru al colegiului Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova.

- Șeful Direcției afacerilor interne a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către ministrul afacerilor interne al Republicii Moldova la propunerea Guvernatorului Găgăuziei cu acordul Adunării Populare. Șeful Direcției afacerilor interne a Găgăuziei este din oficiu membru al colegiului Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova.
- Comisarii comisariatelor de poliție în Găgăuzia sînt numiți și eliberați din funcție de către șeful Direcției afacerilor interne a Găgăuziei în numele ministrului afacerilor interne al Republicii Moldova.
- Șeful poliției municipale a Direcției afacerilor interne a Găgăuziei este numit și eliberat din funcție de către Guvernatorul Găgăuziei la propunerea șefului Direcției afacerilor interne a Găgăuziei și se află în subordonarea lui operativă.
- Comandantul subunității trupelor de carabinieri (trupelor de interne) este numit și eliberat din funcție de către ministrul afacerilor interne al Republicii Moldova la propunerea Guvernatorului Găgăuziei.

După accederea PCRM la guvernare în 2001, între guvernul central de la Chișinău și autonomia găgăuză a avut loc un conflict politic foarte periculos. Pentru a diminua consecințele aceluia conflict, partidul de guvernămînt, care dispunea de o majoritate constituțională a decis, prin legea nr. 344 din 25.07.2003 să introducă modificări în Articolul 111 al Constituției Republicii Moldova prin care prevederile legii privind statutul juridic special al Găgăuziei au fost ridicate la rang constituțional după cum urmează:

- Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural.
- Pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sînt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova.
- În unitatea teritorială autonomă Găgăuzia activează organe reprezentative și executive potrivit legii.

- Pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sînt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.
- Bugetul unității teritoriale autonome Găgăuzia se formează în conformitate cu normele stabilite în legea care reglementează statutul special al Găgăuziei.
- Controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii.
- Legea organică care reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament."

7.3. NORMELE CONSTITUȚIONALE ȘI LEGALE PRIVIND STATUTUL SPECIAL AL TRANSNISTRIEI

La 22 iulie 2005 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat, în două lecturi, Legea nr. 173-XVI cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria). Proiectul de lege a fost prezentat de către președintele Republicii Moldova din acea perioadă, Vladimir Voronin, și conține prevederi la care au convenit membrii unei comisii parlamentare ad-hoc cu participarea reprezentanților tuturor fracțiunilor din Legislativ. Preambulul legii în cauză subliniază că scopul urmărit este:

- întăririi unității poporului, restabilirii integrității teritoriale a statului, creării spațiilor juridic, economic, de apărare, social, vamal, umanitar și a altor spații unice, precum și al asigurării păcii civice, încrederii, înțelegerii reciproce și concordiei în societate, stabilității, securității și dezvoltării democratice a statului;
- acorda populației Transnistriei a asistenței umanitare, politice, social-economice și juridice în vederea depășirii urmărilor conflictului,

De fapt, legea evocă de o manieră mai succintă exact clauzele din legea privind statutul juridic special al Găgăuziei. Astfel, legea prevede că:

- în componența Republicii Moldova se va constitui unitatea teritorială autonomă cu statut juridic special Transnistria.

- Transnistria este parte componentă inalienabilă a Republicii Moldova și, în limita împuternicirilor stabilite de Constituția și alte legi ale Republicii Moldova, soluționează problemele date în competența ei.
- pot intra în componența Transnistriei sau ieși din componența ei localitățile din stînga Nistrului în baza referendumurilor locale organizate în conformitate cu legislația Republicii Moldova.
- Pămîntul, apele, subsolul, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul Transnistriei sînt proprietate a întregului popor al Republicii Moldova, constituind, totodată, baza economică a Transnistriei.
- Transnistria are simbolurile sale, care se aplică deopotrivă cu simbolurile Republicii Moldova.
- Limbile oficiale în Transnistria sînt limba moldovenească, în baza grafiei latine, limbile ucraineană și rusă. Republica Moldova garantează funcționarea și altor limbi pe teritoriul Transnistriei.
- În Transnistria, lucrările de secretariat și corespondența cu autoritățile publice ale Republicii Moldova, cu întreprinderile, cu organizațiile și cu instituțiile situate în afara Transnistriei se țin în limba moldovenească, în baza grafiei latine, și în limba rusă.

Potrivit articolului 4 „Organul reprezentativ al Transnistriei este Consiliul Suprem. Consiliul Suprem este organul suprem al puterii legislative al Transnistriei cu drept de a adopta legi de importanță locală și alte acte normative în limita competenței sale. Consiliul Suprem al Transnistriei adoptă Legea fundamentală a Transnistriei, prevederile căreia nu pot contraveni Constituției Republicii Moldova. Diferență față de Adunarea Populară a Găgăuziei este că Consiliul Suprem al Transnistriei de prima legislatură ar fi trebuit să fie ales în baza unor alegeri libere, transparente și democratice, desfășurate cu implicarea OSCE, de către o Comisia Electorală Internațională sub mandatul OSCE, cu monitorizarea Consiliului Europei și în conformitate cu legislația Republicii Moldova.

Împuternicirile Consiliului Suprem al Transnistriei, precum și funcțiile organului executiv al Transnistriei, potrivit legii, urmează a fi stabilite în baza procesului de negocieri. Oricum, Transnistria va avea dreptul să:

- soluționeze de sine stătător, în interesul întregii populații, problemele ce țin de dezvoltarea juridică, economică și socială date în competența ei de

Constituția și de alte legi ale Republicii Moldova și de legislația Transnistriei;

- să stabilească și să întrețină, în modul prevăzut de legislația Republicii Moldova, relații externe în domeniile economic, tehnico-științific și umanitar.

În privința organelor de ocrotire a normelor de drept, legea prevede că: „Judecătoriile, organele procuraturii, Direcția Serviciului de Informații și Securitate și Direcția Afacerilor Interne ale Transnistriei sînt părți componente ale sistemului unic de instanțe judecătorești și ale sistemului unic de organe de drept ale Republicii Moldova și își desfășoară activitatea de înfăptuire a justiției, de asigurare a ordinii de drept și a securității statului în baza legislației Republicii Moldova”.

Parlamentul Republicii Moldova urmează să adopte o legea specială cu privire la statutul juridic special al Transnistriei, care va reglementa:

- delimitarea atribuțiilor între autoritățile publice centrale ale Republicii Moldova și autoritățile Transnistriei se va face în baza Legii Republicii Moldova cu privire la statutul juridic special al Transnistriei și în conformitate cu legislația Republicii Moldova.
- un sistem de garanții interne care va fi format în baza procesului de negocieri. La fel ca și legea privind statutul juridic special al Găgăuziei, legea invocată prevede că „modificările și completările acesteia se adoptă cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlamentul Republicii Moldova”.

Legea menționată a avut menirea, mai degrabă, să mențină înghețată soluționarea transnistreană, întrucît relațiile dintre Republica Moldova și Federația Rusă, care controlează de facto în totalitatea situația din Transnistria s-au înrăutățit dramatic după eșuarea în 2003 a așa-zisului memorandum Kozak de soluționarea a conflictului. Începînd cu luna octombrie 2007, ex-Președintele Vladimir Voronin a propus o altă abordare, care este promovată și de către actualii guvernanți din Alianța pentru Integrare Europeană (AIE). Astfel, cele două interviuri oferite de către ex-Președintele Vladimir Voronin la 4 și 10 octombrie 2007 ziarelor moscovite „Komsomolskaya Pravda” (ediția din Republica Moldova) și, respectiv, „Izvestia” au marcat o abordare cu elemente de novatoare a problemelor legate de soluționarea conflictului transnistrean. Vladimir Voronin a propus ca:

- mediatorii și observatorii formatului „5+2” să se preocupe de găsirea soluției pentru statutul Transnistriei;

- autoritățile de la Chișinău și Tiraspol să promoveze măsuri de restabilire a încrederii între cetățenii de pe ambele maluri ale Nistrului prin soluționarea de comun acord a problemelor de ordin umanitar, economic și infrastructural;
- să fie demilitarizat teritoriul Republicii Moldova, inclusiv Transnistria, prin casarea armamentului greu;
- să fie constituită o armată unică, antrenată în exercitarea misiunilor pacifatoare la cererea organizațiilor internaționale abilitate în acest sens;
- demilitarizarea și reforma armatei să fie acceptată și susținută financiar de mediatorii și observatorii în procesul de negocieri.

7.4. DREPTURILE POLITICE PERCEPUTE PRIN PRISMA PARTIDELOR REGIONALE

Alegerile pentru Adunarea Populară a Găgăuziei aduc permanent în prim plan problema partidelor regionale. Problema în cauză are o istorie mai lungă, dar apropierea alegerilor pentru Adunarea Populară a generat discuții cu participarea experților locali și internaționali. În octombrie 2007 în regiunea găgăuză au avut loc astfel de dezbateri cu implicarea reprezentanților autorităților și forțelor politice locale. Principalele concluzii s-au rezumat la constatarea că partidele naționale s-au compromis, nu cunosc destul de adânc problemele regionale și că, în consecință, partidele regionale ar putea oferi soluțiile necesare pentru instituționalizarea adecvată a vieții politice la nivel regional.

Adoptarea la 21 decembrie 2007 de către Parlamentul Republicii Moldova a noii Legi privind partidele politice, care a ignorat cerințele pentru facilitarea înregistrării partidelor regionale, a generat o reacție imediată. La 25 decembrie, Guvernatorul Găgăuziei, Mihail Formuzal, a lansat un apel către eventualii participanți la alegerile din 16 martie 2008, îndemnându-i să se înregistreze în calitate de candidați independenți și reiterând opiniile sale cu privire la discreditarea partidelor naționale. În consecință, apelul Guvernatorului Formuzal a generat nemulțumirea Partidului Socialiștilor, cu cel mai înalt rating electoral în Găgăuzia, lucru care s-a soldat cu decizia ca în semn de protest să nu înainteze candidați la preconizatele alegeri. Astfel, evenimentele consemnate pun în evidență faptul că nu există un răspuns fără echivoc la întrebarea legată de legalizarea partidelor regionale.

Experiența internațională arată că partidele regionale nu sînt, de obicei, interzise în mod expres. Pur și simplu, condițiile impuse pentru înregistrarea partidelor politice pot fi de așa natură că întrunirea acestor condiții este greu de atins. În al doilea rînd,

practica internațională arată că existența sau lipsa partidelor regionale nu depinde de faptul dacă statul este federaativ sau unitar. Se pare că criteriul de bază pentru permiterea sau nepermiterea partidelor regionale este legat de estimarea de către autoritățile centrale a pericolului separatismului, care ar emana din partea unor structuri politice oficializate.

Dar și ultimul criteriu nu este unul tocmai relevant dacă comparăm două state care s-au confruntat sau se mai confruntă cu mișcări separatiste. Rusă nu permite existența partidelor regionale, deși este o federație cu 83 de subiecți (după reorganizările din ultimii ani) ce acoperă un teritoriu imens. Pe de altă parte, Spania, care nu este o federație *de jure*, deși *de facto* este considerată ca atare, are în fiecare din cele 17 unități autonome câte cel puțin un partid regional. Constituțiile ambelor țări^[1] se referă în mod expres la drepturile cetățenilor la asociere, inclusiv în partide politice, însă detaliile referitoare la condițiile înregistrării partidelor politice fac imposibilă existența acestora în Rusia și extrem de ușor de realizat în Spania^[2]. În consecință, în Federația Rusă, după recente modificări ale legislației partidelor și reînregistrarea acestora din 2007, au rămas doar 15 partide. În schimb, în Spania, numai în perioada 1976-2002 au fost înregistrate de către Ministerul de Interne peste 1500 partide, nici unul dintre care nu a fost radiat din registru, chiar dacă majoritatea lor covârșitoare nu mai activează. Se poate dezbate pe marginea nivelului de democratizare și stabilitate al celor două state comparate prin prisma existenței sau nonexistenței partidelor regionale.

Merită să ne referim și la un exemplu, oarecum, mai apropiat Republicii Moldova din punctul de vedere al formei statale și structurii teritorial-administrative. Este vorba despre Portugalia, care fiind stat membru al Uniunii Europene, lucru care îl plasează în afara oricăror dubii în privința respectării exigențelor normelor democratice, face excepție prin a interzice partidele regionale în mod expres, printr-o normă constituțională. Conform Articolului 6 al Constituției, Portugalia este un „stat unitar, organizat pentru respectarea autonomiei autorităților locale și descentralizării democratice a administrației. Arhipelagurile Azores și Madeira constituie regiuni autonome cu statutelor lor politice și administrative proprii, precum și cu organele de autoguvernare”. În pofida autonomiei celor două arhipelaguri, consfățite în legea supremă, alineatul (4) al Articolului 51 spune în mod expres că „nici un partid nu poate fi constituit dacă denumirea și scopurile lui statutare indică asupra caracterului lui regional”.

Avînd în vedere faptul că forțele politice găgăuze insistă asupra necesității permiterii partidelor regionale, exemplele de mai sus au fost alese în mod intenționat pentru a demonstra limitele atitudinilor contrare în problema partidelor regionale.

[1] Articolul 6 al Constituției Spaniei și Articolul 30 al Constituției Federației Ruse

[2] http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_registered_political_parties_in_Spain

Pe de o parte, avem exemplul Rusiei, față de care toate forțele politice din Găgăuzia demonstrează simpatie și respect, dar care, chiar fiind o federație, de o manieră foarte rigidă nu permite existența partidelor regionale. Pe de altă parte, am văzut că Spania care se confruntă cu mișcări separatiste foarte periculoase are o legislație hiperliberală pentru partide, în general, și pentru partidele regionale, în special. Toate celelalte exemple, inclusiv cel al Portugaliei și prin asociere al Republicii Moldova, se încadrează între extremele, invocate mai sus.

Referindu-ne în mod expres la cazul Republicii Moldova putem menționa că experiența acesteia nu a atestat vreun pericol din partea partidelor regionale, de aceea reticența autorităților moldovenești față de ele este nejustificată. În perioada 1991-1998 partidele regionale au funcționat în cadrul legii nr.718-XII din 17 septembrie 1991. Impactul activității lor a fost nesemnificativ. Rezultatele alegerilor au arătat că în condițiile existenței partidelor regionale la alegerile pentru Adunarea Populară cetățenii din autonomie au acordat mai multă încrederea candidaților din partea colectivelor de muncă, independenților și partidelor de nivel național.

Modificarea legislației partidelor în 1998, în urmă căreia, partidele regionale nu au mai putut să se reînregistreze le-a avut drept țintă nu tocmai pe acestea, ci toate partidele mai mici, indiferent dacă erau naționale sau regionale. Motivul modificărilor respective era că numărul prea mare de partide (la acel moment erau înregistrate peste 60 de formațiuni) dispersează votul alegătorilor.

Așadar, în Republica Moldova partidele regionale au fost permise, iar ulterior interzise fără vreo referire la necesitatea lor sau la pericolele pe care le-ar fi putut genera. Mai mult, cele mai tensionate relații dintre Chișinău și Comrat au fost generate de mișcările informale din Găgăuzia, cum au fost „Gagauz Halky” la începutul anilor 90 și „Găgăuzia Unită”, în perioada 2003-2006, când asupra liderului acestei mișcări, Mihail Formuzal, s-au exercitat presiuni pentru a nu-i admite ascensiunea politică. Lucrurile remarcate vin să confirme încă o dată că nu atât partidele regionale *per se*, cât alt gen de probleme generează conflicte periculoase între centru și regiune. Cu certitudine conflictele dintre Chișinău și Comrat își lasă amprenta asupra rating-ului partidelor naționale în regiune, lucru care iese în evidență la alegerile parlamentare, care de fapt impun alegerea partidelor în detrimentul candidaților independenți, considerați ca neavînd șanse de a fi aleși.

În prezent, cînd elitele găgăuze revendică dreptul de a înființa partide regionale nu există niciun fel de argumente plauzibile pentru a nu satisface aceste cerințe. În acest sens, este curios comportamentul autorităților găgăuze, care nu recurg la dreptul lor constituțional pentru a încerca să obțină ceea ce consideră necesar. Astfel, conform modificărilor constituționale încă din 2003 Adunarea Populară are dreptul de inițiativă legislativă, putînd propune Parlamentului Republicii Moldova

modificări la Legea partidelor, astfel ca să fie permisă înregistrarea partidelor regionale. Cel mai puternic argument în acest sens ar fi că, oarecum, e absurdă situația în care găgăuzilor li s-a oferit dreptul la autonomie teritorială, pe criterii etnice, și nu li se oferă un drept mult mai insignificant – de a înregistra partide politice regionale.

Există și alte argumente care ar putea fi invocate, dacă elitele găgăuze ar dori cu tot dinadinsul să instituționalizeze partidele regionale. Nu este vorba despre vreun moft al găgăuzilor, ci despre o eventuală necesitate care ar putea să se profileze foarte puternic pe viitor, când pe agendă, în prim plan, va ieși iarăși problema constituirii majorității în Adunarea Populară. Se are în vedere că predilecția tot mai accentuată a alegătorilor găgăuzi pentru votarea candidaților independenți, în detrimentul celor partinici, poate crea probleme în vederea structurării adecvate a legislativului regional. Dacă acest lucru s-ar întâmpla, atunci autoritățile găgăuze ar fi îndreptățite să insiste asupra permiterii partidelor regionale, deși se știe că independenții fac parte din grupări politice neinstituționalizate, oarecum, consolidate în jurul unor figuri puternice, precum Guvernatorul, Mihail Formizal, și primarului municipiului Comrat, Nicolai Duduglo. În plus, se poate invoca argumentul că nu ar putea fi împiedicată eventuala dorință a găgăuzilor de a-și stabili un sistem electoral proporțional pentru alegerile Adunării Populare, lucru care ar impune necesitatea permiterii partidelor regionale, în situația în care alegătorii din regiune evită să voteze partidele naționale. Exemple de mai sus se referă la cazuri ipotetice care doar arată că situația creată impune cautarea unor extra-argumente pentru un lucru necesar și evident – partidele regionale trebuie admise, dacă găgăuzii cred că au nevoie de ele.

În sfârșit, un argument în favoarea permiterii partidelor regionale este faptul, că eventuala soluționarea a diferendului transnistrean face necesară discutarea problemei respective. Dacă se va păstra sistemul electoral proporțional, atunci Transnistria ar putea deveni o circumscripție electorală distinctă, în care să fie aleși 12-13 de deputați pe liste de partid. Evident, dacă s-ar ajunge la realizarea acestei idei, atunci partidele regionale din Transnistria ar trebui legalizate în calitatea respectivă. Este puțin probabil ca transnistrenii să accepte să adere la partidele naționale din Republica Moldova pentru a organiza alegeri în circumscripția transnistreană.

7.5. CONCLUZII

- ❖ Federalizarea nu poate fi considerată un panaceu împotriva separatismului. Soluționare problemei transnistrene va necesita adoptarea unor soluții complicate privind statutul regiunii respective. Trebuie să se ia în considerație că, în prezent, are loc o convergență a principiilor de constituire a statelor unitare și a celor federative. Din acest punct de vedere exemplele de funcționare eficientă și relativ neconflictuală a unor state, care nu sînt federații declarate, cum ar fi

Italia și Spania, sînt examinate deopotrivă cu statele federale. Astfel, Constituția spaniolă adoptată în 1978 consfințește standardele democratice de dezvoltare a țării, dar evită orice referință la „federalism”, preferînd să vorbească despre „statul autonomiilor”, deși experții în domeniul dreptului constituțional consideră că Spania este o federație de facto. Din acest punct de vedere rămîne de văzut care formulă, cea federalistă ori cea regionalistă, poate fi mai eficientă în combaterea tendințelor separatiste, contribuind la echilibrarea lor prin tendințe centripete. Tendințe separatiste se observă nu numai în statele unitare sau în cele federative cu nivel mediu sau scăzut de dezvoltare, ci chiar și în state federative prospere, precum Canada și Australia. Deci federalizarea nu poate fi considerată un panaceu împotriva separatismului, iar încercarea soluționării unui conflict legat de separatism prin federalizare ridică o mulțime de semne de întrebare. Problema de bază rezidă în a găsi balanța optimală de interese într-un stat. De aceea, în diferite țări formula federalistă este utilizată în dependență de particularitățile locale. Dacă se va ajunge la concluzia că o eventuală federalizarea a Republicii Moldova este iminentă, atunci va fi foarte important a stabili principiile de constituire a unor federații stabile. Există cinci factori de bază care trebuie examinați în acest sens.

- ❖ Modalitatea de constituire a federațiilor. În conformitate cu acest factor, federațiile se clasifică drept unionale și descentralizate. Federațiile unionale se constituie în baza unor acorduri de către statele existente deja. Drept exemplu pot servi Statele Unite ale Americii, care din considerente de securitate și avantaje economice au format o federație. Din federațiile constituite în urma decentralizării statelor unitare fac parte India, Canada, Rusia. Acest lucru se poate face și în urma unui acord cu o regiune. Proiectul de acord propus de către OSCE pentru Republica Moldova la 3 iulie 2002 face parte din această categorie.
- ❖ Separarea competențelor pe verticală. În conformitate cu acest factor, federațiile se clasifică ținînd cont de delegarea competențelor de către subiecți centrului, sau invers, de descentralizarea puterii care vine din partea autorităților centrale. Este evident că modalitatea delimitării competențelor este direct dependentă de modalitatea de constituire examinată mai sus. Acest factor este unul de discordie între Chișinău și Tiraspol. Reglementarea conflictelor între centrul federal și subiecții federației se face prin intermediul Curții Constituționale. Spre exemplu, în Spania Curtea Constituțională pe parcursul doar a 10 ani de la adoptarea Constituției a soluționat aproximativ 600 de dispute între autoritățile centrale și cele regionale. De cele mai multe ori problemele apăreau în domenii ce țin de economie, agricultură, lucrări publice. Apelurile la justiția constituțională s-au făcut atît din partea autorităților centrale, cît și din partea celor regionale. Totuși autorităților regionale le aparține aproximativ 2/3 din apelurile în justiția constituțională. Tot în Spania, în afara metodelor de solu-

ționare a conflictelor dintre autoritățile centrale și cele locale prin apelurile la Curtea Constituțională, mai există posibilitatea de rezolvare a conflictelor prin intermediul Curții de Conturi. De obicei, Curtea de Conturi are atribuții de control asupra bugetelor regionale.

- ❖ Armonizarea elementelor de coordonare și subordonare între centru federal și subiecții federațiilor. În acest sens federațiile se clasifică drept centralizate și necentralizate. În cazul unor federații centralizate se evidențiază foarte clar că prioritate au interesele naționale asupra celor ale subiecților. În India, de exemplu, Parlamentul țării are dreptul de a adopta legi care țin și de competența subiecților, dacă acestea sînt votate cu o majoritate de 2/3 din voturi. Federalismul necentralizat se realizează în baza unor acorduri care stipulează în mod expres competențele centrului federal și cele ale subiecților. Drept exemplu pot servi SUA și Canada. Acest principiu al delimitării intereselor la nivel național și la nivel de teritorii se numește principiu al subsidiarității. În orice caz, de competența exclusivă a organelor centrale țin: legislația federală, politica externă, apărarea, regimurile vamal și tarifar, finanțele publice, sistemul financiar-bancar și cel al asigurărilor, transportul la nivel național și sistemul de comunicații, asigurarea cadrului pentru respectarea drepturilor fundamentale ale omului.
- ❖ Constituirea parlamentelor bicamerale. Una dintre cele mai importante probleme ale federațiilor se referă la constituirea parlamentelor bicamerale, mai ales a camerelor superioare în baza reprezentării egale a subiecților federației (Elveția), sau a reprezentării proporționale cu numărul de locuitori (Austria, Germania). Astfel, în camera superioară a parlamentului german fiecare subiect are cel puțin 3 reprezentanți, însă subiecții care au mai mult de 2 mln de locuitori sînt reprezentați de 4 persoane, iar subiecții cu mai mult de 5 mln sînt reprezentați de 5 persoane. Membri ai camerei superioare sînt prim-miniștri și miniștrii landurilor. În conformitate cu prevederile Constituției germane aproximativ jumătate din legile federale trebuie să fie aprobate de către camera superioară. De competența autorităților locale țin, de obicei, problemele autoadministrării: cultura, educația, bugetele locale, ocrotirea sănătății, ordinea publică. Însă lucrurile nu sînt simple, autoritățile centrale își păstrează anumite pîrghii de influență. În Germania, spre exemplu, autoritățile federale au dreptul să adopte legi referitoare la administrația publică locală. În constituția Spaniei se vorbește despre domenii de competență care pot fi oferite autonomiilor. Prin urmare, nu poate fi vorba despre o abordare mecanică, toate competențele care se oferă autonomiilor sînt negociate între puterea centrală și cea locală și sînt inserate într-un acord care trebuie respectat în mod reciproc. Astfel de acorduri între autoritățile centrale și cele ale autonomiilor există și în Italia, deși Italia nu este o federație declarată, și se referă la drepturile fiecărei regiuni.

- ❖ Distribuirea și exercitarea competențelor. Din acest punct de vedere federațiile se clasifică drept binare și cooperative. Cronologic, federalismul a evoluat de la sistemul binar în care delimitarea competențelor dintre centru și teritorii era foarte strictă către cel cooperativ. În federațiile cooperative are loc între-pătrunderea competențelor pentru asigurarea unei soluționări mai judicioase a problemelor existente. Drept exemple de federații cooperatiste servesc SUA, Germania, Austria. Merită să fie subliniat faptul că subiecții federațiilor moderne nu sînt suverani. În nici una din constituțiile țărilor europene nu se prevede dreptul subiecților de a părăsi federația. În constituțiile Elveției și Spaniei este stipulat în mod expres că unitățile teritoriale nu au dreptul să formeze alianțe între ele și să încheie tratate politice evitînd autorizarea guvernelor centrale. Astfel, subiecții federației sînt lipsiți de dreptul de a menține relații internaționale de sine stătătoare. În Elveția, cantoanele au semnat în nume propriu ultimele tratate internaționale tocmai în anii '40 ai secolului trecut. Acordurile internaționale semnate de landurile germane se referă doar la probleme ce țin de cultură, știință și învățămînt. Mai mult, pentru semnarea acestor acorduri este necesar acceptul guvernului central care urmează să decidă dacă nu cumva prin astfel de acorduri se poate aduce atingere intereselor politicii externe a Germaniei.
- ❖ Pentru că federațiile sînt sisteme autoorganizate în ele pot apărea fenomene de dezvoltare neomogenă. Pentru a echilibra astfel de tendințe în multe din federațiile existente sînt prevăzute mecanisme de omogenizare, prin ajutorul subiecților mai slab dezvoltați (ex. Germaniei și Rusiei). În acest sens o eventuală federație moldovenească ar trebuie să aibă un mecanism de redistribuire a veniturilor din Transnistria către Găgăuzia. Potențialul industrial al Transnistriei este un accident format, inclusiv cu suportul cetățenilor din Gagauz Yeri, cărora li s-a impus o specializare în agricultură.
- ❖ Rolul principal în reglementarea relațiilor dintre centru și subiecții federației îi revine politicilor financiar-fiscale, și nu celui al limitării împuternicirilor. Drept lider recunoscut al inovațiilor în domeniul relațiilor de ordin financiar într-o federație este considerată Germania. Modelul german se bazează pe mecanismul autonomiei financiare. Federația și subiecții sînt considerați independenți în ceea ce privește relațiile financiare, în sensul că își finanțează în mod independent activitățile ce le revin în conformitate cu prevederile Constituției. Tocmai de aceea distribuirea veniturilor fiscale între Federație și subiecți se face reieșind din atribuțiile acestora, pentru a asigura astfel funcționalitatea structurilor centrale și regionale. Veniturile fiscale de pe urma impozitului pe venit și impozitarea corporațiilor se împart în mod egal între centru și subiecți, iar partea din TVA ce le revine subiecților se stabilește prin lege. De asemenea, Constituția Germaniei prevede redistribuirea veniturilor pentru a echilibra veniturile cetă-

țenilor din diferite landuri. Guvernul central oferă subsidii „landurilor sărace”, astfel încât venitul pe cap de locuitor în orice land să fie echivalent cu cel puțin 95% cu media pe țară. Se consideră că prin aceasta federalismul cooperativ german se deosebește de federalismul american, unde cetățenii „votează cu picioarele”, migrând în statele unde nivelul de viață și perspectivele dezvoltării economice sînt mai înalte. Dar sistemul din SUA își are avantajele sale. Se consideră că este de datoria autorităților statelor să aibă grijă ca starea economică și veniturile populației să fie adecvate pentru ca populația să nu migreze, altminteri autoritățile statelor pot pierde importante sume de bani ce vin din partea guvernului federal și care sînt proporționale numărului de locuitori.

- ❖ Drepturile subiecților federațiilor nu se limitează doar la autonomia financiară. În conformitate cu prevederile constituțiilor unor federații, subiecții pot avea sisteme constituționale și de drept proprii. Reforma politică din Belgia orientată spre federalizare a început cu introducerea în constituția țării a prevederilor referitoare la constituirea parlamentelor și guvernelor regionale ale Flandriei, Valoniei și Bruxelles-ului.
- ❖ Modalitatea de funcționare, diferența statutului subiecților, organizarea lor interioară. Din acest punct de vedere federațiile se clasifică drept simetrice și asimetrice. Majoritatea federațiilor stabile sînt simetrice cu mici elemente de asimetrie. Adică, toți subiecții federației sînt absolut egali, deși se admit mici abateri care nu se referă la statutul juridic al acestora (SUA, Germania, Brazilia). Aceste deosebiri sînt legate de obicei de factorii care stau la baza constituirii federației — național sau teritorial, lucru extrem de important pentru stabilitatea federației. Din acest punct de vedere, spre exemplu, Rusia este mai degrabă o federație asimetrică, avînd republici, oblast, crai, avtonomnîi okrug etc. Astfel, republicile au mai multe drepturi decît ceilalți subiecți, ceea ce duce la nemulțumiri și generează mișcări de nivelare a drepturilor celorlalți subiecți cu drepturile republicilor, lucru care la rîndul lui generează mișcări opuse din partea republicilor. Se consideră că elementele de asimetrie sînt generatoare de haos. Exemplul Iugoslaviei a arătat că ultima formulă este extrem de periculoasă. De aceea în țările federative puterile centrale au dreptul de a institui starea de urgență în autonomii, atunci cînd apar astfel de necesități, însă de obicei autoritățile centrale evită să recurgă la aplicarea unor astfel de mecanisme. Din acest punct de vedere este extrem de importantă structura organelor de ocrotire a normelor de drept. Spre exemplu, în conformitate cu prevederile constituției, Confederația Elvețiană asigură cantoanelor integritatea teritorială, suveranitatea în limitele prevăzute de Constituția Confederației, constituțiile cantoanelor, drepturile și libertățile poporului. Însă în caz de necesitate, autoritățile confederale pot institui starea de urgență în cantoane, pot opri realizarea drepturilor cetățenilor și a împuternicirilor autorităților cantonale.

- ❖ Federațiile moderne nu prevăd dreptul subiecților la secesiune, care de cele mai multe ori sînt combătute inclusiv pe cale armată (de exemplu, Australia de Vest în 1938, Rusia în 1995). Totuși de foarte multe ori secesiunile au loc. Astfel, în 1965 Singapore a ieșit din Malaysia. Din acest punct de vedere federațiile nu se prea deosebesc de statele unitare. Principiile de bază sînt aceleași: teritoriu comun, comunitatea de oameni căreia îi aparține în întregime suveranitatea întregii țări, organe de putere comune la nivel național. Pentru asigurarea stabilității sistemelor federale este necesar ca relațiile interne să fie destul de puternice, nici o parte a sistemului să nu prevaleze asupra altora. Relațiile dintre centru și subiecți trebuie să se bazeze pe reciprocitate. Dacă aceste principii sînt încălcate, federațiile se prăbușesc. Experiența internațională demonstrează că pentru ca federațiile să fie stabile centrele federale trebuie să aibă un set de competențe exclusive și forțele necesare pentru asigurarea integrității teritoriale, economice, politice și socioculturale.
- ❖ Factorii de risc și de stabilitate într-o federație. În ultima vreme se vorbește tot mai mult de federalismul etnic, și dacă acesta e viabil. Majoritatea federațiilor sînt constituite după criteriul teritorial (SUA, Germania, Australia) subiecții avînd drepturi egale. Acest gen de federații sînt, de obicei, mult mai stabile decît cele constituite după principiul etnic. În țările în care federațiile sînt constituite după criteriul etnic se observă tendințe de separatism sau de formare a unor autarhii. De aceea un șir de experți, mai ales din Rusia, consideră că nici o federație constituită pe criterii etnice nu poate supraviețui.
- ❖ Factori de evaluare a stabilității statelor federale. Acești factori pot fi clasificați drept interni și externi. La cei interni se referă: criteriile conform cărora au fost constituite federațiile-teritoriale sau etnice; rolul pe care îl joacă o anumită ideologie; gradul de democratizare a societății; percepția de către cetățeni a formulei federaliste. Importanța factorilor externi a fost demonstrată în cazul constituirii SUA: distanța geografică față de puterile epocii; experiența unui război unificator împotriva unei puteri coloniale (urmat de o lungă perioadă de securitate externă); în fine, bogatele resurse naturale. Dacă am folosi factorii menționați pentru a stabili în dependență de ei o scară a stabilității federațiilor în timp — extrem de instabile, relativ instabile, relativ stabile și stabile:
 - instabile sînt federațiile constituite pe criterii etnice și ideologice, care s-au prăbușit — URSS, Cehoslovacia, Iugoslavia.
 - relativ stabile sînt federațiile constituite pe criterii etnice, dar neideologice — Canada, Belgia, India, Nigeria, Rusia.

- oscilează între stabilitatea și instabilitate statele multietnice cu elemente de federalism, dar care soluționează problemele etniilor în baza proiectelor regionaliste. Se are în vedere Italia și Spania.
- stabile sînt federațiile bazate pe criteriul teritorial, în care persistă omogenitatea etnică, precum în cazul Germaniei sau omogenitatea diversității precum în cazul SUA. După gradul de stabilitate statele unitare omogene din punct de vedere etnic, precum este Franța, pot fi raportate tot la această categorie.
- ❖ atît din punct de vedere legal și logic, cît și din cel al datelor statistice, nu există niciun fel de argumente serioase pentru interzicerea partidelor regionale în Republica Moldova. Mai mult, după adoptarea noii legi a partidelor, care prevede finanțarea de la buget a acestora, găgăuzii în calitatea lor de contribuabili au, oarecum, un argument în plus pentru a insista asupra perimterii partidelor regionale.
- ❖ Faptul că Adunarea Populară a Găgăuziei nu a intervenit pe lîngă Parlamentul Republicii Moldova cu o inițiativă legislativă, drept pe care în are pe parcursul ultimilor 4 ani, menită să legitimeze existența partidelor regionale, provoacă neîncredere că găgăuzii au nevoie cu adevărat de acestea. Mai degrabă, poate fi vorba despre luptele politice intestinale din regiune.
- ❖ Trebuie să se aibă în vedere că instituționalizarea partidelor regionale ar ajuta la deplasarea nodului de tensiuni de pe dimensiunea centru-regiune în interiorul vieții politice regionale. Experiența arată că în țări ca Republica Moldova și cu probleme ca ale acesteia cea mai bună strategie este abordarea onestă a problemelor existente.
- ❖ Este necesară includerea cît mai activă a cetățenilor din autonomia găgăuză în circuitul politic și administrativ de nivel național pentru depășirea gradului de izolaționism existent, care se datorează unui șir întreg de factori, inclusiv celui lingvistic. În acest sens, apare problema legată de eventualul pericol ca permișiunea partidelor regionale să nu contribuie cumva și mai mult la creșterea izolaționismului.

8

POLITICI EDUCAȚIONALE

Anatol GREMALSCI

8.1. REPERE CONCEPTUALE

Lucrarea de față a fost elaborată în baza recomandărilor ce se conțin în documentele internaționale și europene referitoare la drepturile omului, protecția minorităților naționale, promovarea multilingvismului și multiculturalismului. De asemenea, s-a luat în considerare practica internațională și cea națională în elaborarea și implementarea cadrului legislativ-normativ privind funcționarea limbilor și studierea istoriei în educație, studierea limbilor oficiale și cele ale grupurilor etnice minoritare.

Lucrarea a fost elaborată în baza următoarelor repere conceptuale:

În integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidarea națiunii civice moldovenești, sistemul educațional trebuie să se bazeze pe valorile general umane și promovarea adevărului științific.

Specificul Republicii Moldova în integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidarea națiunii civice moldovenești, spre deosebire de mai multe țări europene, constă în faptul că în cadrul fostei Uniuni Sovietice anumite grupuri etnolingvistice, care astăzi sunt minoritare, aveau un statut privilegiat. În consecință, depășirea prejudecăților legate de trecutul sovietic ar putea avea un rol decisiv în formarea unei națiuni civice, consolidate în baza valorilor naționale și general umane.

Integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidarea națiunii civice moldovenești trebuie să se bazeze pe respectarea, garantarea și asigurarea drepturilor individuale ale fiecărui cetățean și mai puțin pe invocarea unor pretense drepturi „colective”, fapt ce poate duce la segregare etnolingvistică și separatism teritorial.

Statul are obligația să creeze condiții pentru ca fiecare cetățean să-și poată păstra și manifesta identitatea etnolingvistică, iar fiecărui cetățean îi revine responsabilitatea de a se integra în spațiul educațional și cultural comun, devenind astfel un membru activ al națiunii civice moldovenești. Persoanele care aparțin minorităților naționale au răspunderea de a se integra în societatea din care fac parte prin însușirea adecvata a limbii oficiale a statului.

Egalitatea și nediscriminarea în educație poate fi asigurată și garantată doar atunci, când statul are un profund caracter democratic. Într-un astfel de stat, politicile educaționale sunt elaborate, aprobate și promovate ținându-se cont atât de diversitatea etnolingvistică a societății, cât și de interesele specifice ale fiecărui grup social. La elaborarea și promovarea politicilor educaționale, reprezentanții grupului etnic majoritar trebuie să comunice și să conlucreze cu reprezentanții grupurilor etnice minoritare, să îi implice în luarea și implementarea deciziilor.

Facilitățile și oportunitățile oferite de un sistem educațional deschis și nediscriminatoriu nu ar trebui să fie folosite în scopuri politice de conjunctură.

Reprezentanții grupurilor minoritare nu au dreptul de *veto* în luarea deciziilor care se referă la întreg sistemul educațional și care sunt luate în corespundere cu legislația unui stat democratic.

Promovarea în educație a politicilor de discriminare pozitivă față de anumite grupuri sociale este justificată doar atunci când factorii ce provoacă defavorizarea nu depind de voința celor defavorizați, fiind de ordin istoric, geografic, politic, de mediu etc. În caz contrar, astfel de politici educaționale ar putea duce la discriminarea negativă a altor grupuri sociale.

8.2. ABORDĂRI ȘI PRACTICI EDUCAȚIONALE EUROPENE

Politicile educaționale europene reflectă atât diversitatea etnolingvistică și parcursul istoric al țărilor respective, cât și tendințele de integrare economică și culturală^[1]. Deși promovarea politicilor educaționale ține de competența fiecărui stat, în promovarea politicilor educaționale naționale se atestă anumite trăsături comune. Apariția și extinderea abordărilor educaționale comune se explică prin faptul că în integrarea grupurilor etnice și lingvistice minoritare țările europene se conduc, de fapt, de aceleași principii:

- recunoașterea dreptului la identitatea etnică și/sau lingvistică a fiecărui cetățean;
- reprezentanții grupurilor etnolingvistice minoritare trebuie să fie integrați în spațiul economic și cultural al fiecăreia din țările respective;

[1] CoE European Charter for Regional or Minority Languages, 1992.

CoE Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1994.

CoE Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, 2001. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning.

Council Resolution of 21 November 2008 on a European strategy for multilingualism.

HCNM Thematic Recommendations 1996-2008, OSCE/HCNM 2010.

Council Conclusions of 28 and 29 November 2011 on Language Competences to Enhance Mobility.

- cetățenii propriei țări trebuie să fie integrați în spațiul economic și cultural european;
- studierea istoriei trebuie să formeze cetățeni activi, să consolideze societatea și să asigure formarea cetățeniei europene.

În consecință, în aspect lingvistic, sistemele educaționale europene trebuie să asigure: (a) realizarea dreptului la studierea limbii materne; (b) studierea limbii/limbilor oficiale ale statului; (c) studierea uneia sau a două limbi de circulație europeană.

Analiza tendințelor europene în studierea limbilor^[2] relevă următoarele:

- școlile europene se caracterizează printr-o mare diversitate lingvistică;
- în marea majoritate a țărilor europene, în cadrul învățământului obligatoriu, se studiază două limbi străine;
- engleza, franceza, germana și rusa sunt cele mai frecvent studiate limbi străine;
- studierea limbilor străine trebuie începută la o vârstă cât mai timpurie;
- în învățământul primar pentru învățarea limbilor străine se alocă mai mult de 10% din timpul de studii;
- limbile regionale sau minoritare se studiază fie ca limbi străine, fie ca limbi predate prin metoda CLIL^[3] (Content and Language Integrated Learning – Învățarea integrată a materiilor și a limbilor).

Pornind de la rolul pe care îl are predarea Istoriei în consolidarea societății și formarea cetățeniei europene, în viziune europeană^[4], predarea acestei discipline ar trebui:

- să ocupe un loc central în educația unor cetățeni responsabili, fiind bazată pe afirmarea identității naționale și a principiilor toleranței;
- să fie un factor decisiv în reconcilierea, cunoașterea, înțelegerea și respectul reciproc între popoare;
- să permită cetățenilor Europei să își formeze și să își afirme propria identitate.

Conform „Recomandării 15 (2001) privind Predarea istoriei în Europa în secolul 21”, predarea istoriei nu trebuie să fie un instrument de manipulare în scop ideologic, de propagandă sau să fie utilizată pentru promovarea ideilor intoleranței, a celor ultranaționaliste, xenofobe sau a antisemitismului. În predarea istoriei se încurajează

^[2] Key Data on Teaching Languages at School in Europe. Eurydice, 2008.

^[3] Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. Eurydice, 2006.

^[4] Recommendation Rec (2001) 15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=234237>

studiarea acelor perioade și evenimente, care au o dimensiune europeană, în special evenimentele istorice sau culturale și acele tendințe care contribuie la formarea conștiinței europene.

8.3. PREMISE EDUCAȚIONALE PENTRU INTEGRAREA REPREZENTANȚILOR GRUPURILOR ETNICE MINORITARE ȘI CONSOLIDAREA NAȚIUNII CIVICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Cadrul legislativ-normativ

Cadrul legislativ-normativ, care are drept scop integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice a Republicii Moldova prin promovarea anumitor politici educaționale include mai multe documente oficiale, principalele din ele fiind:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată în anul 1994;
2. Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, adoptată în anul 1989;
3. Legea învățământului, adoptată în anul 1995 și modificată, practic, în fiecare an;
4. Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, adoptată în anul 2001;
5. Legea privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova, adoptată în anul 2003;
6. Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), adoptată în anul 1994.

Constituția Republicii Moldova^[5], în Art. 10 „Unitatea poporului și dreptul la identitate”, p. (1), stipulează că „Statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”.

În Art. 13 „Limba de stat, funcționarea celorlalte limbi”, p. (1), limba moldovenească este declarată ca fiind limbă de stat a Republicii Moldova și se stipulează că „statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării” .

În Art. 35 „Dreptul la învățătură”, p. (2), se stipulează faptul că statul asigură, în condițiile legii, dreptul de a alege limba de educare și instruire a persoanelor. Totodată, p. (3) al aceluiași articol stabilește, că „Studierea limbii de stat se asigură în insti-

^[5] Monitorul Oficial, 18.08.1994, Nr. 1, Art. 1.

tuțiile de învățământ de toate gradele”. Evident, acest articol asigură atât dreptul cetățeanului la o identitate lingvistică, cât și crearea premiselor pentru integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare în societatea moldovenească.

Accentuăm faptul, că Constituția Republicii Moldova nu prevede în mod explicit cunoașterea obligatorie a limbii de stat de către fiecare cetățean al țării. Evident, necunoașterea limbii de stat de către unii cetățeni nu creează pentru ei impedimente în realizarea drepturilor fundamentale, garantate de Constituție, însă pot crea anumite dificultăți în integrarea lor în societatea moldovenească.

Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești^[6], adoptată în anul 1989, Titlul V „limba în sfera învățământului public, științei și culturii”, conține mai multe prevederi explicite, referitoare la organizarea procesului de învățământ sub aspect lingvistic.

Astfel, în Art. 18 se garantează „dreptul la educație preșcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale și superioare în limbile moldovenească și rusă și creează condițiile necesare pentru realizarea dreptului cetățenilor de alte naționalități, care locuiesc în republică, la educație și instruire în limba maternă (găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit, idiș ș.a.)”. Evident, acest articol este orientat spre realizarea dreptului fiecărui cetățean de ași păstra identitatea lingvistică.

Art. 21 al Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești se referă la studierea limbii de stat și a limbii ruse în instituțiile de învățământ. Conform acestui articol, „în instituțiile de învățământ de toate gradele se asigură învățarea limbii moldovenești ca obiect de studiu – în clasele și grupele cu instruire în limba rusă sau într-o altă limbă de instruire (pentru elevii și studenții de naționalitate găgăuză sau bulgară – în volumul necesar pentru comunicare) și a limbii ruse - în clasele și grupele cu instruire în limba moldovenească sau într-o altă limbă. După absolvirea instituției de învățământ elevii și studenții dau examenul de absolvire la limba moldovenească sau, respectiv, la limba rusă, ceea ce creează condițiile necesare extinderii sferelor de comunicare pe întreg teritoriul republicii.”

Fiind adoptată în perioada când teritoriul actual al Republicii Moldova se afla în componența fostei Uniuni Sovietice, Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești stabilește, în aspect lingvistic, misiunea sistemului educațional pornind de la rolurile limbii „moldovenești” și limbii ruse în fosta Uniune Sovietică. Este cunoscut faptul că până la adoptarea Legii, limba „moldovenească” nu avea nici un statut juridic și era doar una din multele limbi regionale din fosta Uniune Sovietică, pe când limb rusă, era, de facto, limba oficială a fostei Uniuni

^[6] Veștile Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, 01.10.1989, Nr. 9, Art. 217.

Sovietice. În consecință, în aspect educațional, Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești este orientată mai mult spre extinderea comunicării în limba „moldovenească”, spre prevenirea dispariției acestei limbi. În favoarea acestei afirmații vin, în special, articolele 19 și 20, care stabilesc pentru sistemul educațional anumite „sarcini lingvistice”.

Astfel, Art. 19 precede crearea instituțiilor preșcolare și a școlilor de cultură generală după principiul monolingvismului. Astăzi, acest principiu pare un anacronism, pe atunci însă se urmărea, de fapt, derusificarea școlilor, în special, a celor din localitățile urbane, și revenirea la instruirea în limba maternă atât a moldovenilor (românilor), cât și a reprezentanților grupurilor etnice minoritare.

Art. 20 al Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești se stabilește că „În instituțiile de învățământ mediu de specialitate, în cele tehnico-profesionale și superioare se asigură instruirea în limba de stat și în limba rusă la specialitățile necesare RSS Moldovenești. Pentru satisfacerea necesităților de ordin economic și cultural ale republicii se creează grupe și serii cu instruirea în limbile ce funcționează pe teritoriul RSS Moldovenești (găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit, idiș ș.a.). În grupele naționale cu destinație specială predarea disciplinelor de specialitate se efectuează în limba maternă a elevilor și studenților”. Evident, textul acestui articol reflectă rolul regional al limbii „moldovenești” în cadrul instituțiilor de învățământ secundar profesional, mediu de specialitate și superior, care atunci trebuiau să ofere absolvenților posibilitatea de a se încadra în câmpul muncii nu doar în fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească, dar pe întreg teritoriul fostei Uniuni Sovietice.

Prin urmare, cel puțin în aspect educațional, Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești nu reflectă realitățile de astăzi din Republica Moldova și nu contribuie în deplină măsură la integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare în societatea moldovenească, la consolidarea națiunii civice moldovenești.

Legea învățământului^[7], Art. 5 „Obiectivele învățământului”, p. (2), stabilește că învățământul urmărește „cultivarea respectului pentru drepturile și libertățile omului, indiferent de apartenența lui etnică” și „pregătirea copilului pentru a-și asuma responsabilitățile vieții într-o societate liberă, în spiritul înțelegerii, păcii, toleranței, egalității între sexe și prieteniei între toate popoarele și grupurile etnice, naționale și religioase”. Tot în acest articol se stabilește, că „Elevii și studenții vor fi educați în spiritul îndatoririlor civice fundamentale, consfințite de Constituția Republicii Moldova, dintre acestea primind devotamentul față de țară, grija pentru consolidarea statalității moldovenești, îndeplinirea conștiințioasă a obligațiilor ce le revin”.

^[7] Monitorul Oficial, 09.11.1995, Nr. 62-63, Art. 692.

În Art. „Dreptul la învățătură”, p. (1), se stipulează că „dreptul la învățătură este garantat, indiferent de naționalitate, sex, vârstă, de originea și starea socială, de apartenența politică sau religioasă, de antecedentele penale”.

Un rol aparte în crearea premiselor de integrare a reprezentanților ce aparțin grupurilor etnice minoritare și de consolidare a națiunii civice a Republicii Moldova îi revine Art. 8 „Limba de predare” din Legea învățământului. În p. (1) al acestui articol se stipulează faptul că „statul asigură, conform Constituției și articolelor 18, 19 și 20 din Legea cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova, dreptul de a alege limba de educare și instruire la toate nivelurile și treptele de învățământ”.

Faptul că statul asigură dreptul fiecărei persoane de a alege limba de educare și instruire la toate nivelurile și treptele de învățământ contribuie la păstrarea identității lingvistice a reprezentanților grupurilor etnice minoritare. Totodată, în condițiile Republicii Moldova, dar și a majorității absolute a altor țări, sintagma „la toate nivelurile și treptele de învățământ” nu poate fi realizată în volum deplin. Astfel, este puțin probabil să existe un învățământ universitar medical performant într-o limbă vorbită de doar câteva mii de persoane. O situație similară ar fi și în cazul școlilor doctorale la specialitățile ce nu au o răspândire largă în Republica Moldova.

Prin urmare, pornind de la faptul că identitatea lingvistică se formează, în special, în cadrul învățământului general, sintagma „la toate nivelurile și treptele de învățământ” ar trebui concretizată, învățământul universitar în limbile minoritare fiind indicat doar pentru specialitățile ce țin de satisfacerea necesităților etno-culturale ale minorităților respective.

În Art. 18 al Legii învățământului, p. (3), se stipulează că „studiul limbii de stat a Republicii Moldova este obligatoriu în toate instituțiile de învățământ. Cerințele față de predarea și însușirea ei sunt reglementate de standardul educațional de stat. Responsabilitatea pentru asigurarea procesului de însușire a limbii de stat în toate instituțiile de învățământ o poartă Ministerul Educației și autoritățile administrației publice locale”. Evident, obligativitatea studierii și însușirii limbii de stat creează premise pentru integrarea reprezentanților grupurilor etnice majoritare în societatea moldovenească, ei putându-se stabili cu traiul, înscrie la studii și/sau încadra în câmpul muncii în orice localitate a Republicii Moldova.

Accentuăm faptul că responsabilitățile pe care o au autoritățile locale privind asigurarea procesului de însușire a limbii de stat, în special în localitățile populate compact de reprezentanți ai grupurilor etnice minoritare, nu sunt expuse explicit în legile privind organizarea și funcționarea administrației publice locale. În consecință, în unele cazuri, autoritățile locale își declină răspunderea pentru asigurarea procesului

de însușire a limbii de stat în instituțiile din subordine, punând această obligativitate doar în sarcină organelor administrației publice centrale.

Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor^[8], repetă și, într-o anumită măsură, dezvoltă prevederile Constituției Republicii Moldova și ale Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești referitoare la organizarea învățământului prin prisma garantării identității etno-lingvistice și integrării reprezentanților grupurilor etnice minoritare în societatea moldovenească. Astfel, în Art. 6, p. (1) al acestei legi se garantează „dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale la educație preșcolară, la studii primare, medii (generale și profesionale), superioare și postuniversitare în limbile moldovenească și rusă” și se stabilește că statul „crează condiții pentru realizarea dreptului lor la educație și la instruire în limba maternă (ucraineană, găgăuză, bulgară, ivrit, idiș etc.)”.

Întrucât către anul 2001, an în care a fost elaborată și aprobată Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, Republica Moldova avea deja o anumită experiență de construcției statală, iar problemele grupurilor etnice minoritare erau intens speculate de anumite partide politice, în textul Legii apar și reglementări mai concrete, privind politica statului în integrarea reprezentanților grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice din Republica Moldova.

Astfel, Art. 22 al legii prevede că „la elaborarea și promovarea politicii în domeniul culturii și învățământului minorităților naționale, Guvernul, ministerele, departamentele, autoritățile administrației publice locale vor consulta organizațiile persoanelor aparținând minorităților naționale ale căror interese sunt atinse în deciziile respective.”

Accentuăm faptul, că anume în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor apar explicit și stipulări referitoare la unele obligațiuni, pe care ar trebui să și le asume reprezentanții grupurilor etnice minoritare. Pentru exemplificare vom aminti Art. 6, p. (4), care stipulează că „Studierea limbii și literaturii moldovenești, precum și a istoriei Moldovei, în toate instituțiile de învățământ este obligatorie” și Art. 26, care prevede că „Realizarea drepturilor și libertăților persoanelor aparținând minorităților naționale presupune îndeplinirea obligațiilor acestor persoane față de statul Republica Moldova și nu poate limita drepturile și interesele legitime ale altora”.

[8] Monitorul Oficial, 04.09.2001, Nr. 107, Art. 819.

Legea privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova^[9], aprobată în anul 2003, stabilește principiile, scopurile și sarcinile politicii naționale ce urma să fie promovată de guvernarea de atunci. Fiind tratată neunivoc de diverse grupuri sociale și partide politici, Concepția conține și anumite stipulări, care corespund abordărilor internaționale și europene în integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidare națiunilor civice. Din acestea, le amintim pe cele ce au tangențe directe cu politicile educaționale:

- dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe principii democratice, pe respectarea drepturilor și libertăților omului;
- însușirii limbii de stat de către alolingvi;
- inadmisibilitatea manifestărilor de discriminare pe criterii etnice, lingvistice și religioase, precum și a restrângerii drepturilor cetățenilor la folosirea limbilor materne, la alegerea limbii de educare și instruire;
- instruirea și educarea tinerei generații în spiritul respectului față de istoria, față de cultura și față de limbile comunităților etnice conlocuitoare, față de valorile spirituale comune.

Nu vom analiza în această lucrare impactul intereselor de conjunctură ale anumitor partide politice, care au influențat în măsură decisivă conținutul Concepției. Ne referim, în primul rând, la denumirea limbii de stat, interpretarea trecutului istoric al grupului etnic majoritar și al grupurilor etnice minoritare, istoria formațiunilor statale din componența cărora a făcut parte teritoriul Republicii Moldova, însemnele identificatoare ale națiunilor ș.a. Vom accentua doar caracterul duplicitar al abordărilor ce țin de consolidarea națiunii civice din Republica Moldova: pe de o parte această consolidare trebuie făcută în baza „educării și instruirii tinerei generații în spiritul respectului față de limba moldovenească, față de cultura moldovenească și față de istoria Moldovei în calitatea lor de bază național-spirituală a patriei lor comune”, iar pe de altă parte – prin realizarea comunicării interetnice în Republica Moldova nu în baza limbii de stat, ci în baza limbii unuia din grupurile etnice minoritare.

Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)^[10], Art. 12, p. (2), prevede competența Adunării Populare ale acestei unități teritoriale autonome de a adopta legi locale în domeniul științei, culturii și învățământului. Conform Art. 17, p. (1), al. (h) al acestei Legi, elaborarea și realizarea programelor în domeniul învățământului este asigurată de Comitetul Executiv al Găgăuziei.

^[9] Monitorul Oficial, 01.01.2004, Nr. 001, Art. 24.

^[10] Monitorul Oficial, 14.01.1995, Nr. 3-4, Art. 51.

Accesul la studii în limba maternă și oportunități de studiere a limbii de stat

În scopul realizării dreptului la învățătură în limba maternă, la dorința reprezentanților grupurile etnice minoritare, în mai multe localități ale Republicii Moldova au fost deschise instituții de învățământ, clase sau grupe cu instruirea în limbile minoritare sau cu predarea acestor limbi ca discipline de studiu. Specificul sistemului educațional din Republicii Moldova constă în faptul, că în cazul reprezentanților grupurilor etnice minoritare, limba de predare este, în marea majoritate a cazurilor, limba rusă, limbile materne ale minorităților respective fiind studiate ca discipline școlare distincte.

Tabelul 1. *Limbile de predare în instituțiile de învățământ general*

Limba de predare	Numărul de instituții	Numărul de elevi	Din ei învață ca obiect limba:							
			Română	Rusă	Ucraineană	Găgăuză	Bulgară	Poloneză	Evreiască	Alta
Română	1215	314395	63	155780	404	0	0	0	0	0
Rusă	352	80794	80501	0	4627	16952	6281	0	667	0
Ucraineană	2	372	372	372	247	0	0	0	0	0
Engleza	2	257	208	177	0	0	0	0	0	0

Sursa: *Anuarul statistic al Republicii Moldova 2010*

Conform datelor recensământului din anul 2004, distribuția populației după limba maternă este următoarea^[11]: româna (moldoveneasca) – 76,5%; rusa – 11,3%; ucraineana – 5,5%; găgăuza – 4,1%; bulgara – 1,6%. Coroborând datele recensământului din anul 2004 cu datele din Tabelul 1, ajungem la următoarele concluzii:

- toți elevii din instituțiile cu limba română de predare (79,4% din numărul total de elevi), învață în mod obligatoriu limba rusă, care, conform legislației lingvistice în vigoare, are în Republica Moldova statut de limbă de comunicare interetnică;
- toți elevii din instituțiile de învățământ cu o altă limbă de predare decât cea română (20,6% din numărul total de elevi), învață în mod obligatoriu limba română, care are statut de limbă de stat;

[11] Biroul Național de Statistică. <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=295&id=2234>, accesat 13.04.2012

- majoritatea absolută a elevilor alolingvi (99,8% din numărul total de elevi alolingvi), își fac studiile generale în limba rusă;
- în cazurile în care limba maternă a elevilor ce aparțin grupurilor etnice minoritare diferă de limba rusă, limba maternă este studiată ca o disciplină școlară distinctă;
- în cazul minorității găgăuze, ponderea elevilor care studiază limba găgăuză ca o disciplină școlară distinctă (4,3%) corelează cu ponderea populației pentru care limba găgăuză este maternă (4,1%);
- în cazul minorității bulgare, ponderea elevilor care studiază limba bulgară ca o disciplină școlară distinctă (1,6%) corespunde cu ponderea populației pentru care limba bulgară este maternă (1,6%);
- în cazul minorității ucrainene, ponderea elevilor care studiază limba ucraineană (0,2%) este cu mult mai mică decât a cetățenilor limba maternă a căroră este ucraineana (5,5%). În mare măsură, acest fapt se explică prin faptul că în Republica Moldova ucrainenii, spre deosebire de găgăuzi și bulgari, nu populează localități adiacente, omogene din punct de vedere etnic.

Accentuăm faptul, că învățământul secundar profesional, mediu de specialitate și cel superior se desfășoară în limbile română și rusă, iar pentru satisfacerea necesităților culturale ale reprezentanților grupurilor etnice minoritare sunt organizate grupe în care se studiază și în limbile ucraineană, găgăuză, bulgară și ebraică.

Prin urmare, Republica Moldova își respectă în volum deplin obligațiunile ce îi revin conform legislației naționale, tratatelor și convențiilor internaționale referitoare la drepturile omului și protecția minorităților etnice și lingvistice.

Dezvoltarea curriculară

În scopul asigurării accesului universal și nediscriminatoriu la toate nivelurile și treptele de învățământ, Republica Moldova a elaborat, a aprobat în modul stabilit de lege și a implementat în învățământul primar și secundar general curricula națională, ce include un set de documente oficiale, ierarhizate pe diferite grade de proiectare pedagogică. Aceste documente definesc idealul pedagogic, finalitățile procesului de învățământ, planul de învățământ, programele școlare, manualele școlare, materialele metodice pentru cadrele didactice, instrumentele de evaluare.

Pentru învățământul primar și cel secundar general au fost elaborate trei generații de curricula, versiunile 2000, 2006 și 2010, ultima aflându-se în prezent în proces

de implementare în toate instituțiile de învățământ din țară. În cazul învățământului secundar profesional, mediu de specialitate și cel universitar, procesul de elaborare și de implementare a curricula este în curs de desfășurare, responsabilitatea principală, spre deosebire de învățământul general, revenind nu atât autorităților publice centrale, cât școlilor profesionale, colegiilor și universităților, care în dezvoltarea curriculară au un anumit grad de autonomie academică.

Planul-cadru

Analiza Planului-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal^[12] relevă faptul, că acest document normativ corespunde în deplină măsură cerințelor legislației naționale și documentelor internaționale, semnate de Republica Moldova în domeniul garantării drepturilor omului. Planul-cadru conține în mod explicit prevederi ce asigură păstrarea identității și creează premise pentru integrarea reprezentanților grupurilor etnice și lingvistice minoritare în societatea moldovenească și consolidarea națiunii civice.

Astfel, *în aspect lingvistic* în Republica Moldova sunt aprobate și implementate următoarele versiuni ale Planului-cadru:

- pentru instituțiile cu limba de studii româna;
- pentru instituțiile cu limba de studii rusa;
- pentru instituțiile cu limba maternă de studii ucraineană, găgăuză sau bulgară;
- pentru instituțiile cu limba de studii româna pentru elevii de naționalitate ucraineană, găgăuză sau bulgară;
- pentru instituțiile cu limba de studii rusa pentru elevii de naționalitate ucraineană, găgăuză sau bulgară.

Planurile respective diferă, în primul rând, prin numărul de ore alocate studierii limbii materne, limbii de stat și limbii ruse, fapt ce asigură atât realizarea dreptului la studii în limba maternă, cât și oferă oportunități de integrare lingvistică a reprezentanților grupurilor minoritare în societatea moldovenească.

În *aspectul de consolidare a națiunii civice moldovenești*, Planul-cadru prevede, în diferent de limba de predare, studierea atât a unor discipline obligatorii (Istoria, Educația civică), cât și a unor discipline opționale (Educația interculturală, Educația

^[12] Ordinul Ministerului Educației nr. 380 din 26 mai 2011. www.edu.md, accesat 13.04.2012

pentru dezvoltarea comunității, Educația pentru toleranță, Educația moral-civică, Educația pentru echitate de gen și șanse egale, Educația toleranței – lecțiile Holocaustului, Educația pentru drepturile omului, Educația militar-patriotică, Istoria culturii, Istoria religiilor).

Accentuăm faptul că în cazul instituțiilor alolingve de învățământ, în dependență de specificul etnic al elevilor din școlile respective, se studiază, cu statut de disciplină obligatorie, Istoria, cultura și tradițiile popoarelor rus, ucrainean, găgăuz, bulgar, ale romilor și ale altor popoare. Evident, în scopul consolidării națiunii civice moldovenești, denumirea și conținuturile acestei discipline ar trebui reformulate, accentul punându-se, după caz, și pe aspectele ce țin de traiul grupurilor etnolingvistice respective în Republica Moldova. Concomitent, această disciplină ar trebui predată și elevilor din școlile cu limba română de instruire, fapt ce, indiscutabil, ar contribui și el la consolidarea națiunii civice moldovenești.

Programele școlare

În conformitate cu Planul-cadru, pentru fiecare disciplină au fost elaborate și implementate în procesul de studii programele școlare (curriculumurile disciplinare)^[13], care definesc competențele-cheie, competențele transversale și competențele specifice ale fiecărei discipline școlare. Fiind axate pe competențele-cheie europene, programele școlare, cu excepția celei de Istorie, au întrunit consensul elitelor intelectuale ale tuturor grupurilor etnice din Republica Moldova.

Programa școlară la Istorie a fost și mai rămâne subiectul unor discuții controversate, ce reprezintă divergențe nu atât de ordin științific, cât mai mult de ordin politic. În această luptă politică, principalele documente europene privind predarea istoriei^[14] sunt interpretate în Republica Moldova în dependență de interesele de partid, fapt ce nu contribuie nici la integrarea reprezentanților grupurilor etnici minoritare în societatea moldovenească, nici la consolidarea națiunii civice moldovenești.

Considerăm că principalii factori, care vor contribui la depășirea acestor constrângeri sunt fundamentarea conținuturilor istorice predate pe adevăruri științifice și implicarea cât mai largă a cadrelor didactice ce predau disciplina școlară Istoria în procesele de dezvoltare curriculară.

[13] Ordinul Ministerului Educației nr. 244 din 27 aprilie 2010 / www.edu.md

[14] Recommendation 1283 (1996) of the Parliamentary Assembly „History and the learning of history in Europe”. [http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Perspective/HandCoE/Recommendation1283\(1996\)_en.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Perspective/HandCoE/Recommendation1283(1996)_en.asp#TopOfPage)
Recommendation Rec (2001) 15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=234237>

Standardele educaționale

Un rol important în formarea competențelor ce contribuie la integrarea reprezentanților grupurilor minoritare și consolidarea națiunii civice moldovenești o au standardele educaționale, în special cele din ariile curriculare Limbă și comunicare și Științe socio-umanistice. Urmând abordarea generală de dezvoltare curriculară, autoritățile Republicii Moldova elaborează și implementează în învățământul general standarde educaționale la toate disciplinele de studiu prevăzute de Planul-cadru^[15], inclusiv la limbile și literaturile româna, rusă, ucraineană, bulgară și găgăuză și, evident, la limbile străine. De asemenea, sunt elaborate și se află în curs de implementare standardele educaționale la Istorie, Educația civică, Istoria și tradițiile poporului ucrainean, bulgar și găgăuz.

În *aspect lingvistic*, din analiza standardelor educaționale rezultă că ele sunt orientate spre formare de competențe de comunicare în limba de stat, în limba rusă și, după caz, în limbile materne ale grupurilor etnice minoritare. În *aspectul de consolidare a națiunii civice moldovenești*, standardele educaționale sunt orientate spre formarea competențelor de argumentare a cauzelor și impactului evenimentelor istorice asupra evoluției popoarelor, organizării statale, declanșării conflictelor militare, influențelor culturale, progresul tehnico-științific. Se acordă o atenție deosebită competențelor ce țin de manifestarea dragostei pentru baștină, a toleranței, a interesului și a respectului pentru alte etnii și culturi din spațiul național și cel internațional, respectarea unicității persoanei și a diferențelor umane, aprecierea diversității culturale a lumii și manifestarea toleranței față de valorile culturale ale altor etnii și popoare.

În ansamblu, standardele educaționale, aflate în curs de implementare, corespund abordărilor europene privind respectarea drepturilor omului, integrarea reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidarea națiunilor civice.

Asigurarea cu manuale școlare

Conform Hotărârii Parlamentului „Privind instituirea Fondului special pentru manuale”^[16] și Hotărârii Guvernului Republicii Moldova „Cu privire la asigurarea cu manuale a elevilor din învățământul primar și gimnazial”^[17], manualele pentru învățământul primar sunt gratuite, editarea și distribuirea acestora fiind integral subvenționată de către stat. În cazul învățământului gimnazial și cel liceal, manualele sunt oferite elevilor în baza unei Scheme de închiriere, conform căreia părinții achi-

[15] Standarde de competență – instrument de realizare a politicilor educaționale. Ministerul Educației, Institutul de Științe ale Educației, UNICEF Moldova, 2010.

[16] Monitorul Oficial, 12.03.1998, Nr. 022, Art. 139.

[17] Monitorul Oficial, 09.07.1998, Nr. 62-65, Art. 578.

tă taxe de închiriere, mărimea cărora se stabilește în dependență de gradul de uzură și costul integral ale fiecărui manual.

Conform datelor Ministerului Educației^[18], în anul de studii 2011-2012 în Schema de închiriere sunt incluse 181 de titluri de manuale, din care 70 de titluri în limba română, 91 de titluri în limba rusă și 20 de titluri în ambele limbi. Menționăm, că manualele în ambele limbi – română și rusă –, sunt destinate studierii limbilor străine (engleza și franceza).

Pentru studierea limbilor bulgară, găgăuză și ucraineană, în schema de închiriere sunt incluse 15 titluri de manuale, câte 3 titluri (bulgară, găgăuză și ucraineană) pentru fiecare din clasele gimnaziale 5-9.

Accentuăm faptul, că din cauza numărului mic de elevi și, în consecință, a unui tiraj foarte mic de manuale, prețul de cost al manualelor școlare pentru studierea limbilor bulgară, găgăuză și ucraineană este de 5-10 ori mai mare decât cel al manualelor destinate studierii limbilor română sau rusă. În consecință, pentru a facilita studierea limbilor materne de către elevii ce aparțin la grupurile etnice minoritare, autoritățile Republicii Moldova subvenționează de la bugetul de stat elaborarea și editarea manualelor respective, iar taxele de închiriere a acestora se stabilesc la nivelul manualelor editate în limbile română și rusă.

Formarea inițială și continuă a cadrelor didactice

Sistemul existent de formare inițială a cadrelor didactice include:

- *colegiile* (instituții de învățământ mediu de specialitate), care pregătesc numai educatori pentru instituțiile preșcolare și învățători pentru învățământul primar;
- *universitățile* (instituții de învățământ superior), care pregătesc atât educatori și învățători pentru învățământul primar, cât și cadre didactice și manageriale pentru învățământul gimnazial, liceal, profesional și mediu de specialitate.

Principalele *colegii*, care pregătesc educatori pentru învățământul preșcolar și învățători pentru învățământul primar sânt: Colegiul Pedagogic „Gh. Asachi” din Lipcani, Colegiul Pedagogic „Alexandru cel Bun” din Călărași, Colegiul Pedagogic „A. Mateevici”, Colegiul Pedagogic „Vasile Lupu” din Orhei, Colegiul Pedagogic „M. Eminescu” din Soroca, Colegiul Pedagogic „Ion Creangă” al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, Colegiul Pedagogic „Mihail Ciachir” din Comrat, Colegiul Industrial - Pe-

^[18] Monitorul Oficial, 29.07.2011, Nr. 122-127, Art. 931.

dagogic al Universității de Stat „B. P. Hașdeu”. Colegiile asigură formarea inițială a educatorilor și a învățătorilor pentru învățământul primar atât pentru predarea în limba de stat, cât și în limbile grupurilor etnice minoritare: rusa, ucraineana, găgăuza și bulgara.

Majoritatea absolută a cadrelor didactice sunt pregătite în *universități*, fie în cadrul unor subdiviziuni distincte, fie în cadrul facultăților specializate într-un anumit domeniu al științei. Universitățile principale în care are loc formarea inițială a cadrelor didactice sunt: Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în mun. Chișinău), Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Universitatea de Stat din Comrat, Universitatea de Stat din Taraclia. Ca și în cazul colegiilor, universitățile asigură formarea inițială a cadrelor didactice atât pentru predarea în limba de stat, cât și în limbile grupurilor etnice minoritare: rusa, ucraineana, găgăuza și bulgara.

Formarea continuă a cadrelor didactice și a celor de conducere se realizează atât în instituțiile care asigură formarea inițială, cât și în cadrul mai multor organizații neguvernamentale. Formarea continuă se realizează prin diverse modalități: cursuri de perfecționare, seminarii, conferințe, mese rotunde, ateliere de lucru, stagii de practică și specializări în unități din țară sau din străinătate. În cazul cadrelor didactice ce predau în limbile grupurilor etnice minoritare, activitățile respective sunt organizate atât în limba de stat, cât și în limbile rusă, găgăuză, bulgară și ucraineană.

Accentuăm faptul, că un rol important în formarea inițială și continuă a cadrelor didactice, care predau în limbile găgăuză, bulgară și ucraineană, îl au acordurile de colaborare încheiate de Ministerul Educației din Moldova cu ministerele respective din Turcia, Bulgaria și Ucraina, proiectele de colaborare bilaterală și multilaterală. Astfel, Ministerul Educației are semnate și implementează circa 50 de tratate internaționale^[19], care vizează atât domeniile de formare profesională, cât cele de recunoaștere a actelor de studii și a calificărilor. În cadrul tratatelor de colaborare, Republica Bulgară oferă anual 105 burse universitare și postuniversitare, Ucraina – 100 de burse universitare și 5 burse postuniversitare, Turcia – 25 de burse universitare și postuniversitare, Federația Rusă – 100 de burse universitare și 10-15 burse postuniversitare.

În cadrul mai multor proiecte implementate cu sprijinul Consiliului Europei, cadrele didactice și cele de conducere din Republica Moldova au beneficiat de formare continuă în domeniul cetățeniei democratice, politicilor lingvistice, predării istoriei, modernizării curriculumului școlar.

^[19] <http://www.edu.md>, accesat 13.04.2012

Rezultatele învățării

Procesele de integrare a grupurilor etnolingvistice minoritare și de consolidare a națiunii civice moldovenești vor fi efective doar atunci când elevii și studenții, indiferent de limbile materne și limbile de instruire, vor atinge aceleași finalități de instruire la toate treptele și nivelele sistemului de învățământ.

În prezent, în Republica Moldova nu există statistici, care ar permite a analiză atotcuprinzătoare a rezultatelor învățării în funcție de limbile materne și limbile de predare ale elevilor și studenților. Pornind însă de la faptul, că competențele necesare pentru formarea unui cetățean participativ și responsabil se dezvoltă în cadrul învățământului general, vom utiliza în analizele ce urmează datele statistice despre notele elevilor la absolvirea învățământului primar și cele de la absolvirea învățământului secundar (baccalaureatul).

Întrucât în actele oficiale limba maternă a deținătorului nu este indicată, vom atribui la categoria absolvenților alolingvi toți elevii ce au susținut examenul de bacalaureat la disciplina școlară „Limba și literatura română pentru alolingvi”.

În tabelul ce urmează sunt prezentate notele medii din clasele 10-12 de liceu și notele medii la examenele de bacalaureat după limba de predare, sesiunea 2011.

Tabelul 2. *Notele medii ale liceenilor după limba de predare, sesiunea BAC 2011*

	Limba de predare	Clasa a 10-a	Clasa a 11-a	Clasa a 12-a	Examenul de bacalaureat
Total pe țară	Română	7,60	7,72	8,05	7,30
	Rusă	7,46	7,55	7,82	7,07
UTA Găgăuzia	Română	7,86	8,15	8,60	7,20
	Rusă	7,67	7,68	7,89	7,53
Raionul Taraclia	Română	-	-	-	-
	Rusă	7,63	7,83	8,06	7,06

Sursa: *Agencia de Evaluare și Examinare, 2011*

Din datele prezentate în tabelul de mai sus rezultă că în ansamblu pe țară notele elevilor cu limba rusă de instruire (7,30), limbă în care învață majoritatea absolută a alolingvilor, nu diferă semnificativ de notele elevilor cu limba română de instruire (7,07). Evident, acest fapt oferă elevilor ce provin din grupurile etnice minoritare aceleași oportunități de continuare a studiilor și de încadrare în câmpul muncii ca și elevilor ce provin din grupul etnic majoritar.

Totodată, accentuăm faptul, că în cazul localităților populate preponderent de găgăuzi, notele elevilor, care învață în limba rusă (7,53), majoritari în zonele respective, sunt mai mari decât cele ale elevilor minoritari, care învață în limba română (7,20). Mai mult ca atât, spre deosebire de elevii ce învață în limba rusă, elevii care învață în limba română nu-și mai confirmă la examenele de bacalaureat notele luate ei pe parcursul anilor de studii, scăderea fiind de tocmai 1,40 de puncte.

Tabelul 3. Notele la examenele de Limba română și Istorie după limba de predare, sesiunea BAC 2011

	Limba de predare	Limba română în școala națională	Limba română pentru alolingvi	Istoria
Total pe țară	Română	6,82	-	7,22
	Rusă	-	6,66	6,32
UTA Găgăuzia	Română	6,89	-	8,11
	Rusă	-	6,36	6,21
Raionul Taraclia	Română	-	-	-
	Rusă	-	6,21	6,53

Sursa: Agenția de Evaluare și Examinare, 2011

În ansamblu pe țară, notele la limba română, care este limba de stat a Republicii Moldova și cunoașterea căreia de către alolingvi înlătură eventualele bariere lingvistice, notele elevilor ce studiază în limba română și ale elevilor alolingvi sunt aproximativ aceleași. Deși programele școlare la Limba română în școlile naționale și Limba română în școlile alolingve diferă, finalitățile ce se referă la abilitățile de comunicare sunt aceleași în ambele programe. Prin urmare, nivelul de cunoaștere a limbii de stat de către absolvenții alolingvi ai învățământului general oferă acestora oportunități de a ași urma studiile în limba de stat și de a se încadra în câmpul muncii în orice instituție din țară.

Situația este însă alta în cazul elevilor alolingvi din regiunile populate compact de găgăuzi și bulgari, notele acestor elevi fiind cu 0,30 ... 0,44 puncte mai mici decât media notelor alolingvi în totalul pe țară. Evident, absolvenții acestor instituții vor întâlni greutăți atât în continuarea studiilor, cât și încadrarea în câmpul muncii în instituțiile amplasate în afara regiunilor respective.

În cazul disciplinei școlare Istoria, studierea și cunoașterea căreia are un rol important în consolidarea societății moldovenești, notele absolvenților instituțiilor de învățământ cu limba română de predare (7,22) diferă semnificativ de cele ale absolvenților instituțiilor de învățământ cu limba rusă de predare (6,32). Această diferență este și mai mare în cazul localităților populate compact de găgăuzi, nota

medie fiind de 8,11 în cazul absolvenților cu limba română de predare și doar 6,21 în cazul absolvenților cu limba rusă de predare.

Prin urmare, din punctul de vedere al existenței premizelor pentru integrarea reprezentanților grupurilor minoritare și consolidarea societății moldovenești, progresele în studierea limbii de stat sunt mai promițătoare decât cele în cazul studierii și cunoașterii istoriei. Aceste premise sunt mai estompate în cazul instituțiilor de învățământ din localitățile preponderent populate de grupurile etnice minoritare.

8.4. PROBLEMELE ȘI CONSTRÂNGERILE SISTEMULUI EDUCAȚIONAL ÎN INTEGRAREA REPREZENTANȚILOR GRUPURILOR ETNICE ȘI CONSOLIDAREA NAȚIUNII CIVICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Fundamentarea sistemului educațional pe anumite neadevăruri științifice ce încă se mai conțin în actele legislativ-normative în vigoare distorsionează politicile educaționale

Conform Art. 4, p. (2) din Legea învățământului^[20], învățământul din Republica Moldova „este democratic și umanist, deschis și flexibil, formativ-dezvoltativ și se bazează pe valorile culturii naționale și universale”. În Art. 5 al proiectului Codului Educației al Republicii Moldova^[21] se accentuează că una din funcțiile de bază ale educației constă în „formarea dinamică, păstrarea, producerea și transmiterea valorilor științei, culturii și experienței sociale”. În Art. 6 al proiectului de Cod se stipulează că unul din principiile fundamentale pe care se întemeiază educația constă în „centrarea pe valorile general-umane, naționale și științifice universale”.

Cu regret, chiar și în prezent, după 20 de ani de independență, cadrul legislativ-normativ mai conține anumite stipulări, care nu corespund adevărului științific. În primul rând amintim stipulările care se referă la denumirea limbii vorbite de grupul etnic majoritar din Republica Moldova, interpretarea tendențioasă a istoriei atât a grupului etnic majoritar, cât și a grupurilor etnice minoritare. Evident, includerea în actele legislativ-normative a unor stipulări ce contravin adevărului științific, în special, a termenului „limba moldovenească”, distorsionează politicile educaționale și alimentează animozitățile, artificiale create, în mare parte, de către anumite forțe politice.

Deși în sistemul educațional studierea limbii de stat se mai confruntă încă cu anumite obstacole de ordin obiectiv, impactul factorilor subiectivi este totuși cu mult mai puternic

^[20] Monitorul Oficial, 09.11.1995, Nr. 62-63, Art. 692.

^[21] http://www.pro-science.asm.md/docs/2011/Proiect_Cod_educatie.doc. Accesat la 7 aprilie 2012.

În pofida faptului că pe parcursul anilor de independență rolul limbii române ca limbă de stat s-a extins considerabil, această extindere s-a efectuat mai mult în instituțiile și viața publică din unitățile teritoriale populate preponderent de grupul etnic majoritar. Se pare că abordările bazate pe modelul educațional „limba maternă → limba rusă de predare → limba română”, aplicat de facto în prezent în Republica Moldova în scopul integrării reprezentanților grupurilor etnice minoritare și consolidarea societății civice, s-au dovedit mai puțin eficiente decât se preconiza.

Astfel, conform unui studiu sociologic, realizat în UTA Găgăuzia^[22], circa 20,9% din respondenți au declarat nu sunt de acord cu afirmația că orice cetățean al Republicii Moldova trebuie să cunoască „limba molodvenească”. În categoria persoanelor de vârstă 18-29 de ani această pondere este și mai mare, de circa 24,6%. Conform aceluiași studiu, circa 12,6% din respondenți au declarat că în viața și activitatea cotidiană lor cotidiană ei nu simt necesitatea cunoașterii limbii de stat.

Tabelul 4. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Cum estimați probabilitatea că cândva veți învăța limba de stat?”, sondaj efectuat în UTA Găgăuzia, anul 2012

		Probabilitatea este înaltă, neapărat voi învăța limba de stat	Foarte probabil, posibil voi învăța limba de stat	Puțin probabil să învăț limba de stat, nu am o necesitate așa de mare	Nici o dată nu voi învăța limba de stat	Deja posed limba de stat	Nș/Nr
Vârsta	18-29 ani	15,0%	26,2%	29,8%	7,4%	20,0%	1,7%
	30-45 ani	4,3%	28,2%	48,6%	10,0%	8,2%	0,7%
	46-59 ani	2,1%	12,2%	55,9%	15,9%	9,7%	4,1%
	60+ ani	5,1%	9,5%	53,6%	21,8%	8,8%	1,1%
Studiile	Medii incomplete și mai joase	10,2%	16,6%	37,1%	21,6%	13,5%	1,0%
	Medii și de liceu	6,2%	20,4%	48,6%	12,9%	10,8%	1,0%
	Medii de specialitate	5,8%	17,1%	54,4%	13,0%	5,4%	4,4%
	Superioare, inclusiv incomplete	7,2%	25,4%	39,2%	4,7%	21,0%	2,4%

Sursa: CBS-AXA, 2012

[22] Исследование уровня интегрированности населения АТО Гагаузия. CBS-AXA, 2012

Conform datelor prezentate în tabelul de mai sus, doar circa 20,0% din respondenții din categoria de vârstă de 18-29 de ani au declarat că posedă limba de stat. Totodată, 7,4% din respondenți au declarat că ei niciodată nu vor învăța limba de stat, alți 29,8% din respondenți au declarat că învățarea de către ei a limbii de stat este puțin probabilă, întrucât ei nu au mare nevoie de ea. Doar 26,2% din respondenți au declarat că, posibil, ei vor învăța limba de stat, iar alți 15,0% au declarat că ei neapărat vor face acest lucru.

Conform opiniilor mai multor specialiști în domeniu, procesele de integrare a reprezentanților grupurilor etnice minoritare și de consolidare a națiunii civice moldovenești vor fi cu mult mai eficiente în cazul abordărilor educaționale bazate pe modelul „limba maternă → limba română de predare”^[23]. Accentuăm faptul, că mai mulți părinți ce aparțin grupurilor etnolingvistice minoritare s-au și pronunțat deja în favoarea acestor abordări^[24].

Politicile lingvistice în domeniul educației nu corespund în deplină măsură așteptărilor elevilor și părinților alolingvi

În cadrul sistemului educațional, politica lingvistică a statului pornește de la faptul că limba română are statut de limba de stat și trebuie să fie studiată în mod obligatoriu de către toți elevii, iar limba rusă are statutul de limbă de comunicare interetnică, care, de asemenea, trebuie și ea să fie studiată în mod obligatoriu de către toți elevii. Limbile materne ale grupuri minoritare, evident, cu excepția limbii ruse, nu sunt obligatorii pentru studiere, alegerea lor în calitate de limbi de predare sau de studiere rămânând la libera alegere a părinților. Pentru a asigura dreptul șa libera alegere a limbilor de studii, statul, conform legislației în vigoare, elaborează și aprobă programele și manualele necesare, organizează formarea inițială și continuă a cadrelor didactice, creează grupe, clase sau instituții ce funcționează în limbile respective.

Însă, în pofida politicilor educaționale promovate intens de către autorități și susținute de anumiți reprezentanți ai elitelor intelectuale, datele statistice referitoare la studierea limbilor ucraineană, găgăuză și bulgară nu confirmă teză ca toți elevii ce provin din grupurile etnice respective, în mod neapărat doresc să studieze și să susțină probe de evaluare anume la limba maternă.

[23] Nicolae Cojocaru. *Acomodarea alogenilor la mediul etnic autohton ca componentă a echității și a integrării în Republica Moldova*, IPP 2001. www.ipp.md.

Vlad Pâslaru. *Valori și politici educaționale în perioada de tranziție*, IPP 2002. www.ipp.md.

Nadejda Velișco. *Reforma curriculară în Republica Moldova*, IPP 2007. www.ipp.md.

[24] Ministerul Educației. Planul de acțiuni pentru eficientizarea politicii de predare-învățare-evaluare a limbii și literaturii române în școala alolingvă. www.edu.md. Accesat 22 martie 2012.

Ala Coica. Părinții și cadrele didactice susțin proiectele de studiere a limbii române. *Timpul*, 26 martie 2012. <http://www.timpul.md>.

În tabelul ce urmează sunt prezentate datele referitoare la numărul de absolvenți alolingvi după limba studiată, sesiunea de bacalaureat din anul 2011. Accentuăm faptul, că toți candidații alolingvi au studiat disciplina școlară Limba și literatura rusă, examenul la această disciplină fiind obligatoriu. În cazul elevilor ce au studiat limbile ucraineană, găgăuză sau bulgară, fiecare elev a fost liber să aleagă, dacă va susține sau nu examenul respectiv de bacalaureat.

Tabelul 5. Numărul de absolvenți alolingvi după limbile studiate, sesiunea BAC 2011

	Rusă		Ucraineană		Găgăuză		Bulgară	
	Au studiat	Au ales să susțină examenul	Au studiat	Au ales să susțină examenul	Au studiat	Au ales să susțină examenul	Au studiat	Au ales să susțină examenul
Total pe țară	6178	6178	147	117	784	523	321	218
UTA Găgăuzia	1009	1009	-	-	784	523	45	21
Raionul Taraclia	198	198	-	-	-	-	213	165

Sursa: Agenția de Evaluare și Examinare, 2011

Din datele prezentate în tabelul de mai sus rezultă că în ansamblu pe țară, ponderea absolvenților alolingvi de liceu, ce au studiat limba ucraineană, găgăuză sau bulgară este, respectiv, de 2,4%, 12,7% și 5,2% din numărul total de absolvenți alolingvi. Însă, conform estimărilor făcute în baza datelor recensământului din anul 2004, ponderea absolvenților de liceu, limba maternă a căroră este ucraineana, găgăuza sau bulgara este, respectiv, de 24,4%, 18,2% și 7,1% din numărul total de absolvenți alolingvi.

Prin urmare, un număr semnificativ de elevi de liceu, limba maternă a căroră este ucraineana, găgăuza sau bulgara, nu au dorit sau nu au avut posibilitatea să studieze limba maternă ca o disciplină școlară distinctă.

Accentuăm faptul, că utilizarea termenului „nu au dorit” este pe deplin justificată, întrucât o parte semnificativă a absolvenților, care au studiat limba maternă în liceu, nu au optat și pentru susținerea examenului de bacalaureat la disciplina școlară respectivă. Ponderea acestor elevi este de 20,4% în cazul limbii ucrainene, 33,3% în cazul limbii găgăuze și 32,1% în cazul limbii bulgare.

Principiul monolingvismului divizează elevii în „noi și ei”

Art. 19 al Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești^[25] prevede că „Instituțiile preșcolare și școlile de cultură generală se creează după principiul monolingvismului. ... Instituțiile bilingve se creează în localitățile în care numărul de copii și de elevi nu permite să fie deschise instituții preșcolare și școli de cultură generală monolingve”. Această abordare avea drept scop oprirea procesului de rusificare și, evident, a fost justificată doar în perioada în care Republica Moldova se afla în componența fostei Uniuni Sovietice. Aplicarea în continuare a acestei abordări în condițiile în care Republica Moldova și-a declarat atașamentul la valorile culturale europene și universale, nu mai corespunde principiilor educației multilingve și multiculturale, duce la segregarea copiilor după limba de predare și, în consecință, după apartenența la grupul etnic majoritar și apartenența la grupurile etnice minoritare.

Astfel, conform datelor statistice colectate în cadrul unui recensământ școlar efectuat luna octombrie a anului 2011 în opt raioane din partea de sud a Republicii Moldova (Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan Vodă, Taraclia), ponderea elevilor de altă etnie decât cea majoritară ce studiază în școlile cu limba română de predare este de doar 13,1%. Marea majoritate a elevilor ce aparțin grupurilor etnice minoritare, circa 86,9%, studiază în școlile cu limba rusă de predare.

Tabelul 6. Numărul de elevi din opt raioane din regiunea de sud a Republicii Moldova după apartenența etnică și limba de predare, octombrie 2011

Apartenența etnică a elevului	Limba de predare, N		Limba de predare, %	
	Româna	Rusa	Româna	Rusa
Moldovean (Român)	56048	3.019	94.9%	5.1%
Rus	215	1872	10.3%	89.7%
Ucrainean	290	1656	14.9%	85.1%
Găgăuz	304	1008	23.2%	76.8%
Bulgar	503	4482	10.1%	89.9%
Alta	88	231	27.6%	72.4%
Total opt raioane^[26]	57448	12268	82.4%	17.6%

Sursa: Institutul de Politici Publice, 2011

Din datele prezentate în tabelul de mai sus rezultă că elevii ce provin din grupul etnic majoritar preferă să-și facă studiile în instituțiile de învățământ cu limba ro-

^[25] Veștile Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, 01.10.1989, Nr. 9, Art. 217.

^[26] În recensământ au fost incluse raioanele Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan Vodă, Taraclia.

mână de predare, iar cei ce provin din grupurile etnice minoritare – în instituțiile de învățământ cu limba rusă de predare. Circa 89,7% din elevii ruși, 85,1% din elevii ucraineni, 76,8% din elevii găgăuzi și 89,9% din elevii bulgari au ales să-și facă studiile în instituțiile de învățământ cu limba rusă de predare.

Evident, separarea copiilor după criteriul limbii de predare și, în consecință, după apartenența etnică, nu contribuie la extinderea comunicării între reprezentanții diferitor grupuri etnice și la formarea unui spațiu valoric comun. Posibil, separarea copiilor după criteriul limbii de predare este unul din factorii de bază care mai menține anumite tensiuni între grupul etnic majoritar și comunitatea de grupuri etnice minoritare, percepțiile diferite a realității cotidiene, care se diferențiază în funcție de nivelul de educație, de mediul de rezidență și apartenența la un grup etnic sau altul^[27].

În cazurile inoportune, politicile educaționale de discriminare pozitivă a unora pot duce la discriminarea negativă a altora

Este unanim acceptat faptul că în cazul anumitor grupuri sociale defavorizate se aplică politici publice, bazate pe principiul discriminării pozitive. Aplicarea acestor politici are drept scop oferirea de șanse egale reprezentanților grupurilor defavorizate. Evident, fundamentarea politicilor publice pe principiul discriminării pozitive este justificată doar atunci, când factorii ce provoacă defavorizarea nu depind de voința reprezentanților grupurilor respective, fiind de ordin istoric, geografic, politic, de mediu etc. În caz contrar, politicile de discriminare pozitivă, promovate față de un anumit grup social, poate fi interpretate și chiar se pot transforma în politici de discriminare negativă față de alte grupuri sociale.

Astfel, conform datelor recensământului școlar efectuat în luna octombrie 2011, în raionul Taraclia, populat preponderent de persoane ce aparțin grupului minoritar de etnie bulgară, 98,7% din elevii limba maternă a cărora este bulgara învață în această limbă. Însă, în cazul elevilor limba maternă a cărora este româna, ponderea celor ce învață în limba maternă este cu mult mai mică, de doar 50,2%.

Tabelul 7. Numărul de elevi din raionul Taraclia după limba maternă și limba de predare, octombrie 2011

Limba maternă a elevului	Limba de predare, N		Limba de predare, %	
	Româna	Rusa	Româna	Rusa
Româna	209	207	50,2%	49,8%
Rusa	4	1055	0,4%	99,6%

^[27] Etnobarometru – Republica Moldova 2005. <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=462>.

Limba maternă a elevului	Limba de predare, N		Limba de predare, %	
	Româna	Rusa	Româna	Rusa
Ucraineana	2	17	10,5%	89,5%
Găgăuza	1	144	0,7%	99,3%
Bulgara	28	2193	1,3%	98,7%
Alta	0	27	0,0%	100,0%
Total pe raionul Taraclia	244	3643	82,4%	17,6%

Sursa: Institutul de Politici Publice, 2011

Un alt exemplu de discriminare pozitivă inoportună sunt abordările bazate pe limba de predare în cazul închiderii școlilor rurale mici, care nu mai oferă elevilor o educație de calitate și care sunt ineficiente din punct de vedere economic. În loc să se meargă pe cale creării unor școli multilingve de circumscripție, școlile rurale alolingve mici, numărul cărora se estimează la circa 50 de instituții, practic au fost excluse din procesele de reorganizare. În schimb, circa 150 de școli rurale mici cu limba română de predare ar putea fi închise, elevii din ele urmând să frecventeze școlile de circumscripție. În consecință, elevii din școlile alolingve mici așa și nu vor mai avea acces la o educație de calitate, iar mulți cetățeni din localitățile populate preponderent de reprezentanții grupului etnic majoritar s-au simțit discriminați pe criterii etnice.

Efectele negative ale discriminării pozitive nejustificate pot fi constatate și în modul de abordare de către autoritățile UTA Găgăuzia a faptului că circa 60 de absolvenți ai liceelor cu limba rusă de instruire au luat note negative la examenul de bacalaureat la disciplina școlară „Limba și literatura română pentru alolongvi”, sesiunea 2011. În loc să-și realizeze obligațiunile ce le revin conform Art. 45 și 46 ale Legii învățământului^[28] și depășindu-și atribuțiile ce le revin conform Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)^[29], reprezentanții autorităților publice locale au declarat că autonomia va elibera propriile diplome de bacalaureat și chiar au întreprins anumiți pași în această direcție, fapt ce contravine legii nominalizate. Pentru a evita escaladarea conflictului, autoritățile centrale au fost nevoite să încalce, de facto, Legea învățământului, admitând în calitate de soluție de compromis înscrierea absolvenților ce nu au susținut examenele la limba de stat în instituțiile de învățământ secundar profesional și mediu de specialitate fără ca aceștia să dețină diplome de bacalaureat^[30].

[28] Monitorul Oficial, 09.11.1995, Nr. 62-63, Art. 692.

[29] Monitorul Oficial, 14.01.1995, Nr. 3-4, Art. 51.

[30] Cornel Ciurea, Ion Tăbârță. Policy brief. Politicile lingvistice ale Chișinăului în raport cu UTA Găgăuzia. IDIS Viitorul, 2011.

Implicarea politicului în interpretarea istoriei creează tensiuni în predarea acestei discipline școlare

Predarea și studierea disciplinei școlare Istoria mai rămâne un subiect de discuții atât în mediile academice, cât și cele politice. Liniile de demarcare a adepților și a oponentilor diferitor abordări sunt atât de ordin științifico-pedagogic, cât și de ordin geopolitic. Deși reprezentanții tuturor taberelor au făcut apel la practica și recomandările europene, în disputele privind predarea istoriei recomandările respective au fost utilizate mai mult ca un paravan în promovarea propriilor viziuni și interese de partid.

Înlocuirea în anul 2006 a „Istoriei românilor” și a „Istoriei universale” cu așa numita „Istorie integrată” a provocat tensiuni în mediul academic și a declanșat ample acțiuni de protest, în care au fost implicați elevii, studenții și cadrele didactice. Revenirea în anul 2012 la denumirea „Istoria românilor și istoria universală”, care are drept scop fundamentarea acestei discipline școlare pe adevărul științific și practiciile europene, a stârnit animozități în tabăra adepților „moldovenismului”.

Specialitățile pedagogice, în special cu predarea în limbile grupurilor etnice minoritare, sunt puțin solicitate

Astfel, conform dinamicii depunerii cererilor^[31] la specialitatea „Limba și literatura ucraineană și limba română”, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, admiterea 2011, pe cele 10 locuri la buget și 10 locuri la contract, studii cu frecvența de zi, a fost depusă doar o singură cerere. La cele 3 locuri la buget și 7 locuri la contract, studii cu frecvență redusă au fost depuse, respectiv, două și o singură cerere.

8.5. RECOMANDĂRI DE POLITICI EDUCAȚIONALE

Actualizarea legislației lingvistice și a legilor din domeniul educației pornind de la faptul că Republica Moldova nu mai este o republică în componența fostei Uniuni Sovietice, ci un stat independent, în care principalele instrumente de integrare a reprezentanților grupurilor etnice minoritare și de consolidare a națiunii civice moldovenești sunt cunoașterea limbii de stat, a istoriei și a tradițiilor culturale ale tuturor grupurilor etnice conlocuitoare, acceptarea valorilor naționale și a celor general umane.

Descentralizarea sistemului educațional, fapt ce ar contribui la realizarea în volum deplin a drepturilor cetățenilor la alegerea limbii de instruire și la studierea tradițiilor grupurilor etnice cu care ei se identifică. Introducerea în Planurile-cadru de studii a componentei regionale și a celei locale.

^[31] <http://www.usb.md/ro/?d=36>

Trecerea de la principiul monolingvismului la cel al multilingvismului și multiculturalismului. Instituțiile de învățământ general din Republica Moldova nu ar mai trebui să fie monolingve, în special în localitățile populate de reprezentanți ai mai multor grupuri etnice. Aceste instituții trebuie să asigure predarea în limbile tuturor grupurilor etnice din localitățile respective, la libera alegere a elevilor și/sau a părinților. Implementarea în instituțiile de învățământ general din Republica Moldova a metodologiei de instruire CLIL (Content and Language Integrated Learning – Învățarea integrată a materiilor și a limbilor).

Învățământul general trebuie să asigure cunoașterea de către absolvenții alolingvi a limbii de stat în volum suficient pentru urmarea studiilor de pregătire profesională în limba română. În acest scop, finalitățile educaționale, prevăzute de curriculumul și standardele educaționale ale Disciplinei școlare „Limba și literatura română pentru alolingvi” trebuie actualizate în așa mod, încât fiecare absolvent alolingv să-și poată continua studiile în învățământul secundar profesional, mediu de specialitate și universitar în limba română.

Continuarea procesului de depolitizare, mai exact, de departinizare a disciplinei școlare Istoria și revenirea la predarea ei în baza adevărului științific, conform abordărilor europene. Curricula la istorie trebuie să contribuie la realizarea unei înțelegeri reciproce și a unei încrederi mai profunde între reprezentanții diferitor grupuri etnolingvistice din Republica Moldova în baza unei tratări obiective și echidistante a evenimentelor istorice. Istoria, cultura și tradițiile grupurilor etnolingvistice minoritare trebuie predată și studiată nu doar în școlile alolingve, dar și în școlile naționale.

Sistarea procesului de segregare lingvistică, în special, în învățământul universitar. Statul va promova integrarea lingvistică a tinerilor specialiști prin creșterea numărului de discipline universitare predate studenților alolingvi în limba de stat. Un anumit număr de astfel de cursuri ar urma să fie obligatorii, decizia de a urma alte cursuri predate în limba de stat rămânând la libera alegere a studenților.

Asigurarea drepturilor la identitatea etnică și lingvistică a moldovenilor (românilor) din localitățile populate preponderent de reprezentanții grupurilor etnolingvistice minoritare. Autoritățile locale și cele centrale trebuie să le asigure cetățenilor de origine etnică moldoveni (români) din localitățile populate preponderent de reprezentanții grupurilor etnolingvistice minoritare dreptul la studii în limba maternă și să le creeze condiții pentru păstrarea identității etnoculturale.

Creșterea competențelor organelor locale din sectorul educației în predarea și studierea limbii de stat. Organele locale de conducere a învățământului general trebuie să dispună de mai multe instrumente destinate eficientizării proceselor de

predare-învățare a limbii de stat: stimularea cadrelor didactice ce predau limba de stat în școlile alolingve din contul bugetelor locale, activități extracurriculare adaptate la specificul etnolingvistic al localităților respective, acțiuni de promovare a limbii române în rândul părinților etc.

8.6. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

- ❖ Până în prezent, în Republica Moldova nu s-a ajuns la un consens asupra principiilor de bază de consolidare a națiunii civice moldovenești. Drept urmare, nu a fost creat un cadru juridic coerent, care ar asigura desfășurarea unui proces consecvent și cu un impact previzibil, de integrare a reprezentanților minorităților etnice. Din această cauză, în Republica Moldova se atestă fenomenul de ignorare a cadrului juridic din acest domeniu, care deseori nu corespunde realităților din societate. Calitatea proceselor politice, evoluția situației în cazul conflictelor regionale din zonele de sud și de est, imperfecțiunea politicilor de integrare a reprezentanților minorităților etnice în Republica Moldova reprezintă o consecință a politicilor promovate în fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească de către centrul unional.
- ❖ Identitatea etnică a populației autohtone continuă să fie subiectul unor dispute politice interminabile, în cadrul cărora actorii politici apelează la diverse modele din trecut – fie la experiența aflării Basarabiei în componența României (1918-1940), fie la perioada în care Transnistria (1924-1991) și Basarabia (1940-1991) se aflau în componența fostei URSS. Atât partidele politice „de dreapta”, cât și cele „de stânga” promovează în rândurile populației majoritare politici de impunere a identității etnice colective bazate pe dilema „români” – „moldoveni”. Această polarizare este alimentată și din exterior, atât din est cât și din vest. În consecință, ideea de consolidare a națiunii civice moldovenești nu are în Republica Moldova destul suport politic - necesar pentru promovarea unor strategii coerente de consolidare a societății și de integrare a reprezentanților minorităților etnice.
- ❖ Atitudinea diferitor grupări politice față de evenimentele din trecutul istoric polarizează societatea moldovenească. Aceleași evenimente sunt tratate de pe poziții diametral opuse, la nivelul unor clișee simpliste – „ocupație” versus „eliberare”. Abordări antagoniste și simpliste se atestă și pe ambele maluri ale Nistrului, în special față de evenimentele soldate cu conflictul armat din 1992. În raioanele de est ale Republicii Moldova (Transnistria) este creat și continuă să funcționeze un sistem de modelare a opiniei publice prin intermediul căruia Republica Moldova este prezentată ca fiind un agresor, un stat în care sunt promovate politici de „românizare forțată”, și care este condamnat la dispariție în urma unirii cu România.

- ❖ Deși majoritatea absolută a populației Republicii Moldova se declară creștin-ortodoxă, factorul religios este exploatat în scopuri politice - fiind folosit pentru a provoca tensiuni în societate. Pe de o parte, în Republica Moldova este înregistrată și activează Mitropolia Moldovei, parte componentă a Bisericii Ortodoxe Ruse, care insistă asupra faptului că Republica Moldova face parte din „teritoriul canonic” al Bisericii Ortodoxe Ruse. Pe de altă parte, în Republica Moldova este înregistrată și activează Mitropolia Basarabiei, care este o parte componentă a Bisericii Ortodoxe Române. Deși Biserica Ortodoxă Rusă se pronunță pentru integritatea teritorială a Republicii Moldova, Eparhia Tiraspolului și Dubăsarilor, parte componentă a acestei Biserici și aflată sub oblăduirea Mitropoliei Moldovei, susține regimul din Transnistria și promovează politici pan-slavone.
- ❖ În situația în care problema identității etnice a populației majoritare continuă a fi subiectul unor confruntări politice interne, cu implicații din exterior, procesul de integrare a reprezentanților minorităților etnice nu constituie o prioritate atât pentru clasa politică, cât și pentru societate în ansamblu. O dovadă în acest sens o constituie manualele de istorie, conținutul și denumirea cărora sunt modificate în dependență de rezultatele alegerilor în Parlamentul Republicii Moldova. În situația în care Republica Moldova se confruntă cu probleme cronice grave de ordin social-economic și identitar, iar un număr mare de cetățeni încearcă să-și rezolve problemele cotidiene prin plecarea din Republica Moldova, reprezentanții minorităților etnice nu au motive pentru a se integra în societatea moldovenească.
- ❖ În lipsa unui consens național asupra problemelor identitare, conținutul actelor legislative adoptate cu referire la problemele relațiilor interetnice reflectă, în mare parte, conjunctura politică caracteristică perioadei în care ele au fost adoptate. Astfel, legislația lingvistică, adoptată în anul 1989, pe când Republica Sovietică Socialistă Moldovenească făcea parte din fosta URSS, reflectă realitățile de atunci, și până-n prezent (2012) nu a fost actualizată, chiar dacă unele prevederi ale acestei legi sunt depășite. Noțiunea de „limbă moldovenească”, fixată în art.13 al Constituției Republicii Moldova, care a fost adoptată în anul 1994, reflectă poziția partidelor politice ce făceau parte în acea perioadă din majoritatea parlamentară. Însă, în conformitate cu adevărul științific, în sistemul educațional al Republicii Moldova este studiat obiectul „Limba și literatura română”. Evident, prevederile legislației vor fi ignorate atâta timp, cât ele vor contravine adevărului științific, realităților etno-lingvistice și evoluției firești a societății.
- ❖ În timpul transformărilor din anii '90, când Republica Moldova se desprindea de trecutul sovietic și devenea un stat independent, anumiți reprezentanți ai minorității etnice găgăuze și ai populației din raioanele de est ale Republicii

Moldova au fost implicați în activități politice și militare, îndreptate împotriva transformării fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești într-un stat independent. Astfel, pornind de la modelul de tip sovietic de regionalizare etno-administrativă, la 19 august 1990 a fost proclamată „independența” localităților populate de etnicii găgăuzi în raport cu Republica Moldova.

- ❖ Conflictul politic între puterea centrală și reprezentanții grupărilor separatiste găgăuze a fost soluționat prin adoptarea la 23 decembrie 1994 de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii Republicii Moldova nr. 344-XIII cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei (Găgăuz-Yeri). Rezultatele cercetării sociologice, realizată în UTA Găgăuzia în luna decembrie 2011, după 17 ani de la adoptarea acestei legi, demonstrează absența unui antagonism pronunțat între găgăuzi și restul populației Republicii Moldova. Lipsa acestui antagonism demonstrează că fenomenul separatismului politic fie că este depășit, fie că nici nu s-a bucurat de un suport masiv din partea populației găgăuze chiar și pe durata fazei acute a conflictului. Totodată, rezultatele studiului sociologic confirmă faptul că în UTA Găgăuzia există un pronunțat specific regional, care se manifestă atât în realitățile etno-lingvistice existente, cât și în atitudinea față de orientarea geopolitică a Republicii Moldova.
- ❖ Rezultatele studiului sociologic demonstrează că crearea autonomiei găgăuze nu a adus la consolidarea pozițiilor limbii și culturii găgăuze, și nici nu a asigurat sporirea nivelului de cunoaștere a limbii române. Declararea în UTA Găgăuzia a trei limbi oficiale a avut drept consecință conservarea realităților lingvistice din perioada sovietică, și anume - monolingvismul rus. Pe teritoriul UTA Găgăuzia nu se asigură respectarea în măsură deplină a drepturilor lingvistice ale cetățenilor Republicii Moldova de altă etnie decât cea găgăuză.
- ❖ Din rezultatele studiului sociologic derivă faptul că populația din UTA Găgăuzia continuă să fie afectată de românofobie într-o măsură mai mare decât populația din celelalte zone geografice ale Republicii Moldova.
- ❖ Abordările de soluționare a problemelor din UTA Găgăuzia nu pot fi aplicate pentru raioanele de est ale Republicii Moldova (Transnistria), deoarece acest lucru va avea drept consecință conservarea realităților existente pe acest teritoriu – monolingvismul rus și xenofobia, creând premise pentru conservarea așa numitei identități transnistrene. De asemenea, o astfel de abordare va consolida pozițiile partidelor politice anti-occidentale, care vor exploata specificul regional al Transnistriei în detrimentul procesului de consolidare a națiunii civice moldovenești în baza unor viziuni comune asupra organizării interne a țării și a unui viitor european al Republicii Moldova.

- ❖ Sistemul educațional existent în Republica Moldova nu asigură integrarea lingvistică a reprezentanților minorităților etnice și în mare parte perpetuează divizarea etno-lingvistică a societății. În Republica Moldova nu este creat un sistem educațional care ar asigura integrarea elevilor ce aparțin minorităților etnice atât în spațiul cultural și lingvistic al etniei respective, cât și, prin însușirea adecvată a limbii române, în societatea civică moldovenească. În pofida faptului că art. 5 (3) din Legea învățământului (nr. 597 din 21.07.1995) declară că „Studiul limbii de stat a Republicii Moldova este obligatoriu în toate instituțiile de învățământ”, sistemul actual de învățământ nu asigură nivelul necesar de însușire a limbii române. Dreptul de a alege limba de educare și instruire la toate nivelurile și treptele de învățământ, fixat în Legea învățământului nu poate fi asigurat de stat dacă e vorba de o altă limbă de instruire decât limbile rusă și română.
- ❖ Parteneriatul Republicii Moldova cu Uniunea Europeană oferă societății moldovenești posibilitatea de a iniția procesul de consolidare a națiunii civice prin atingerea consensului asupra căilor de depășire a problemelor moștenite din trecut, precum și asupra elementelor-cheie ale acestei națiuni. Românofobia și anti-europeneismul anumitor grupuri sociale, ar putea fi depășite prin abordarea relațiilor dintre Republica Moldova și România în baza modelului Austria-Germania, care aparțin unui spațiu lingvistic comun, însă sunt două state suverane.
- ❖ În scopul depășirii speculațiilor cu privire la denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova se cere modificarea art. 13 din Constituția Republicii Moldova prin eliminarea falsurilor pseudoștiințifice și introducerea termenului de „limbă română”. Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, elaborată și aprobată în contextul aflării țării noastre în fosta Uniune Sovietică, nu mai corespunde realităților de astăzi și trebuie abrogată. Relațiile lingvistice din țara noastră ar trebui să fie reglementate de o lege nouă, care ar porni de la faptul că Republica Moldova este o țară independentă, în care sunt garantate și asigurate drepturile tuturor cetățenilor, indiferent de apartenență etno-lingvistică.
- ❖ Sistemul educațional al Republicii Moldova trebuie să asigure însușirea limbii române de elevii din toate instituțiile de învățământ de nivel gimnazial la un nivel suficient pentru continuarea studiilor în limba română. Dreptul de a alege limba de educație urmează să fie asigurat prin Lege până la nivelul gimnazial.
- ❖ În societate urmează a fi inițiată o discuție onestă și largă, cu implicarea specialiștilor în istorie din Republica Moldova, România, Rusia și Ucraina, în scopul depășirii abordărilor antagoniste și simpliste ale evenimentelor și proceselor din trecutul istoric comun. Se recomandă implicarea societății civile de pe ambele maluri ale Nistrului în elucidarea nepărtinitoare a evenimentelor, în urma

cărora a apărut fenomenul cunoscut astăzi sub denumirea de „conflict Transnistrean”. În urma acestei activități, urmează a fi atins un consens în societate asupra trecutului istoric și oprite practicile de modificare nejustificată în funcție de conjunctura politică a conținutului disciplinei școlare Istoria.

- ❖ În Republica Moldova urmează a fi promovată într-un mod consecvent politica de comunicare interculturală (festivaluri etno-folclorice, cursuri de educație inter-și multiculturală în școli etc.), prin care să fie depășite izolaționismul etno-lingvistic, stereotipurile negative care încă mai persistă, să fie realizat principiul „unitate (civică) prin diversitate (lingvistică, culturală).

